

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice KARAKAYALI

ÇOCUK BAĞÇESİ (1329-1330) VE AHLAKİ DEĞERLER

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice KARAKAYALI

ÇOCUK BAHÇESİ (1329-1330) VE AHLAKİ DEĞERLER

Danışman

Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hatice KARAKAYALI'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Kasım KOCAMAN (İmza)

Tez Başlığı: Çocuk Bahçesi (1329-1330) ve Ahlaki Değerler

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :/....../2024

Mezuniyet Tarihi : 04/04/2024

(İmza)
Prof. Dr. Seda BAYRAKTAR
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Çocuk Bahçesi (1329-1330) ve Ahlaki Değerler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

...../...../ 2024

İmza

Hatice KARAKAYALI

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Hatice KARAKAYALI
Öğrenci Numarası	20195263022
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Çocuk Bahçesi (1329-1330) ve Ahlaki Değerler
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2329790337
Rapor Tarihi	25.03.2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 3 Alıntılar dahil: % 13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 183 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ İmza	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Osmanlı Devletinde Basın-Yayın Hayatı.....	5
1.1.1. Tanzimat Dönemi Basın-Yayın Hayatı (1831-1876)	6
1.1.2. I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi Basın-Yayın Hayatı (1876-1908)	9
1.1.3. II. Meşrutiyet Dönemi Basın Yayın Hayatı (1908-1918).....	10
1.2. İlk Dönem Çocuk Dergilerinin Özellikleri	12
1.2.1. İlk Dönem Çocuk Dergilerinin Tematik Özellikleri.....	13
1.2.2. İlk Dönem Çocuk Dergilerinin Şekilsel Özellikleri	15
1.2.3. İlk Dönem Çocuk Dergilerinin Okuyucu İlgisi	15
1.3. Çocuk Bahçesi Dergisinin Özellikleri (1329-1330)	16
1.3.1. Çocuk Bahçesi Dergisinin Çıkış Amacı	16
1.3.2. Çocuk Bahçesi Dergisinin Tematik Özellikleri.....	17
1.3.3. Çocuk Bahçesi Dergisinin Şekilsel Özellikleri	19
1.3.4. Çocuk Bahçesi Dergisinin Satış Politikası	22
1.3.5. Çocuk Bahçesi Dergisinin Okuyucu Kitlesi	24
1.3.6. Çocuk Bahçesi Dergisinde Dil	25
1.3.7. Çocuk Bahçesi Dergisinin Yazarları	27
1.4. Şehbenderzâde Ahmed Hilmi Efendi Hayatı ve Çalışmaları.....	29
1.4.1. Hayatı	29
1.4.2. Eserleri.....	30
1.4.3. Dünya Görüşü.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK BAHÇESİ DERGİSİNDE ELE ALINAN AHLAKİ DEĞERLER

2.1. Çocuk Bahçesi Dergisinin Konu İçerikleri	33
2.2. Çocuk Bahçesi Dergisinde Ele Alınan Olumlu Değerler	54
2.2.1. Vicdanlı Olmak	58

2.2.2.	Çalışkanlık.....	59
2.2.3.	Vatan Sevgisi.....	69
2.2.4.	Merhamet.....	74
2.2.5.	Dayanışma	82
2.2.6.	Komşuluk	87
2.2.7.	Vefa	92
2.2.8.	Fedakârlık	95
2.2.9.	Sabır.....	98
2.2.10.	Yardımseverlik.....	101
2.3.	Çocuk Bahçesi Dergisinde Ele Alınan Olumsuz Değerler	103
2.3.1.	Tembellik.....	103
2.3.2.	Haset ve Kıskançlık	106
2.3.3.	Kibir.....	109
2.3.4.	Cimrilik.....	111
2.3.5.	Hiddet	114
2.3.6.	Yalancılık	116
2.3.7.	Nefret ve Kin	118
2.3.8.	Fesatlık	121
2.3.9.	Hırs	123
2.3.10.	Küfürlü Konuşmak	125
2.4.	Çocuk Bahçesi Dergisi Yazılarında Ebeveynlere Yapılan Nasihatler	127
SONUÇ		134
KAYNAKÇA.....		140
EK-1. Çocuk Bahçesi Çıkış Amacı. (Okay, <i>Eski Harfli Çocuk Dergileri</i>, s. 132.)		156
EK-2. Çocuk Bahçesi 21.Son Sayısının Yayın Tarihi.....		157
EK-3. Çocuk Bahçesi 21. ve Son Sayısının Kapağında Yazan Nüsha-i Fevkalâdesi Yazısı		158
EK-4. Çocuk Bahçesi Ön Kapak Resmi (S. 8, 10 Nisan 1330).....		159
EK-5. Çocuk Bahçesi Kapağının Farklı Renklerde Çıkarılması (S. 3, 6 Mart 1330 & S. 9, 17 Nisan 1330).		160
EK-6. Çocuk Bahçesi Kapağındaki Değişiklikler.		161
EK-7. Çocuk Bahçesi'nde Kullanılan İlk Fesli Çocuk Resmi		162
EK-8. “Kendini Beğenen Çocuk”, Çocuk Bahçesi (S. 9, 17 Nisan 1330, s. 135).		163
Ek-9. Hızır Babanın Hikayeleri (Çiçekli Başlıklı Şekli).....		164

EK-10. Hızır Babanın Hikayeleri (Değişen Başlık Resmi)	164
EK-11. Çocuk Bahçesi, Doğru Düşünceler Başlık Resimi.	165
EK-12. Çocuk Bahçesi, Cicili Düşünceler Başlık Resimi.	166
EK-13. Çocuk Bahçesi (S. 1, 20 Şubat 1329, s. 16).	167
EK-14. Çocuk Bahçesinde Yayınlanan Fotoğraf (Talebeler ve Hocaları).	168
EK-15.Çocuk Bahçesi 3. Sayısından İtibaren, Dergiye Gönderilecek Mektup Kelimesinin Yanına Bilmece Kelimesinin İlavesi (6 Mart 1330).....	169
EK-16. Çocuk Bahçesi Bilmece Kuponları.....	170
ÖZGEÇMİŞ	171

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Çocuk Bahçesi Dergisinin Yazar ve Şairleri.....	27
Tablo 2.1 Çocuk Bahçesi Dergisinin Konu Başlıkları, İçerikleri ve Sayfa Numaraları.....	33

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayan Çocuk Bahçesi dergisinde ele alınan ahlaki değerlerin ne olduğunu ortaya koymaktır. Çocuk Bahçesi, 13 Kanun-u Sani 1320 (26 Ocak 1905) ile 1 Kanun-u Evvel 1321 (14 Aralık 1905) tarihleri arasında haftalık olarak çıkarılmıştır ve toplamda 43 sayı yayımlandıktan sonra derginin basımına ara verilmiştir. Dergi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde 20 Şubat 1329 (5 Mart 1914) ile 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914) tarihleri arasında yeniden neşredilmiştir. Bu süreçte derginin 21 sayısı ile ilavesi olarak “Nüsha-i Fevkalâde”si çıkarılmıştır. Araştırmada Çocuk Bahçesi dergisinin 1329-1330 yılları arasında yayımlanan 21 sayısı ele alınıp incelenmiştir. Derginin incelenmesi esnasında nitel araştırma metotlarından biri olan doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Derginin tüm sayılarına Hakkı Tarık Us dijital kütüphanesinden ulaşılmış ve her sayı baştan sona titiz bir şekilde taranarak elde edilen veriler bilgisayar aracılığıyla fişlenmiştir. Fişlenen veriler kendi içerisinde tasnif edilip gerekli değerlendirmeler yapıldıktan sonra Çocuk Bahçesi dergisinde Vicdanlı olmak, Çalışkanlık, Vatan Sevgisi, Merhamet, Dayanışma, Komşuluk, Vefa, Fedakârlık, Sabır, Yardımseverlik gibi ahlaki değerler üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında dergide hem Tembellik, Haset ve Kıskançlık, Kibir, Cimrilik, Hiddet, Yalancılık, Nefret ve Kin, Fesatlık, Hırs, Küfürlü Konuşmak gibi kötü davranışların yerildiği belirlenmiş hem de okuyucu kitlenin bu tür tutumlardan uzak tutulmaya çalışıldığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Çocuk Bahçesi Dergisi, II. Meşrutiyet Dönemi, Ahlaki Davranış, Çocuk.

SUMMARY

ÇOCUK BAHÇESİ MAGAZİNE (1329-1330) AND MORAL VALUES

The aim of this study is to reveal the moral values addressed in the Çocuk Bahçesi magazine, which started its publication during the Second Constitutional Period (II. Meşrutiyet). Çocuk Bahçesi was published weekly between January 26, 1905, and December 14, 1905, totaling 43 issues before a break in its publication. The magazine was revived during the Second Constitutional Period from March 5, 1914, to July 23, 1914, with 21 issues published along with an additional "Nüsha-i Fevkaled" supplement. In this process, 21 issues published between 1329-1330 (Hijri calendar) of Çocuk Bahçesi were examined. The document analysis method, one of the qualitative research methods, was preferred during the investigation. All issues of the magazine were accessed from the Hakkı Tarık Us digital library, and the data obtained by meticulously scanning each issue from beginning to end were indexed using computer software. After indexing, the data were classified internally and necessary evaluations were made, revealing that moral values such as Conscientiousness, Diligence, Patriotism, Compassion, Solidarity, Neighborliness, Loyalty, Sacrifice, Patience, and Generosity were emphasized in the Çocuk Bahçesi magazine. Additionally, it was determined that behaviors such as Laziness, Envy and Jealousy, Arrogance, Stinginess, Anger, Lying, Hatred and Enmity, Mischief, Ambition, and Vulgar Speech were criticized in the magazine, and efforts were made to keep the reader base away from such attitudes.

Keywords: Religious Education, Çocuk Bahçesi Magazine, Second Constitutional Period, Moral Behavior, Child.

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu, I. ve II. Balkan savaşları neticesinde Avrupa'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Ortaya çıkan bu olumsuzluklar sonucunda ülkede hem sosyal hem de ekonomik anlamda birtakım sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Devletin mali yönden zayıflaması ile birlikte halkta ahlaki yozlaşma da baş göstermiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik ve ahlaki buhran neticesinde hem devletin yönetim kadrosu hem de ülkenin aydınları, çare olarak geleceğin nesli olan çocukların güzel ahlaklı bireyler olarak yetiştirilmesini öngörmüştür. Bu çözümün gerçekleştirilmesi devleti idare edenler tarafından eğitim kurumlarına verilmiştir. Dönemin çocuklar için çıkarılan süreli yayınları da eğitim kurumlarına bu minvalde destek olmuşlardır. Çalışmamıza konu olan Çocuk Bahçesi dergisi de bu amaç doğrultusunda II. Meşrutiyet Dönemi'nde neşredilen dergilerin arasındadır. Dergi, geleceğin nesli olan çocukların, hem kendilerine hem de içinde bulundukları topluma fayda sağlayan güzel ahlaklı bireyler olarak yetişmesi için toplumun birlik ve beraberliği ile kalkınmasına katkı sağlayacak ahlaki değerleri okuruna kazandırmak amacıyla yayın yapmıştır.

Çalışma giriş kısmı hariç iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı devletinde basın-yayın hayatı, ilk dönem çocuk dergilerinin şekilsel ve tematik özellikleri, Çocuk Bahçesi dergisinin şekilsel ve tematik özellikleri ile derginin başyazarı Şehbenderzâde Ahmed Hilmi Efendi'nin hayatı, eserleri ve dünya görüşü ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Çocuk Bahçesi dergisinde çocuklara ve gençlere kazandırılmak istenilen ahlaki değerler ile kaçınılması gereken kötü davranışlar üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı danışman hocam Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ'e, kıymetli fikirleri ile araştırmaya katkı sağlayan Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN ile Doç. Dr. Kasım KOCAMAN'a, süreçteki desteklerinden dolayı doktora öğrencisi Zahide YILMAZ'a ve araştırma esnasında beni devamlı destekleyip teşvik eden, her daim moral ve motivasyonumu yüksek tutan eşim Dr. Mehmet KARAKAYALI'ya teşekkürü borç bilirim.

Hatice KARAKAYALI

Antalya, 2024

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Günümüzde tüketim kültürünün artması neticesinde ihtiyaçları karşılamak amacıyla değişen hayat şartları kişileri toplumun içinde ama toplumsal hayattan kopuk, nispeten bireysel yaşayan insanlar haline dönüştürmüş durumdadır. İnsan yaratılış itibariyle etkileşimde bulunduklarına kayıtsız kalamayan bir varlıktır ve bundan dolayı birlikte vakit geçirdiği kişilerin duyguları, düşünceleri, ahlaki özellikleri önem arz etmektedir. Fakat günümüz insanı yoğun iş temposu ve yorucu hayat şartları nedeniyle artık birbirlerine çok fazla vakit ayıramamaktadır. Ayrıca teknolojinin de hayatımıza girmiş olması ve gündelik yaşamımızın büyük bir kısmını işgal ediyor olması sebebiyle bazı insanlar aynı evin içinde dahi ayrı odalarda ya da aynı odada ama farklı köşelerde birbirleri ile iletişimsiz vakit geçirmektedirler. Bu durum topluma halka halka yayılarak birbirlerini tanımayan komşuları ve birbirlerinden habersiz yaşayan akrabaları oluşturabilme ihtimalini barındırmakla birlikte hem evin içinde hem de dışında birbirinden habersiz ve mutsuz bireyler de meydana getirebilme varsayımını bulundurmaktadır. Böyle bir yaşam şekli ise sosyal birlikteliği, merhameti ve toplumsal dayanışmayı olumsuz etkileyebileceği gibi toplumsal birliktelik ve beraberlik için önemli olan değerlerin nesilden nesile informal şekilde aktarılmasını da yavaşlatma olasılığına sahiptir.

Günümüzde toplumsal birliktelik, beraberlik ve toplumun kalkınması adına yapılabilecek davranışların neler olduğuna, nasıl yapılacağına dair pek çok çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi süreli yayın organlarına bakıldığında toplumu birlik ve beraberliğe yönelten pek çok içeriğin oluşturulduğu, dergilerin çıkarıldığı, hutbelerin yazıldığı görülmektedir. Bu yayınlar arasında, çalışmamıza konu olan, çocuklara toplumsal birliktelikle ilgili değerleri aşılama amacıyla kaleme alınmış *Çocuk Bahçesi* dergisi de bulunmaktadır. Söz konusu dergi çıkış amacını şu şekilde izah etmiştir: *“Tanrı adıyla başlarız. Bahçemizi niye açtık? Mini mini ve merâhık vatandaşlarımızı eğlendirerek faydalandırmak, faydalandırarak eğlendirmek için. Zihni yormayarak öğretmek en iyi öğretme yoludur. Biz buna çalışacağız. İyi huylu ve insanlığı seven insanlar, şen ve herkesin bir tebessümle gönlünü alan insanlardır. Kaşları çatkın suratı askın kişiler, çok defa fena huylu âdemlerdir. Gençliği çalıştırmak çalışkanlığa alıştırmak lazım. Çalıştırılmanın en kestirme yolu, gençliğe çalışmayı sevdirmektir. Bahçemizde o kadar güzel ve güzel kokulu*

*güller bulunacak ki küçük vatandaşlarımız seve seve bu bahçede tenezzüh edeceklerdir”*¹ Derginin yaptığı bu izahattan da anlaşıldığı üzere amacı; iyi huylu ve çalışkan vatandaşlar yetiştirmektir. 20 Şubat 1329 (5 Mart 1914)² de yayın hayatına başlayan dergi toplamda 21 sayıdır. 21. ve son sayısı 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914)’de³ “Millet Bayramı” dolayısı ile yayınlanan Nüsha-i Fevkalâde’dir.⁴ Derginin 10 Mayıs 1330 (23 Mayıs 1914), 17 Mayıs 1330 (30 Mayıs 1914), 24 Mayıs 1330 (6 Haziran 1914), 31 Mayıs 1330 (13 Haziran 1914) tarihlerinde yayınlanan 4 ilave eki bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareket ederek Çocuk Bahçesi dergisinin, değinmiş olduğu toplumsal kalkınma ve birliktelik için, hangi ahlaki değerleri ele aldığının belirlenmesi araştırmanın temel problemidir. Bu temel problemten kaynaklanan ve aşağıda yer alan alt problemlere de zaman zaman araştırmada yanıt aranmıştır.

- Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı basın-yayın hayatının gelişim süreci nasıldır?
- II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan çocuk dergilerinin şekilsel ve tematik özellikleri nelerdir?
- Çocuk Bahçesi dergisinin şekilsel, tematik özellikleri nelerdir ve derginin yayılma politikası nasıldır?
- Çocuk Bahçesi dergisinde yer alan ahlaki değerler nelerdir?
- Çocuk Bahçesi dergisinin yerdiği, uzak durulmasını tavsiye ettiği davranışlar nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Çocuk Bahçesi dergisi çerçevesinde; toplumun birlik ve beraberliğini sağlamak ve iyi ahlaklı bir çocuk/gençlik yetiştirmek için ele alınan değerler ile toplumun yapısına zarar veren davranışları belirlemektir. Ayrıca, Osmanlı’nın ekonomik ve siyasi gerilemesinin ahlaki çöküşe de sebep olduğu bir dönemde dergi yoluyla bireysel ve toplumsal sorunlara duyarlı, ahlaki ve toplumsal değerlere sahip nesiller yetiştirmek amacıyla nelerin yapıldığı, hangi olumlu ve olumsuz değerlerin üzerinde durulduğunu tespit etmektir.

Araştırmanın Önemi

Alan yazınına bakıldığında genel anlamda II. Meşrutiyet dönemi çocuk dergilerini ele alan çalışmalar olduğu gibi, daha özel manada Çocuk Bahçesi dergisi hakkında da muhtelif

¹ Ek-1. Cüneyt Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 132.

² Bkz. Ek-1.

³ Ek-2. *Çocuk Bahçesi*, S. 21, 10 Temmuz 1330, s. 311.

⁴ Ek-3. *Çocuk Bahçesi*, S. 21, 10 Temmuz 1330, Ön Kapak.

araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Bunlardan Bayat'ın "Eski Harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası) Çocuk Eğitimindeki İşlevleri"⁵, Ghoghji'nin "Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme"⁶, Gurbetoğlu'nun "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı"⁷ ve Okay'ın "Eski Harfli Çocuk Dergileri"⁸ adlı çalışmalar II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayınlanan süreli çocuk dergilerini genel bir çerçevede inceleyen araştırmalardır. Azim'in "Çocuk Bahçesi Dergilerinin İncelenmesi"⁹ isimli araştırmasında ise 13 Kanun-i Sani 1320/ 26 Ocak 1905 yılları arasında çıkarılan ve toplamda 43 sayı yayınlanan Çocuk Bahçesi dergilerinin genel özelliklerine yer verilmiş, dergi yayın periyodu ve dergide yazıları yer alan yazarlar açısından incelenmiş ve eğitim ile ilgili dergide yayımlanmış olan yazıların çevirilerine yer verilmiştir. Bizim çalışmamız ise Çocuk Bahçesi dergisinde toplumsal kalkınmayı ve toplumsal birlikteliği sağlamak amacı ile ele alınan ahlaki davranışları incelemektedir. Bu açıdan çalışmamız ilktir ve daha sonra yapılacak çalışmalara kaynak olması açısından önemlidir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, Çocuk Bahçesi dergisinde toplumsal birlikteliği sağlayacak ahlaki davranışların ele alınıp incelenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar nasıl ve niçin sorularına cevap arayan, insanların davranışlarını, olaylara bakış ve yaklaşımlarını anlamaya, yorumlamaya, detaylı bir şekilde sorgulamaya olanak sağlayan bir çalışma yöntemidir. Bu yöntemde öncelikle araştırmacı bir araştırma konusu belirlemeli ve bu konu etrafında araştırmalarını yapmalı, verilerini toplayarak, organize ederek analiz çalışması yapmalı ve bunun neticesinde bir sonuca varmalıdır. Nitel araştırma yönteminde gerekli olan veriler; gözlem, görüşme ve doküman analizi yolu ile elde edilir.¹⁰

Doküman analizinin dilimizdeki karşılığı belge incelemidir. Nitel araştırmaya konu olan kitap, dergi, arşiv, mektup, film, video, fotoğraf gibi materyaller doküman analizine kaynaklık eden veriler arsındadır. Burada hangi dokümanın kullanılacağına araştırma problemi doğrultusunda karar verilir. Araştırmaya konu olan belge, titiz bir şekilde, sistematik

⁵ Nihat Bayat, *Eski Harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası) Çocuk Eğitimindeki İşlevleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002.

⁶ Ghonche Ghoghji, *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

⁷ Ali Gurbetoğlu, "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 40, S. 2, 2007, ss. 63-92.

⁸ Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, ss. 15-232.

⁹ Mehmet Azim, *Çocuk Bahçesi Dergilerinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, s. 16.

¹⁰ Bilgen Kıral, "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, 2020, ss. 172-175.

olarak, var olanı ortaya çıkarmak, mevcut konuya bir yorum getirmek üzere analiz edilir. Nitel araştırma yönteminin bir deseni olan doküman analizinde kullanılacak olan dokümanlara kütüphane, gazete arşivleri ve devlet kurumlarına ait arşivler aracılığı ile ulaşılabilir.¹¹

Çocuk Bahçesi dergisinde toplumsal birlikteliği sağlayan ahlaki davranışlar adlı çalışmamızı yapmak için araştırmamıza konu olan çocuk dergisinin orijinali Hakkı Tarık Us kütüphanesinden Osmanlıca metin halinde, dijital olarak elde edilmiş sonra bunların çıktısı alınarak (1329-1330)- 1914 yılında yayımlanan 21 sayı ve 4 ilaveye ulaşılmıştır. Daha sonra Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan bu yayın, günümüz Türkçesine çevrilmiş ve dergide ele alınan konular teker teker okunup incelenerek araştırmamızın başlıkları oluşturulmuştur. Ayrıca her sayının konu başlıkları, yazıların konusu, hangi sayfada yer aldığı ve yazarı hazırlanan bir tablo üzerinde sunulmuş, sonrasında araştırma problemimiz ile ilgili olan kısımlar bazen dolaylı bazen de direkt alıntılar şeklinde ilgili konu başlığının altında paylaşılmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlandırılması

Çocuk Bahçesi, Rumi takvimi takip etmiş, Şubat ve Temmuz ayları arasında haftalık olarak düzenli biçimde çıkarılmış, Türkçülük akımı çizgisinde bir çocuk dergisidir. Çocuk Bahçesi dergisi (1329-1330) 1914 yılları arasında 21 sayı ve bazı sayılara ilave edilen Nüsha-i Fevkalâde şeklinde 4 ek sayı olarak yayımlanmıştır. Bunun dışında derginin 1905 yılında yayımlanan 43 sayısı bulunmaktadır. Ancak bu sayılar bizim çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuş, araştırma 1914 yılında yayımlanan 21 sayı ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca araştırmada, Osmanlı'da matbuat hayatına, söz konusu dönemde yayımlanan çocuk dergilerinin genel özelliklerine, Çocuk Bahçesi dergisinin çıktığı dönem ile ilgili bilgilendirmeye, derginin tanıtımına, tematik ve şekilsel özelliklerine, tarihçesine, başyazarı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bunların dışında çalışmamızda, dergide yazarların kaç yazı kaleme aldığı, ahlaki konuların kaç defa geçtiği ile ilgili tablolar bulunmakta ve yayımlanan 21 sayının içeriğinin detaylı olarak şekilsel malumatını oluşturmak üzere hazırlanan ve konu, yazar, sayfa numarası bilgilerinin yer aldığı geniş bir tablo da sunulmaktadır.

¹¹ Meral Cansız Aktaş, "Nitel Veri Toplama Teknikleri", *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayınları, Ed. Haluk Özmen, Orhan Karamustafaoğlu, 2. Bsk., Ankara, 2019, s. 126.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Osmanlı Devletinde Basın-Yayın Hayatı

Tarihin seyrinde yazının bulunması insanlık adına yaşanan önemli bir ilerlemedir. İlk eserler deri, ahşap vb. materyaller üzerine elle yazılırken, kâğıdın icadından sonra kitaplar matbaada basılmış ve el yazması eserler yerini seri üretime bırakmıştır. Matbaanın icadı, beşeriyetin yaşamış olduğu mühim tekâmüllerden birisi olarak kabul edilmiş ve ilk olarak 7. yüzyılda Çin’de ortaya çıkmıştır. Blok baskı kalıpları ile ilk kitap baskısı yapılmış daha sonra 1450 yılında Avrupa’da Gutenberg ilkel bir matbaa kurmuştur. Günümüz basının öncüsü olan gazetelerin ilk hali olarak kabul edilen ve el ile yazılan haber mektupları, 1450 yılı itibariyle baskı tekniği ile bu matbaada çoğaltılmış, 1660 tarihinden itibaren ise matbaanın sağladığı kolaylık sayesinde gazeteler günlük olarak yayımlanmaya başlamıştır. Zaman içinde matbaanın gelişmesi ve yayılması ile birlikte Avrupa’da gazete, dergi gibi neşriyatlar da basın-yayın ve dağıtım hayatına girmişlerdir.¹²

Osmanlı’da basın ile ilgili gelişmeler Avrupa’dan yaklaşık üç yüzyıl sonraya denk gelmiştir.¹³ Osmanlı topraklarında matbaa ilk olarak azınlıklar tarafından hayata geçirilmiştir. Azınlıkların kurduğu ilk matbaa ise Yahudilere aittir. Bu matbaa İspanya’dan göç eden ve iki kardeş olan David ve Samuel tarafından İstanbul’da kurulmuş ve 13 Aralık 1493’de ilk olarak Yahudi hukuk kitabı olan “Arba’ah Turim” burada basılmıştır. 1567’de ise Ermeniler Kumkapı’da kendilerine ait matbaanın tesis edilmesini gerçekleştirmişlerdir. Bu matbaayı yapmak için Tokatlı Apkar İtalya’ya gitmiş, oradan matbaanın nasıl inşa edileceğini öğrenmiş, gerekli malzemeyi de buradan temin ettikten sonra Surp Nigoğayos Kilisesi’nin bahçesinde Ermenilere ait matbaayı bina etmiştir. Ermeniler kendilerine ait olan bu basımevinde 1567-1569 yılları arasında; dil bilgisi, takvim ve ayin kitapları olmak üzere toplamda beş eser yayımlamışlardır.¹⁴ Müslümanlar ise ancak III. Ahmet döneminde Macar Asıllı İbrahim Müteferrika (1674- 1745)¹⁵ sayesinde matbaaya sahip olmuşlardır.¹⁶ İbrahim Müteferrika, dönemin padişahının ve şeyhülislamının “dini kitapların matbaada basılmaması”

¹² Salim Alan, “Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vakayii Mısıriyye”, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2019, s. 49.

¹³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S. 2019*, Pegem Akademi, 31. Bsk., Ankara, 2019, s. 140.

¹⁴ Kemal Beydilli, “Matbaa”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/matbaa> (Erişim: 07.10.2023).

¹⁵ Romanya’nın Kolozsvâr şehrinde doğmuş. Kalvinist kolejinde rahip olmak üzere okurken 1692 ya da 1693’de bu şehri elde eden Habsburglara karşı ayaklanması sırasında bir Osmanlı askerine esir düşmüş, İstanbul’a esir olarak getirilerek satılmış. Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 7. Bsk., İstanbul, 2002, s. 50.

¹⁶ Ghojoghi, *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*, s. 50.

şartını kabul ederek, zamanın Fransız elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Said Efendi ile birlikte çalışmalarını yürütmüş, ihtiyaç olan araç ve gereçleri Viyana'dan getirtmiş ve 14-16 Aralık 1727 tarihinde Darü't-Tıbâat'l Amire adlı ilk matbaasını kurmuş, ardından da ilk eser olarak medrese öğrencileri için hazırlanan Vankulu Lügatı'nı basmıştır.¹⁷

18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Osmanlı'nın bütün vilayetlerinde yeni basımevleri açılmış, buna bağlı olarak Bağdat Valisi Kölemen Davud Paşa tarafından 1816'da "Cürna'lül Irak" adlı gazete ile 1828 yılında Mısır Valisi tarafından Mısır'da "Vekâyii Mısriyye" adlı gazete yayımlanmış ve bunlar devlet sınırları içerisinde çıkarılan ilk gazeteler olma unvanını almışlardır.¹⁸ Yayımlanan cerideler sosyal ve siyasal olmak üzere pek çok konu hakkında halka tesir etmiştir. Burada dikkat çeken husus ise; Osmanlı'ya bağlı vilayetlerin yayın organı olduğu halde henüz Osmanlı Devletinin kendine ait bir basın aracının bulunmayışdır. Ancak Osmanlı Devleti 1831 yılında II. Mahmud'un çalışmaları ile ilk resmi devlet gazetesi olan "Takvîm-i Vekâyi"yi çıkarmıştır. Gazetenin çıkış amacı: *"Eskiden vak'anüvis denen resmi tarih yazarları, kendi çağlarının önemli olaylarını kaleme alsalar da bunlar ancak 20-30 yıl sonra bastırılıp dağıtılırdı. Halk gerçekleri zamanında öğrenemediği için de olaylar yanlış yorumlanır ve bunun devlete zararları olurdu. Gazete, bütün bunları önleyerek iç ve dış olayları zamanında duyurmak için çıkmaktadır."* şeklinde halka izah edilmiştir. Bu arada Osmanlı içinde yaşayan diğer etnik grupların da varlıkları dikkate alınarak gazetenin; Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice ve Bulgarca sürümleri de basılmıştır.¹⁹ Takvîm-i Vekâyi ile başlayan Osmanlı'nın basın- yayın hayatı üç evrede ele alınabilir.

1-Tanzimat Dönemi (1831-1876)

2-Birinci Meşrutiyet Dönemi (1876-1908)

3-İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)

1.1.1. Tanzimat Dönemi Basın-Yayın Hayatı (1831-1876)

1789 Fransız ihtilali ile birlikte Avrupa'da ortaya çıkan "Milliyetçilik" akımı Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiştir. Ancak devlet, bünyesinde pek çok milleti ve etnik kökenli azınlıkları barındırmasından dolayı, Türk olmayanların dışlanmış hissetmesi ve kendi milliyetçiliğini ilan etmesinden ve bu ayrılık nedeniyle iç çatışmalar çıkmasından endişe ederek yaşanan bu gelişmeyi tehlike olarak algılamıştır. Neticede Osmanlı İmparatorluğu

¹⁷ Yasemin Türkkan, *Türk Modernleşmesinde Yeni Adam Dergisi (1934-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 7.

¹⁸ Şeref Özcan, *Tanzimat Dönemi İstanbul Gazetelerinden Basiret Gazetesi (1872) (Değerlendirme-İndeks)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2019, s. 3.

¹⁹ Alan, "Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vakayii Mısriyye", s. 48.

kendi içinde yaşayan azınlıklara yönelik olarak hukuki anlamda²⁰ düzenleme yapma ihtiyacı hissetmiş ve Sultan Abdülmecid, dönemin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa'nın da etkisiyle, ilan etmiş olduğu Tanzimat Fermanı ile devletin içinde bulunan azınlıkların statülerini iyileştirme adına birçok reform yapmıştır. Böylece zımmiler²¹, Müslümanlarla eşit haklara sahip olmuşlar ve bu minvalde müşterek yasalar çıkarılmış ve Batı tarzında yeni müesseseler açılarak halka ortak eğitim imkânı sağlanmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu bu icraatlardan, Batı, Müslümanlar ve diğer gayrimüslimler memnun kalmamışlardır. Çıkarılan yasalardan güç alan azınlıkların başkaldırıları devam etmiş, Müslümanlar arasında da zımmilere sağlanan haklar dolayısıyla huzursuzluklar baş göstermiştir.²²

Anayasal bir hareket olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte ülkede mali, askeri, hukuki gibi pek çok alanda değişiklikler yapılmış, aynı zamanda bu değişim ile birlikte basın-yayın hayatında da ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Tanzimat döneminde resmi, yarı resmi yarı özel ve özel olmak üzere çeşitli gazeteler çıkarılmıştır. İlk resmi devlet gazetesi bu dönemde yayımlanmıştır. Bir devlet gazetesi olan Takvîm-i Vekâyi'den sonra 1840'da "Ceride-i Havadis" William Churchill tarafından neşredilmiş, halka gazete okuma alışkanlığı kazandırılması için bir yıl süresince ücretsiz olarak okurlarının hizmetine sunulmuştur. Osmanlı devleti çıkarmış olduğu resmi gazetesi Takvîm-i Vekâyi'yi haftalık olarak düzenli bir şekilde yayımlayamamış ve devletin yönetim ile ilgili idari haberlerini dönemin yayın organlarından olan Ceride-i Havâdis'e göndermiştir. Böylece Ceride-i Havâdis resmi yazıları yayımlamaya başlamış ve bundan dolayı da devletten yardım almıştır. Bu sebeple Ceride-i Havâdis yarı resmi yarı özel bir gazete hüviyeti kazanmıştır.²³ Yine bu dönemde gazete ve kitapların para ödmeden rahatça okunulabileceği kıraathaneler açılarak halkın hizmetine sunulmuş ve böylece toplumda okuma yazma oranı arttırılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı'da okuma yazma bilen insan sayısının artması basının gelişmesine sebep teşkil etmiştir. Bu minvalde 1860 yılında Agah Efendi Meclis-i Maârif'e bütün masrafları kendine ait olmak üzere Türkçe bir gazete çıkarmak istediğini belirten bir dilekçe vermiştir.

²⁰ Osmanlı'da son 150 yıldır şer'i kanunların uygulanmasında görülen zafiyet dolayısıyla hem Müslümanları hem de gayri Müslimleri kapsayan yeni kanunlara ihtiyaç hâsıl olmuştur. Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı tebaasında bulunan herkesin din farkı gözetmeden can, mal ve ırzının güvence altına alınacağı beyan edilmiş ve bütün tebaa insani hak, ceza, vergi gibi konularda eşit tutulmuştur. Böylece Osmanlı Tanzimat Fermanı ile birlikte ilk defa pozitif hukuk kuralları belirlemiştir. Geniş bilgi için bkz. Abdülazim İbrahim, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Tebaasının Hukuki Durumu", *Necmettin Erbakan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2022, s. 66.

²¹ Sözlükte "Bir kimsenin yüklendiği, ödemeye mecbur olduğu borç, alacak; himaye, sahip çıkma; antlaşma, ahid..." manalarına gelen ve kök olarak zimmet kelimesinden gelen, çoğulu zimem olan zimmi ifadesi kendisi koruma altına alınmış, güvence verilmiş kişi anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Zimmi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/zimmi#1> (Erişim: 11.11.2023).

²² İbrahim, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Tebaasının Hukuki Durumu", s. 66.

²³ Ziyad Ebuzziya, "Ceride-i Havadis", <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceride-i-havadis> (Erişim: 07.10.2023).

Talebinin kabul edilmesi üzerine 22 Ekim 1860'da Tercümân-ı Ahvâl yayımlanmaya başlamış, bu süreli yayın Müslüman Türk vatandaşı tarafından çıkarılan ilk özel gazete olma unvanını almış ve aynı zamanda Tercümân-ı Ahvâl'in yayın hayatına girdiği tarih Türk basın hayatının başlangıcı olarak kabul edilmiştir.²⁴

Tanzimat Fermanı ile birlikte kültürel alanda yaşanan gelişmelerden bir tanesi de Osmanlı'da süreli yayınlardan olan dergilerin çıkarılmasıdır. "Vekayi-i Tıbbiye"²⁵ (1849-1851/ 28) yayınlanan bu dergilerin ilki olma hüviyetindedir. Daha sonra 1856'da basılan ve bilim kültür alanının ilk dergisi olan Mecmua-i İbretnümâ (1856-1866/ 16 sayı) neşredilmiştir.²⁶ Bu dergilerden sonra 1858'de Kayserili Dr. Rüştü tarafından hazırlanan Arapça alfabe kitabı basılmıştır ve alfabe kitabının arka kapağında çocuklara yönelik hikâye ve öyküler yer almıştır. Tanzimat Dönemi çok çeşitli sayıda dergilerin ilk kez çıkarıldığı dönem olmuştur. Resimli dergilerin ilki Mirat (1863/3 sayı), resmi ve askeri olma anlamında ilk olan ve Harbiye Nezareti tarafından neşredilen Ceride-i Askeriye (1864-1922), Teodor Kasap tarafından yayımlanan mizah alanının Diojen'i (1870-1872/183 sayı) bunlar arasındadır. Bunun yanında çocuk yayınlarının ilki olma özelliğine sahip Mümeyyiz (1869/49 sayı) daha sonra Hazine-i Etfal (1873/ 1 sayı), Sadâkat (1875/6 sayı), Etfal (1875-1875/ 23 sayı)²⁷, Ayine (1875-1876/ 41 sayı) neşredilmiştir.²⁸

Tanzimat dönemine ait süreli yayınlar incelendiğinde terbiye ve ilerleme kavramlarına sıkça yer verildiği görülmüştür. Bu kavramların süreli yayınlarda daha fazla vurgulanmasının sebebi eğitilmiş kişinin toplum nezdinde beğenilmesi, takdir edilmesi, öne çıkarılması gibi kazanmış olduğu sosyal itibardır.²⁹

²⁴ Hamza Çakır, "Tercümân-ı Ahvâl", <https://islamansiklopedisi.org.tr/tercuman-i-ahval> (Erişim: 07/10/ 2023).

²⁵ "Türkçe ilk bilim mecmuası olup 1849 yılında faaliyete geçen Vekayi-i Tıbbiye, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından neşredilmiştir. Vekayi-i Tıbbiye'nin yayımına hekimbaşı Abdükhak Molla önderlik etmiş ve yayın faaliyeti iki yıl on ay sürmüştür. Mektebi Tıbbiye matbaasında basılan gazete ayda bir çıkmıştır." Geniş bilgi için bkz. Zühal Özaydın, *Tanzimat Devri Hekimi Hayrullah Efendi'nin Hayatı ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1990, s. 23.

²⁶ Aralık 1862'de Cemiyet-i Kitâbet tarafından yayımlanmaya başlanan Mecmûa-i İber-i İntibâh Osmanlı'nın ikinci popüler bilim dergisidir. Dergi, Haziran 1864 yılındaki sekizinci sayıdan sonra yayımına ara vermiş, Ekim 1865'ten itibaren adını Mecmûa-i İbretnümâ olarak değiştirerek dokuzuncu sayıdan devamla bu kez aylık olarak düzenli şekilde tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Geniş bilgi için bkz. Bilal Yurtoğlu, "Mecmûa-i İber-i İntibâh ve Osmanlı Popüler Bilim Dergileri Arasında İlk Polemikler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 23, S. 1, 2022, s. 105.

²⁷ Sadakat dergisinin devamıdır. Zira adının çocuklar tarafından pek ilgi çekmeyeceğini düşünen gazete Etfal ismiyle yayımına devam etmiştir. Gazetenin sayısı ise kaldığı yerden devam ettirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Aliye Nur Ercan, *Etfal Gazetesinin Metin ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2014, s. 13.

²⁸ Gökçen Ulus, *II. Meşrutiyet Döneminde Bir Çocuk ve Gençlik Dergisi: Talebe Defteri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 8.

²⁹ Hüseyin Şimşek, *Tanzimat ve Mullakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s. 1.

1.1.2. I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi Basın-Yayın Hayatı (1876-1908)

Birinci Meşrutiyet Dönemi, Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşmenin devamı niteliğindedir. Halkın ülke yönetiminde söz sahibi olmasını isteyen ve ülkenin gidişatından memnun olmayan ve Avrupa'yı yakından inceleyen Ziya Paşa, Mithat Paşa ve Namık Kemal gibi aydınlar ülkenin bozulan sosyal ve ekonomik durumunu iyileştirmek için devletin Meşrutiyet ile yönetilmesini talep etmişlerdir. Bunun için önce 1876'da Sultan Abdülaziz ardından V. Murad tahttan indirilmiş ve Meşrutiyeti ilan edeceğine dair söz veren II. Abdülhamid devlet yönetimine getirilmiştir.

II. Abdülhamid 23 Aralık 1876'da tahta geçmek için İttihat ve Terakki cemiyetine vermiş olduğu söz doğrultusunda Meşrutiyet'i ilan etmiş ve Osmanlı Devleti'nin ilk ve son anayasası olan Kanun-i Esasi³⁰ ile birlikte anayasal sistemi başlatmıştır. Tarihe I. Meşrutiyet olarak geçen zaman dilimi, 23 Aralık 1876'da başlayan ve 13 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Meb'ûsan'ın geçici olarak tatil edilmesine kadar olan süreçtir. II. Abdülhamid 1876 (93) harbi sebebi ile Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmasa da hükümsüz bırakarak meclisi kapatmış ve 33 yıl boyunca da açmamıştır.³¹ Böylece 1878 yılında kapatılan meclis ile I. Meşrutiyet dönemi son bularak 33 yıl sürecek II. Abdülhamid dönemi başlamıştır. Bu dönemin yayıncılık ile ilgili en belirgin özelliği hükümetin basın-yayın faaliyetleri üzerinde kurmuş olduğu baskıdır. Bu baskı, dönemin aktif gurubu olan ve aynı zamanda devletin yönetimini eleştiren Yeni Osmanlıların³² yurt dışına kaçmasına, sonrada gittikleri yerde örgütlenerek kendi yayınlarını çıkarmasına sebep teşkil etmiştir. Yeni Osmanlıların yayımladığı neşriyatlar bütün ümmete seslenir mahiyette olsa da ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı vatan-millet konuları üzerinde çokça durulmuş, padişah ve çevresi eleştirilmiştir. Bu durum karşısında Osmanlı yöneticilerinin tutumu ise muhalif düşüncüyü engelleme amacıyla, kendilerini eleştiren gazetelerin yayın haklarını satın alma yolunu tercih etmesi olmuştur. Her ne kadar muhalif gazeteler satın alınarak engellenmeye çalışılmış olsa da bu durum başka gazetelerin

³⁰ Tanzimat Fermanı, Mısır sorununda Batılı dış güçlerin desteğinin almak, Islahat Fermanı ise Kırım savaşıdan sonra gerçekleştirilen Paris konferansında yine Batılı devletlerin desteğini kazanma amacı ile ilan edilmiştir. Kısacası her ikisinin de ortak tarafı dış güçlerin etkisi ile gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bundan dolayı ikisi birbirine benzerlik gösterir. Kanun-i Esasi'nin ilan edilme sebebi ise 10 Mayıs 1876'da ortaya çıkan öğrenci olaylarıdır. Bu sebepten Kanun-i Esasi'nin Tanzimat ve Islahat Fermanı'ndan farkı ilan edilmesinin dış sebeplere değil iç sorunlara bağlı olmasıdır. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Âkif Aydın, "Kânun-ı Esâsî", <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun-i-esasi> (Erişim: 14.12.2023).

³¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 18. Bsk., İstanbul, 2013, s. 120.

³² "Yeni Osmanlılar, Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet devrinde, özellikle 1865-1876 yılları arasında yazar ve fikir adamı olarak öne çıkan kişilerin oluşturduğu topluluktur. Bu gurup içindeki aydınlar basın aracılığıyla devlet yöneticilerini ağır bir şekilde tenkit etmişlerdir. Bundan dolayı basın yasaları yürürlüğe koyulmuş ve uymayan yayın organları süreli veya süresiz olarak kapatılmıştır." Bkz. Enver Koray, "Yeni Osmanlılar", *Belleten Dergisi*, C. 47, S. 186, 1983, ss. 563-566.

doğmasına sebep teşkil etmiştir.³³ II. Abdülhamid, hükümdarlığı döneminde kitle iletişim aracını oldukça iyi kullanmış ama basının devleti içerde ve dışarda zora sokabilecek yayınlarına ve devletin aleyhine yapacağı hiçbir eleştiriye rıza göstermemiştir. Basın hayatı ile ilgili yaşanan olumsuzlukların yanında bu dönemde gazete ve dergi ücretleri düşük tutularak halkın okur-yazarlık oranının artırılması ile içerde ve dışarda yaşanan olayların haberlerinin çok sayıda kişiye ulaştırılması gibi olumlu gelişmeler de yaşanmıştır.³⁴

Osmanlı basın-yayın faaliyetleri incelendiğinde, basında II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) oldukça fazla sayıda dergi, kitap, gazete gibi süreli yayınlar çıkarıldığı ve bunların sayısında artış olduğu görülmüştür. Bu dönemin en önemli dergilerinden bir tanesi de Servet-i Fünun (1896-1901)' dur. Servet-i Fünun dergisine padişah destek vermiş ve basımı için yeni makinalar kullanılmıştır. Bunun haricinde Hanımlara Mahsus Gazete (1895), Mektep (1891), Mütalaa (1896) gibi dergiler bu dönem içinde adı geçen yayınlardandır. II. Abdülhamid döneminde yayınlanan çocuk dergileri ise şöyledir: Arkadaş (1876/13 sayı), Hazine-i Etfal (1880/ 3 sayı), Bahçe (1880/40 sayı), Çocuklara Arkadaş (1881/4 sayı), Mecmua-i Nevresidegân (1882/4 sayı), Vasıta-i Terakki (1882/4 sayı), Numune-i Terakki (1887/9 sayı), Debistan-ı Hired (1889/1 sayı), Çocuklara Talim (1887/9 sayı), Çocuklara Mahsus Gazete (1896-1908 /626 sayı), Çocuklara Rehber (1897-1901 /166 sayı) ve Çocuk Bahçesi (1905-1914/ 64 sayı)dir.³⁵

1.1.3. II. Meşrutiyet Dönemi Basın Yayın Hayatı (1908-1918)

Tanzimat döneminde; yönetim, hukuk, ekonomi alanında birçok yeniliğin başlaması devlet bünyesinde bazı olumsuzluklara sebebiyet vermiştir. Milliyetçilik fikrinin Balkanlarda tezahür etmesiyle bölgede Osmanlı'ya karşı baş gösteren isyan girişimleri ve aynı zamanda ıslahat hareketlerinden kaynaklanan gelenekçi ve yenilikçi tartışmaları yaşanan menfi durumlardandır. Meydana gelen bu gelişmeleri fırsat bilen Rusya, Avusturya, İtalya gibi devletler hem Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya başlamış hem de Balkan devletleri üzerindeki politik güçlerini artırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde İngiltere Rusya'nın yanında yer almış ve Osmanlı topraklarına göz dikmiştir. Bu sebeple İttihat ve Terakkiciler,³⁶ Balkanlar'da reform yapabilmek adına, burada yaşayan halkın da temsilcileri aracılığıyla yaşadıkları problemleri iletebilecekleri bir meclisin kurulmasını padişahıtan talep etmişlerdir. Bu duruma

³³ Yasemin Doğaner, "Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 29, S. 1, 2012, ss. 115-116.

³⁴ Kenan Demir, "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, 2016, ss. 77-83.

³⁵ Ulus, *II. Meşrutiyet Döneminde Bir Çocuk ve Gençlik Dergisi: Talebe Defteri*, s. 8.

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Orhan Örs, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, 2013, s. 689.

daha fazla direnemeyen II. Abdülhamid, 24 Temmuz 1908’de Kanun-i Esasi’yi tekrar uygulamaya geçirmiştir.³⁷ Böylece bitiş tarihi ihtilaflı olan II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır.

II. Meşrutiyet’i kendinden önceki dönemlerden farklı ve renkli kılan şey; II. Abdülhamid devrinde eğitim, basın, dil ve kültür alanında oluşan birikimin, bu dönemde basında yaşanan kısa süreli özgürlük³⁸ ile toplum içinde tezahür ederek yaygın hale gelmesi ve taraftar bulmuş olmasıdır. 10 Temmuz inkılabıyla birlikte o güne kadar çıkarılan neşriyatın satışlarında artış olmuş, irili ufaklı yüzlerce dergi ve gazete çıkarılmıştır.³⁹ Bu yayınların aracılığıyla aydınlar telakkilerini halka açıkça beyan etmişler, pek çok konu fikir adamları arasında tartışılır hale gelmiş ve bu düşünceler ile ilgili kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık, Meslek-i İctima ve Sosyalizm bu dönemin toplum içinde en fazla yaygın olan siyasi görüşleridir.⁴⁰ Osmanlıcılık akımı ise İkinci Meşrutiyet döneminde Afrika ve Balkanlarda yaşanan toprak kaybıyla birlikte önemini kaybetmiştir.

Osmanlı’nın kötü akıbetine ancak İslamcı bir düşünce ile durdurulabileceğini düşünen aydınlar Sırat-ı Müstakim ve devamı olan Sebilürreşad ile Mekâtib, Medâris, Beyanül-Hak, Liva-yı İslam ve Mahfel gibi süreli yayınlarını çıkarmışlardır. Bunun yanında ülkenin menfiye doğru seyrinden kurtulmasının çaresini batılılaşmada gören fikir adamları Osmanlı ve İctihad mecmualarını yayımlamıştır.⁴¹ Ülkenin durumunu iyileştirmek adına Türkçülük fikir akımı içinde olan aydınlar ise 1908 yılında “Türk Derneği” mecmuasını neşretmişlerdir. Dergide Türkoloji çalışmaları ve Türk dili ile ilgili mevzulara yer verilmiştir. Mecmua 1910 yılına kadar yayın hayatına devam etmiş, toplamda 7 sayı çıkarılmıştır. Türkçülük akımının bir diğer yayın organı ise Türk aydınları arasında, siyasi fikir mecmuası olarak bir döneme damgasına vurmuş olan “Türk Yurdu Dergisi”dir. 7 Aralık 1911’de çıkarılmaya başlayan dergide milli, manevi, iktisadi, kültürel pek çok konu hakkında yazılar yayımlanmış ve 1931 yılında kapatılıncaya kadar olan süre içinde toplamda 161 sayı neşredilmiştir. 1909 senesinde ise adı “Hüsn ve Şiir” olan mecmua, 24 Eylül 1910 tarihinde ismini değiştirerek “Genç Kalemler” adıyla yayın hayatına devam etmiştir. Dergi toplamda çıkarmış olduğu 21 sayısında; milli bir dil kullanmak, İstanbul Türkçesini oluşturmak, Arapçadan Türkçeye geçen ve zaman içerisinde halk tarafından kullanılır hale gelen kelimelerin Türk dili bünyesinde varlığını devam ettirmek, konuşma ve yazı dilini birleştirmek gibi mevzuları içeren yazılar

³⁷ Şeref Göküş, *Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi*, İlahiyat, 2020, s. 41.

³⁸ Özgürlüğün kısa süreli olmasının nedeni, İttihat ve Terakki yönetimi döneminin de basın-yayın organları üzerinde baskıcı olmasıdır. Zira bu yönetimde Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey gibi basın şehitleri mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Gülcennet Öztürk, *Osmanlı Devleti’nden Günümüze Basın Özgürlüğü Kavramının Anayasalar Bağlamında Ele Alınışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 58.

³⁹ Mustafa Gündüz, *II. Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları*, Lotus, Ed. Dursun Aydın, Ankara, 2007, s. 23.

⁴⁰ Gündüz, *II. Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları*, s. 23.

⁴¹ Göküş, *Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi*, s. 25.

yayımlamıştır. Bu dönemin önemli dergilerinden biri de, içeriğinde Türkçülerin İslami düşüncelerine yer verilmiş olan, Ziya Gökalp'in de yazar kadrosu içinde bulunduğu, “İslam Mecmuası”dır. Türkçü yayın organlarına ait bir diğer dergi de dönemin meslek gazetesi olarak kabul gören “Muallim Mecmuası”dır.⁴²

II. Meşrutiyet döneminde çıkarılan ve halkın geneline hitap eden dergiler yanında temel amacı çocukların dini, milli, ahlaki, sosyal ve kültürel anlamda gelişmesine katkı sağlamayı amaçlayan çocuk dergileri de yayın hayatına atılmıştır. Dönemin çıkarılan süreli çocuk yayınları ise şöyledir: Musavver Küçük Osmanlı (1909/3 sayı), Avrupai tarzda hazırlanmış ilk dergi olan Mekteplilere Arkadaş (1910/14 sayı), Çocuk Dünyası (1913-1918/94 sayı), Ciddi Karagöz (1913/3 sayı), Çocuk Yurdu (1913/7 sayı), Mektepli (1913/19 sayı), Talebe Defteri (1913-1919/68 sayı), Çocuk Duygusu (1913-1914/61 sayı), Türk Yavrusu (1913/2 sayı), Çocuklar Alemi (1913/10 sayı), Kırılancı (1913/3 sayı), Çocuk Dostu (1914/13 sayı), Mini Mini (1914/7 sayı), Küçükler Gazetesi (1918/8 sayı), Hür Çocuk (1918/3 sayı).⁴³

1.2. İlk Dönem Çocuk Dergilerinin Özellikleri

Rönesans ile birlikte Avrupa toplumlarında görülen Hümanizm düşünce anlayışı neticesinde, deneyimlenen bilginin önem kazanması, ayrıca matbaa ve kâğıdın kullanımı ile yapılan bilimsel eserlerin tercümelerinin yaygınlaşması halkın değer yargılarında değişiklik meydana getirmiştir. Yaşanan bu düşünce değişimi ile birlikte on sekizinci yüz yılda Avrupa toplumunda burjuvazi sınıfı ortaya çıkmıştır. Burjuvazi kendilerinin her alanda farklı olduğunu hissettirmeye çalıştığı gibi çocuk ile ilgili düşüncelerinde ve algılarında farklı olduklarını hissettirmeye de çalışmışlardır. Bu farklılıklar adına çocuklara büyüklere benzer şekilde özel kıyafetler diktirmişlerdir. Çocuklar için üretilen oyuncaklar on sekizinci yüz yılda bu anlayış neticesinde ortaya çıkmıştır. Modern anlamda çocuk eğitiminde sıkça başvurulan ayıp, kabahat gibi kavramlar da yine bu dönemde ortaya koyulmuştur.⁴⁴

⁴² Göküş, “Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi”, ss. 72-76.

⁴³ Ulus, *II. Meşrutiyet Döneminde Bir Çocuk ve Gençlik Dergisi: Talebe Defteri*, s.11. İkinci Meşrutiyet dönemi dergileri için mecmua, risale, mevkute, ceride gibi farklı isimler kullanılmıştır. Bunun sebebi ise Batı'dan öğrenilerek kullanılmaya başlayan kavramların Osmanlıcaştırılmasıdır. Bu durum haftalık ya da on beş günlük çıkarılan süreli yayınlar ile ilgili bazı kavramsal karışıklıklar oluşturmuştur. Bazen bu isimlere “Ceride-i Vakfiyye” gibi künyeler de eklenmiştir. Buna karşılık adında mecmua kelimesini ilk kullanan Mecmua-i Nevresideğan dergisi iken, Çocuklara Talim dergisi ceride ifadesini tercih etmiştir. Çocuklara Rehber ve Selanik’de yayınlanan Çocuk Bahçesi dergileri ise haftalık bir risale olduklarını yazmışlardır. Kısacası İkinci Meşrutiyet dönemi dergileri gazete mi yoksa mecmua mı oldukları hakkında kesin bir fikre ulaşamamışlardır. Geniş bilgi için bkz. Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, ss. 15-17.

⁴⁴ Umut C. Karadoğan, “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, *Çocuk ve Medeniyet*, C. 4, S. 7, 2019, ss. 203-204.

Tarihsel süreçte ise Ortaçağ döneminde değer görmeyen çocuk yukarıda da bahsettiğimiz gibi Burjuvazi ile birlikte toplum nezdinde kıymet bulmaya başlamış, bilimsel ilerlemeler ve hümanist düşünce felsefesinin yaygınlaşması ile birlikte çocuğa verilen önem artmıştır. Tüm bu gelişmeler ile birlikte, çocuğu toplum içinde mühim bir pozisyona taşıyan en büyük etkenlerden birisi de matbaanın icadı olmuştur. Basın hayatının gelişmesi ile cemiyet içinde okur-yazar olmak karşılık bulmuş, okul, mektep vs. gibi yerlere devam ederek okuma becerisini kazanmış olan çocuk, halkın nezdinde yetişkin bir birey olarak kabul görmüştür.⁴⁵ Modernleşme sürecinde çocuk, toplumun geleceğini ve devletin varlığını idame ettirici bir varlık olarak kabul edilmiş ve bu sebepten dolayı çocuk eğitimi hem ailenin hem de devletin önem verdiği konular arasına girmiştir.⁴⁶ On sekizinci yüzyılda çocuklarla ilgili oluşan bu yeni bakış açısı neticesinde, buna paralel olarak, çocuk dergiciliği de yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte neşredilen yayınlar, dönemin çocukluk kavramı algısı, çocuğa bakışı ve çocuktan beklentisi ile ilgili fikirleri bünyesinde barındırmaktadır.⁴⁷

1.2.1. İlk Dönem Çocuk Dergilerinin Tematik Özellikleri

Osmanlı'da I. ve II. Meşrutiyet yıllarında, çocuklar için eğitim yönü yüksek olan çok sayıda dergi çıkarılmıştır. Bunun sebebi ise; Osmanlı'nın girdiği savaşlar ve kaybettiği topraklar neticesinde ülkede yaşanan ekonomik problemlerle, söz konusu problemlere bağlı olarak ortaya çıkan ahlaki sorunlar ve tüm bunların çözümünün toplumda kaybolan ahlaki değerlerin insanlara yeniden kazandırılmasında görülmüş olmasıdır. Bundan dolayı bu dönemde yayınlanan çocuk dergileri ülkede ahlaki eğitimin şekillenmesi ve toplumsal bilincin oluşması için bir araç olarak görülmüştür. Ahlak mevzularında geleneksel ahlak anlayışı öne çıkmış, iyi ve kötü düşüncesinde toplumun çıkarı ön plana alınmış ve bu anlayış dergilerde yayınlanan masal, hikâye, şiir, makale gibi yazılar aracılığıyla okura verilmeye çalışılmıştır. Zira dönemin aydınları, imparatorluğun diğer ülkeler nezdinde kaybettiği itibarını; ancak geleceğin nesilleri olan çocuklara iyi bir eğitim vererek tekrar elde edeceğini düşünmüşlerdir. Bu amaç çerçevesinde süreli yayınlar aracılığıyla, dünyada yaşanan ilmi, fenni gelişmeler

⁴⁵ Funda Eldiven, *Türkiye'de Yayımlanan Çocuk Dergilerinde Çocuk Kimliği Tasarımı: Çocuk Sesi, Gürbüz Türk Çocuğu, TRT Çocuk, Bilim Çocuk Dergilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2018, s. 10.

⁴⁶ Sevim Sarıçam, *Bilge Çocuk Dergisinde Çocuk İmgesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 51.

⁴⁷ Burcu Dünder Zeynep, *21. Yüzyılda Türkiye'de Çocuk ve Çocukluk Algısı: Değişen Anlam ve Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2021, s. 28.

okuyucuya duyurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde Batı'dan roman ve hikâye de tercüme edilerek Batının yaşam tarzı halka yansıtılmaya çalışılmıştır.⁴⁸

Dönemin özelliklerinden birisi de toplumda milli ve manevi anlamda bir çöküşün yaşanmasıdır. Bundan dolayı yayınlanan çocuk dergileri toplumun içinde bulunduğu ahlaki yozlaşmayı durdurmayı, çocukları ahlaklı bireyler olarak yetiştirmeyi hedeflemiş ve buna uygun yayınlar üretmeye gayret etmişlerdir. Kaleme alınan yazı, makale, hikâye ve şiirlerde milli manevi figürler; gayret, cesaret, sebat gibi değerler ile ilişkilendirilerek ön plana çıkarılmıştır. Güzel ahlaki vasıflara yer verilmesinin yanı sıra kıskançlık, tembellik gibi kötü huylar yerilmiş ve bunlardan uzak durulması okuyucuya salık verilmiştir. Dönemin Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahid, Celal Sahir, Yusuf Akçura gibi usta kalemli de çocuk dergilerinde yazılar yazmıştır. Ayrıca çocuğun yetişmesinde ailenin öneminden dolayı, dergiler anne babaya da hitap etmeyi ihmal etmemiştir.⁴⁹

Ahlaki anlamda çöküş yaşayan toplumun bir diğer sorunu da salgın hastalıklardır. Oysa yetiştirilmesi hedeflenen güçlü neslin ruhen olduğu kadar beden de sağlıklı olması gerekmektedir. Bu sebepten dergiler, hitap ettiği kitleye sağlık, beslenme gibi konularda da rehberlik etmiştir.⁵⁰ Buna örnek olarak yazar kadrosunda bulunan doktorların sağlık konusu hakkında yazılar kaleme aldığı *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisi gösterilebilir. Dergide sağlıklı yetiştirilmiş çocukların ülkenin geleceği adına ne kadar mühim olduğu ve çocukların beden ve ruh sıhhatini muhafaza etmek adına nelere dikkat etmeleri gerektiği yetişkinlere yönelik yazılar aracılığı ile aktarılmaktadır.⁵¹

Yukarıda saydığımız özelliklere ilaveten, çıkarılan çocuk dergileri çocuğa saygıyı önemsemiş ve okurlarına bey, beyefendi, hanım kızlar, muhterem gibi hürmet içeren ifadeler kullanmışlardır. Çocuğa kendini kıymetli hissettiren bu sözlerden sonra dergiler mesajlarına odaklanmış, hedeflediği temayı okuyucuya izah edebilmek için ise zaman zaman karşıt ifadelerle anlatımlarını güçlendirmişlerdir. Örneğin ihtiyaç sahibi bir zatın dürüstlüğüne izah etmek için fakir ama güvenilir ifadesine yer verilirken, varlıklı ancak güzel ahlaka sahip olmayan biri için zengin fakat dürüst değil gibi anlatımlar kullanılmıştır. Yazılarda kıyaslama yoluna da gidilmiş, memleket çocukları diğer ülke çocukları ile mukayese edilerek, onların da yabancı memleket evlatları gibi özgüvenli, bilgili, çalışkan olması yönünde salık verilmiştir.⁵² Ayrıca çocuk dergileri, içinde bulundukları yönetim rejimini okuruna sevdirmeyi,

⁴⁸ Ali Gurbetoğlu, "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Ahlak Eğitimi ve Ahlaki Değerler (1908–1918)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, 2007, s. 84.

⁴⁹ Sarıçam, *Bilge Çocuk Dergisinde Çocuk İmgesi*, s. 36.

⁵⁰ Gurbetoğlu, "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı", s. 75.

⁵¹ Alev Sınar Çılgin, "Genç Cumhuriyetin Ütopyası: "Gürbüz Türk Çocuğu", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, 2004, s. 100.

⁵² Sarıçam, *Bilge Çocuk Dergisinde Çocuk İmgesi*, ss. 34-35.

benimsetmeyi hedeflemişler, bunun için ise Meşrutiyet dönemi çocukları ile Mutlakıyet dönemi çocuklarını mukayese etmişlerdir.⁵³

1.2.2. İlk Dönem Çocuk Dergilerinin Şekilsel Özellikleri

Çocuk dergilerinin çok daha fazla okuyucuya ulaşmasını ve eğitimsel anlamda daha değerli olmasını sağlayan en önemli etkenlerden birisi de kullanılan görsel malzemelerdir. Çocuklar için çıkarılmış ilk resimli kitap, 1874’de yayınlanan ve Hafız Refi’ye ait olan Resimli Elifbay-ı Osmani’dir. Basılan ilk resimli çocuk dergisi ise 1875’de yayınlanan Etfal’dır.⁵⁴

Bu dönem süreli çocuk yayınlarının şekilsel özelliklerini inceleyerek doktora tezi haline getiren Ghojoghı’a göre dergi logolarında öncelikle sülüs hattı olmakla birlikte, Nesih hattı ve Rika kullanılmıştır. Söz konusu araştırmada, dergilerin 33 tanesinin kullandıkları logolarında Sülüs, 12 tanesinin Nesih ve diğer 9 derginin de Rika, 6 derginin farikası Talik, sadece bir dergide de Tevkii kullanıldığı tespit edilmiştir.⁵⁵ Dergi başlıklarında ve metinlerinde genelde Nesih hattı tercih edilmiş, Rik’a ve Talik hattı da kullanılmıştır.⁵⁶ Neşriyat taş baskıda basılmış, renk olarak çoğunlukla siyah beyaz yeğlenmiştir. Zaman zaman “Mümeyyiz” dergisinde olduğu gibi renkli kâğıtlar üzerine de basım gerçekleştirilmiştir. İlk defa bütün resimlerin renkli olarak basıldığı dergi ise “Bizim Mecmua”dır. İlk renkli kapağı “Çocuklara Mahsus Gazete” kullanmıştır. Dergilerde yazının yanına eklenen, konu bütünlüğünü sağlamak ya da ele alınan konuyu daha somut hale getirmek için kullanılan resimlerin tarzı ise Türk usulüdür.⁵⁷

1.2.3. İlk Dönem Çocuk Dergilerinin Okuyucu İlgisi

II. Meşrutiyet Dönemi çocuk dergileri Selanik, Bursa, İzmir, İstanbul ve Bolu’da basılarak yayın hayatına başlamış, geneli haftalık olarak çok az bir kısmı on beş günlük ya da aylık olarak çıkarılmıştır. Çocuk dergilerinin okuyucularına bir yıllık, altı aylık, üç aylık ve bir aylık olacak şekilde abonelikler yaptıkları kayıt altına alınmıştır. Anadolu’nun farklı şehirlerine göndereceği yayınları için taşra okuyucusundan dergi ücretinin yanında posta ücreti de istenilmiştir. Başka ülkelerde bulunan okuyucusu için İran’da “kıran”, Rusya’da “ruble” gibi yabancı para birimleri kullanılmış, dergilerin bazısı da “frank” üzerinden ücretlendirilmiştir. Fiyatlar ise içinde bulunulan buhranlı ekonomiden dolayı 5 para, 10 para,

⁵³ Gurbetoğlu, “II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı”, s. 72.

⁵⁴ Ghojoghı, *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*, s. 171.

⁵⁵ Ghojoghı, *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*, s. 528.

⁵⁶ Ghojoghı, *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*, s. 570.

⁵⁷ Ghojoghı, *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*, s. 572.

20 para gibi dergiden dergiye değişiklik göstermiş, satışta sıkıntı yaşayan süreli yayın sahipleri ise bazı zamanlarda yaptıkları neşriyatın satış bedelini yarı fiyatına çekmek durumunda kalmışlardır. Bunun yanında dergiye olan ilgiyi artırmak için dergi okurlarına özendirme hediyeleri sunulmuş, dergiye ödüllü bilmeceler koyulmuştur. Okura vaat edilen armağanlar ilk başlarda dergide okuyucunun ismini yayımlamak iken, sonrasında uyandıran masa saati, mektep çantası, yazı takımı, kolonya, cep atlası gibi eşyalarla çeşitlendirilmiş ve bilmeceyi bilenler arasında kura çekilerek verilmiştir. Bazı dergiler okuyucusuna altın bilezik, bisiklet hatta motosiklet gibi pahalı mükâfatlar da verebilmiştir. Satışı artırmak için oldukça fazla çaba sarf eden çocuk dergilerinin bazılarının baskı sayıları ile ilgili tahmini bilgiler de mevcut olup; Sadakat dergisinin 1500, Çocuk Dünyası'nın 4000-5000 adet kadar basılmış olduğu düşünülmektedir.⁵⁸

Dönemin zor şartlarından dolayı varlığını sürdürmek için mücadele eden dergilerin yayın hayatını devam ettirebilmek için atmış oldukları bir diğer adım da devleti idare edenler ile aralarını iyi tutmaya gayret etmek olmuştur. 13 Kanun-i Sani 1320 yılında Selanik'te basılmaya başlayan Çocuk Bahçesi dergisi 29 Haziran 1320'de Tebligat- Resmiyye ile yayın içeriği dolayısı ile uyarı alır ve bunu dergide yayınlar. Daha sonra muhtemelen hoşla gitmeyen bu durumun devam etmesi sebebi ile dergi 1 Kanun-i Evvel 1321'de kapatılır.⁵⁹

1.3. Çocuk Bahçesi Dergisinin Özellikleri (1329-1330)

1.3.1. Çocuk Bahçesi Dergisinin Çıkış Amacı

İlki 13 Kanun-i Sani 1320 (26 Ocak 1905), sonuncusu da 1 Kanun-i Evvel 1321 (14 Aralık 1905) yılları arasında çıkarılan ve toplamda 43 adet olan sayılarının ardından yayınını sonlandıran⁶⁰ Çocuk Bahçesi dergisi, (1329-1330) 1914'de tekrar yayın hayatına başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde (20 Şubat 1329) 5 Mart 1914' de yayın hayatına başlayan dergi toplamda 21 sayıdır. 21. ve son sayısı (10 Temmuz 1330) 23 Temmuz 1914'de "Millet Bayramı" dolayısı ile yayınlanan ilavesi "Nüsha-i Fevkalâde"sidir.⁶¹ Derginin (10 Mayıs

⁵⁸ Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, ss. 18-24.

⁵⁹ Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, ss. 97-98.

⁶⁰ 29 Haziran 1905'de dergide bir resmi tebligat yayınlanmıştır. Bu tebligatta "*Vilayet-i celile tercümanlığından tebliğ olunmuştur. 'Çocuk Bahçesi' risalesinin on dokuz numaralı nüshasında usulü tenbihat-ı vakaya mugayir neşriyetta bulunduğundan badema bu gibi mebahis-i memnuanın gazete sütunlarına geçirilmemesi ve tekerrürü halinde gazetenin tatil edileceği ve işbu ihbarnamenin aynen gazetenizle neşri bâ emri sâmi-i hazret-i velayetpenahı tebliğ olunur.*" Bu yazıya göre 13 Haziran'da yayınlanan dergide hoşla gitmeyen bir yazı paylaşılmış. Risale bu yazı yayımlandıktan iki hafta sonra bir yayın daha yayınlamıştır. Yayınlanan yazıda "*arız itirazda daire-i aidesinin emirü tebliği üzrine risalemiz, iki hafta müddetle tatil olunduktan sonra yine bu kere muhterem karilerinin ellerini takbîle muvaffakiyetle kesb-i fahr-i mübahat ediyor*" açıklaması yer almıştır. Okay'a göre çocuk dergisi olduğunu söyleyen ceridenin bu yayınlamış olduğu yazıda kullanmış olduğu dile göre derginin yazılarından dolayı kapatılmış olması anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, ss. 97-98.

⁶¹ Ek-3. Çocuk Bahçesi, S. 21, 10 Temmuz 1330, Ön Kapak.

1330) 23 Mayıs 1914, (17 Mayıs 1330) 30 Mayıs 1914, (24 Mayıs 1330) 6 Haziran 1914, (31 Mayıs 1330) 13 Haziran 1914 tarihlerinde yayınlanan 4 ilave eki bulunmaktadır. Derginin yayın amacı ilk sayıda, başyazar Özdemir mahlası ile yazan Şehbenderzâde Ahmed Hilmi Efendi tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: *“Bahçemizi niye açtık? Mini mini ve meraklı vatandaşlarımızı eğlendirmek faydalandırmak, faydalandırırken eğlendirmek için. Zihni yormayarak öğretmek en iyi öğretme yoludur. Biz buna çalışacağız. İyi huylu ve insanlığı seven insanlar, şen ve herkesin bir tebessümle gönlünü alan insanlardır. Kaşları çatık suratı asık kişiler çok defa fena huylu âdemlerdir. Gençliği çalıştırmak çalışkanlığa alıştırmak lazım. Çalıştırmanın en kestirme yolu, gençliğe çalışmayı sevdirmektir. Bahçemizde o kadar güzel ve güzel kokulu güller bulunacak ki küçük vatandaşlarımız seve seve bu bahçede tenezzüh edeceklerdir”*⁶² Derginin kimlere hitap ettiği ile ilgili olarak ilk sayısında (20 Şubat 1329/ 5 Mart 1914), Çocuk Bahçesi Bahçıvanları imzası ile derginin küçük çocuklara aynı zamanda idadi ve sultani öğrencilerine yönelik çıkarılmış olduğu okura izah edilmiştir.⁶³ Derginin son sayısında yayımlanan Samsun İdadisindeki bir okurdan gelen mektup derginin yayın amacına uygun yayınlar yapmış olduğunu gösterir mahiyettedir: *“Sevgili bahçenin şimdiye değin intişar ettiği nüshalarından ettiğimiz istifade gayri kabili inkârdır. Bütün mündericâtı Türk yavrularının fikirlerini tenvir eden, zekâlarını artıran yazılarla eğlendirerek kıssadan hisse aldırان resimlerle eğlendiren, Türklüğe yakışan ciddiyete maliktir. Vatana ve millete olan bu hamidâtı nafiyanızdan dolayı size ne kadar takdir ne kadar tebrik ve size ne kadar teşekkür edilse yine azdır. Âcizane olarak teşekkürümü kabul etmenizi rica ederim...”*⁶⁴

1.3.2. Çocuk Bahçesi Dergisinin Tematik Özellikleri

Çocuk Bahçesi dergisinin ikinci defa yayın hayatına başlamasından önce (8 Ekim 1912-10 Ağustos 1913) Balkan savaşları yaşanmış ve Osmanlı'nın omurgası olan Rumeli elden çıkmıştır. Yaşanan toprak, can ve mal kaybı, bunlardan dolayı duyulan hüznün ve düşmana karşı hissedilen öfke dergiye yansımıştır. Balkan savaşı ile birlikte imparatorluktan ulus devlete doğru bir gidiş başlamıştır. Yaşanan bu savaşın sonrasında Osmanlılık fikrinin imparatorluğu kurtarmaya yetmediği görülmüştür. Bunun neticesi olarak da Türkçülük fikri güçlenmiş ve Türklük ile Müslümanlık aynı görülmüştür. Bu sebepten *Çocuk Bahçesi* dergisinde Türklüğe ve Müslümanlığa sıkça vurgu yapılmıştır. Ayrıca dergide sık sık Rumeli'nin alınacağından, Türk yurdu haline getirileceğinden bahsedilmiştir. Bu arada Bulgarların Rumeli'de Türk köylerine yapmış olduğu baskınlar ve zulümler de anlatılarak

⁶² “Bahçemizi Niye Açtık?”, Çocuk Bahçesi, S. 1, 20 Şubat 1329, s. 1.

⁶³ Okay, *Eski harfli Çocuk Dergileri*, s. 133.

⁶⁴ Bahadır Burhaneddin, “Müfit Bir Mektup”, Çocuk Bahçesi, S. 21, 10 Temmuz 1330, s. 321.

düşmandan intikam⁶⁵ alınacağı ifade edilmiştir. Dergiye göre düşmandan öç, çalışılarak, gayret edilerek, geçmiş ile övünmeyi bırakıp yeni bilgiler edinilerek alınmalıdır.

Derginin çıkarıldığı yıllarda Osmanlı İmparatorluğunda kaybedilen topraklar ile birlikte devletin ekonomisi bozulmuş, bununla birlikte toplumda ahlaki yozlaşmalar da baş göstermiştir. Bu yüzden dergi çıktığı dönemde topluma ahlaki bir katkıda bulunmak amacıyla, çocuklara güzel huy ve davranışlar edindirmeyi hedeflemiş olduğu için bu minvalde yazılar ve hikâyeler paylaşmıştır. Derginin okuruna başlıca vermeye çalıştığı değerler; vicdanlı olmak, çalışkanlık, vatan sevgisi, merhamet, dayanışma, komşuluk, vefa, fedakârlık, sabır ve yardımseverliktir. Dergi okuruna bu güzel davranışları edinmesini öğütlerken diğer taraftan da hem kendisi hem de toplum için zararı olabilecek bazı davranışlardan sakınmasını istemiştir. Derginin bu şekilde yerdiği davranışlar ise; tembellik, haset ve kıskançlık, kibir, cimrilik, hiddet, yalancılık, nefret ve kin, fesatlık, hırs ve küfürlü konuşmaktır.

Ayrıca dergide mektebe gitmek, çalışkan olmak salık verilirken okuruna bedenini güçlendirmesi de tavsiye edilmiştir. Çocuklara harcamalarında tutumlu olmaları, tutumlu olmanın yanında alışveriş yapılırken Müslümandan alışveriş edilmesi, kendi ürettiğimiz mamullerin tüketilmesi belirtilmiştir. Bunun yanında Müslümanların paralarını biriktirmek yerine bir araya getirerek kendi ticarethanelerini kurmalarının gerekliliği de anlatılmıştır. Burada ittihadın önemine de çok fazla vurgu yapılmıştır.

Dergide dönemin çocukları ile önceki dönem çocukları arasındaki kıyaslamalarda da bulunulmuştur. Önceki ebeveynlerin çocuk yetiştirirken onları düşündürmeye yönlendirmediği, soru sordurmadığı tek yaptıklarının oyun oynatmak ve ders çalıştırmak olduğu bu sebepten önceki çocukların vatan millet konularını bilmediği, yurt kaygısı ve millet sevgisi taşımadığı ifade edildikten sonra şimdiki çocukların bunların tersine vatan millet konuları üzerinde düşünüp kafa yorduklarını söyleyerek derginin çıktığı zamandaki çocuklar ile bir önceki devir olan Mutlakiyet dönemi (1878-1908) çocukları arasında mukayeseye gidilmiştir.⁶⁶ Dergide yapılan bu muhakeme ile ilgili bir yazıda Özdemir, eski gençlerin milleti ve devleti önemsemediğini, rahat yaşamanın yollarını aradığını sonra da bu hoyratça davranışlarının zararlarını çektiklerini anlattıktan sonra şimdiki neslin bu hatalara düşmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁷

⁶⁵ Dergilerde vatan millet duyguları adına yapılan intikam ile ilgili yazılar devrin ahlak anlayışının içinde barındırdığı “kardeşlik” teması ile ters düşmemektir. Yayınlanan yazılarda kast edilen intikam bireylere değil zihniyet yapılarına karşı olan, şahıslara değil hükümetlere karşı geliştirilen öç alma duygusudur. Geniş bilgi için bkz. Gurbetoğlu, “Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Ahlak Eğitimi ve Ahlaki Değerler”, s. 83.

⁶⁶ Özdemir, “Düşünmek Üzerine”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 130.

⁶⁷ Özdemir, “Nasıl Yapıyorlar?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 14, 22 Mayıs 1330, s. 201.

Dergi, Batı'nın insanı ve insanlık tarihi ile ilgili düşüncesini "Tarih" başlığı altında okuyucularına iletmiştir. *"Takriben üç yüz bin elli sene evvel, kürre-i arz da taştan bir nevi balta yapan bir mahlûk yaşamıştır. Bu bir sanat başlangıcı olup yapının sair hayvanlardan fazla bir zekâyâ malik olduğunu anlarız. Bu mahlûk, iyi düşünenlere göre, insandan başka bir şey değildir..."*⁶⁸ şeklinde modern dünyanın anlayışına göre bir tarih anlatımı mevcuttur. Bu şekilde dergi yayımlamış olduğu yazı aracılığı ile okuyucusunu Batının insanlığa bakışından haberdar etmek istemiştir. "Beyaz Irka Mensup Bir İngiliz Kadını" olarak belirtilen bir yazarın, derginin "Tarih" bölümünde yer verilen bir yazısında Avrupa'nın ırklara bakış açısı anlatılmıştır. Beyaz ırka mensup bu kadına göre; Afrika'da ve Avustralya'da bulunan siyah ırk hem az akıllı, hem çirkin ayrıca da medeniyete uzak insanlardır. Bu kadına göre bazılarının medeni olma kabiliyeti olsa da, Avustralya'da bulunan siyahilerin bu konuda hiç istidadı yoktur ve insan eti yerler. Bütün bu sebeplerden dolayı İngilizler onları zehirlemişler. Dergi böyle bir yazıya yer verdikten sonra yazının sonuna "İbret" ibaresi ile bir açıklama yazmıştır. *"Evlatlarımız! Medeniyette geri kalanlara medeniyetin hiç insafı yoktur. Medeniyet demek "yaşama kavgasını en iyi anlamak, kazanmak için en iyi silahlanmak, demektir. Avustralyalıları sıçan gibi zehirlediler. Kızıl adamlar, pek vatanperver adamlardı. Onlar zavallı vatanlarını kahramanca müdafaa ettiler, medeniler bu kahramanlara "vahşilik" adını verdi ve onları mahvetti."*⁶⁹ Fakat bu açıklamayı yapan yazarın ismi yoktur.

Dergi yayımlamış olduğu sayılarında çevirilere de yer vermiştir. Bunlar, Fransızcadan "At ve İstiridyeler"⁷⁰, Rusçadan "Bir Köylünün Zekası-Kazların Taksimi"⁷¹ adlı hikayelerin tercümesi ile aslı İngilizce olan "Kral Alfred"⁷² adlı kısa yazının çevirisidir.

Dergide yer alan bölümlerden "Doğru Düşünceler" kısmında hikmetli sözler okura aktarılmış, "Cicili Düşünceler" bölümünde ise dergiyi çocuklar için cazip hale getiren komik esprilere yer verilmiş ve her hafta okura düşündürücü bilmece sorulmuştur. Kısacası Çocuk Bahçesi dergisi, dönemin diğer mecmuaları gibi, toplumda ihtiyaç hissedilen konulara değinmeye ve okurunu aydınlatmaya çalışmıştır.

1.3.3. Çocuk Bahçesi Dergisinin Şekilsel Özellikleri

20 Şubat 1329 ile 10 Temmuz 1330 tarihleri arasında yayınlanan Çocuk Bahçesi dergisinin kapağı yirminci sayıya kadar aynı şekilde devam etmiştir. Yirmi birinci sayının kapağı farklıdır. İlk sayıdan yirminci sayıya kadar olan derginin kapağında bir kurdele

⁶⁸ "Tarih", *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 69.

⁶⁹ "Bugünkü İnsanlar", *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, ss. 28-29.

⁷⁰ Binbaşızâde Giridi Cemal, "At ve İstiridyeler", *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 126.

⁷¹ "Bir Köylünün Zekası", *Çocuk Bahçesi*, S. 14, 22 Mayıs 1330, s. 204.

⁷² Cevdet, "İngilizceden Çeviri-Kral Alfred", *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 247.

çerçevesi içinde Tevkii hattı⁷³ ile yazılmış bulunan “Çocuk Bahçesi” logosu ve logonun sol alt köşesinde ise bu farikanın kime ait olduğunu gösteren “Arif ” ismi yazılmıştır.⁷⁴ Derginin her sayısında kapak sayfası ayrı renkte basılmıştır, risalenin logosu ise daima siyah olarak yazılmıştır.⁷⁵

Derginin kapak sayfasında su kenarında mecmua okuyan bir kız ve bir erkek çocuğunun resmi bulunmaktadır. Erkek çocuğunun giyimi Batı tarzına yakındır.⁷⁶ Beşinci sayıdan itibaren her iki çocuğun da yüzü değişmiştir. Ayrıca resimdeki erkek çocuğunun ilk dört sayısında başında fes olmamasına rağmen beşinci sayıdan itibaren başına fes giydirilmiş, kıyafeti de yerel kıyafet olmuştur.⁷⁷ Dergi daha önce ikinci sayısında “Çocuk Ruhı” adlı yazının orta kısmında fesli bir çocuk resmi kullanmıştır. Fakat buradaki çocuk, başında fesi olsa da giyim ve yüz ifadesi ile batılı bir çocuk gibidir.⁷⁸ Diğer sayılarda bu resim farklı renklerde kullanılmaya devam edilmiştir.

10 Temmuz 1330 tarihli ve aynı zamanda derginin 21. ve son sayısında kapak sayfası resminde değişiklik görülmektedir. Burada sayfanın tamamını kaplayan bir çerçeve kullanılmış olmakla birlikte derginin adının yazılı olduğu farika küçültülmüştür. Kapağa derginin konu başlıklarını içeren bir fihrist koyulmuştur. Kapak çerçevesinde kullanılan bezemeler Helenistik döneme aittir. Kapağın üst sağ köşesinde yer alan, sadece mahrem bölgesi kapalı, çıplak bir erkek çocuğu ile sol köşede aynı halde bulunan bir kız çocuğu motifi vardır. Çerçevenin ortasına yakın bir yerde bulunan farikanın sağ tarafına denk düşen kısmında ise üst tarafı çıplak, başında kuş bulunan bir kadın resmi bulunmaktadır. Ayraçın sol tarafında ise kolsuz bir elbise giymiş, başının üstünde kuş bulunan başka bir kadın motifi yer almaktadır. Dergi diğer ilavelerde de bu çizimi kullanmıştır.⁷⁹

Çocuk Bahçesi dergisinin kapaktan sonra gelen sayfasında ayırmaç tekrar yer almaktadır. Fakat bu sayfada logo, Rika⁸⁰ hattıyla yazılmıştır.⁸¹ Dergiye ait olan bilgiler farikanın sağına ve soluna yerleştirilmiştir. Derginin, bu iç sayfasında mesul müdürün

⁷³ Tevkî, sözlükte nişan, tuğra anlamına gelir. Osmanlı döneminde Mushafların sure başları, ayet sayıları ve nazil oldukları yer bu hat tekniği ile yazılmıştır. Tévki hattında harfler daha yuvarlak, bitişmeyen harflerde birbirine daha yakın ve ilişerek yazılır. Yazının boyu satır sonuna doğru yükselir. Geniş bilgi için bkz. Muhittin Serin, “Tevkî”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevkî--hat> (Erişim 23.10.2023).

⁷⁴ Ek-4’de gösterilmiştir. *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. Ön kapak.

⁷⁵ Ek-5. *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330 Ön kapak, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, Ön Kapak.

⁷⁶ Bkz. Ek-4.

⁷⁷ Ek-6’ de gösterilmiştir. *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, Ön Kapak.

⁷⁸ Ek-7’ de gösterilmiştir. Özdemir, “Çocuk Ruhı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, s. 17.

⁷⁹ Bkz. Ek-3.

⁸⁰ Rika sözlükte “hızlanmak, hızlı yürümek” gibi anlamlara gelir. Ölçüleri belli olan küçük kâğıt parçalarının üzerine hızlı bir şekilde yazılabilen bir yazı çeşididir. Tévki ile kıyasladığımızda ona göre daha yuvarlak ve Tévki’de birbirine yapışmayan elif, ra, vav gibi harfler Rika hattında birbirine ilişmiştir. Yazının hızlı yazılmasının sebebi de budur. Geniş bilgi için bkz. Muhittin Serin, “Rik’a”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rika> (Erişim: 23.10.2023).

⁸¹ Bkz. Ek-1.

Mehmet Zihni olduğu ve resimli risale olarak haftada bir gün, perşembeleri yayınlandığı bilgisi ile dergi ücret malumatına yer verilmiştir. Risalenin nüshası 10 para olmakla birlikte posta ücreti dâhil yıllık aboneliği yirmi kuruştur. Altı aylık abonelikler yapılmadığı bildirilmektedir. Ecnebler/ *Memalik-i ecnebiye* için ise seneliği altı franktır. Risalenin Hikmet matbaasında basıldığı ve dergiye gönderilen mektupların idare namına gönderilmesi gerektiği yine ilk sayfada okuyucuya iletilen bilgiler arasındadır.⁸²

Derginin diğer sayfaları harekesiz nesih⁸³ hattı ile yazılmıştır. Dergideki metinlerin başlıklarında Nesih hattı tercih edilmiş ve başlığın boyutu alttaki metine göre daha büyük tutulmuştur. Derginin her bir sayfasına yazılar iki sütun olarak yerleştirilmiştir. Risalenin ilk 12 sayısı 20 sayfadan ibarettir. 13. sayıdan 20. sayıya kadar ise 16 sayfadır. Ayrıca bu sayılara ilaveten 4 ek çıkarılmış ve 12 sayfayla sınırlı tutulmuştur. Son sayı olan 21. sayı derginin hem son sayısı hem de ilavesi mahiyetinde ve 12 sayfadır. Bunların sayfa numarası bir önceki sayının kaldığı numaradan devam etmiştir. Dergide bir sayfada yarım kalan hikâyede cümle tamamlamaya gidilmemiş, sayfanın bittiği yerde tümce yarım bırakılmıştır.

Derginin her sayısında 4 sayfalık resimli hikâyeler yer almaktadır. Hikâyenin resimleri bir film karesi gibi tasarlanmış olup altında resmi açıklayan yazılar bulunmaktadır. Derginin resimli hikâyelerinde kullanılan çizimler Batı'ya aittir.⁸⁴ Dergi, kullandığı bu yabancı kaynaklı illüstrasyonlar için “*Bugün biz Avrupalıların bilgisine muhtacız. Şimdiki resimlerimiz Frenklerce pek meşhur olan peri hikâyelerinden alınmadır*”⁸⁵ şeklinde bir açıklamada da bulunmuştur.

Derginin sayfalarında çeşitli süslemeler mevcuttur. Bu süslemelere konu başlıklarında ve metin aralarında rastlamaktayız. “Hızır Baba'nın hikâyeleri” bölümünde yer alan resimlerin etrafında çiçekli süslemeler vardır.⁸⁶ Altıncı sayıdan itibaren Hızır Babanın Hikâyeleri yazısının altına, uzun sakalı ve elinde bastonu olan yaşlı bilge görüntüsünde bir adam ve üç fesli çocuk resmi yerleştirilmiştir.⁸⁷ Ayrıca hikmetli sözlerin paylaşıldığı “Doğru Düşünceler” kısmında ise insan figürleri bulunmaktadır.⁸⁸ “Cicili Düşünceler” de başlığın üstünde, komik içeriklerle uyum sağlayan, gülen bir çocuk resmi bulunmaktadır.⁸⁹ Derginin birinci sayısının on altıncı sayfasında erkeğe benzeyen bir kadın figürü vardır. Bu resmin

⁸² Bkz. Ek-1.

⁸³ Nesih'in sözlük anlamı “*hükümünü ortadan kaldırmak, bir eseri istinsah etmek*” gibi manalara gelmektedir. Kitap basımında en yaygın tercih edilen yazı çeşididir. Geniş bilgi için bkz. Uğur Derman, “Nesih”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesih-hat> (Erişim: 23.10.2023).

⁸⁴ Ek-8'de gösterilmiştir. “Kendini Beğenen Çocuk”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, s. 39.

⁸⁵ “Müjde”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, s. 187.

⁸⁶ Ek-9'da gösterilmiştir. “Hızır Babanın Hikâyeleri”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 67.

⁸⁷ Ek-10'da gösterilmiştir. “Hızır Babanın Hikâyeleri”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 83.

⁸⁸ Ek-11'de gösterilmiştir. “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, s. 31.

⁸⁹ Ek-12'de gösterilmiştir. “Cicili Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S.2, 27 Şubat 1329, s. 30.

altında ise “...İnsanlar içinde pek güzelleri olduğu gibi ifrit denilecek kadar çirkinleri de vardır!” cümlesi bulunmaktadır.⁹⁰ Dergi de başka milletlere ait insanların resimlerine de yer verilmiştir. Ayrıca dokuzuncu sayının arka kapağında bir grup talebe ve hocalarının çekinmiş oluğu toplu fotoğraf bulunmaktadır.⁹¹

On ikinci sayıya kadar Çocuk Bahçesi başlığının altında bir alt başlık ile ilk sayfada derginin başyazısı yer almıştır. Fakat bu sayıdan sonra başyazı derginin ilk sayfasına değil daha sonra gelen sayfalara yerleştirilmiştir. Dergide sadece başyazının değil, aynı zamanda sürekli yayınlanan Hızır Babadan Hikâyeler, Cicili Düşünmeler gibi bölümlerin de yerlerinde değişiklikler olmuştur. Örneğin; on dördüncü sayının ilk sayfasında bir önceki sayıdan yarım kalan “İyilik Kaybolmaz” adlı hikâyenin devamına yer verilmiş, kalan alana şiir ve “Bir Sefere ile Bir Bardağın Konuşması” adlı kısa hikâye koyulduktan sonra başyazı yerleştirilmiştir. Son sayfalarda bulunan bilmeceye cevap verenlerin ve ödül kazananların listesi ile ihtar ve tenkit bu sayıda orta sayfada, resimli hikâye ise sonda yer almıştır. Bu tür değişiklikler on ikinci sayıdan itibaren sürekli olmuştur.

1.3.4. Çocuk Bahçesi Dergisinin Satış Politikası

Derginin iç kapağında sağ üst köşede “*Senelik abonesi posta ücretiyle 20 kuruştur altı aylık yoktur*”, sol köşede ise “*Memalik-i ecnebiye için seneliği 6 Franktır. Altı aylığı yoktur.*” yazmaktadır.⁹² Buradan da anlaşıldığı üzere derginin satışı abonelikler üzerinden gerçekleştirilmek istenmiştir. Derginin satışı sadece İstanbul içi ile sınırlı kalmamış, taşra bayilerine de satışı yapılmıştır. Bayilikleri ile ilgili olarak on beşinci sayıda “*Bu hususta yalnız İzmir bayi Şark Kitap hanesine müteşekkirim ifadesi ile Konya bayimizin mektubumuza cevap vermesini ve gönderilen mükâfatları alıp almadığını bildirmesini bir kere daha rica ederiz.*” ibaresi mevcuttur.⁹³ Bir diğer sayıda ise “*Bursa bayimize mükâfatları almasını ihtar ediyoruz.*”⁹⁴ şeklinde cümleler yer almaktadır.

Derginin tirajını artırmak için içeriğine ödüllü bilmeceler⁹⁵ koyulmuştur. Okurun sorulan bilmecelerin cevabını yazması için dergide kuponlar yer almış ve yanıtın kupon ile gönderilmesi şartı konulmuştur. Böylece dergi satın almayanların ödüllü bilmeceleri

⁹⁰ Ek-13’de gösterilmiştir. *Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s. 16.

⁹¹ Ek-14’de gösterilmiştir. *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, Arka Kapak.

⁹² Bkz. Ek-1

⁹³ “Taşra Bayilerimize”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 222.

⁹⁴ “Taşra Karilerimize”, *Çocuk Bahçesi*, S. 16, 5 Haziran 1330, s. 240.

⁹⁵ Dergide okura düşünce gücünü çalıştırmaya yönelik ödüllü bilmeceler de yönelmiştir. Yirminci sayının bilmeceleri şöyledir: “*Bir kelime bulunuz ki size en yakın kadını ifade etsin, lakin bu kelimenin ortasına bir harf koyarsak babanızı anlatan bir kelime olsun.*” Bir diğer örnek ise “*Her vakit çekilen sedaya bir harf ilave ediniz bir güzel hayvan adı olsun.*” Geniş bilgi için bkz. “Haftalık Bilmecemiz”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 304.

cevaplamasının önüne geçilerek satışlar artırılmaya çalışılmıştır. Bir ve ikinci sayıda çocuk bahçesi logosunun sağ ve sol köşesinde bulunan “*Matbaa İdarehanesi ‘Hikmet’ Matbaasıdır. Mektuplar idare namına gönderilmelidir.*”⁹⁶ ibaresi vardır. Üçüncü sayı da bu açıklamaya “Bilmeceler ve mektuplar idare namına gönderilmelidir.” şeklinde bilmece kelimesi de ilave edilmiştir.⁹⁷ Dergi hem İstanbul’daki okurları hem de taşradaki okurları için farklı bilmeceler sormuş ve ayrı kuponlar⁹⁸ vermiştir.

Derginin satışını artırmak için bilmecelere verilen doğru cevaplara ödül vaad edilmiştir. Doğru cevap verenlere kitap, hokka takımı, postagraf kalemi, dolmakalem, kâğıt bardak, varaka, albüm, vesikalık fotoğraf çekirme, yaldızlı kâğıt içinde nefis ve leziz şeker, müzeyyen bir sepet içinde on adet bisküvi dört adet kurabiye iki çikolata beş adet kart, bir şişe kolonya gibi hediyeler verilmiştir. Çocuk Bahçesi dergisinin tirajını artırmak için ortaya koyduğu ödüllerden “*en kuvvetli promosyonu bir gümüş saat*”⁹⁹ olmuştur.

Çocuk Bahçesi dergisinin yazarları, derginin satışının artırılması için, verilen bu maddi hediyeler yanında, dergide yayımladıkları yazılar aracılığıyla okurdan derginin satın alınarak desteklenmesini istemiştir. Bu desteğin sağlanmak istenmesinin amacının sadece para kazanmak olmadığı, gençleri madden ve manen vatana kazandırmak olduğu da yazıda okuyucuya izah edilmiştir. Böyle bir açıklamanın ardından risale “*Şayet bahçemize rağbet bulamazsa ondaki güller ve sümbüller solar. Bizde henüz bülbüllerimiz yok imiş diyerek sebzevat eker ve satar, demek ki bahçeyi bostan yaparız*” diye bir serzenişte de bulunulmuştur.¹⁰⁰ Derginin yazarları metafor kullanarak, kendilerini bahçıvan, dergiyi bahçe, içeriği güller ve sümbüller, çocukları da bülbüller olarak nitelendirmişlerdir.

Çocuk Bahçesi yazarı A(yn) B(e) tarafından yazılan “*Nasıl Yazar Oldum*” adlı yazıda, yazar önceden sadece kendi kardeşlerine ve kuzenlerine faydalı olabildiğini ama şimdi risale sayesinde, yazmış olduğu yazılar aracılığıyla, daha çok çocuğa ulaşabildiğini ifade ederek derginin faydayı büyütmüş olduğunu okuyucuya iletmiştir. Ayrıca yazar, sokakta görmüş olduğu çocukların Çocuk Bahçesi dergisini almış olduklarını, birlikte okuyup mütalaa ettiklerini anlatmış, böylece derginin rağbet bulduğunu ifade etmiştir. Yazar, şahit olduğu bu anı, derginin okur sayısını artırmak maksadıyla özendirici bir üslup ile kaleme almıştır.¹⁰¹ Yayımlanan bu tür yazılar ile Çocuk Bahçesi dergisine abonelik rağbetinin artmasının hedeflendiği düşünülmektedir.

⁹⁶ Bkz. Ek-1

⁹⁷ Ek-15’de gösterilmiştir. *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, s. 32.

⁹⁸ Ek-16’da gösterilmiştir. *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 128.

⁹⁹ Okay, *Eski harfli Çocuk Dergileri*, s. 133.

¹⁰⁰ Özdemir, “Bahçemizi Niye Açtık?”, ss. 1-2.

¹⁰¹ A(yn). B., “Yazıya Nasıl Başladım?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 2 Mart 1330, s. 43.

Derginin yayınlanan bazı sayılarında çok azda olsa reklam bulunmakta, ilk sayısında bazı kitapların ismi ve nereden alınabileceği yer almaktadır. “*Tarihi İslam*”, “*Amak-ı Hayal*”, “*Allah’ı İnkâr Mümkin mü*”, “*Akvam-ı Cihan*” gibi kitaplar ile yazarı Lord Lytton olan “*Pompeinin Son Günleri*” adlı kitabının çevirisi okuyucuya tavsiye edilmiş, söz konusu kitapların Darüşşafaka kitapçısında bulunduğu da okuyucuya bildirilmiştir.¹⁰² Bir diğer reklam örneği ise şöyledir: “*Dünyanın en nefis kolonyalarından hele Avrupa’dan gelen adi ispirotolu sularla kıyas edilemez. Hem ucuz hem aladır. Çocuk bahçesi mükâfatı için bu güzel kolonyayı ittihip etmiştir. Bütün hanım kızlarımıza ve oğullarımıza ve ailelerine bu milli kolonyayı tavsiye ederiz*” cümleleri ile Faruki Türk kolonyasının reklamı yapılmıştır.¹⁰³ Bir başka sayıda ise İbrahim Alamettin beyin çıkarmış olduğu şiir kitabı tanıtıldıktan sonra fiyatının üç kuruş olduğu ve Merkez Tevzi Bab-ı Âli Caddesi’nde Darüşşafaka Kitap hanesinde satıldığı duyurulmuştur.¹⁰⁴ Yine aynı sayının aynı sayfasında, isteyen çocuklara fotoğraf çekimi ödülü sunulmuştur. “*Bilmecelerimizde birinci ikinci çıkanlar arzu ederlerse mükâfat yerine nefis bir suretle Safa milli atölyesinde fotoğrafları çıkartılabilir.*” açıklaması ile Safa Milli atölyesinin reklamı da yapılmıştır.¹⁰⁵

1.3.5. Çocuk Bahçesi Dergisinin Okuyucu Kitlesi

Çocuk Bahçesi dergisi okurlardan gelen mektuplara dönütler yaptığı bölüm olan “Cevaplarımız” kısmında “*Mini mini kâr’ilerimiz ve idadi efendileri bahçemiz hakkında düşündüklerinizi yazabilirsiniz.*”¹⁰⁶ cümlesi ile okur kitlesinin kimlerden oluştuğuna dair bilgi vermektedir. Bir başka sayıda ise “*...Tenezzüh fikirlerimiz biraz zor ve rüşti tahsilindekilerin seviyesine göre ise de haftalık bilmecelerimiz kolay ve küçükler içindir.*”¹⁰⁷ ifadesinden hedef kitlesinin rüştiyeliler¹⁰⁸ ve idadiler¹⁰⁹den oluştuğu anlaşılmaktadır. Bilmecelere doğru cevap verenlerin isimleri arasında rüştiye talebelerinin de

¹⁰² *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, Arka Kapak.

¹⁰³ “Faruki Türk Kolonyası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 19, 26 Haziran 1330, s. 288.

¹⁰⁴ “Çocuk Şiirleri”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 302.

¹⁰⁵ “Fotoğraf İsteyenler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 302.

¹⁰⁶ Özdemir, “Bahçemizi Niye Açtık?”, s. 2.

¹⁰⁷ “Cevaplarımız”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 65.

¹⁰⁸ Rüştiyeler ve özellikle taşrada bulunan rüştiyeler II. Abdülhamid döneminde devlet dairelerine memur yetiştiren kurumlar haline gelmiştir. Rüştiyeleri ilköğretim bünyesi içine dâhil etme fikri ise II. Meşrutiyet döneminde oluşmuştur. 1913 yılı “*Tedrisât-ı İbtidâiyye Kânûn-ı Muvakkati*” ile birlikte rüştiyeler, iptidaiyenin içine dâhil olmuştur. Böylece iptidaiyelerin eğitim süreci de altı yıl olmuş ve rüştiyeler kaldırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Cemil Öztürk, “Rüşdiye”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rusdiye> (Erişim: 19.11.2023).

¹⁰⁹ İdadinin sözlükte “*bir şeyi hazırlamaya mahsus yer*” anlamına gelmektedir. Bu kelime Tanzimat öneminde batı tarzında açılmış olan okulların hazırlık sınıfları için kullanılmıştır. 1847 yılında açılan rüştiyelere öğrenci yetiştiren sıbyan mektepleri için de kullanılmıştır. Ayrıca sivil ve askeri alanda açılmış olan yüksekokullara öğrenci yetiştirmek için de lise ayarında idadiler açılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Cemil Öztürk, “İdadi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/idadi> (Erişim: 19.11.2023).

adının geçmesi bu bilgiyi doğrulamaktadır.¹¹⁰ Bunun yanında Çocuk Bahçesi dergisinde sorulan bilmecelere gönderilen mektupların içinden doğru cevap verenlerin isimlerinin yayımlandığı sayfada sultani talebelerinin adı da sıklıkla geçmektedir.¹¹¹ Okay ise, derginin hedef kitlesi ile ilgili olarak Çocuk Bahçesi dergisinin hem küçük çocuklara hem de idadi ve sultani öğrencilerine hitap ettiğini bildirmiştir.¹¹²

Dergide okurlara hitaben; yavrularım, mini mini karilerimiz, efendi oğullarımız, muhterem, bey, hanım kızlarımız, muhterem kızlarımız şeklinde ifadeler kullanılmış ve övgülerde bulunulmuştur. *“Duygunun inceliği ve afakının safiyeti itibariyle hanım kızlarımızı, efendi oğullarımıza mercuh bulduk. Hanım kızlarımız içinde pis kâğıtlara ve küçük kâğıt parçalarına cevap yazanı yok. Şurası da var ki bazı oğullarımızın cevaplarında ağabeylerinin tashihat kokusu duyulurken kızımızın cevapları kendi malları. Efendi oğullarımız, buna gücenmemeli ve bilakis mini mini hemşireleri ile iftihar etmeli birebir onları bu iş de taklit etmelidirler.”*¹¹³

Bazen dergide okuyucuya karşı sert bir dille yapılan eleştiriler de yer almaktadır. Dergiye bilmece gönderen bir karinin *“İsterseniz yayınlayın lazım görmezseniz neşretmeyin.”* ifadesi için *“Ondan bilmece isteyen kim? Doğrusu ya, mini mini bir vatandaşın sadaka veriyormuş gibi bilmece yazışına ve manasız yere vaktini zayi edişine teessüf ettik”*¹¹⁴ şeklinde cevap yazılmıştır.

Bilmecelere gönderilen cevaplar ile verilen ödüller kısmında geçen isimlere baktığımızda ise Çocuk Bahçesi dergisine okuyucu tarafından rağbet edildiği düşünülmektedir.

1.3.6. Çocuk Bahçesi Dergisinde Dil

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı içinde milli bir lisan oluşturma ile ilgili fikirler cereyan etmiş ve bu konu üzerine dönemin düşünce adamları yorumlar yapmaya başlamıştır. Milli bir dil oluşturmak için gösterilen gerekçelerden bir tanesi de; Osmanlı aydınlarının ifadelerinde Arapça ve Farsçaya ait kelime ve grameri kullanmayı tercih etmiş olmaları ve Osmanlı halkının yazılanları anlamaktan uzak kalmış olmasıdır. Bu gibi

¹¹⁰ “Mustafa, Sultan Ahmed İnası Rüştüyesi 3, Koca Mustafa Paşa Rüştüyesi 282, Fatih Rüştüyesinden 336 Muzaffer” gibi. Geniş bilgi için bkz. “Bir Kitap ve Bir Kart Kazananlar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 65.

¹¹¹ “Bahaeddin Ali Hayrettin, Mehmet Hikmet Üsküdar Sultanisinden; İstanbul Sultanisi 526 Tahsin Kabataş 427 Zafer ve Efendiler.” Geniş bilgi için bkz. “Geçen ki Müsabakamız, Genç Dimağları Takrir”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 110.

¹¹² Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, s. 133.

¹¹³ Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, s. 133.

¹¹⁴ “İşte Tenkitimiz”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 142.

¹¹⁵ “İşte Tenkidimiz”, s. 142.

sebeplerden dolayı Tanzimat dönemi aydınları halk bilimi ve halk edebiyatı ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Şinasi, basit ve sade bir üslup ile bir tiyatro eseri hazırlamış, ardından da dört bin atasözünü içine alan bir derleme çalışması yapmıştır. Ziya Paşa, Türk dilinin halk ozanlarının arasında kullanılıyor olduğunu söylemiştir. Ziya Gökalp'e göre ise dil, milliyetçiliğin en önemli unsurudur ve milli kimliğin temel kaynağını teşkil etmektedir. Bu dönemde Ahmed Mithat Efendi ahlaki değerleri öğretmek için, halkın anlayabileceği bir dilde, kısa hikâyeler kaleme alırken Abdülhak Hamid (1851-1937), oyunlarının bir tanesinde atasözlerine ve yerel ifadelerle yer vermiştir. Bu dönemde halk şiiri ölçüsünü kullanan Mehmed Emin (1869-1944), milli duyguların yer aldığı şiirleri ile milli şair unvanını almıştır. Görüldüğü gibi II. Meşrutiyet döneminin yazarları, lisan ile ilgili çalışmalar yapmışlardır.¹¹⁵

Yine bu dönemde Türk tarihini ilk defa tek başına bir çalışma konusu olarak ele alıp inceleyen, Türkçülük düşüncesinin gelişimi açısından büyük önem arz eden “Türk” adlı makaleyi kaleme alan, aydın Ali Suavi'dir (1839-1878). Yazarın bir başka makalesi olan “Lisan ve Hatt-ı Türkî”de Türkçenin Osmanlıca olarak adlandırılmasının doğru olmadığını, dile sirayet etmiş, Arapça ve Farsça dilbilgisi kurallarının kaldırılmasını ve kaleme alınan yazıların halkın anlayabileceği şekilde kısa cümleler ile yazılması gerektiğini dile getirmiştir.¹¹⁶ Bunların yanı sıra 1911'de Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem'in gayretleri ile neşredilen ve Türk milliyetçiliğinin edebi yönünü oluşturan “Genç kalemler” dergisinin fikir ve düşünce adamları da, milli bir edebiyatın ancak milli bir dil ile yazılabileceğini savunmuşlar ve dilde sadelik konusunu basın-yayın araçları¹¹⁷ vesilesiyle gündeme taşımışlardır.¹¹⁸

Osmanlı aydınları arasında milli bir dil görüşünün fikir mütalaalarının yapıldığı II. Meşrutiyet döneminde, Çocuk Bahçesi dergisi Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde, Türklerin kullanmış olduğu Türkçe lisanı ile ilgili, Şehbenderzâde Ahmed Hilmi Efendi'nin kaleme almış olduğu yazıya yer vermiştir. Ahmed Hilmi'ye göre, Osmanlıda kullanılan Türkçe lisanının içinde yoğun bir şekilde Arapça, Farsça kelimeler bulunmaktadır. Yazar Türk lisanının içinde başka milletlere ait kelimelerin var olmasından rahatsız değildir. Fakat bu kelimelerin Türkçeleştirilmeden, Arapça kelimelerin Arapça kaidelere göre, Farsça kelimelerin Farsça dil kurallarına göre kullanılmış olmasından rahatsızdır. İçinde üç dilin kaidelerini barındıran Türkçe lisanı yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı diğer lisanlara göre üç kat daha zor bir hale gelmiştir. Bu üç dili içeren Türkçeye “Lisan-ı Edep” denilmiştir, lakin zorlukları sebebiyle halk tarafından kullanılmaz olmuştur. Ahmed Hilmi'ye göre Arap

¹¹⁵ Mehmet Emin Bars, “Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, S.2, 2017, s. 40.

¹¹⁶ Göküş, *Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi*, ss. 48-52.

¹¹⁷ Geniş bilgi için bkz. Nesrin Tağızade Karaca, “II. Meşrutiyet Dönemi Türkçenin Sadeleşmesi Tartışmalarında Celal Sahir Erozan”, *İlmi Araştırmalar*, S. 16, 2003, s. 58.

¹¹⁸ Bars, “Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, s. 41.

ve Acemlerden alınan kelimeler eğer Türk dil kaidesine göre kullanılarak Türkçeleştirilmiş olsaydı, o zaman bu Arapça ve Farsçadan geçen kelimeleri halk kullanabilirdi ve böyle bir durumun sonucunda Türkçe de kelime açısından zengin bir dil haline gelebilirdi. Oysa Arapça ve Farsçadan Türkçeye giren bu kelimeler, kural zorlukları nedeniyle halk tarafından kullanılmamış, bunun sonucu olarak da Türkçe edep ve nezaket lisanının dışında bırakılmıştır. Nihayetinde ise kullanılan Türkçe kelime sayısı azalmış ve birkaç bini geçmez olmuştur. Yazara göre diğer dillere ait kelimeler Türkçeden çıkarılırsa, azalan kelime sayısı nedeniyle, şiir yazmak, duyguları ifade etmek zorlaşacaktır. Ahmed Hilmi burada önemli bir noktaya daha değinir: *“Bununla beraber oğullarımıza söylemekten kaçınmayız ki sade Türkçe söylemek derdi, Arabi ve Farisi dillerini güzelce öğrenmeye mani olmamalıdır. Şurasını söyleyelim ki bir şeyi “ sadeleştirmek” başka ve “değiştirmek” yine başka şeylerdir. Bugün Arapça ve Farsçadan istiğna etmekle ne bir şiir ve ne de fenni bir fikri ifade edemeyiz. Acaba “Avamı Nas” yüksek duygularını nasıl anlatabiliyor? Denilecek. Evvela şurasını söyleyelim ki hiçbir mütemeddin millette (sürekli bir suretle) avam ile havas lisan-ı ayrılmış değildir. Hemen her millette fen ve edep dilleri avam dili değildir ki biz de dahi olabilsin. Ne vakit bütün insanlar aynı seviyede bir tahsil görebilirlerse, ne vakit seviyece avam ile mümtazlık sınıfı birleşirse, işte o vakit ortada iki lisan olmaz. Bu ise pek zor ve pek başka bir meseledir.”*¹¹⁹

Çocuk Bahçesi dergisinde kullanılan dil ile ilgili olarak şu cümle bilgi verir mahiyettedir. *“... “Bahçenin İlavesi” önümüzdeki Cumartesi günü çocuklarımız için gayet mükemmel ve son derece güzel, en sade Türkçe ile yazılmış bir ilave çıkarıyoruz.”*¹²⁰ Bu cümleden de anlaşılacağı üzere Çocuk Bahçesi dergisi yayımlamış olduğu yazılarda sade ve anlaşılır bir Türkçe kullanmayı tercih etmiştir.

1.3.7. Çocuk Bahçesi Dergisinin Yazarları

Çocuk Bahçesi dergisinde yazı kaleme alan yazarlar, söz konusu yazıların türü ve yazarların yayın sayısının ne kadar olduğu aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 1.1 Çocuk Bahçesi Dergisinin Yazar ve Şairleri

Yazar Adı	Tür	Adet
Özdemir	Başyazı	21
Dereli Atâ	Monolog	6
M. Cemaleddin	Şiir	6
Perişan	Şiir	4
Adsız Âtâ	Okuyucuya Cevap	3
Üsküdar Sultanisinden Şeref	Düz Yazı	2
Üsküdarlı Mahmud Şerâfeddin	Düz Yazı	2

¹¹⁹ “Oğullarımıza Mahsus Sade Türkçe Dersi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 270.

¹²⁰ “Müjde”, s.187.

İzmir'den İbrahim Şemseddin	Edebi Parça	2
Meliha Cemil	Şiir-Yazı	2
A. Rıza	Şiir-Yazı	2
Süleymaniyeli Asım	Şiir-Hikâye	2
Sükûti Zâde	Şiir-Hikâye	2
İzmir'den İbrahim Şemseddin	Edebi Parça	2
Üsküdar Sultanisinden Şerafeddin	Düz Yazı	1
Samsun İdadisinden Bahadır Burhaneddin	Düz Yazı	1
Beşiktaş Rüştîye Askeri İdadisi Mahmut Ferit	Düz Yazı	1
İsimsiz	Düz yazı	4
Beşiktaş Afıtabı Maarif Mektebi T: Mehmet Alamettin	Edebi parça	1
Şehit Şerafeddin beyin kerimesi: A.Semaat	Edebi Parça	1
Giridi Rahmi	Hikâye	1
Binbaşızâde Cevad	Hikâye	1
Vedia Rafet	Hikâye	1
Makriköy İttihadi Osmanı M. Talebesi:Rafet	Hikâye	1
Nasırzâde Giridi Ahmed Cevdet Efendi	Hikâye	1
İzmir M. Sultanisinden Muhammed Emin	Hikâye	1
Adnan Fahri	Hikâye	1
H. Şükrü	Hikâye	1
İsimsiz	Hikaye	23
İsimsiz	Resimli Hikaye	10
Hikmet Mazhar	Kıssa	1
A(yn) B(e)	Düz yazı	1
Zeki	Şiir	1
Ayasofya Merkez Rüşd. Cemal Hakkı	Şiir	1
Arif Ali	Şiir	1
Çırçırılı İsmail Hakkı	Şiir	1
Galatasaray Sultanisinden İsmail Hakkı	Şiir	1
İffet Hanım	Şiir	1
İsimsiz	Şiir	2
Haşim	Monolog	1
Tevfik Necâti	Monolog	1
Binbaşızâde Giridi Cemal	Çeviri	1
Cevdet	Çeviri	1
Samsun İdadisinden: Bahadır Burhaneddin	Teşekkür Mektubu	1
İsimsiz	Tarih	15
İsimsiz	Nükteli Sözler	14
İsimsiz	Özlü Sözler	12

Tablo 1.1'e bakıldığında Çocuk Bahçesi dergisinde en fazla yazı kaleme alan yazarın Özdemir olduğu görülmektedir. Dereli Atâ ile Adsız Atâ ise Özdemir'den sonra gelen diğer iki yazardır. M. Cemaleddin'in şiirleri de diğer şairlere göre daha fazladır. Bunlardan Özdemir mahlası ile yazan Şehbenderzâde Ahmed Hilmi Efendi hariç, diğer yazar kadrosu ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Çünkü tabloda adı geçenlerin büyük bir kısmı, dönemin sultanilerinde okuyan talebeler ile mektup aracılığıyla yazı gönderen okuyuculardır. Ayrıca dergi bazı sayılarında okuruna müsabaka sorusu yöneltmiştir. Bu sorulara cevap olarak gönderilen yazıların bir kısmı yayımlanırken¹²¹ bazıları yayımlanmamış sadece onlarla ilgili yorumlar yapılmıştır. Derginin bir sayısında şu şekilde yorum bulunmaktadır: “*Alamettin*

¹²¹ “Asım Efendi oğlumuzun hikâyeleri pek güzel ve takdire şayan. Gelecek nüshamızda bakalım hangisini koymak mümkün olacak.” Geniş bilgi için bkz. Adsız Atâ, “Tenkit Sayfası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 10, 24 Nisan 1330, s. 158.

*Efendi oğlumuzun bir varakasını aldık. Bir piyesten telhis edilmiş olan eserciği vatanperver görerek bu nüshamızda derc ettik. Şevket Efendi oğlumuzdan bir hikâye geldi, hikâye fena değil. Lakin bizim halimiz siyasi değildir. Hikâye ise kısmen siyasi bunun için neşredemeyiz.*¹²² Bir diğer sayısında ise ““Üsküdar Sultanisinden Şeref Efendi, aynı meseleye merdâne bir suretle muhakeme eyliyor.”¹²³ şeklinde ifadeler yer almaktadır.

1.4. Şehbenderzâde Ahmed Hilmi Efendi Hayatı ve Çalışmaları

1.4.1. Hayatı

Ahmed Hilmi Efendi Bulgaristan'ın Filibe şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Şehbender Süleyman Bey, annesi Şevkiye Hanım'dır. Filibe'de başlamış olduğu eğitimini İstanbul'da Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde tamamlamış, ardından önce Posta ve Telgraf Nezareti'nde daha sonra ise Düyûn-ı Umûmiyye Nezâreti'nde çalışmıştır (1890). Görevli olarak Beyrut'ta bulunduğu sırada Jön Türkler ile temasa geçmiş, onların etkisiyle Mısır'a gitmiştir. Orada Terakkî-i Osmânî Cemiyetine katılmış, “Çaylak” adında bir mizah dergisi çıkarmış, daha sonra İstanbul'a dönmüştür, fakat tutuklanarak 1901 yılında Fizan'a sürülmüştür.¹²⁴ Fizan o yıllarda İtalya ve Fransa'nın işgali altında bulunmaktadır ve ekonomik sıkıntının yoğun yaşandığı bir yerdir, İstanbul'da yönetime karşı olan muhalifler buraya sürgün edilmektedir. Ahmed Hilmi sürgün olarak Fizan'a geldiğinde resmi bir görevinin olduğu da söylenmektedir. Ahmed Hilmi Efendi sürgün yıllarını geçirdiği Fizan'da halkın sorunları ile yakından ilgilenmiş, burada görülen eğitim ve sağlık sorunlarının üzerinde çalışmıştır. O, bu yıllara ait hatıralarını “Elvâh-ı Hayat” başlığıyla Hikmet gazetesinde yayınlamıştır. Bu dönemde içsel bir yolculuğa da giren Ahmed Hilmi Efendi tasavvufa ilgi duyarak Arûsi tarikatine dahil olmuştur. 1908 yılı itibarıyla İstanbul'a dönen Ahmed Hilmi Efendi ilk olarak “İttihâd-ı İslâm” adlı haftalık gazeteyi ardından “Coşkun Kalender”i çıkarmış; ama bu gazeteler bir şekilde kapanmıştır. Bunlardan sonra ise “Necat” ve “Tonguç” gazetelerinde başyazar olarak yazılar yayınlayan Ahmed Hilmi, daha sonra “Sırât-ı Müstakîm”, “İkdam”, “Tasvîr-i Efkâr”, “Şehbâl”, “Sancak” ve “Necât” gazetelerinde siyâsî ve felsefî yazılar yazmış, bunlarla birlikte “Münâkaşa”, “Kanad”, “Nimet” ile günlük ve haftalık olmak üzere “Hikmet” gazetelerini çıkartmıştır. Bunun yanında Ahmed Hilmi Efendi, kendi matbaası olan “Hikmet Matbaa-yı İslâmiyesi”ni hayata geçirmiş ve kendi eserlerini burada basmaya başlamıştır. Yazılarında İttihat ve Terakki'ye karşı eleştirel bir üslup

¹²² Adsız Âtâ, “Tenkit Sayfası”, *Çocuk Bahçesi*, S.11, 1 Mayıs 1330, s. 175.

¹²³ “Geçen ki Müsabakamız, Genç Dimağları Takrir”, s. 111.

¹²⁴ Abdullah Uçman, “Şehbenderzâde Ahmed Hilmi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehbenderzade-ahmed-hilmi> (Erişim 15.11.2023). Geniş bilgi için bkz. Muhammed Kadir, “Filibeli Ahmet Hilmi'nin Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi”, *Sofya Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı*, S. 4, 2012, ss. 130-143.

kullandığı için 1911 yılında hem matbaası hem de gazetesi kapatılmış ve önce Kastamonu'ya, ardından da kendi arzusuna binaen Bursa'ya sürgün edilmiştir. Ahmed Hilmi Efendi yazılarına on ay kadar ara vermiş ve “Hikmet” gazetesi ile tekrar yazmaya başlamıştır. Aynı zamanda Dârülfünun'da felsefe öğretmenliği yapan ve iyi derecede Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Ahmed Hilmi Efendi 1914 yılında vefat etmiştir.

1.4.2. Eserleri

Filibeli Ahmed Hilmi Efendi yazılarında bazen adını bazen de Şeyh Mihridîn Arûsi, Özdemir, Kalender Gedâ gibi mahlaslarını kullanmayı tercih etmiştir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi Efendi, A'mâk-ı Hayâl ve Öksüz Turgut ile Hikmet'te yayınlanan İblis İzzeddin Behmen gibi romanları da kaleme almıştır. Bunların yanında yazarın, İstibdâdın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü, Vay Kız Bekçiyi Seviyor ve Aşk-ı Bâlâ gibi tiyatro eserleri de bulunmaktadır.¹²⁵

Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'nin diğer eserleri ise şöyledir: 1. Senûsîler ve On üçüncü Asrın En Büyük Mütefekkir-i İslâmîsi Seyyid Muhammed es-Senûsî (İstanbul, 1325, 1333), Müslümanlar Dinleyiniz (İstanbul, 1326), Târîh-i İslâm (I-II, İstanbul, 1326-1327), İlm-i Ahvâl-i Rûh (İstanbul, 1327), Allah'ı İnkâr Mümkün müdür? Yahut Huzûr-ı Fende Mesâlik-i Küfür (İstanbul, 1327), Yirminci Asırda Âlem-i İslâm ve Avrupa: Müslümanlara Rehber-i Siyâset (İstanbul, 1327), Akvâm-ı Cihân (İstanbul, 1329), İki Gavs-ı Enâm (İstanbul, 1331), Türk Rûhu Nasıl Yapılıyor? (İstanbul, 1329), Hangi Meslek-i Felsefiyi Kabul Etmeliyiz?, Dârülfünun Efendilerine Tahrîrî Konferans (İstanbul, 1329), Beşeriyetin Fahr-i Ebedîsi Nebîmizi Bilelim (İstanbul, 1331).¹²⁶

1.4.3. Dünya Görüşü

Filibeli Ahmed Hilmi Efendi tam bir Batı karşıtı değildir; aksine Batı medeniyetinin olumlu yönlerinin alınması taraftardır. Meşrutiyeti savunan ve Osmanlı'nın kurtuluşunun İslam-ümme birlikteliği ile sağlanacağına inanan bir düşünce adamıdır. Yazarın, İslam-ümme birlikteliğini önermesinin nedeni milliyetçilik fikrinin Osmanlı'yı parçalayacak olmasından dolayı duyduğu endişedir. Bu yüzden o, neşretmiş olduğu dergiye İttihat-ı İslam

¹²⁵ Cemil Kanuşağı, *Filibeli Ahmet Hilmi Efendi'nin Akvam-ı Cihan Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (I. ve II. Cilt)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2019, ss. 6-10.

¹²⁶ Uçman, “Şehbenderzâde Ahmed Hilmi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehbenderzade-ahmed-hilmi> (Erişim: 15.11.2023). Geniş bilgi için bkz. Kadir, “Filibeli Ahmet Hilmi'nin Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi”, ss. 130-143.

adını vermiştir. Ona göre milliyetçilik düşüncesi İslam beldelerini Avrupa'nın esiri durumuna düşürecek kadar etkisi yüksek bir akımdır.¹²⁷

Ahmed Hilmi, tesiri bu kadar yüksek olan milliyetçilik akımına karşı savunmuş olduğu İttihat-ı İslam fikrinin, ancak düşünce birliği, herkesin üzerinde yaşadığı toprağın menfaatini önde tutması ve ortak ideallere sahip olması ile teşekkül edebileceğini savunmaktadır. Fakat Tanzimat ve Islahat dönemlerinde yaşananlar, gayrimüslim unsurlar ile artık böyle bir birlikteliğin mümkün olmadığını göstermiştir. Çünkü Balkanlarda Osmanlıdan ayrılan milletler bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Anadolu'da yaşayan azınlıklar ise bu topraklardan elde ettiği kazançların bir kısmını kendi millettaşlarına göndermiştir. Bundan dolayı Ahmed Hilmi Efendi öncelikle Müslüman milletlerin birlikteliğinin¹²⁸ sağlanmasının önemi üzerinde durmuştur. Ona göre İttihadın temelinde Müslüman birlikteliği, bunun da merkezinde Türkler bulunmaktadır. Merkezde Türklerin olmasının nedeni ise; Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren hâkim unsurun hep Türklerden meydana gelmiş olmasıdır. Ahmed Hilmi'ye göre Türklerin Osmanlı topraklarında hâkim unsur olmasının bir diğer göstergesi de Tanzimat ile gayrimüslimlere verilen haklardır; fakat yaşanan gelişmeler artık Müslümanların da kendi haklarına sahip çıkması gerektiği görüşünü güçlendirmiştir.¹²⁹

Şehbenderzâde sadece toprakların korunması için değil, aynı zamanda İslam düşüncesinin muhafazası için de gayret sarf etmiş, bu nedenle Batıdan gelen materyalist düşüncelerin karşısında olmuştur. Pozitivizmin öncüsü sayılan Auguste Comte'u ilahi dinleri inkâr etmesinden dolayı eleştiren yazar, akıl sahiplerinin Allah'ı tamamıyla reddedemeyeceği fikrini savunmuştur. Ahmed Hilmi geniş ufku, felsefî birikimi ve ilmi çalışmaları dolayısıyla, Batı düşüncesi değerlendirmeleriyle, dönemin diğer İslamcı yazarlarından daha fazla öne çıkmış ve bu alanda onlara göre üst mevkide olmuştur. Din ile ilgili mevzularda ise, sosyal hayatta her dönem ortaya çıkabilecek farklı gereksinimler için içtihat mevzusunun tekrar canlandırılması gerektiği fikrini savunmuştur. Ahmed Hilmi'ye göre her dönemin kendine göre bir zihin yapısı ve ihtiyacı vardır. Bundan dolayı içtihat kapısını kapatmak, insanların güncel sorularına cevap verememek demektir. Ahmed Hilmi, Tanzimat ile başlayan modernleşmenin Osmanlı-İslâm kültürü ve bu kültürün kurumları ile nasıl kaynaşması gerektiğini izah eden fikirler ortaya koymuş; ayrıca din, gelenek ve modernleşme arasında

¹²⁷ Kanuşağı, *Filibeli Ahmed Hilmi Efendi'nin Akvam-ı Cihan Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (I. ve II. Cilt), s.11.

¹²⁸ Geniş bilgi için bkz. Azmi Özcan, "İttihâd-ı İslâm", <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihad-i-islam> (Erişim: 18.11.2023).

¹²⁹ Mehmet Fatih Aslan, "Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'de Üç Tarz Siyaset: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük", *SDE Akademi Dergisi*, C.1, 2020, ss. 150-151.

yaşanan ilişkileri irdeleyerek bunlar arasında vuku bulan sorunların çözümü ile de ilgilenmiştir.¹³⁰

¹³⁰ Uçman, “Şehbenderzâde Ahmed Hilmi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehbenderzade-ahmed-hilmi> (Erişim: 15.11.2023). Ayrıca bkz. M. Necip Yılmaz, “Filibeli Ahmet Hilmi ve Materyalizme Yönelttiği Eleştiriler”, *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı 07-09 Mayıs 2014-Edirne*, İstanbul, 2014, ss. 347-374.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK BAHÇESİ DERGİSİNDE ELE ALINAN AHLAKİ DEĞERLER

2.1. Çocuk Bahçesi Dergisinin Konu İçerikleri

Çocuk Bahçesi dergisi içerisinde çeşitli düz yazılar, şiirler, hikâyeler, okuyucu mektupları ve hikmetli sözlere yer verilmiş olan, çocuklar için hazırlanmış bir süreli yayın organıdır. Konu başlıkları, içerikleri, sayı ve sayfa numaraları aşağıdaki tabloda detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 2.1 Çocuk Bahçesi Dergisinin Konu Başlıkları, İçerikleri ve Sayfa Numaraları

Çocuk Bahçesi Dergisi-1-	20 Şubat 1329	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunu risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi-Bahçemizi Niye Açtık?	“Bahçemizi Niye Açtık?” adlı yazıda derginin çıkış amacı okuyucuya izah edilmiştir. <i>Özdemir. (Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi Efendi’nin mahlasıdır.)</i>	1-2
Hızır Babanın Hikâyeleri	<i>Ne Ekersen Onu Biçersin:</i> Yardım etmenin önemi konu edilmiştir.	2-5
Tarih	Tarih nedir, kısımları ve Kablet-tarih izah edilir. İlk insanların yaşam biçimi anlatılır.	5-6
Yaramaz Çocuk (Resimli Hikâye)	Yüksek yerlerde oturma merakı olan Celal’in başına gelen komik olaylar konu edilmiştir.	7-10
Efsane-Masal	İshak Kuşu-kardeş kıskançlığını ve bunun kötü sonucu anlatılmıştır.	11-13
Bugünkü İnsanlar	Dünya üzerinde yaşayan farklı insan ırkından bahsedilmiştir.	13
Cicili Düşünceler	Farklı konular ile ilgili esprili sorulara ve cevaplara yer verilmiştir.	14
Doğru Düşünceler	İyilik, dostluk ve hırs ile ilgili özlü sözlere yer verilmiştir.	15
Resim	Yüz olarak erkek, giysi olarak kadın kıyafeti giydirilmiş bir insan resmi ve resmin her köşesinde farklı bir milletten bir kadının, vesikalık fotoğrafa benzer tarzda resimleri vardır. Bu resmin altında ise “ <i>İnsanlar içinde pek güzelleri olduğu gibi ifrit denilecek kadar çirkinleri de var</i> ” sözü yazılmıştır.	16
Tenezzüh Fikri	Şiirde anlatılan bir Türk kadınının adının bulunması istenilmiştir. Doğru cevap verene kitap ödülü olacağı bildirilmiştir.	17
Haftalık, aylık sorulacak bilmeceler ve ödüller	İlk sayı olması sebebiyle ne tür bilmecelerin sorulacağı, nasıl cevaplandırılacağı ve doğru cevap verenlere verilecek mükâfatlar hakkında bilgi verilmiş, okura ilk bilmece sorulmuştur. Bilmece, kelime bulma şeklindedir. Bulunacak kelime ile ilgili bazı ipuçları verilmiştir. Kaç harf olduğu, ilk üç harfinin bir hayvan ismi olduğu, son harfin ilk üç harfin başına getirildiğinde yine bir hayvan ismi ortaya çıkacağı gibi okurun üzerinde düşünmesini gerektiren bir sorudur.	Arka Sayfa

Çocuk Bahçesi Dergisi-2-	27 Şubat 1329	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Çocuk Ruhü	“Çocuk Ruhü” adlı yazıda ise vatanını seven ama ders çalışmayı sevmeyen Remzi’nin hikâyesi konu edilmiştir. <i>Özdemir.</i>	18-19
Hızır Babanın Hikâyeleri-Ne Ekersen Onu Biçersin-2	Hikâyenin başkahramanı yardımsever Cemil’in, gençlik yıllarında, haylaz tutumlarından dolayı içine düşmüş olduğu sefalet anlatılmıştır.	19-20-21
Tarih	İlk insanlar, buzul çağına giriş, ilk iğne ve kıyafetlerin nasıl yapıldığına dair bilgiler verilmiştir.	21-22-23
Behiç’in Nihayet Akı Eriyor (Resimli Hikâye)	Oyuncak hayvanlar üzerinden “Tanrı yapısı ve kul yapısı arasındaki fark” konu edilmiştir. Bu hikâyede çocuklara düşünmenin önemi kavratılmaya çalışılmıştır.	23-24-25-26
Efsane-Masal Zalim Geyik Avcısı	Hikâyede Demirelli lakaplı, ünlü bir geyik avcısının, hayvanlara karşı acımasız tutumlarından dolayı başına gelen efsunlu bir olay neticesinde aklını kaybetmesi ve herkesin acıdığı bir insan durumuna gelmesi konu edilmiştir.	27-28
Bugünkü İnsanlar	Beyaz, siyah, melez ve sarı (Moğol) insan ırkından bahsedilmiştir. Ayrıca Amerika’da yaşayan yerlilere yapılan zulüm konu edilmiştir. Yazının sonunda “İbret” başlığı altında medeniyetin bir sel olduğu; medeniyet karşısında tembel davranılarak çalışılmaz ise, onun her şeyi bir sel gibi yok edeceği anlatılmıştır. (Sayfada beyaz bir kadın ile zenci bir kadının resmi vardır.)	28-29-30
Cicili Düşünceler	Akıl, gevezelik, hiddet, zariflik konuları ile ilgili kısa esprilere yer verilmiştir.	30
Doğru Düşünceler	Hasislik, övünmek, yardım etmek gibi farklı konularla ilgili kısa ve özlü sözler paylaşılmıştır.	31
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bilmece kuponu, Tenezzüh fikri kuponu, Hikmet matbaasında basılan kitapların isimleri ve konularının olduğu reklam bölümü bulunmaktadır.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-3-	6 Mart 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunu risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Birlik	“Birlik” adlı yazıda yazar, Kahire’de Berberî dilenci çocukların, vatanlarında bulunan Avrupalı lokanta sahibine karşı, birlik olarak verdikleri mücadeleyi konu etmiştir. Yazının sonunda ise okuyucusuna birlik olma hakkında nasihatle bulunmuştur. Bu bölümde “Biz Müslümanlar, birlik ve dirliği unuttuğumuz ve anlayamadığımız içindir ki yüzlerle yıldan beri hep kaybettik” cümlesi yer almıştır. Özdemir.	33-34-35
Hızır Babanın Hikâyeleri-Ne Ekersen Onu Bıçersin-3	Cemil’i içine düştüğü zor durumdan yıllar önce okulda talebe iken yardım ettiği arkadaşı Ferit kurtarmıştır. Yazıda Ferit ve Cemil’in birbirlerine yapmış oldukları yardımlar için karşılıklı teşekkürleri ve memnuniyetleri anlatılmıştır.	36-37
Tarih	Tarihte ilk bıçak, balta gibi aletlerin yapılması ve ilk insanların nasıl ticarete başlamış olduğu konu edilmiştir.	38
Kendini Beğenen Çocuk (Resimli Hikâye)	Herkül adında Fransız bir çocuğun kendini yeterince akıllı bulmasından dolayı mektebe gitmek istememiş olması, bunun yerine evde kendi kendine icat denemeleri gerçekleştirmesi sonucunda başına gelen kötü ama komik olaylar resimli hikâye şeklinde anlatılmıştır. Bu hikâye aracılığıyla dergi çocukların mektebe devam etmesinin önemini okuyucusuna izah etmek istemiştir.	39-40-41-42
Yazıya Nasıl Başladım	Yazar, Çocuk Bahçesi dergisinde nasıl yazmaya karar verdiğini ve yazdıktan sonraki olumlu gelişmeleri okuruna izah etmiştir. A(yn).B(e). (Yazar ismini vermemiş mahlasını kullanmıştır).	43
Efsane- Masal Zalim Geyik Avcısı	Demirelli’nin, bir geyik yavrusunu annesinin gözü önünde öldürüşü ile birlikte bundan sonra başına gelen ilginç ama aynı zamanda ürkütücü olaylar dizisi anlatılmıştır.	44-45
Cicili Düşünceler	Birbirinden farklı konularda yapılan herhangi bir öğretici yönü bulunmayan soğuk espriler yer almaktadır.	46
Doğru Düşünceler	Dostluk, fakirlik, düşünmek ve hiddet üzerine özlü sözler bulunmaktadır.	47
İnna lillahi inna ileyhi raciun	Şehitlik mertebesine nail olan vatan evlatlarından Fethi, Sadık ve Nuri için yazılmış olan şiire yer verilmiştir. Şair: M. Cemâlettin.	48
Tenezzüh Fikrine cevap verenlerin isim listesi- Cevaplar	Bir önceki sayıda sorulmuş olan bilmecenin doğru cevabını mektup ile dergiye göndermiş olan 385 kişinin ismine yer verilmiştir. Cevaplar kısmında ise dergiye şiir ile yazı gönderen okurların göndermiş oldukları şiir ve yazıları hakkında, derginin yapmış olduğu yorumlara yer verilmiştir.	49
Çocuk Bahçesi Dergisi	Harfler ile ipuçlarının verildiği beş harfli bir bilmece sorulmuştur. Tenezzüh Fikri olarak kitap ödüllü bilmece ve bu bilmecenin cevabının yazılıp gönderilmesi için gerekli olan kupon sayfaya yerleştirilmiştir.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-4-	13 Mart 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunu risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Ya Ayrılık	“Ya Ayrılık” adlı yazıda yazar kendi içlerinde ayrılığa düşenlerin sonunda nasıl tahkir olduğunu izah etmiş, böyle küçük düşürücü bir durumdan kurtulmak için ise birlik ve beraberliğin önemini anlatmıştır. Özdemir.	50
Hızır Babanın Hikâyeler-İki Yaralı Öksüz-Unutmazlar Ya!	Yazar (Hızır Baba), Dobruca’nın köylerinde dolaşırken vücutlarının bazı yerlerinde yara izi olan iki öksüz kardeş ile tanışmıştır. Onlarla yaptığı konuşmada yakınlarının düşmanlar tarafından öldürüldüğünü, çocukların da çeşitli işkencelere maruz kaldığını öğrenmiştir. Çocukların yazardan bir istekleri vardı; yaşanılanların unutulmamasıdır. Yazar da buna binaen yazısında onların hikâyesine yer vermiştir.	51-52-53
Tarih	İlk insanların medenileşmesinden, birlikte yaşamaya başlamalarından, ölümlerini gömmelerinden, ruhlara olan inancından, kötü ruhlardan korunmak için yapılan muskalarından bahsedilmiştir.	53-54
Kendini Beğenen Çocuk (Resimli Hikâye)	Bir önceki sayının devamıdır. Herkül mektebe gitmeden icat yapabileceğini zannetmiştir. Fakat kendi kendine denemiş olduğu her icadın sonunda hem kendine hem de çevresine zarar vermiş, komik hallere düşmüştür. Yaşanılan bu olaylar konu edilmiştir.	55-56-57-58
Çocuklarla Musahaba	“ <i>Ne sevilir?</i> ” Konusu üzerinde çocuklar ile karşılıklı soru-cevap tarzında bir konuşma kaleme alınmıştır. Konuşmanın ana teması çocuk sevgisi üzerinedir.	59
Kendi Kendine - Söylenme-Monolog	Yazar, Çocuk Bahçesi dergisinin Tenezzüh Fikri bilmecesinin çözüm aşamasında düştüğü komik halleri konu etmiştir. Dereli Âtâ.	60
Küçük Hikâye Çalışkan ve İyi Arkadaş Rafet	Hikâyenin teması hayvanlara karşı merhamettir. Hikâyede kuş avlamaya giden Cemal’e arkadaşı Rafet, mektep ders kitabında bulunan, bir kuşun konuşması şeklinde yazılmış hikâyeyi okumuş ve Cemal’i hayvanlara zarar vermekten alıkoymuştur. Giridi Rahmi.	61
Büyük Sözü Dinlemeli	Büyük sözü dinlemeyen Behice’nin salıncaktan düşmesi, böylece hem kendini hem de büyüklerini üzmüş olması anlatılmaktadır.	62
Cicili Düşünceler	Birbirinden farklı konularda yapılan herhangi bir öğretici yönü bulunmayan soğuk esprilere yer verilmiştir.	63
Doğru Düşünceler	İyilik, ahlak, mektep ve nasihat üzerine özlü sözler aktarılmıştır.	63
Şiir “Yavru” ve “Çocuk” adlı	“Yavru <i>şii</i> ri”nde Türk çocuklarına seslenilerek geçmişin şanlı günleri onlara hatırlatılmış ve aynı zamanda gelecek ile ilgili onlara ümit verilmiştir. Şair: Perişan. “Çocuk” şiirinde ise aç, evsiz bir çocuğun Allah’a dua edişiyle birlikte sıcak bir yuvaya kavuşması konu edilmiştir. Şair: Zeki.	64
Bilmece ve İhtar	Bilmece, bir önceki sayıdaki bilmecenin doğru cevabı, kitap, postagraf, küçük kitap kart kazananların listesi verilmiştir.	65
Çocuk Bahçesi Dergisi	Tenezzüh fikri, Haftalık Bilmece, fotoğraf isteyenlerin isim listesi, İhtar, 3 numaralı tenezzüh fikri kuponu yer almaktadır.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-5-	20 Mart 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Sultan Orhan 12 Yaşında İken-Çocuk Nedir?	Çocuk olmanın vazifesizlik olmadığı izah edilmiş, akabinde 12 yaşındaki Sultan Orhan'ın, Rum derebeylerine karşı yapılan savaşta göstermiş olduğu üstün başarı hikâyesi örnek verilmiştir. Buna binaen yazar Özdemir, okuyucusu olan çocuklara, onların da cehle ve ahlaksızlığa karşı muharebe yapmaları gerektiğini anlatmıştır. Özdemir.	66
Hızır Babanın Hikâyeleri Çocukluğun Kahramanlıkları	Kahire'de fıstık satarak ninesi ile kendini geçindirmeye çalışan ve kazandığı para ile ninesine bir yemeni almak isteyen yetim bir çocuğun, yazar ile konuşması ve hikâyenin sonunda acı bir şekilde ölümü konu edilmiştir.	67
Tarih	İlk insanlarda hekimliğin nasıl başladığı, kürre-i arzda ilk zamanlarda denizlerin, karaların ve iklimin nasıl olduğu anlatılmıştır. İnsanların kıtalar arası seyahatleri, muhaciratları ve savaşlar neticesinde meydana gelen kültür aktarımı izah edilmiştir.	68-69-70
Kendini Beğenen Çocuk(Resimli Hikâye)	Herkül'ün maceraları anlatılmaya devam edilmiştir. Bu sayıda Herkül, define bulmak için bir kuyunun içine inmiş ve farkında olmadan komşularının duvarını kazmıştır. Bunların sonunda ise başına yine acı çekeceği olaylar meydana gelmiştir.	71-72-73-74
Çocuklarla Musahaba-Geçen Nüşadan Kalan	İnsanların birbirini sevmesi, Türklerin birbirini sevmesi, vatandaşlık ve terakki etme düşünceleri sanki çocuklarla konuşuyormuş gibi soru cevap olarak kaleme alınmıştır.	75
Kendi Kendine Söylenme-Monolog	Dergiye bilmece hazırlamak isteyen yazarın düştüğü komik durumlar anlatılmıştır. Böylece dergiye yazı hazırlamanın zorluğu okuyucuya anlatılmak istenmiştir. Dereli Atâ.	76-77
Cicili Düşünceler	Birbirinden farklı konularda, herhangi bir öğretici yönü bulunmayan soğuk esprilere yer verilmiştir.	78
Doğru Düşünceler	Çocuk yetiştirme ile ilgili ebeveynlere nasihat tarzında özlü sözler aktarılmıştır.	78
Efsane- Masal Kumru ve Şarkısı, Eskidâra Gidelim	Eskidâr'da yaşayan kartalların, başka bir ülke olan Yeni Bahçe'yi görme hevesleri anlatılmıştır. Kartalların bu isteklerini gerçekleştirmesi sonucunda ülkedeki kartal sayısı azalmıştır. Bunun sebebi ise Yeni Bahçe'ye giden kartallar orada bir tütiye âşık olmuşlar ve ülkelerine geri dönmemişlerdir. Bu hikâyede vatanını başka bir arzusuna tercih edenlerin başına gelen hüznünlü son konu edilmiştir.	79
Şiir Ata Öğüdü	Şiirde doğru sözlü olma, dürüstlük ve çalışkanlık konu edilmiştir.	80
Cevaplar	Dergiye mektup gönderen çocuklara verilen cevaplar ve dergi tarafından okura yapılan ihtar yer almıştır.	81
Çocuk Bahçesi Dergisi	Okura haftanın bilmececi sorulmuş ve cevaplarını yazarak göndermeleri için sorulan bilmecenin kuponu yerleştirilmiştir.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi -6-	27 Mart 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Nevzâde ve Lalası	Tebîye-i iptidaiyenin önemi ve çocuğun eğitilmesinde mürebbinin doğru kişi olmasının da ne kadar mühim olduğu izah edilmiştir. Özdemir.	82-83-84
Hızır Babanın Hikâyeleri Küçük Latif'in Rüyası Türkün Ayak Bastığı Yer	Latif, rüyasında güvercini öldürmek isteyen yılanı öldürmüştür. Ölümünden kurtulan güvercin meğer bir periymiş ve Latif'e "Dile benden ne dilersen" demiştir. Vatanını seven Latif de "Türkün ayak bastığı yer yine Türkün olsun" diye cevap vermiştir. Hikâyenin ana fikri vatan sevgisidir.	85
Faideli Sözler	Dürüstlük, aç gözlülük ve şehitlik üzerine anlatılan üç kıssa bulunmaktadır. Hikmet Mazhar.	85
Kısa Hikâye Zekâyı Hayvanat	Seyahat halinde olan iki kişiden, hileyle iki pişmiş tavuğu çalan tilki anlatılmıştır. Binbaşı zâde Cevad 01.	86
Kendini Beğenen Çocuk (Resimli Hikâye)	Kendini akıllı bulup mektebe gitmeden de pek çok şeyi yapabileceğini düşünmüş olan Herkül'ün icat yaparken başından geçen komik hadiseler anlatılmaya devam edilmiştir.	87-88-89-90
Şimdiki Çocuklar	Çocuklarla karşılıklı konuşma şeklinde yazılmıştır. Bugün büyük olarak bilinen kişilerin de bir zamanlar çocuk olduğu konu edilmiştir. Şimdiki çocuklar ile bir önceki devrin çocukları kıyas edilmiştir.	91
Efsane Masal Eskidâr'a gidelim. Kumru ve Şarkısı	Kartallar ülkesinin padişahı Anka, kalan kartalların izinsiz ülkeden çıkışlarını yasaklamıştır. İzin verdikleri de ayrılmadan önce boyunlarına muska takacaktır. Son kartal da muskası ile Yeni bahçeye uçmuştur. Burada o da diğerleri gibi bir tûtiye âşık olmuştur. Kızın evlenmek için şartı Kartal'ın muskasını çıkarmasıdır. Bunun üzerine Kartal muskasını çıkarmıştır, fakat büyüünün tesiri ile nikâhlanmış olduğu tûti ile birlikte kumruya dönüşmüştür. Büyüden kurtulmanın yalnız bir şartı vardır diğer kartalları da ikna edip Eskidâra dönmeleridir. Ana fikir olarak hikâyede vatanını terk edenlerin yaşamış oldukları pişmanlıklar anlatılmak istenmiştir.	92-93
Kendi kendine Söylenme-Monolog	Yazar, yazısında sokakta dalgın bir şekilde yürürken başına gelen aksilikleri ve saygısızlıkları konu etmiştir. Bu aksiliklerin temelinde cehaletin yattığı özellikle vurgulanarak mektebin ve okumanın önemi okuyucuya anlatılmak istenmiştir. Dereîlî Atâ.	93-94
Cicili Düşünceler	Birbirinden farklı konularda soğuk espriler bulunmaktadır.	95
Doğru Düşünceler	Sükût, haset, güzel sözün önemi, düşmanın can acıtsa da kişiye sağladığı fayda üzerine özlü sözler yer almaktadır.	95
Şiir	Çalışmanın önemini anlatan "Çalışalım" adlı şiire yer verilmiştir. Şair: M. Cemâlettin.	96
Bilmeceye cevap verenlerin listesi	İhtar ve rica, derecelere itiraz eden karilere verilen cevaplar ile bilmeceye doğru cevap verenlerin listesi yayımlanmıştır. Ayrıca fotoğraf isteyenlerin isimleri ile taşra bilmece cevap kuponu da bu sayfada yayımlanmıştır.	Arka Kapak iç ve dış yüzü

Çocuk Bahçesi Dergisi -7-	3 Nisan 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Düşünmek Bellemek-Buhar Kuvveti Nasıl Bulundu?	Yazar, cahillikten kurtulmanın öğrendiği şeyi düşünmek ile mümkün olacağını anlatmıştır. Düşünme sonucunda bulunan buhar kuvvetinden ve insanlığa sağladığı faydalı neticeden bahsedilmiştir. Bununla birlikte yazıda çocuklar öğrendikleri ve çevrelerinde olan biten şeyler üzerinde düşünmeye, kafa yormaya sevk edilmiştir. Özdemir.	97
Hızır Babanın Hikâyeleri Öksüzlerin Bayramı	Nüzhet ve Nezihe iki öksüzdür. Saadet hanım bu iki kardeşe dolaylı yoldan yardım etmek istemiş ve kıyafetlerini Nezihe'ye diktirmiştir. Nezihe ise kazandığı bu para ile kumaş alarak annesine ve kardeşine bayramlık kıyafet dikmiş ayrıca kardeşi için bayramlık şeker de almıştır. Yazar'a göre Nezihe bu davranışı ile kardeşine sadece elbise giydirmemiş, aynı zamanda ona güzel bir haslet de kazandırmıştır.	98-99-100
"Yer"imizin Tarihi	Güneş sistemi bir kasabaya, dünyada onun bir mahallesine benzetilmiş ve kâinatın büyüklüğü anlatılmıştır.	101
Tarih	Günden güne terakki eden insanların göçebe hayatını bırakıp göl kenarlarında toplu yaşamaya başlayışları konu edilmiştir.	102
Kendini Beğenen Çocuk	Altın yapmak için eline geçirdiği hapları önce kaynatıp sonra fırına veren Herkül'ün, başına gelenler ve sonunda saçları dökülmüş bir şekilde mektebe gitmeye karar verşi ile arkadaşlarının ona Keloğlan deyişleri anlatılmıştır.	103-104-105-106
Şimdiki Çocuklar	Şimdiki çocukların mektebe gitmesi ve mektep de birlik ve beraberliği öğrenmeleri bu yüzden fitne fücür olmadıklarından bahsedilerek mektep, mektep hocaları ve mektebe giden çocuklara övgüler yapılmıştır. Yazı çocuklarla karşılıklı konuşma şeklinde kaleme alınmıştır.	107
Kendi kendine Söylenme-Monolog	Sokakta yürüyerek işine giden yazar mektebe gitmeyen çocuklar ile karşılaşmıştır ve onların küfürlü argo sözlerine karşı yaşadığı üzüntüyü yazısında anlatmıştır. Dereli Atâ.	108-109
Geçen Müsabakamız	Geçen haftaki müsabaka sorularına doğru cevap veren çocukların isimleri ve onlara yapılan övgüler mevcuttur. (Devamı kapaktadır).	110
Şiir Türk Öcü	Vatan evlatlarının çalışarak düşmandan oç almaları öğütlenmiştir. Şair: M. Cemalettin.	112
Çocuk Bahçesi Dergisi	Şimdiki Çocuklar (Mabadi) 107. sayfadaki yazının devamıdır. Fitne ve fücürün ne kadar kötü ve çirkin olduğu anlatılmıştır. Bilmeceyi hal edenlerin isim listesi ile bir küçük kitap kazananların ve bir kâğıt bardak kazananların isim listesi, taşra bilmecesini hal edenlerin isim listesi ve yeni bilmece kuponu bulunmaktadır.	Arka Kapak iç ve dış yüzü

Çocuk Bahçesi Dergisi -8-	10 Nisan 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Ah mektebim	Mektebinden mezun olmuş bir gencin, bir zamanlar çok sıkıldığını hissettiği mektebini ne kadar çok sevdiğinin farkına varışı ve mektepte geçirdiği günlere hasret duyusu konu edilmiştir. Özdemir.	113-114
Yer'imizin Tarihi	Güneş sistemi ve bu sistemdeki seyyarelerden bahsedilmiştir. Üzerinde yaşamış olduğumuz yerin de bir seyyare olduğu ve kabuk bağlayarak nasıl yaşanır bir yer haline geldiği izah edilmiştir.	114-115
Hızır Babanın Hikâyeler Salak İbiş-Kimsesiz Hor Görülmemelidir	Mektebe gitmeyen ama mektebi çok seven İbiş'in, aynı mahallede yaşadığı Feride'nin okul çantasını taşıması anlatılmıştır. Bir gece ansızın Feride'nin yaşadığı konakta yangın çıkmış, herkes kendini dışarı atmıştır; fakat Feride içerde kalmıştır.	116-117
Tarih	Gablet-Tarih kısmının sonuna gelinmiştir. Taş ve ağaçtan yapılan aletler anlatıldıktan sonra "İlk insan yamyam mı?" sorusu dile getirilmiştir. Yazar bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir.	118
Kendini Beğenen Çocuk (Resimli Hikâye)	Suların dibinde nelerin olduğunu merak eden Herkül'ün başına gelen komik olaylar anlatılmıştır.	119-120-121
Tenkit Sahifesi	Dergiye gönderilen yazı ve şiirler ile ilgili derginin yaptığı görüş ve öneriler yer almaktadır. Adsız Âtâ.	123
118.sahifede ki Gablet-Tarih'in mâ'ba'di	Taş devrinde insanların Kuvve-i tabiyya ve kendi kabile reislerine tapmaları, sonra bunların heykellerini yaparak putlara tapmaya başlayışları izah edilmiştir. Böylece bu bölümde Taş devri sonlandırılmış ve Tunç devrine geçilmiştir.	124
Cicili Düşünceler	Birbirinden farklı konularda soğuk espriler yer almaktadır.	125
Doğru Düşünceler	Güzel kalpli olmak, anne ve babayı sevmek, akıllı olmak ve övünmenin iyi bir şey olmadığı ile ilgili özlü sözler aktarılmıştır.	125
Gerçek Hikâye At ve İstiridyeler	Bir kış günü sığındığı otelde soba başında yer bulamayan adamın yapmış olduğu uyanıklık anlatılmıştır. Fransızca'dan çeviri: Binbaşı Zâde Giridi Cemal.	126
Merhametli Evladım	Mektebe giden iki arkadaşın görmüş oldukları dilenci sebebiyle aralarında geçen tartışma konu edilmiştir. Vedia Rağfet	127
Şiir	Gayret etmekle ilgili bir şiir vardır. Şair: Süleymaniyeli Asım. Aynı sayfada mektebin ve dersin önemini anlatan "Yaşa Evladım" adlı şiir de yer almaktadır. Şair: Perişan.	128
Takdir Bilmecesi kutusu	Dergiye mektup gönderen Rasime adlı hanım kız hakkında, çalışması, gayreti ve dergiye yazdığı yazı ile ilgili övgülerin bulunduğu bir yazıya yer verilmiştir. Ayrıca fotoğraf isteyenlerin isimleri, takdir kartı ve kitap kazananların isim listesi ile bilmece ve bilmece kuponu yer almaktadır.	129
Çocuk Bahçesi Dergisi	Müşabaka sorusu, taşra bilmece, haftalık bilmece ve bilmece kuponu, taşra bilmeceğine doğru cevap verenlerin isim listesi, takdir, varaka ve albüm kazananların isim listesi bulunmaktadır.	Arka kapak iç ve dış yüzü

Çocuk Bahçesi Dergisi -9-	17 Nisan 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Düşünmek üzerine	Yapılan her alışverişte vatani düşünmenin, kendi millettaşını desteklemenin önemi izah edilmiştir. Bu şeklide davranmaya devam edildiğinde ise ülkenin kendi ticaretini yapar hâle geleceği, bunun sonucunda ise zengin bir millet olunacağı izah edilmiştir. Özdemir.	130
Yer'imizin Tarihi	İlk denizlerin, karaların ve kıtaların nasıl oluştuğu anlatılmıştır.	131
Hızır Babanın Hikâyeleri Salak İbiş-Hezârfen Nuri Bey	İbiş, fedakâr davranışının karşılığı olarak zengin aile tarafından ödüllendirilmek istenmiştir. İbiş, onlardan kendisini mektebe göndermelerini istemiş, bu olaydan bir müddet sonra kasabadan gitmiş ve adı da unutulmuştur. Aradan geçen on beş yılda ise kasabada değirmen dâhil her şey yabancıların eline geçmiştir. Kasaba halkı değirmeni kullanmak için yabancılara haraç verir hale gelmiştir. Bu arada kasabaya Nuri Bey adında her şeyi çok iyi bilen, herkesin hezârfen dediği, çalışkan, bilgili birisi gelmiş ve ilk iş olarak kasabaya değirmen ve köşk yaptırmıştır. Yazıda, bu işlerde sadece Müslüman kalfa ve usta çalıştırılmış olmasına dikkat çekilmiştir.	132-133-134
Tarih- Ne tatlı ve sevimli bir bilgidir	Asıl tarihin Tunç devri ile başladığından ve Romalıların tunçtan yapmış olduğu kılıçlardan bahsedildikten sonra Demir devri anlatılmıştır.	134
Kendini Beğenen Çocuk (Resimli Hikâye)	Mektebe gitmenin önemi anlatılan hikâyede, mektebe gitmeyen ve kendince icatlar yapmaya çalışan Herkül'den bahsedilmeye devam edilmiştir. Bu sayıda Herkül fıçıdan su değirmeni yapmaya çalışmıştır ve bunun sonucunda yine olumsuzluklar yaşamıştır.	135-136-137-138
Asıl Tarih	Mısır medeniyeti ile birlikte asıl tarihin başladığı izah edilmiştir. Sonra da tarihin, tarihi umumi ve tarihi hususi, tercüme-i hâl, seyir ve menkıbe terimlerinin ne demek olduğu anlatılmıştır.	139
Müslüman Hamiyeti Numunelerinden- Demirci	Allah rızası için komşusunun ihtiyaçlarını görmek üzere, daha az uyuyarak daha çok çalışan demircinin hikâyesi anlatılmıştır. Süleymaniyeli Asım.	140
Cicili Düşünmeler	Eğitici bir yönü olmayan soğuk espriler yer almıştır.	141
Doğru Düşünceler	Vazifeyi hakkıyla yerine getirmek, kin, haset ve hiddet ile ilgili özlü sözler aktarılmıştır.	141
Tenkit sayfası	Dergiye gönderilen şiir ya da yazılar ile ilgili yapılan eleştiriler ve müsabaka sorusunun cevapları verilmiştir.	142
İhtar ve isim listesi	Bilmeceye doğru cevap verenlerin isim listesi ile dergiye gönderilen bilmece cevaplarının daha okunaklı olması için yapılan ihtar yer almıştır.	143
Şiir- İntikam Öğüdü Nesli Âtiye	Silahlanarak, saldırılarak, ölümden korkmadan düşman üstüne yürümenin öneminin konu edildiği bir şiirdir. A. Rıza.	144
Çocuk Bahçesi Dergisi	Kolonya, albüm, kart kazananların isim listesi ve taşra bilmececeğinin cevabı yer almaktadır.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-10-	24 Nisan 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi Ümit Ne Demektir?	Ümit etmenin dünyanın en büyük kuvveti olduğu anlatılmıştır. Özdemir.	
Hızır Babanın Hikâyeleri-Salak İbiş-Bir Çocuğun Akıbeti	Hezârfen Nuri Bey kasabadaki insanların parasını bir araya getirerek iş yerleri, mektepler ve yollar yapmıştır. Böylece kasaba halkı kalkınmıştır. Halk daha sonra öğrenir ki; Nuri Bey aslında bir zamanların salak İbiş'idir. Hikâyenin sonunda Nuri Bey, Feride ile evlenmiştir. Bu hikâyede vatan için birlik olmanın, beraber hareket etmenin, aynı zamanda bilgi sahibi olmanın önemi anlatılmak istenmiştir.	146-147
Yer'imizin Tarihi-can Nereden Geldi?	Dünyada hayatın nasıl var olduğu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Hayatın Halık-ı Yezdân'ın emri ile olduğunu söylemekle birlikte bilimsel bilgiler de aktarılmış ve yerin katmanlarından bahsedilmiştir.	148-149
Tarih	Tarih ilmi ve Tarihi Mukaddes kavramları izah edilmiştir.	150
Kendini Beğenen Çocuk (Resimli Hikâye)	Herkül bu bölümde yel değirmeni ile icat yapmaya kalkışmıştır. Ve yine başına fena şeyler gelmiştir. Herkül bu işlerin sonunda mektebe gitmeye karar vermiştir. Artık tek amacı mektepte birinci olmaktır.	151-152-153-154
Cicili Düşünmeler	Nasrettin Hoca fıkrası ile diğer esprili fıkralar yer almıştır.	155
Doğru Düşünceler	Şehvet, moda ve garazı yeren sözler ile hoşgörü ve aklın önemini anlatan özlü sözler aktarılmıştır.	155
Kendi Kendine Söylenme	Reklam yolu ile kandırılma esprili bir şekilde izah edilmiş ve reklama aldanmamak salık verilmiştir. Dereli Atâ.	156
Edebi Konuşmalar-Şiir Nedir?	Şiirin pek çok farklı tarifleri verilmiştir.	157
Tenkit Sayfası	Okuyuculardan gelen şiir ve yazılar ile ilgili eleştiriler ve övgüler yer almaktadır. Adsız Âtâ.	158-159
Anne ve Yurt	Şair annesinin kendi üzerindeki emeklerini anlatan kısa bir açıklamadan sonra ölümünden duyduğu özlemi anlatan şiire yer vermiştir. M. Cemâlettin.	160
Müjde	Dergide "Bir Türkün Seyahati" adlı romanın yayınlanacağı müjdesi ile küçük okurlar için peri masallarına da yer verileceği haberi okuyucuya duyurulmuştur. Ayrıca sayfada haftalık bilmece, taşra bilmece, müsabaka sorusu ve kuponu yer almıştır.	161
Çocuk Bahçesi Dergisi	Fotoğraf isteyenlerin isim listesi, bilmece kuponu bulunmaktadır.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-11-	1 Mayıs 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Çocuk Bahçesi İzcilik ve Beden Kuvveti	Şark da peydâh olmuş tembellikten ve bunun neticesi olan işsizlikten bahsedilmiştir. Çocukların tembellikten çalışkanlığa doğru ilerleyebilmesinin çaresinin de izcilik olduğu anlatılmıştır. Özdemir.	161
Bir Türk Seyahati-1	Korsan Türk Arslan -Romanın başkahramanı olan Arslan'ın ne kadar iyi bir denizci olduğu ile yine kendisi gibi iyi bir korsan denizci olan babası Aydoğdu tanıtılmıştır. Ayrıca Aydoğdu üzerinden imamlarda eleştirilmiştir. Yazara göre imamlar, Cebriyye, Mutezile gibi mezhepler hakkında tartışmaktan başka bir şey yapmıyorlardır.	162-163
Yer'imizin Tarihi-İlk Devre İlk Tabaka	Yer'in altında bulunan bitki ve hayvan fosilleri ile maden kömürlerinden bahsedilmiştir.	164
Tarih	Hız. Âdem ile Hız. Nuh'un oğulları ve ilk zamanlarda yaşamış olan eski kavimler konu edilmiştir.	165
Cicili Düşümler	Herhangi bir konu bütünlüğü olmamakla birlikte eğitici bir yönü de olmayan esprili fıkralar yer almıştır.	166
Doğru Düşünceler	Doğru kişiye yardım etmenin önemi ile dilencililiğin kötülüğünü anlatan özlü sözler aktarılmıştır.	166
İnsanlar ve Hayvanlar (Resimli Hikâye)	İnsanların kendilerine hizmet ettiğini düşünen dana, tavşan ve tavuğa; yanlarına gelen köpek, danaya bir kafa iskeleti, tavşana bir post, tavuğa da tüyleri yolunmuş bir horoz gösterilmiş ve insanların onlara kendi nefisleri için bakmakta oldukları izah edilmiştir.	167-168-169-170
Güzel ve Edebi Bir Parça	Babası şehit olan bir kız çocuğunun duyguları ve ağabeyinin "Bir Türk kızı ağlamaz!" şeklindeki teselli verici sözleri konu edilmiştir. Şehit Yavrusu Şerâfeddin Bey'in kerimesi; A. Semaat.	171
Gerçek Hikâye Tembel Kız	Tembellik yapan bir kızın, başvurduğu hile sonucunda annesi tarafından ikaz edilmesi ile bu olaydan ders alarak kendini düzeltmesi konu edilmiştir. Makriköy İnas İttihadi Osmani Mektebi talebâtından Rafet.	172
Balkan Harbi Fecâyinden	Balkan harbi nedeniyle ayrı düşen iki nişanlı gençten savaşa giden gencin, vatan uğruna şehit düştüğü anlatılmıştır. Beşiktaş Afıtabı Maarif Mektebi İdadiyesi'nden Mehmed Alameddin.	173
Kendi Kendine Söylenme	Yazarın aldandığı reklamlar yüzünden başına gelen hadiseler, komik bir dil ile anlatılmaya devam edilmiştir. Dereli Atâ	174
Tenkit Sayfası	Başka şaire ait şiirin altına kendi adını yazarak dergiye gönderen bir okuyucuya yapılan bir tenkit yer almıştır. Adsız Âtâ.	175
Şiir Türk Kardeşlerime	Türkü öven ve Osmanlı olmakla övünen bir şiirdir. Bahçe.	176
Çocuk Bahçesi Dergisi	Taşra bilmecesinin çözümü, yeni bilmece, kupon ve fotoğraf isteyenlerin isimleri yer almıştır.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-12-	8 Mayıs 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Doğruluğun Hâkimi	Faziletin önemi anlatılmıştır. Özdemir.	177
Bir Türk Seyahati-2	Korsan Türk Arslan- Ölüm döşeğine düşen Aydoğdu, oğlu Arslan'a; Türkün mezarının savaştığı yer olduğunu ve eğer Türk böyle ölmesini unuttur, miskinleşirse köpeklerle maskara olacağını söylemesi anlatılmış ve okuyucuya vatan için savaşma ruhu verilmeye çalışılmıştır.	178
Behiç'in Başına Gelen	İntizama riayet etmemenin doğuracağı olumsuz sonucu konu eden bir hikâyedir. Hikâyede Behiç başlarda çalışkandır sonraları ödevlerini ihmal etmeye başlamış ve bir müfettiş tarafından ikaz edilmiştir. Behiç bu durum karşısında büyük üzüntü yaşamış ve gereken dersi çıkarmıştır.	179-180
Tenkit Sayfası	Dergiye gönderilen şiirlere eleştiri ve övgüler yer almaktadır. Burada da Türkçe şiirin ahenk ve kafiye kaybetmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Adsız Âtâ.	180-181
Kendi Kendine Söylenme	Yazar reklamı yapılan bir ilaç ve macun yüzünden başına gelenleri, komik bir dil ile anlatarak reklamlara aldanmamayı salık vermiştir. Dereli Atâ.	181
Cicili Düşünceler	Önceki sayılara göre daha anlamlı, düşündürücü nokteler yer almaktadır.	182
Doğru Düşünceler	Fenalık, bedbahtlık ve müfteriliği yeren özlü sözler aktarılmıştır.	182
Müşabaka ve Cevapları	Müşabaka sorusunun cevabı ile birlikte, gönderilen yanlış cevaplara yapılan eleştiriler yer almaktadır.	183
Şiir Gençlerin Cevapları	Türk olduğunu, düşmandan öç alacağını vurgulayan gencin ağzından yazılmıştır. Arif Ali.	184
Vatandan âla yer mi olur? (Resimli Hikâye)	Bulunduğu yerden şikâyet ederek oradan ayrılan tavşanın başına gelenler konu edilmiş ve vatanın önemi vurgulanmak istenmiştir. Hikâyede vatanından ayrılan tavşanı yolda bir köpek yakalamak istemiştir. Bir kaz tavşana yardım etmiştir. Fakat köpek yine tavşana musallat olmuştur. Tavşan sonunda en rahat yerin vatanı olduğunu anlayarak oraya geri dönmeye karar vermiştir.	185-186
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bilmece cevapları, ihtar, büyük takdir kazananların isim listesi, fotoğraf isteyenlerin listesi, haftalık bilmece kuponu yer almaktadır.	Arka kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-13-	15 Mayıs 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Vatandan âlâ yer mi olur? (Resimli Hikâye)	Hikâyenin devamında tavşan başına gelenlerden dolayı vatandan daha güzel bir yer olmayacağına karar vermiştir.	187
Bir Türk Seyahati-3 Pavlo Kruzov Gemisi	Babasının cenazesini defnettikten sonra Aydoğdu Kartal, gemisi ve arkadaşı Külâh birlikte denize açılmıştır. Hikâyede Külâh'ın çok iyi bir denizci ve savaşçı olduğu da anlatılmıştır.	188
Küçük Düşünceler	Parmak, Dolu ve Meğerki başlıkları ile birbiriyle konu anlamından ilgisi olmayan ve herhangi bir eğitici özelliği olmayan üç fıkra yer almıştır.	189
Küçük Hikâye Zavallı Korkut	Bulgarların işgal etmek için geldiği bir Türk köyünde, hiçbir şeyden habersiz bir suyun başında, ördeklerin yüzüşünü izleyen küçük Korkut'un atılan bir top ile şehit edilişi anlatılmıştır.	189
Kendi Kendine Söylenme	Yazarın okula giden ama dersleriyle ilgilenmek yerine kendini jimnastiğe veren oğlu ile yaptığı tartışma anlatılmıştır. Yazar, ders çalışmayan iri ve ahlak kalıbın bir şeye yaramayacağını söylemiş, okurlara okuma ve bilginin önemini izah etmiştir.	190
Tenkit Sayfası	Geçen sayıda olduğu gibi kendilerine ait olmayan şiirlerin altına kendi adını yazıp gönderen okurlara bu davranışın sahtekârlık olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca beğenilen yazı ve şiirler ile ilgili övgülere de yer verilmiştir. Adsız Âtâ.	191
Ahlak ve Fazilet Namına	Modanın bir Avrupa fırında olduğu ayrıca ecnebi giysilerine yatırılan paraların bize karşı kullanılacak silah vb. şeylere harcandığı anlatılmış, yerli malı kullanmanın önemi izah edilmiştir. Üsküdar Sultanıyesî Şeref.	192-193
Şiir Öğüt	Şiirde Türk gencine camilerin yıkıldığı, ecdadın kabirlerine haç dikildiği söylenilerek; düşmanı ezmesi, yok etmesi istenilmiştir. Cemaleddin.	194
Çocuk Bahçesi Yarının erleri-Ahlakın Kıymeti	Ecdada benzeyerek özü ve sözü bir olmak tavsiye edilmiştir. Kendi menfaatini düşünerek milleti aldatanlar yerilmiştir. Özdemir.	195
İyilik Kaybolmaz (Resimli Hikâye)	Yapılan küçük bir iyiliğin zayı olmayacağını anlatan resimli hikâyedir. Hikâyede gemilerini kaybetmiş iflas etmiş olan Ebu Aziz, deniz kenarında dolaşırken önce bir midye yemek istemiş; fakat midye dile gelerek kendini yeme isteğinden vazgeçmesini istemiştir. Adam da midyeye iyilik yaprak onu denize bırakmıştır. Bu arada Ebu Aziz bir adamın denize altın attığını görmüştür. Adam ona altınları alması için denize dalmasını söylemiştir. Ebu Aziz'de böylece denizin dibine dalmıştır.	196
Şiir Çalışım	Çalışılır gayret edilirse Rumeli'nin tekrar Türklerin olabileceğini anlatan bir şiirdir. Şair; Ticareti Mecriye'den Çırcırlı İsmail Hakkı. Ayrıca bu sayfanın devamında dergiye gönderilen yazılardan bazılarına yapılan övgülerle dergiye gönderilen teşekkür mektubu yer almaktadır.	197
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bilmecenin cevabı, bilmeceye doğru cevap verenlerin isimleri, takdir, küçük kart ve dolmakalem ödülü kazananların isim listesi yer almıştır. Haftalık bilmeceler, fotoğraf isteyenlerin isim listesi ve bilmeceler kuponu yer almaktadır.	Arka Kapak iç ve dış yüzü

Çocuk Bahçesi Dergisi-14-	22 Mayıs 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
İyilik Kaybolmaz (Resimli Hikâye)	Ebu Aziz denizin dibinde bir sürü altın bulur fakat bu bir efsun ve onun için kurulmuş bir tuzaktır. Bütün altınlar sülük olmuş ve onun kanını emmeye başlamıştır. Adam halsiz bir şekilde denizin dibinde ölüm kalım mücadelesi vermiştir.	198
Şiir Amcam İshak Sükûti İçin	Şair vatani uğruna şehit olan amcası için yazmıştır. Şair: Sükûti Zâde	199
Bir Sefere ile Bir Bardağın Konuşması	Fransız romanlarını okuyarak onlara özenen genç kızların düşmüş olduğu komik haller anlatılmıştır. Bu durum masanın üzerinde duran bir sefere ile bir bardağın ağzından dile getirilmiştir.	200
Çocuk Bahçesi Nasıl Yapıyorlar?	Yunan ve Bulgar şairlerinin ordularının içinde dolaşarak, yetim ve mazlumlarını anlatarak askerlerini savaşıma teşvik edişleri, ayrıca mekteplerini bitiren Yunan ve Bulgar gençlerinin köy, kasaba dolaşarak, bir sürü zahmete katlanarak kendi saadetleri yerine milletin saadetlerini düşündüğü örnek gösterilmiştir. Vatanın içinde bulunduğu durumdan kurtulması için Türk gençlerinin de kendi rahatını düşünmeden milleti için bir gayesinin olmasının gerektiği anlatılmıştır. Özdemir.	201
Yüreklere Nurlatan Bir Mensura	Ay, din ve mukaddes kelimelerinin ne kadar muazzaz olduğuna dair kısa bir yazıdır. Meliha Cemil. Yazının altında ise Bahçe dergisi yazarlarından Hızır Baba'nın aynı duyguları içeren cevabı yer alır.	202-203
Kendi Kendine Söylenme-Monolog	Yazar reklamına aldanarak ucuz diye aldığı şemsiye, fes, elbise ve pabuçtan dolayı başına gelen olumsuzlukları komik bir dil ile anlatmıştır. Derele Atâ.	203-204
Bir Köylünün Zekâsı	Akıllı bir Rus köylüsü, un istemek için derebeyine gitmiştir. Yanında hediye etmek üzere kaz götürmüştür. Uyanık köylü hem unu almış hem de kazın göğüs kısmını ailesinin yemesi için geri almayı başarmıştır.	204
Türkçe Şiirler Yaşamalıdır	Dergiye okurlar tarafından gönderilen şiir ve yazılara Adsız Âta tarafından yapılan yorumlar yer almıştır. Adsız Âtâ.	205
Cevaplar-İhtar	Okurlar ve bayiler için yazılan ihtar, bilmece cevabını gönderen çocukların isim listesi, ödül kazananların isim listesi, bilmece kuponu, haftalık bilmece, taşra bilmece ve haftalık bilmece kuponu yer almaktadır.	206-207-208
Bir Türk Seyahati-4	Yabancı bir gemiye saldıran Arslan ile arkadaşları Şahin ve Külâh'ın, yaptığı kahramanlıklar sayesinde gemideki episkopos ile kızının esir edilişi anlatılmıştır.	209-210
İyilik Kaybolmaz (Resimli Hikâye) Devamı	Aziz kansız kaldığı için ölmek üzeredir. Bu arada deniz kenarında iyilik yaptığı midye gelmiş ve onu içine almıştır. Midyenin içinde bir saray, sarayın içinde de bir peri kızı vardır. Halsiz kalan adam kurtulmak için peri kızına diz çökmüş ve ondan yardım istemiştir.	211
Çocuk Bahçesi Dergisi	198. sayfada, Aziz'in resimli hikâyesinin devamı yer almaktadır. Bu bölümde karşısına daha önce midye sanarak iyilik yapmak için denize attığı peri kızı çıkmıştır.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-15-	29 Mayıs 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Oğullarım Yardımlaşma Neler Yapar! Kır Köstebek ve Kirpi (Resimli Hikâye)	Dayanışma anlatılmıştır. Kır köstebegi kendisine saldıran porsuktan, kirpi dikenleri korumuştur.	214
Şiir- Haklı Bir Tesirle Çıkan Türkün Velvlesi	Şiirde adı geçmese de Osmanlı içinde ayaklanan milletlere karşı bir sesleniş vardır: “Sizi görüp tanladık, ayıbınızı anladık, Ey dünkü esirler; tuğramızı kanladık! Şiirin devamında gün gelip intikam alınacağı ifade edilmiştir. Şair: Özdemir.	215
Köylünün Zekâsı	Bu köylünün bir komşusu vardır. O da una muhtaçtır. Tam beş kaz keser kızartır ve derebeyine un almak için gider. Fakat kazları derebeyin istediği şekilde taksim edememiştir. Derebeyin isteği ile ilk köylü getirilmiştir. Köylü yine uyanıklık yaparak kazları taksim etmiş ve kendi hissesine de iki kaz düşürmüştür. Hikâye zekânın ne güzel bir şey olduğu ifade edilerek bitirilmiştir.	216
Çocuk Bahçesi Türklük ve İki fakir	Önce zengin olan sonra fakir düşen iki ailenin üzücü durumu üzerinden Osmanlı’nın içinde bulunduğu buhran izah edilmeye çalışılmıştır. Hikâyede fakir ailenin birinin oğlu, çalışarak tekrar eski saadetli günlerine kavuşmuştur. Yine hikâyede anlatılan sadakatsiz komşu üzerinden de diğer Müslümanların Osmanlı’ya tavrı anlatılmıştır. Hikâyenin sonunda Türklük ve Müslümanlığın aynı şey olduğu, lakin Türklerin diğer Müslümanlardan yardım bekleyerek vakit geçirmemeleri öğütlenmiştir. Yazı “Her şey cihanda kuvvetin dostu, zayıf kalanın yüzerler postunu” dizeleri ile bitirilmiştir. Özdemir.	217
Şiir: (2 tane) Çalışmak ve İntikam Hikâye: Tembel Çocuk	Çalışmak adlı şiir vatanın selameti için çalışılması gerektiğini öğütlemiştir. Şair: Galatasaray Sultanisinden İsmail Hakkı. İntikam adlı şiirde Rumeli’ye duyulan hasret ve kavuşma umudu dile getirilmiştir. Şair: Galatasaray Sultanisinden Muhammed Ra’fet Hikâyede ise mektebe gitmek istemeyen bir çocuğa hemşiresi tarafından tabiatan ve hayvanlardan örnekler verilmiş ve herkesin bir görevi olduğu çocukların görevinin de mektebe gitmek olduğu izah edilmiştir. Hikâye: İzmir mektebi Sultanisin’ den Muhammed Emin.	218
Benim Tarihim	Yazar efsanevi bir tarzda gerçek olmayan şeylerle kendi doğumunu ve küçüklüğünü anlatmıştır. Haşim.	219-220
İstanbul Fatihi Gazi Mehmet Han	Bir müddet baştakilerin uyuduğu söylenmiş ve Fatih Sultan Mehmet’in çalışkanlığı ile yaptıkları anlatılmış, okurlara fakirliğin zor olduğu ve Peygamberimizin “ <i>Fakirlik insanı küfre kadar sürükleyebilir</i> ” hadisi aktararak çalışmaya teşvik edilmiştir. Ayrıca yazıda memleketine faydası olmayan, sahteci, zengin kişiler de yerilmiştir.	220-221
Cevaplarımız-Haftalık Bilmecce	Dergiye bilmecenin cevabını gönderenlerin isim listesi, haftalık bilmecce ve taşra bilmecesi yer almıştır. Ayrıca bilmecceyi bilenler arasından bir küçük takdir, bir büyük kart, küçük kart kazananların isim listesi ve haftalık bilmecce kuponu da bulunmaktadır.	221-222-223-224
Bir Türk Seyahati Korsan Türk Arslan	Şahin ve Külâh’ın Pavlo Kruzo gemisindekileri esir edişi anlatılmıştır.	225-226
Kör Köstebek ve Kirpi (Resimli Hikâye) Devamı	Hikâyede iyilik sırası köstebeye gelmiştir. Bir köpek kirpiye zarar vermek istemiş, köstebek de dişleri ile köpeğin kuyruğunu ısırarak arkadaşını kurtarmıştır. Hikâyede köstebek ve kirpinin aslında kimseye zarar vermek istemedikleri ancak kendilerine zarar verilmek istendiğinde müdafaa amaçlı böyle yaptıkları anlatılmıştır. Burada ki mesaj aslında bir vatan savunmasıdır.	227
Çocuk Bahçesi Dergisi	Yaptığı küçük bir iyilik karşısında büyük bir mükâfat alan Ebu Aziz sevinçle evine dönmüştür. Sihirbaz ise sebebi nedir bilinmez ama kendini denize atmıştır. Kısacası iyilik kazanmış, kötülük kaybetmiştir.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-16-	5 Haziran 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Kör Köstebek ve Kirpi (Resimli Hikâye)	Köstebek ile kirpinin, yaz ve kış mevsiminde, beslenmek için yaptığı dayanışma anlatılmaktadır. Yaz mevsiminde kirpi dikenleri ile yere düşen meyveleri toplamaktadır, kış mevsimi geldiğinde de köstebek toprak altındaki solucanları yakalamakta ve birlikte yemektirler.	Ön kapağın arka sayfası
İhtiyarlar Genç Olsaydı (Resimli Hikâye)	Hikâyede çocuklara her yaşta kendine göre yaşanılması gereken farklı şeyler olduğu anlatılmak istenmiştir. Bu sayıda yaşlı dede küçük torunlarını izlerken, keşke şimdiki aklım ile çocuk olsaydım, diye düşünmüştür. Ve bir anda bu isteği gerçekleştirmiştir. Böylece çocukların arasına girmiştir; fakat çocuklar ile birlikte yaptığı hiçbir şey ona zevk vermemiştir.	230
(Şiir) Fethi ve Sadık Ağabeylerime-Oğullarımıza Şükran	İlk şiir şehit olan Fethi ve Sadık içindir. Onların hem kahramanlıkları hem de ölümlerine duyulan hüznün anlatılmıştır. Şair: Rumeli Hisarı Meliha Cemil. İkinci şiir ise gençlere çalışmasını tavsiye eden bir vasiyet niteliğindedir. Şair: Özdemir.	231
Küçük Hikâye (Hikâyenin kenarında mektepli bir çocuğun fesli kravath fotoğrafı bulunmaktadır.)	Allah'ın yarattığı şeyler hakkında düşünen ve bunları zihnine alırmayan bir adama, küçük bir çocuk kılığında girmiş meleğin ders verşi anlatılmıştır. Çocuk küçük bir çukur kazarak koca bir denizi buraya sığdırabileceğini söylemiştir. Adam da bu mümkün değildir, demiştir. Çocuk ise sen Hakk'ın Bedi ilahisini bu küçücük aklına nasıl sığdırabilirsin, diye adama sormuştur. Yazan: Nâsir Zâde Giridi Ahmed Cevdet Efendi.	231
Bir Türkün Seyahati Korsan Türk Arslan	Saadet Günleri: Aradan yıllar geçmiş ve Arslan evlenmiş 6 yaşında da bir oğlu vardır. Bu bölümde çocuk iyi bir denizci olmak için Külâh'dan dersler almaya başlamıştır. Fakat aile ders öncesinde, bilinçli bir şekilde, çocukta Külâh'a karşı hayranlık uyandırmıştır.	232
Çocuk Bahçesi Vazifesinin Kulu Ve Zevkinin Efendisi	Yazar bu yazıda kendi geleneğinden koparak Batı geleneğine uygun yaşamaya başlayan halkı eleştirmiştir. Yazar bir tatil günü mesire yerindeki insanların güzel giyinip gününü gün etmesine hayıflanmıştır. Çünkü buradaki insanların çoğunun aslında yüz-yüz elli kuruş gibi cüz'i bir rakama, bir başkasının yanında kul gibi çalışarak para kazanırken, hafta sonu tatilinde sanki efendiymiş gibi hareket etmesi yazarı şaşırtmıştır. Oysa Müslümanlar önceden sadece Ramazan ve Kurban bayramında, senenin bazı günlerinde böyle davranırlardı diye bir kıyaslama yapmıştır.	233
Edebi Parçalar ve Hikâyeler	Muhacir Çocuğa adlı hikâyede yazar, vatani işgal edilmiş, anne ve babasını da kaybetmiş ve yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmış olan bir çocuğa duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. İzmir'den İbrahim Şemseddin. Hubbu Vatan adlı yazıda yazar, vatansever olmanın sadece can vermekle olmadığını, vatanını seven herkesin güzel ahlak sahibi olması, çalışması, sebat etmesi, yerli malı kullanması ve kendi ticaretini yapması gerektiğini anlatmıştır. Üsküdarlı Mahmud Şerâfeddin.	234
Vatan Aşkı	Balkan savaşında, bir köyde Türk askerinin ne tarafa gittiğini soran Bulgar askerine karşı, köyün cesaretli kızı Nuriye'nin verdiği mücadele ve şehit edilişi anlatılmıştır. Adnan Fahri.	235
Tarih	Mısır tarihinin başlangıcı ve Mısır mabutları konu edilmiştir. Yazıda Mısır tarihinin çok eski ve Mısır medeniyetinin de çok ileri seviyede olduğu bildirilmiştir.	236
İmtihan-Tatil Tembellere Göre	Bir öğrencinin dilinden imtihana karşı serzeniş ile tatil günlerine karşı övgünün yer aldığı bir yazıdır. Tevfik Necati.	237-238
Tenkit Sayfası	Dergiye gönderilen yazılar hakkında eleştiri ve övgüler yer almıştır. Adsız Âtâ.	239
Haftalık Bilmece-Müsabaka	Haftalık bilmece, müsabaka sorusu, bir önceki haftanın bilmecesini doğru cevaplayanların isim listesi ve hediye kazananların isim listesi yer almıştır.	240
Bir Türkün Seyahati Korsan Türk Arslan	Külâh'ın 6 yaşındaki Aydoğdu'yu iyi bir savaşçı ve denizci olması için nasıl eğittiği anlatılmıştır.	241
Kendi Kendine Söylenme Monolog	Yazıda reklamlara aldanmamak telkin edilmiştir. Yazar bunu reklamlara aldanan biriymiş gibi anlatmıştır. Bu sayıda da geçen sayılarda olduğu gibi yine aldanmış güya her derde deva bir ilaç almıştır.	242
İhtiyarlar Genç Olsaydı (Resimli Hikâye)	Çocuklaşan ihtiyar, çocukların yaptığı şeylerden zevk almayınca kendi uğraşları ile meşgul olmaya başlamıştır. Fakat bu sefer de eskisine göre daha güçlü olduğunu unutmamış ve yaptığı işler eline yüzüne bulaşmıştır.	243

Çocuk Bahçesi Dergisi-17-	12 Haziran 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Akılsız Kuvvet Beş Para Etmez (Devamı)	Kontrolsüz ve dengesiz gücün zararları anlatılmaya çalışılmıştır. Hikâyedeki gencin, akıllıca kullanamadığı gücü yüzünden, günlük hayatta el sıkıştığında, kapıyı açtığında, arabaya bindiğinde başına gelen tuhaf hadiseler anlatılmıştır.	246
Şiir-Kuzu Şiir-El Fatih El Gazi Sultan Mahmud	Kuzu adlı şiirde evladının ayrılığına üzülen ve ona hasret duyan bir kişinin yürek sızısı anlatılmıştır. Şair: M. Cemâlettin Sultan Mahmud'un kahramanlıklarını anlatan ve onu öven bir şiirdir. Bu tür şiirlerdeki maksat, çocuklara ecdadın şanlı zaferle dolu zamanlarını hatırlatarak onları şevke getirmektir. Şair: Ayasofya Merkez Rüştüyesinden Cemil Hakkı.	247
Kral Alfred (İngilizceden çeviri)	Dergi okurlarını çalışmaya teşvik edici bir hikâye paylaşmıştır. Kral Alfred'in altı saatten fazla uyumamak ve daha çok çalışmak için özel bir mum ve bir düzenek yaptırmış olduğundan bahis edilmiştir. Cevdet.	247
Bir Türkün Seyahati Korsan Türk Arslan	Bu sayıda küçük Aydoğdu büyümüş ve ilk seferine çıkmıştır. Ayrıca bu sayıda Aydoğdu'nun annesinin yani romanın başında esir edilen episkopusun kızının Müslüman olduğu açıklanmıştır.	248
Çocuk Bahçesi Vakit Geçirmek! Felaketlerimizden	Yazar, fakir ve cahil kalmanın sebebinin Şarkın çocuklarının tembellik ederek vakitlerini boşa geçirmesine bağlamıştır. Özdemir.	249
Hızır Babanın Hikâyeleri-Her Mevsimin Bir Çiçeği Dede Torun	Her yaşın yapılması gereken vazifeleri olduğunu anlatan bir hikâyedir. Hikâyede Vecdi yetimdir ve dedesi ile yaşamaktadır. Bir gün Vecdi, dedesi yorulmasın diye ona yemek yapmış lakin becerememiştir. Dede onun bu davranışını takdir etmekle birlikte; her yaşın kendine göre işi olduğunu söyleyerek nasihatte bulunmuştur.	250
Müسابakamız En Büyük Derdimiz Kibirdir-Cevaplar- Haftalık Bilmecce	Müsabaka sorusu olarak sorulan Âlem-i İslam'ın en büyük derdi nedir, sorusuna dergiye gelen cevaplardan bir derleme yapılmıştır. Ortak sonuç olarak da kibir olduğuna karar verilmiştir. Beğenilen yazılar da burada yerini almıştır. Ayrıca hediye kazananların listesi, haftalık bilmecce ve bilmecce kuponu da bulunmaktadır.	251-252- 253 254 255 256 257
Kendi Kendine Söylenme-Monolog	Yazar, çalışmanın mühim bir şey olduğunu ve kendisinin yaşlı olmasına rağmen çalıştığını anlatmıştır. Zengin ve mirasa konan tembel kişileri de yermiştir. Dereli Atâ.	258
Çocuk Bahçesi Dergisi	Haftalık bilmecce, taşra bilmecesi, ilave bilmecce ve kuponları yer almaktadır.	259
İhtiyarlar Genç Olsaydı (Resimli Hikâye)	Gençleşen ihtiyar hiçbir şeyden zevk almamaya başlamıştır. Bu arada uyanmış ve rüyada olduğunu anlamıştır. Hikâye, her yaşa kendine göre bir hal verdiği için Allah'a şükrederek bitirilmiştir.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-18-	19 Haziran 1330	Sayfa No
Kapak	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	
Akılsız Kuvvet Beş Para Etmez (Devamı)	Kuvvetli çocuk elini neye atsa perişan etmiştir. Sonunda peri kızına gitmiş ve kendisine biraz akıl vermesi için yalvarmıştır.	Ön Kapak Arkası
Düşünmesini Bilmeyen Çocuk (Resimli Hikâye)	Düşünmeden iş yapan, bundan dolayı da kendisine aptal lakabı takılan bir çocuğun hikâyesidir.	262
Unutmayalım (Şiir)	Osmanlı'nın başına gelen kötü akıbetin çalışılmadığı için geldiğini, bu durumdan kurtulmak için çalışılması gerektiğini konu eden bir şiirdir. Perişan.	263
	Bir önceki sayıda yayımlanan Hubbu Vatan makalesini yazan, Üsküdarlı Mahmud Şerafettin Bey'e, dergi tarafından yazılan beğeni cevabı ve diğer makalelere verilen cevaplar yer almıştır.	263
Bir Türk Seyahati Korsan Türk Arslan	Seferde olan Külâh ve Aydoğdu, bir muhavereye girme hazırlığı içindelerdir. Burada da Aydoğdu'nun cesareti ve isabetli kararı anlatılmıştır.	264
Çocuk Bahçesi Şarkın Geçer Akçeleri	Şarkın kaybettiği değerın asıl sebebinin ahlaksızlık ve insanlığa hizmet edenlerin kıymetini bilmemeleri olduğu izah edilmiş ve yeni neslin bu hatanın farkına varmaları temenni edilmiştir.	
Müşabakamız ve Cevaplarımız	Şarkın ve âlemi İslam'ın en büyük kabahati ve kusuru nedir sorusuna verilen cevaplar yer almıştır. Bu soruya verilen cevaplar arasında geçen mağrur olmak üzerinde uzunca açıklama yapılmıştır. Ayrıca ecnebilerden alış veriş yapılmaması konusuna da dikkat çekilmiştir.	266-267
Genç Türk Kardeşlerime Birkaç Söz	Maarifi ve sanayisi olmayan bir milletin, hayatta kalmasının mümkün olmadığı konu edilmiştir. Mahmud Şerafettin.	268
Oğullarımıza Mahsus Sade Türkçe Dersleri	Osmanlı döneminde kullanılan Türkçe'nin üç dil, üç kaide içerdiği, diğer dillere göre üç kat daha zor olduğu ifade edilmiş, sonra dedelerimiz, Arap ve Acemlerden aldığı bu kelimeleri aslı ile değil de Türkçeleştirerek kullanmış olsaydı durumun daha kolay olacağı izah edilmiştir. Bunun yanında ise sade Türkçe kullanmanın Arabi ve Farsî dilleri kullanmaya engel olmaması gerektiği, eğer bu diller bir kenara bırakılırsa güzel edebi şiirlerin yazılıp yazılamayacağı üzerine bir fikir telakkisi yapılmıştır.	269-270
Küçük Hikâye Hasan Çavuş	Vatanın kurtulması için herkesin üzerine düşeni yapması gerektiği anlatılmıştır. Rumeli'nin kurtulması için savaşı ve şehit düşen Hasan ve annesinin onu savaşa gönderişi konu edilerek şehitlik övülmüştür. A. Rıza.	270-271
Haftalık Bilmecenin Hali-Taşra Bilmecesi-Haftalık Bilmecce	Bir önceki sayıda sorulan bilmecelerin cevapları izah edilmiştir. Yeni bilmecce sorularak bilmecce kuponu verilmiştir.	272-273
Fedakârlık Kırım Muharebe-i Zâilesinden Bir Yaprak	Burada Türk askerinin ne kadar merhametli olduğu, düşmanına dahi sergilediği merhameti anlatılmıştır. Kırım Savaşında yan yana yatan iki askerden biri düşman askeri diğeri Türk askeridir. İkisinin ortak yanı yaralarından dolayı çektiği sızıdır. Hava soğuktur. Öleceğini anlayan Türk askeri kendi kabanını yanında yatan düşman askerinin üzerine örterek şehit olmuştur.	274
Vazife Bir İmtihandır (Hikâye)	Yaşamın bir imtihan olduğu, bu imtihanı kazanmak için çalışmak, gayret etmek, yılmamak gerektiği anlatılmıştır.	274
(Çizgi Resimli Hikâye)	Aptal bir çocuğun yaptığı tuhaflıklar konu edilmiştir. Buradaki asıl amaç, akıl ve aklı kullanmanın önemini çocuklara izah etmektir.	275

Çocuk Bahçesi Dergisi-19-	26 Haziran 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
Resimli Hikâye	Aptal bir çocuğun yaptığı tuhaflıklar konu edilmiştir. Bu resimli hikâye üzerinden dergi okuyucusuna, aklın önemi anlatılmaya çalışılmıştır.	Ön Kapak iç yüzü
Tenkit Sayfası	Samsun'dan Bahadır Burhanettin Efendi'nin dergiye göndermiş olduğu "İntikam" adlı şiire yapılan övgüler ile bir milleti yaşatan, zilletten kurtaran duygunun intikam olduğunu ve bu duygunun beslenmesi gerektiğini anlatan şiiri yer almıştır. Adsız Âtâ.	279
Bir Türkün Seyahati Korsan Türk Arslan	Aydoğdu ve Külâh iki düşman gemisi arasında kalmıştır. Burada Aydoğdu'nun ölümü göze alarak, gemisini iki düşman gemisi arasına sokması ve sergilediği kahramanlık konu edilmiştir.	280
Çocuk Bahçesi Maziye İbret İçin	Yazıda kibrin kötülüğü anlatılmış ve kibir yapmak dedelerinin mezar taşları ile övünmeye benzetilmiştir. Özdemir.	281
Hızır ve Tecdit (Şiir)	Değişimin Hakk'ın dileği ile olduğu konu edilmiştir. Şiirde Hızır, yıllar önce geçtiği yerlerden tekrar geçmiş ve buraların farklılaştığını görmüştür. Hızır'ın yanındaki muhatabı ise; hiçbir şeyin sabit kalmadığını ve eğer yaratılan emre boyun eğmezse kıyametlerin kopacağını söylemiştir. Yazının amacı yeniliklerin farkında olmak ve uyum sağlamaktır.	282
Cicili Düşünmeler	Herhangi bir konu bütünlüğü olmamakla birlikte eğitici bir yönü de olmayan esprili fıkralara yer verilmiştir.	283
Efendim (Başlık değildir, yazı bu ifade ile başlamıştır.	Şarkın en büyük kabahat ve kusurunun ittihatsızlık ve çekememezlik olduğu anlatılmıştır.	283
Monolog Ecinni misin, Tavşan mı?	Aç bir tavşanın girdiği eve verdiği zarar ve bütün bunları aklıktan yaptığı anlatıldıktan sonra, ihtiyaç durumunun aklı artırdığı ifade edilmiştir. Dereli Âtâ.	284
Tabiatın Güzellikleri (Şiir)	İffet Hanım tarafından gönderilen bir şiirdir. Şiirde tabiata bakılarak yapılan tefekkür anlatılmaktadır. Mesela güneşin tebessüme benzetilen şûlelerinden ve mehtaplı gecelerden bahsedilmektedir. İffet Hanım.	285
Müşabakanın Sonu Kibir Terakkinin En Büyük Düşmanıdır	Her işte, kendini herkesten akıllı görmenin kibir olduğu ve kişiyi geri bıraktığı anlatılmıştır. Başka milletlerin ilerlemelerini görürken örnek almamanın, terakkinin önünde engel olduğu izah edilmiştir.	286
Cevaplar Haftalık Bilmecenin Hâli Taşra Bilmecesi Haftalık Bilmecce	Dergiye gönderilen yazı ve şiirlere verilen kısa cevaplar, bilmeceye doğru cevap vererek ödül kazananların isim listesi, haftanın bilmeceleri ve bilmecce kuponu yer almıştır.	287-288
Hızır Babanın Hikâyeleri Arif Niçin Rahat Etmiş?	Yenilenmenin önemini anlatan bir hikâyedir. Rumeli'den gelen üstü başı kirli ve yırtık olan bir çocuğun, yıkanıp temizlenerek yeni kıyafetler giydikten sonraki rahatlığı ve mutluluğu üzerinden, hayatta herkesin kendisini yenilemesi gerektiği izah edilmiştir. Bu yazıda en çarpıcı cümle "Yeniler içinde eskiler yaşayamaz." cümlesidir.	289
Her İşin İçi Var, Dışı Var	Bir palyaçonun yaptığı gösteri çizgi resim edilmiştir. Burada palyaço kılıcın yarısını rolü gereği yutmuştur.	290-291
(Resimli Hikâye) Her İşin İçi ve Dışı Var	Hikâyede bulunan palyaço, bir oyunda öldürülen adamın gerçekten öldürüldüğünü düşünmüştür. Bundan dolayı panik yaşamıştır. Hikâyede palyaçonun düştüğü panik durumu konu edilmiştir.	Arka Sayfa

Çocuk Bahçesi Dergisi-20-	3 Temmuz 1330	Sayfa No
Çocuk Bahçesi Dergisi	Bir su kenarında bir kız ve bir erkek çocuğunun risaleyi okuduğunu anlatan resim bulunmaktadır.	Ön Kapak
(Resimli Hikâye) Her İşin İç i ve Dışı Var- Devamı	Palyaçonun sergilediği oyun son bulur. Oyunun sonunda kimse ölmemiştir.	2292
Vakitsiz İş Yapmakla Bilmemek Karşırsa Baharın da Tadı Kalmaz (Çizgi Resimli Hikâye)	Baharın geldiğinin farkında olmayan tavşanın başına gelen komik şeyler konu edilmiştir. Hikâyede, insan farkında olmazsa başına gelen güzel şeyleri bile kötüye yorumlayabilir teması verilmeye çalışılmıştır.	293
	Yukarıdaki resimli hikâyenin devamı bu sayfada yer almaktadır.	294
Niçin Böyle?	Yazar, bir dilenciden ve onun serzenişinden bahsetmiştir. Burada okuyucuya, birileri gülüp eğlenirken başkalarının ağlıyor olabileceğ i düşüncesi verilmek istenmiştir. Üsküdar Sultanîyesinden Şerafettin.	295
Şiir ve Küçük Hikâye- Cicili Düşünmeler	“Bir şehit oğlunun Hitabı” adlı şiirde herkes ne ile meşgul ise onun vasıtasıyla vatani için mücadele etmeli, mesajı verilmek istenmiştir. “Valide Muhabbeti” adlı hikâyenin teması anne fedakârlığıdır. Cicili Düşünmeler kısmında kısa kısa farklı konularda üç fıkra yer almıştır.	296
Eğlenmek İptilas ı	Şarkın en mühim probleminin eğlenme iptilas ı olduğu anlatılarak Avrupa’daki insanların eğlenmesi ile kıyaslama yapılmıştır. Yazara göre, Avrupa’da, eğlenmek iyi çalışmadan peyda olan bir meyve iken, Şarkta insanlar eğlenmek için yaşamaktadırlar. Yazı da gençlerin eğlenmeyi doğru anlamaları tavsiye edilmiştir. Özdemir.	297-298
Hasislik Katır Lüleye Girdi	Hikâyede aktarılmak istenen, hasisliğin ve pintiliğ in kötü bir şey olduğu ve bu huya sahip insanların sonunun iyi olmadığıdır. Hikâyede efsuncu olan Ebu Haris, zengin ve hasis olan bir adama, yabancı bir fakir kılığında yaklaşmış ve yiyecek istemiştir. Olaylar da böylece başlamıştır. Hikâye hasisliğ in insanın başına getirdiğ i kötü halleri anlatmak amacıyla kaleme alınmıştır. Hikâyenin sonu “Hayır için bir akçe kıskananlar, çok kere bin kere bin altın sarf ederler” diye bitmiştir.	298-299
Tembel Macit	Mektebe gitmemenin iyi bir şey olmadığı hatta kınanacak bir durum olduğu anlatılmıştır. Hikâyede Macit, anne ve babasının odun kesmek için tarlaya gidişini fırsat bilmiş ve o gün mektebe gitmemiştir. Bu arada eve yoldan geçen sütçü, kasap ve çoban uğramıştır. Macit’in mektebe gitmediğ ini anlamışlar ve her biri Macit’e iğneleyici sözler söylemişlerdir. H. Şükrü.	300
Eser gönderenler-Geçen Haftaki Bilmecenin Hali- Küçük Takdir Alanlar- Büyük Takdir Kazananlar	Dergiye yazı gönderenlere kısacık cevaplar yazılmıştır. Bir önceki hafta sorulan bilmecenin cevabı ve ödül kazananların listesi açıklanmıştır.	301
Hanım Kızlarımıza- Küçük Takdir alanlar	Bu sayfada ödül kazanan kızların isim listesi yer almıştır.	302
Çocuk Bahçesi Dergisi	Çengelköy’de Adil efendiye ait Âfitab kıraathanesi ile ilgili bir ilan ile İbrahim Alamettin beye ait şiir mecmuasının reklamına yer verilmiştir. Ayrıca sayfaya fotoğraf isteyenlerin listesi ile bilmece kuponu da koyulmuştur.	Arka Kapak

Çocuk Bahçesi Dergisi-21-	10 Temmuz 1330 Millet bayramı Nüsha-i Fevkal'âdesi	Sayfa No
Mühim İlan	Derginin şimdiye kadar çıkarılan 21 sayısının ve 4 ilavesinin, bir koleksiyon olarak, düşük bir ücretle satışa çıkarıldığı duyurulmuştur. Ramazan ayı dolayısı ile yayımlayacakları “İblis...” adlı roman ve daha sonra neşrecekleri “Hava Korsanları” adlı romanın müjdesi okura verilmiştir.	310
Çocuk Bahçesi İnsan ve Hürriyet (Millet Bayramı Münasebetiyle)	Yazıda “Hürriyet” anlatılmıştır. Yazıya göre, her aklına geleni yapmak, başkalarının zararını düşünmemek hürriyet değildir. “Buna İstiklâli Hayvan” derler, şeklinde bir açıklamaya yer verilmiştir	311
Kahkaha ve Hiddet	Ağlayan bir çocuğu susturmaya çalışan adam sonunda hiddetlenerek komik bir duruma düşmüştür. Yazının sonunda “Gerçi insana yakışmaz kötü huylar çoktur; fakat hiddet gibi çirkin eden ahlak yoktur.” sözü yer almıştır.	312
Korsan Türk Aslan	Arslan’ın gemisi ve düşman gemisi rüzgârın esmesi ve direklerinin yıkılması ile batmıştır. Kurtulanlar sandalların içindedir. Fakat Arslan ve Külâh esir düşmüştür.	313
Çoraptan Ne çıkar?	Kişinin umduğuna nail olamayacağını anlatan bir hikâyedir. Dağın fare doğurması gibi.	314-315
Monolog- Acaba Bir Yani ve Bir Helva	Her şey nasiple olsa da tedbirin önemli olduğunu anlatan bir yazıdır.	316
Gerçek Hikâye- Güneş	Masanın üzerinde yanan kandili, odayı aydınlatması için bir yakanın bulunduğu gibi, dünyayı aydınlatan ve ısıtan güneş kandilinin de bir yakarı olduğunu anlatan kısa hikâyedir. Sükuti Zade.	317
Abdullah’ın Çorabı	İlgisiz bir ebeveyn sadece başımızdan gitsin düşüncesiyle çocuğunu mektebe göndermiştir. Fakat çocuk çok pis ve bakımsızdır. Çocuk mektebe gidince temizliğine dikkat etmeye başlar lakin kıyafetleri kirlidir. Bir gün çorapları kaybolur. Çoraplar yağlı ve kirden dolayı kalın olduğu için kuşlar onları yuva yapmada kullanmıştır. Çocuk burada pis olduğunu bir kere daha anlamıştır. Abdullah yıllar sonra “Beni anam babamdan ziyade çoraplarım irşat etmiştir.” demiştir.	318
Peri memleketine Şaşılacak Bir Seyahat (Dört numaralı ilavenin ma’badi)	Hazine bulma amacıyla esrarengiz bir yolculuğa başlayan bir madam, bir senyör ve uşağın kahraman olarak yer aldığı gizemli bir yolculuk konu edilmiştir.	319-320
Müfid Bir Mektup	Derginin çıktığı günden bu yana çıkış amacına uygun yayın yaptığını ve bundan çok faydalandığını bildiren bir okurun mektubudur. Samsun İdadisinden: Bahadır Burhaneddin.	321
Fare İle Kedi (Resimli Hikâye)	Küçük bir farenin küçük bir kibritle kediye neler yaptığı anlatılmıştır. Hikâyenin sonunda “Cenab-ı Hak her mahlûka bir silahı müdafaa vermiştir.” cümlesi yer almıştır.	322
Bilmeceler	Bilmeceler, taşra bilmecesi ve takdir kazananların isim listesi bulunmaktadır.	323
(Resimli Hikâye)	Vakitsiz iş yapan tavşanın dersini alması anlatılmaktadır.	Arka Kapak

2.2. Çocuk Bahçesi Dergisinde Ele Alınan Olumlu Değerler

Tabiat, seciyye, huy demek olan “Ahlak”, hulk kelimesinin çoğuludur ve insanda yerleşik hale gelmiş duygu, düşünce ve davranışları ifade eder. Bireyde sabitleşmiş, onunla bütünleşmiş, iffet, hayâ, cesaret, dürüstlük gibi melekeler, kişinin karakterini şekillendirerek ahlakını oluşturur.¹³¹ İslam düşünürlerinden Gazzali’ye ve Cürcani’ye göre ahlak; insanda iyi fiillerin kolayca tezahür etmesi; yani herhangi bir muhakemeye ihtiyaç duymadan kendiliğinden ortaya çıkmasıdır. Toplum hem aklen hem de şer’an beğenilen, takdir edilen eylemleri sergileyen kişiyi güzel ahlaklı olarak değerlendirmektedir.¹³²

Ahlakın terim anlamı ise; kişinin birlikte olduğu ailesi, içinde yaşadığı toplumu ve insanların geneliyle ilişkilerini uyum içinde yürütmesini sağlayan prensiplerdir. Nevzat Tarhan ahlak nedir sorusuna şöyle cevap vermiştir: *“Ahlak duygu ve değer boyutlarıyla insanın mutluluğunda yer alan önemli bir kavramdır. Bu genel tanımın kapsamı çoğunlukla uyulması gereken, üzerinde anlaşılmış ortak kurallar’ çerçevesinde değerlendirilse de ahlaki değerler, belli toplumların belli zamanlarda benimsediği ve uyguladığı davranış kalıplarıdır. “A” toplumunun “B” döneminde hüküm süren ferdi ve içtimai kuralları gibi...”*¹³³ Ahlak pozitif ilimler gibi deney ve gözleme dayandırılmayan, kişiden kişiye değişmeyen evrensel normatif bir disiplin olduğundan dolayı bu kavram, dünya genelinde kabul görmüştür ve kültür çeşitliliğinde bile çok az farklılık arz etmiştir. Bundan dolayı değişik kültürlerle mensup ilim adamlarınca yapılan ahlak tarifleri arasında çok farka rastlanmamıştır. İslam literatüründe ahlak; “Ahlak-ı hamide” nin geliştirilmesi, bunun yanında kötü, çirkin, beğenilmeyen “Ahlak-ı zemime”nin terbiye edilmesi için kişinin yerine getirmesi gereken vazifeleri ortaya koyan ilim olarak ele alınmıştır. Bütün bunlara binaen ahlak, bireyin doğuştan getirdiği ve sonradan gerek eğitim ile gerek çevresinden kazandığı, kendi iradesi ile tercih ettiği tutum ve davranışların bütünüdür.¹³⁴

Ahlak ile ilgili yapılan tanımlamalardan sonra, üzerinde durulması gereken önemli bir konu da, kişide teşekkül eden ahlakın kaynağının ne olduğudur. İslami ahlak düşünürleri ahlak konusunu hulk-i tabii; bireyin doğuştan getirdiği özellikler ile hulk-i kesbi sonradan

¹³¹ Ahmed Hamdi Akseki, *Ahlak Dersleri*, DİB Yayınları, 4. Bsk., Ankara, 2016, s. 26; Şeref Göküş, “Gençlerde Ahlakî Değerlerin İnşasında Akran Rol Modelliğinin Önemi”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi (18-20 Ekim/Saraybosna)*, Otto Yayınları, Ed. Mehmet Şahin, Ankara, 2019, s. 142.

¹³² Nurgül Bulut, *Allah İnancı-Ahlak İlişkisi: Din Eğitimi Bağlamında Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, ss. 56-57.

¹³³ Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, 3. Bsk., İstanbul, 2012, s.48.

¹³⁴ Mustafa Çağrı, “Eğitim-Ahlâk İlişkisi”, http://isamveri.org/pdfdr/D047364/1994/1994_CAGRİCİM.pdf (Erişim: 24.11.2023); Mehmet Şahin, Şeref Göküş, “Şeyh Ahî Dâ’î Fütüvvetnâmesi’nde Ahlâkî Değerler”, *Turkish Studies: Comparative Religious Studies*, C. XV, S. 2, 2020, s. 243.

edindiği ve istikrarlı bir şekilde devam ettirdiği davranışlar olarak ele almışlardır.¹³⁵ Bu konu ile ilgili şu ayetler örnek verilebilir: “*Nefse ve ona düzen verene, ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene ki; nefsinin arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklerle boğan da ziyan etmiştir*”¹³⁶ Kişi fitratında olan bilgi ve sonradan kazanmış olduğu birikim ile yaptığı tercihin neticesine göre iyi huylu ya da kötü huylu olarak anılır. Burada dikkat çeken bir noktada; bütün bu fiilleri insanın hür iradesi¹³⁷ ile tercih ederek eyleme geçirmiş olmasıdır. Bireyin içinde büyüdüğü çevre, almış olduğu eğitim ve ait olduğu toplumun kültürü hür iradesini yönlendiren etmenlerdendir. Akseki’ye göre, kişinin kendi hür iradesi ile tercih etmiş olduğu fiilin meydana gelmesinde beş devre vardır. İlki bir işi yapıp yapmamakla ilgili kalbe gelen düşünce, ikincisi fikrin zihinde yer etmesi, üçüncüsü bu fiili yapmak ya da yapmamakla ilgili tereddüt etmek, dördüncüsü tercihte bulunmak ve beşincisi yaptığı seçiminde azim göstererek eylemi gerçekleştirmektir. Kişi bu merhalenin bilhassa azim kısmından sorumludur; çünkü burada irade devreye girmiştir¹³⁸. İrade Gazali’ye göre; yapılabileceklerin arasından maksada uygun olanı tercih etmek olarak ele alınır. Burada bir şey daha vardır bu ise temyiz etmedir; yani bir şeyi benzerinden ayırarak seçebilmektir. Ancak bir şeyi isteme ve seçme konusunda bilgi önemlidir; çünkü bilinen istenilir ve arzu edilir.¹³⁹

“Ahlaki Gelişim Teorisini” şekillendiren ve bunda da evrensel ahlak yaklaşımını benimseyen Kohlberg ise; ahlakın kaynağı ile ilgili belirsizlik sergilemiş olsa da iynin bilgisinin bireyde var olduğu ancak bunu ortaya çıkarmak gerektiği üzerinde durmuştur. Ve kişinin ahlakının onun zihinsel seviyesi ve kapasitesi çevresinde şekillendiğini dile getirmiştir.¹⁴⁰ Kohlberg’e göre ahlak duygu, düşünce ve eylem içerse de, davranışlara ahlaklı ya da ahlaksız diyebilme vasfını, davranışın arkasında olan sorgulama belirlemektedir. Buna göre ahlak bir toplum için genel geçer olan kurallar gelenekler değil, kişinin oluşturmuş olduğu aşkın prensiplerdir.¹⁴¹

Klasik Osmanlı döneminde bütün eğitim kurumlarında yapılan tedrisat din temellidir. İslam dininin hedefi kâmil insan yetiştirmek olduğu için kişinin gerçekleştirmiş olduğu bir

¹³⁵ Ayhan Çetin, “Babanzâde Ahmet Naim ve Ahmet Ağaoğlu’nda Da’vâ-yı Ahlâk-ı Nazarî”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, 2012, s. 323.

¹³⁶ Şems (91/1-10).

¹³⁷ “*Hürriyet-özgürlük kelimesi her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi (seçme özgürlüğü). İnsanın kendi istemesi, kendi iradesiyle eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi.*” Geniş bilgi için bkz. Yener Özen, “Değerler Felsefesi Açısından İrade ve Bileşenleri (Özgür Bir İrademiz var mı?)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.9, 2013.

¹³⁸ Akseki, *Ahlak Dersleri*, s.76.

¹³⁹ Müfit Selim Saruhan, “İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi”, *Eskiye*, S. 28, 2014, s. 57.

¹⁴⁰ Hamit Er, Hasan Kaplan, “Kohlberg’in Ahlak Psikolojisi üzerine bazı Notlar”, *Kohlberg ve Ahlaki Gelişim Teorisi*, Mahya Yayıncılık, Ed. Hamit Er, Hasan Kaplan, İstanbul, 2020, ss.14-17.

¹⁴¹ Semra Çinemre, “Kohlberg’in Ahlak Gelişim Teorisi: Teorik Arka Plan”, *Kohlberg ve Ahlaki Gelişim Teorisi*, Mahya Yayıncılık, Ed. Hamit Er, Hasan Kaplan, İstanbul, 2020, s. 37.

ahlaki davranış aynı zamanda dinin bir emri olarak da kabul görmüştür. Bu sebepten ahlak ve din aynı kategoride yer almıştır. Osmanlı'nın ilmi, örfü, âdeti zaman içerisinde İslam ahlakı ile kaynaşmış ve ortaya Osmanlı-İslam ahlakı şeklinde bir sentez çıkmıştır.¹⁴² Tanzimat dönemine gelindiğinde, bir önceki dönemden farklı olarak, ahlâk ders kitapları yazdırılmış ve mekteplerde ders olarak talebelere okutulmuştur. II. Abdülhamid döneminde devletin güçlenmesi için toplumun ahlaki seviyesinin yükseltilmesinin gerekliliği düşüncesi hâkim olmuş ve bu dönemde ahlâk eğitimi hız kazanmıştır.¹⁴³ II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ülke yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Dönemin aydınları ülkenin bu duruma gelişinin sebebini toplumu bir arada tutan değerlerin yıpranmasını ve halkın bu ahlaki erdemlerden uzaklaşmasını sebep olarak göstermişlerdir. Bundan dolayı II. Meşrutiyet döneminde ahlak eğitimine özel bir önem verilmiş, toplumsal kalkınmayı sağlamak için ahlaki değerlerin öne çıkarılmasına özen gösterilmiş ve bu konuda eğitim kurumlarına ve eğitimcilere görev düştüğü belirtilmiştir. Dönemin çıkarılan çocuk dergileri de yaptıkları yayınlar ile bu sürece destek vermeye çalışmışlardır.¹⁴⁴

Çocuk Bahçesi dergisinin yayınlandığı yıllarda hâkim olan siyasi görüş Türkçülük akımı olduğundan, burada Türkçüler ahlakı, Türklerin en önemli meziyeti olarak görmüşlerdir. Onlara göre her büyük milletin bir özelliği vardır; bediiyatta Romalılar, dilde İsrail ve Araplar, edebiyatta Fransızlar, ahlakta ise Türkler ön plana çıkmaktadır.¹⁴⁵ II. Meşrutiyet döneminin İslamcı düşünürlerinden Babanzâde Ahmed Naim, ahlâkı; milletin en büyük değeri olarak ele almış ve bir milletin başka milletlere var olduğunu gösterebilmesinin dil, ahlâk, adet ve dini inançlarla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. O, ahlakı yozlaşmış bir ulusu, var olsa bile dünya sahnesinden silinmiş olarak görmüştür.¹⁴⁶ Türkçülerde ahlak her kıymetin üstündedir ve bir toplumu birbirine bağlayan en güçlü manevi bağıdır. Bu manevi bağın zayıf olduğu toplumlarda dayanışma, birlik ve beraberlik içinde olma durumlarının da zayıf olacağını öngörmüşlerdir. Birlik ve beraberliğin zayıf olduğu bir halka sahip olan devletlerin de güçlü olmayacağına inandıkları için, Türkçüler ahlak konusuna oldukça yoğunlaşmışlardır.¹⁴⁷

¹⁴² M. Ali Yazıbaşı, "Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı'da Ahlâk Eğitim ve Öğretimi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 4, 2014, s. 763.

¹⁴³ M. Ali Yazıbaşı, *II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüşdiye Mekteplerinde Ahlâk Eğitim (1908-1918)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 25.

¹⁴⁴ Gurbetoğlu, "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Ahlak Eğitimi ve Ahlaki Değerler (1908-1918)", s. 83; Mehmet Şahin, Şeref Göküş, "Rasim Özdenören'in Gül Yetiştiren Adam'ında Kültür ve Kimlik Krizi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/Gençlik ve İnanç Eğilimleri Özel Sayısı*, C. 9, S. 3, 2022, ss. 856-857.

¹⁴⁵ Bars, "Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler", s. 47.

¹⁴⁶ Çetin, "Babanzâde Ahmet Naim ve Ahmet Ağaoğlu'nda Da'vâ-yı Ahlâk-ı Nazarî", s. 325.

¹⁴⁷ Ayhan Çetin, *Türkçülerin Din Anlayışı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2019, s.149.

Çocuk Bahçesi dergisi, özellikle başyazar Özdemir'in yazmış olduğu başyazılarında, Hikmet-i Akvam bölümünde ve Hızır Babanın hikâyelerinde ahlaki erdemlere yer vermiş, yayınladığı her sayıda güzel ahlaklı davranışlar hakkında okuruna nasihatlerde bulunmuştur. Dergi sadece ahlaki mevzulara değinmekle kalmamış, bunların nasıl uygulanabileceği ile ilgili örnekler de sunmuş ve okurlarına bu konuda rehberlik etmeye çalışmıştır. Ayrıca çocuklara çalışkanlık ve gayret konusunda rol model almaları için Orhan Gazi, Ertuğrul Gazi gibi şahsiyetleri tanıtmaya gayret etmiştir. Dergi ana ve babalara da iyi evlat yetiştirme hususunda öğütler vermekten geri durmamıştır.

Dergide, Osmanlı'nın içinde bulunduğu buhrandan kurtuluşunun ancak toplumun ahlakının iyileşmesi ile mümkün olabileceği görüşü hâkim olduğu için, dergi toplumun ve geleceğin nesli olan çocuklara güzel ahlaki davranışlar kazandırmayı hedeflemiştir. Şarkın başına gelen vahim durumun sebebini ise hep ahlaksızlık da bulmuştur. *“Herhangi millet itila etmiş ise, ahlak yüzünden itila etmiştir. Yine görüyoruz ki münkariz olan milletlerde ahlaksızlık yüzünden münkariz olmuştur. Bil ki, hüsnü ahlakla müteradif olursa, ondan daha büyük ve müfit bir şey olamaz. Lakin ahlaksızların bilgisi bir nimetten ziyade bir belayı andırır.”*¹⁴⁸ *“Evlatlarım! Büyüklük yalnız gözü dolduran şeylerden ibaret değildir. Asıl büyüklük “manevi ahlaki” şeylerde görülür.”*¹⁴⁹ şeklindeki sözler, derginin bir toplumun yücelmesinde ahlakın önemine vurgu yapan cümlelerindendir.

Şeyh Edebali, insanı yaşat ki devlet yaşasın, demiştir. Peki, insanın yaşaması için ne gereklidir? Tolstoy bunu şöyle izah etmektedir: *“Önceleri Tanrı'nın insana sırf yaşasınlar diye can verdiğini sanıyordum... Anladım ki Tanrı insanların ayrı yaşamasını istemiyor; bu yüzden tek tek neye ihtiyaçları olduğunu açık etmiyor. Beraber yaşamalarını istediğinden hepsine kendileri ve diğerlerinin neye ihtiyacı olduğunu gösteriyor.”* Bu cümleler bize göstermektedir ki, insanın yaşaması, gereksinimlerinin farkına varıp karşılayabilmesi için başka insanlara ihtiyacı vardır.¹⁵⁰ Farabi'ye göre; insanlar yaşamlarını devam ettirmek ve hayatlarında mükemmelliğe ulaşmak için birçok şeye muhtaçtır. Lakin bu şeylerin cemisini kendisinin yapması mümkün değildir. Buna ancak birçok insanın iştiraki ile ulaşılabilir.¹⁵¹ Kısacası devletin yaşaması için insana, insanın yaşaması için de yine insana ihtiyaç vardır. O halde insanın içinde bulunduğu topluma karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluğunun gereği olarak kişi, hayata dair planlarını hazırlarken, içinde yaşadığı toplumu ve toplumun ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Hem kendisinin mutluluğu hem de toplumun

¹⁴⁸ Şeref, “En Büyük Derdimiz Kibir”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 251.

¹⁴⁹ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Çocukluğun Kahramanlıkları”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 67.

¹⁵⁰ L.N Tolstoy, *İnsan Neyle Yaşar?*, Çev. Koray Karasulu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 23. Bsk., İstanbul, 2020, s. 27.

¹⁵¹ Farabi, *İdeal Devlet*, Çev. Ahmet Arslan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Bsk., İstanbul, 2021, s. 97.

huzuru için birey güzel ahlaka sahip olmaya gayret etmelidir. Çünkü ahlakı iyi olmayan bir kişi sadece kendini değil içinde bulunduğu cemiyeti de ziyana uğratır.¹⁵²

Çocuk bahçesi dergisi de yukarıda izah edilen sebeplerden dolayı toplumsal ahlakı önemsemiş ve yayınlarında ahlaki erdemleri öne çıkarmaya çalışmıştır. Dergi toplum için ahlakın önemini şöyle vurgulamıştır: “Artık kimsenin şüphesi yok ki bütün Şark’ın alçalması, bilgisizlikten ziyade ahlaksızlıktan ileri gelmiştir. Hem de nasıl ahlaksızlık? Söylemede acele edelim ki bu ahlaksızlık “şahsi-ferdi” değil maatteessüf “içtimai” dır. Yani bir adamın bir fakire, bir düşküne halen iyilik edecek kadar yüreğinde ululuk vardır. Lakin bir içtimaiyata karşı yüreğinde hemen hiçbir şey duymaz!”¹⁵³ Burada tasvip edilmeyen şey toplumsal meselelere kafa yormamak ve bu tür problemlere çözüm getirmek için uğraşmamaktır. Fakat dergi bu sorunlara karşı çok duyarlı olmuş, okurunu da duyarlı hale getirebilmek için içeriğinde bazı ahlaki davranışları ön plana çıkarmıştır. Dergiye göre her çocuk bu güzel ahlaki vasıflara sahip olursa cemiyet erdemli bir toplum haline dönüşecek ve ülkenin kötüye giden akıbeti de düzelme yolunda ilerleme kaydetmiş olacaktır.

2.2.1. Vicdanlı Olmak

Kişinin çevresinde yaşanılanlara karşı duyarlılık gösterebilmesi, içinde bulunduğu cemiyette cereyan eden olaylar karşısında doğru olan hal ve tavrı tercih edebilmesi, güzel davranışlar sergileyerek çevresine rol model olması bireyin vicdanı ile ilgili durumlardır. “Vicdan, iyiyi kötüden ayıran, bizi iyiye sevk eden ve kötüden uzaklaştıran bir hâkim kuvvettir. Felsefe ve ahlakta, iyiyi kötüden ayıran içten bir kabiliyet olarak ifade edilen vicdan, bir de insan fiillerinin, davranışlarının ahlaki değerini takdir ve tayin etme kabiliyeti diye tarif edilmektedir. İşte insanın kendi kendini muhakeme etme gücüne, ahlaki vicdan denir.”¹⁵⁴ Kişinin ahlaki davranışlarına yön veren en önemli etken kendi vicdanıdır. Fakat her insanın vicdani yönü, zayıf ya da güçlü olmak ekseninde derece derece farklılıklar gösterir. İnsan, vicdani duyarlılığına göre toplumsal müeyyideleri yerine getirme konusunda yeterli ya da yetersiz kalabilir. Dergi, vicdan sahibi olmaya önem vermiş ve bunu ahlak kelimesinin geçtiği yerlerde özellikle vurgulamıştır. Dergiye göre “En mükemmel ahlak kitabı vicdandır. Bu âlemde en büyük felaket ikidir: Birisi sevdiğini kaybetmek. İkincisi vicdan rahatını kaybetmek. Birincinin acısını zaman, ikincinin acısını nedamet azaltır.”¹⁵⁵ Dergi

¹⁵² Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, s. 49.

¹⁵³ Özdemir, “Şark’ın Geçer Akçeleri, Kıymet Bilmemek”, *Çocuk Bahçesi*, S.18, 19 Haziran 1330, s. 265.

¹⁵⁴ Merve Doğru Gören, *Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Düşüncesinde Ahlak (Ali Seydi Bey (1870-1933) ve Babanzâde Ahmed Naim (1872-1934) Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2021, s. 42.

¹⁵⁵ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 63.

burada iki kayıptan bahsetmiştir. Bunlardan birisi sevdiğini kaybetmek diğeri vicdanını kaybetmektir. Dergiye göre vicdanın kaybı sevilenin kaybından daha büyüktür; çünkü vicdanını kaybeden her şeyini kaybetmiş gibidir. Bir bedende gözün nasıl bir işlevi varsa kişinin almış olduğu kararlarda da vicdanı öyle bir işleve sahiptir. Vicdan insanın doğruyu yanlıştan ayırmasına yardım eder ve iyi olanı yapmaya yöneltir. Bu yüzden kişinin vicdanını yitirmesi hem kendisi hem de içinde bulunduğu toplum için büyük bir ziyandır.

Dergide geçen kısa bir hikâyede çocuklara vicdanın ne olduğu izah edilmiştir. Rasim adındaki çocuk başkasının bahçesinden armutlar aşırması, fakat bu işi yaparken kendi içinde birisinin onu gözetlediği hissi oluşmuş ve bundan dolayı da huzursuzluk duymuştur. Dergi bundan sonra şu yorumu yaparak vicdanı tanımlamaya çalışmıştır: *“Fakat kendini birinin gördüğünü hissediyor kim olduğunu düşünemiyordu. O da kendi vicdanı idi.”*¹⁵⁶ Bu hikâyeye göre vicdan kişi kötü bir davranışta bulunduğu anda onu rahat bırakmayan duygudur. Dergi bu türdeki hikâye ve sözlerle okuruna sahip olduğu vicdanı hatırlatmış ve vicdanının sesine kulak vermesini istemiştir.

Dergi bir başka yazıda Fazilet konusunu işlerken vicdanın önemine tekrar değinmiş ve fazileti şu şekilde izah etmiştir: *“Vicdan için yapılan borcun fazlası fazilettir”*. Sonra okuruna *“Faziletin mutlaka mükâfatı olur mu?”* şeklindeki soruyu yöneltmiş, cevabını *“Faziletin mükâfatını en iyi vicdan verir”* diye açıklamıştır. Ardından karilerine, erdemli davranışları gerçekleştirirken kimseden mükâfat beklenilmemesi ve bunların vicdan rahatlığı için yapılması gerektiğini izah etmiş ve vicdanı şu şekilde övmüştür: *“Vicdanın mükâfatı dünya ve ukbânın nimetlerinden daha tatlıdır. Vicdan duygusu, hak duygusudur. Bunun için, ey oğullarım ve sen, Bedi! İyiliği kendiniz için, kendi vicdanınız için yapınız. O vicdan ki iki âlemde ondan büyük bir şey olamaz.”*¹⁵⁷ Kişilerin erdemli davranışlar sergilerken vicdan rahatlığını esas alması, bu davranışları sürekli hale getirmektedir. Oysa övülme ve beğenilme amaçlı yapılan davranışlar güzel dahi olsa, beklediği karşılığı göremediğinde bireyin kişiliğinde yer etmeden ortadan kalkabilir. Bu sebepten kişide güzel davranışların oluşmasında ve devamında vicdan önem arz etmektedir.

2.2.2. Çalışkanlık

Çocuk Bahçesi dergisi, çalışkanlık ahlakını eğitim konusu çerçevesinde ele almış, buna bağlı olarak da okumak, çalışmak ve mektebe gitmek meselesini sürekli gündemde tutmuştur. Ayrıca dergiye mektup gönderen, dergide yazıları yayınlanan çocuklar rüştiye ve sultani talebeleri olmuştur. Bundan dolayı bu bölümde önce Osmanlı dönemi eğitim

¹⁵⁶ “Faideli Sözler, Her İş Gören”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 85.

¹⁵⁷ Özdemir, “Doğruluğun Hâkimi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, s. 177.

kurumları hakkında genel bir bilgi verilmiştir ardından derginin ahlaki bir değer olarak ele aldığı, çalışkanlık konusuna değinilmiştir.

Tarihin her döneminde Türkler eğitime önem vermiş, fakat onların eğitim şeklini içinde bulundukları yaşam koşulları ve töre belirlemiştir. Göçebe hayatı sürdükleri için savaş, yöneticilik, cesaret, kahramanlık, bilgelik ve gündelik hayata dair bilgilerin edindirilmesi eğitimin önceliği olmuştur.¹⁵⁸ Selçuklular döneminde hem örgün hem de yaygın eğitim kurumları açılmış ayrıca medreseler kurulmuştur.¹⁵⁹ Osmanlılar da ise sıbyan mektepleri, medreseler ve Enderun mektebi başlıca eğitim kurumları olmuştur. Örgün eğitimin dışında gönüllü, bilgili ve kültürlü kişilerden ya da kitaplardan faydalanılarak otodidakt yolu ile de eğitimler yapılmış, bu usulle ders veren kimseler; hocasız âlim, kitapsız münevver gibi isimlerle anılmıştır. Camiler, mescitler ve misafirhaneler de eğitim yeri olarak bu dönemde işlev görmüştür. Bunun dışında herhangi bir eğitim kurumuna devam edememiş halk kesimi, çeşitli ortamlarda anlatılanları dinleyerek şifahi yöntemle bilgi sahibi olmuştur. Âlimler ve ozanların sohbetler yaptığı mekânlar; tekkeler, zaviyeler, dergâhlar, kütüphaneler, sahaflar ve kitapçılar olmuştur. Ayrıca bin beş yüzlü yıllarda kültürümüze eklenen kahvehaneler de bunlara dâhil edilmiştir. *“Kahvehanelere aydınlar, edipler, halktan kişiler toplanırlar, konuşup tartışarak şiir okurlar, dinleyenler de yararlanırlardı. Bazı kahvehanelere bu eğitici ve öğretici özelliklerinden dolayı mekteb-i irfan bile dendiği olurdu.”*¹⁶⁰

Osmanlı’da ilk medrese 1331’de Orhan Bey tarafından İznik’te yaptırılmıştır. Daha sonraki yıllarda medreselerin sayıları artış göstermiş, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Sahn-ı Seman medreseleri ile Kanuni tarafından yaptırılan Süleymaniye medreseleri, II. Mahmud dönemine kadar en önemli eğitim kurumları olma özelliğini taşımıştır. Fakat Osmanlı’nın çöküş dönemiyle birlikte ekonomideki düşüş, iktisadi sarsıntılar ve ahlaki yozlaşma ile ilişkili olarak medreselerin eğitim kalitesinde de kötüleşme meydana gelmiştir. Osmanlı’da bu gidişata engel olmak maksadıyla, 1776 yılı itibari ile eğitim sisteminde değişikliğe gidilmiş ve batı tarzında okullar açılmaya başlamıştır. Eğitimde yenileşmenin batı tarzı okullar vasıtasıyla gerçekleştirilmek istenmesinde, o dönem Paris elçisi olan Mustafa Sami Efendi’nin söylemiş olduğu şu sözün payı büyüktür: *“Avrupalıların durumlarının bu kadar düzenli olması, ülkelerinde fenlerin ve erdemliliğin yayılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Onlar dünyada en çok utanılacak olan şeyin cehalet*

¹⁵⁸ Servet Hali, Selcan Rencüzoğulları, “İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, C. 6, S. 17, 2017, s. 427.

¹⁵⁹ İsmail Güven, “Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretime Genel Bir Bakış”, Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, C. 25, S. 2, 2019, s. 389.

¹⁶⁰ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2019, ss. 107-110.

olduğuna inanırlar. Erkek-kız tüm çocuklarını on yıl boyunca okuturlar.”¹⁶¹ Bundan sonra II. Mahmud döneminde, 1824 yılında çıkarılan bir fermanla ergenlik çağına kadar çocukların herhangi bir işe tabi tutulmadan ilköğretime devam ettirilmesi emredilmiş; eğer çocuk okuldan ayrılacaksa bunun kararını hoca ve kadının birlikte istişare ederek vermesi istenilmiştir. Bu zamana kadar sadece vakıfların ilgilendiği ilköğretim kurumları, böylece devlet meselesi haline gelmiştir. Osmanlı’da, Cumhuriyet’in ilanına kadar öğretimin mecburi olması ile ilgili başka kararlarda çıkarılmıştır.¹⁶²

II. Abdülhamid döneminde eğitim veren kurumların sayısında artış yaşanmıştır. Kendi gelirleri ile devamlılıklarını sağlayamayan medreselere devlet desteği verilmiş ve yeni usullerle öğretim veren okullara dönüştürülme çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca devlet, ihtiyaç duyduğu memuru yetiştirmek için yükseköğretim kurumları da açmıştır. Mekteb-i Mülkiyye, Mekteb-i Hukuk, Sanâyi-i Nefise Mektebi, Hendese-i Mülkiyye, Dârümuallimîn-i Âliye, Maliye Mektebi, Ticaret Mektebi, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlîsi, Deniz Ticareti, Orman ve Maâdin, lisan, dilsiz ve âmâ mektepleriyle Dârümuallimât ve kız sanayi mektepleri, fen ve edebiyat fakültelerinden oluşan Dârülfünun’lar Abdülhamid döneminde açılan okullar arasındadır. Yükseköğrenim kurumlarına öğrenci yetiştirmek üzere, batı tarzında eğitim veren ilk ve orta dereceli okullar açılmış, vilayet ve sancaklarda rüştiyeler hizmet vermeye başlamıştır. Yine bu dönemde İstanbul’da açılan idadi sayısı altıya ulaşmış ayrıca köylere kadar iptida mektepleri götürülmüş ve rüştiye eğitiminden sonra yabancı dil öğrenmek mecbur edilmiştir.¹⁶³ II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında kızlar ile ilgili de adımlar atılmıştır. Çünkü “*Kız çocuklarının eğitilmesi meselesi Osmanlı imparatorluğunun mevcut kötü şartlardan kurtulmasının yegâne çaresi olarak görülmüştür.*”¹⁶⁴

II. Abdülhamid zamanında ülkede 74 tanesi kızlara ait olmak üzere 619 rüştiye mektebi zikredilmiş, bu kurumlarda kırk bin öğrenci eğitim görmüştür. Ayrıca ülkede toplamda yirmi bin öğrencinin okuduğu 109 tane de İdadi vardır.¹⁶⁵ II. Abdülhamid döneminde eğitimde merkezîyetçi bir politika takip edilmiş, Kanun-i Esasi’de eğitim ile ilgili maddeler yer almış ve bu maddeler arasında her milletin kendi geleneklerine uygun bir şekilde devletin denetleyebildiği okullar açabileceği maddesi zikredilmiştir. Osmanlı’ya

¹⁶¹ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2019*, s.160.

¹⁶² Halis Ayhan, “III. Eğitim ve Öğretim”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma> (Erişim: 10. 05.2021).

¹⁶³ Cevdet Küçük, “Abdülhaid II”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii> (Erişim: 10.05.2021).

¹⁶⁴ Göküş, *Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi*, s. 172.

¹⁶⁵ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2019*, s. 232.

modern eğitim bu dönemde yerleşmeye başlamış, eğitim alanında kullanılmak üzere vergiler getirilerek merkez ve taşra teşkilatları oluşturulmuştur.¹⁶⁶

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim ile ilgili projeler geliştirilmiş; fakat ekonomik yetersizlikler sebebiyle bunlar hayata geçirilememiştir. Bu dönemde eğitime dair stratejik, felsefi sorunlar çok fazla gündemde yer tutmuştur. Bunların başlıcaları Maarif Nazırı Emrullah efendinin¹⁶⁷ Tuba ağacı nazariyesi çizgisinde, yani ıslahatlara yükseköğrenim kurumlarından başlamak gerektiği düşüncesi ile Darülmuallimin müdürü Sâtı Bey'in ileri sürdüğü iptidaiyeden başlanması gerektiği fikridir. Reel hayatta ıslahat her iki alanda da yapılmıştır. Bir diğer konu ise eğitim tefrik mi ya da tevhit mi edilmeli konusudur. Burada da dönem üzerinde büyük etkileri olan İttihatçıların, Türkçülük düşüncesinde kimseler olmalarının etkisiyle, eğitimde birlik adına tevhidi tedrisata doğru bir yol izlenmiştir. Zaten bu dönem içinde eğitimde hangi dilin konuşulacağı meselesi de önemli sorunlar arasında yer almıştır. Zira II. Meşrutiyet'ten Balkan savaşları sonrasına kadar ülkede her milletin çocuğu, kendi dilinde eğitim alırken, Müslümanların gittiği medreselerde eğitimin dili Arapça, devletin açtığı okullarda Türkçedir. Ayrıca o eğitimle ilgili diğer meseleleri; hangi metotların tercih edileceği, erkek nüfusun savaşlarda azalması yüzünden kadının iş gücüne ihtiyaç duyulması ve bu minvalde kızların eğitimi gibi meseleler olmuştur.¹⁶⁸

Kızların okutulması mevzusuna, dönemin Türkçüleri de oldukça önem vermiştir. Türkçüler, Tevfik Fikret'in "*Kızlarını okutmayan milletler, oğullarını manevi öksüzlüğe mahkûm etmiş, demektir. Hüsrana ağlamasınlar.*" sözünden hareket ederek, herkesin bu konu ile ilgili üzerine düşen görevi yerine getirmesini talep etmişlerdir. Onlar, kız çocuklarına da Türk örfü, kültürü, tarihi gibi konuların öğretilmesini öngörmüşler ve "*Bir devlet önce kendi içinde büyümek, daha sonra da çağdaş medeniyet seviyesini yakalamış toplumlarla mücadele etmek istiyorsa, aynen onlar gibi işe kızların eğitiminden başlamalıdır.*"¹⁶⁹ görüşünü savunmuşlardır. Bütün bunlara rağmen II. Meşrutiyet Dönemi'nde, II. Abdülhamid'in açmış olduğu eğitim kurumları varlığını devam ettirmiş, rüştiyeler ilköğretim programına dâhil edilmiş, idadiler orta öğretim kurumu olmuş ve sultaniler lise seviyesinde eğitim vermeye devam etmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Musa Ak, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meslekî ve Teknik Eğitim Okulları (1908 – 1918)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2006, ss. 22-23.

¹⁶⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre Türk Eğitim tarihinde orta öğrenime Avrupalı bir tarz veren kişi Emrullah Efendi'dir. Ayrıca modern bir yükseköğrenim kurumu fikri de O'na aittir. Baltacıoğlu'na göre Ziya Gökalp'in kişiliğinin şekillenmesinde de Emrullah Efendi'nin tesiri büyüktür. Geniş bilgi için bkz. Ziya Kazıcı, "Emrullah Efendi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/emrullah-efendi> (Erişim:12.12. 2023).

¹⁶⁸ Mehmet Şahin, M. Ahmet Tokdemir, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 9, S. 4, 2011, ss. 853-855.

¹⁶⁹ Göküş, *Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi*, ss. 171-172.

¹⁷⁰ Şahin, Tokdemir, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", s. 857.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde milli ve millet kavramları öne çıkmış, dönemin eğitim savsözü “Milli Terbiye” olmuştur.¹⁷¹ Talim ve Terbiyeyi birbirinden ayrı gören Ziya Gökalp'e göre öğretim çağdaş, terbiye milli olmalıdır.¹⁷² Ayrıca bu dönem Türkçülerin eğitim anlayışında hâkim olan görüştür, çocuk toplum için iyi yetiştirilmelidir düşüncesidir. Türkçülüğün eğitim programının yapıcısı olan Ziya Gökalp, bu fikri benimsemiş ve çocuğun içinde bulunduğu toplumun amacına göre yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁷³ Bundan dolayı çocukların gelecek adına iyi bireyler olarak yetiştirilecekleri en önemli kurum da okullar olmuştur. Bu sebepten bütün sorunlara rağmen II. Meşrutiyet Dönemi'nde okullaşmaya önem verilmiş ve okul sayısında artış yaşanmıştır.¹⁷⁴

Çocuk Bahçesi dergisinde okullaşma konusu bir hikâyede şöyle ele alınmıştır: Yunus hoca adında çok gayretli bir köy hocası vardır. Bütün amacı iyi vatan evlatları yetiştirmektir. Fakat mektebi eski, yıkık döküktür. Yunus hocanın bir hayali vardır bu da köyüne, aydınlık, ferah ve çok sayıda sınıfı olan bir okul yaptırmaktır.¹⁷⁵ Dergi, bu hikâyeye üzerinden eğitimi ve okullaşmayı bir ideal olarak okurlarına empoze etmektedir. Aynı amaç çerçevesinde dergi okuruna, herkesin kendi yaşına göre vazifeleri olduğunu bildirmiş, çocukların sorumluluğunun da mektebe gitmek ve derslerine çalışmak olduğunu ifade etmiştir. Örneğin dergide, Orhan Gazi'nin on iki yaşında harp meydanında yapmış olduğu kahramanlık hikâyesine yer verilmiş, yazının sonunda konu, şu cümlelerle günümüz zaferinin eğitimle mümkün olduğuna getirilmiştir: *“Lakin bugünün en şanlı muharebesi, diğer muharebelerin kazanılmasına hizmet eden en esaslı muharebe: Cehle, ahlaksızlığa karşı mektep meydanlarında yapılan muharebedir. Zamanın mini mini kahramanları, bu meydanda galebe edenler, cehl ve ahlaksızlık ifritini kalem kılıcıyla tepeleyenlerdir.”*¹⁷⁶ Bu ifadelerde eğitimin savaş meydanlarında yapılan kahramanlıklardan daha değerli olduğu ve diğer bütün mücadelelerin kazanılması noktasında kilit görev üstlendiği vurgulanmaktadır. Ayrıca dergide vatana hizmette kılıçla kalemin iki ayrı hizmet aracı olduğunu vurgulayan bir şiirde yer almaktadır.

“Ben askerim kılıcımı demirciye borçluyum

Fakat güzel vatanımız sayemizle şen olur

Ben kılıçla, sen kalemlle, o çekiçle çalışıp çabalarsak

¹⁷¹ Şahin, Tokdemir, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, s. 853.

¹⁷² Şahin, Tokdemir, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, s. 857.

¹⁷³ Şahin, Tokdemir, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, s. 857.

¹⁷⁴ Emel Çakarlı, *Atatürk Döneminde Çocuk Eğitimi (1923-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019, s. 10.

¹⁷⁵ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Hocam... Ah! Velinimetim”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 305.

¹⁷⁶ Özdemir, “Sultan Orhan 12 Yaşında İken-Çocuk Nedir?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 66.

Bu topraklar yeşerip gülüşen olur.”¹⁷⁷

Bu alıntılar bizlere derginin eğitim anlayışı ve öğrenmeye verdiği ehemmiyet açısından, içeriğinin bütünlük arz ettiği fikrini vermektedir.

Dergide yer alan yazılarda, çocukları mektebe gitmeye teşvik etmek için, mektebe devam eden çocukların güzel hal ve davranışları övülmüştür. İlgili konuya örnek olarak şu yazıyı gösterebiliriz: *“İşte çocuklar... Bugün sade İstanbul'da azıcık iyi yüzlerce mektep var. Binlerle çocuklar her sabah bu mektepleri seve seve, sevine sevine gidiyorlar, her akşam güle oynaya evlerine dönüyorlar. Türlü isimlerle çıkan birçok çocuk gazetelerini merak ile okuyorlar. Hemen hepsinin de vücutları sağlam, Her çocuğun beni benzi yerinde. Birçoğunun da saçları taranmış, yüzü gözü, üstü başı temiz. Elbiseleri lekesiz, cümlesi de yollarında doğru ve düz yürür. Arabadan tramvaydan kendini sakınır ve kimseye çarpmaz. Hepinizde maşallah serbest konuşur terbiyeli, temiz yürekli namı Türk çocuklarısınız.”¹⁷⁸*

Bir yazarın, “Ah Mektebim” adlı yazısında bahsettiğine göre; o, bir akşam mezun olduğu mektebin önünden geçmiş ve mektepte geçirdiği günlerin anıları gözünde canlanmıştı. O günleri hasretle yâd etmiş ve en saadetli günlerini mektepte geçirdiğini, şimdi elde etmiş olduğu mutluluğu da mektebine borçlu olduğunu ifade etmiştir. Ve ardından da: *“Evlatlarım! Mektebinizi seviniz, zira bu âlemde saadet var ise, oda mektepte geçirilen zamanlarda bulunur.”¹⁷⁹* şeklinde okuruna mektepte geçirilen zamanın güzelliğinden ve saadetinden bahsederek onları da mektepli olmaya özendirmeye gayret etmiştir. Ayrıca dergide mektebe giden çocukların duygularına yer veren içeriklerde mevcuttur. *“Yaşa Evlat”* adlı şiirde küçük çocuğa en fazla haz aldığı şey nedir diye sorulduğunda çocuk, *“Mektebim ve hocamın takdiridir.”¹⁸⁰* diye cevap vermiştir. Bu paylaşımda o dönemin çocuklarına; bir hocaanın önünde eğitilmenin, ondan takdir sözleri duymanın, eğitim ve çalışma vasıtasıyla yüceltilmenin verdiği zevk örnek gösterilmiştir.

Dergide “Çocuk Ruhı” adlı kısa hikâyede, zeki ama tembel olan, bu nedenle okulu bitiremeyen Remzi adında bir çocuk anlatılmaktadır. Babası evladının eğitimini özel hoca ile tamamlamak istemiştir. Öğretmen Remzi’nin derslere olan ilgisizliğini araştırdığında, Remzi’nin tembellikten değil, vatan meselelerini düşünmekten dolayı kendini derse veremediğini ortaya çıkarmış, ardından ona bu şekilde davranmanın doğru olmadığını izah etmiş, vatanın selameti için çalışmasını telkin etmiştir. Öğrencisine *“Ey Türk yavrusu yalnız öz anan değil büyük ninen, büyük yurtta, dirilmek için, senin dirilmeni, yükselmek için senin*

¹⁷⁷ A. S., “Bir Şehit Oğlunun Hitabı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 296.

¹⁷⁸ “Şimdiki Çocuklar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 97.

¹⁷⁹ Özdemir, “Ah Mektebim”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 8 Nisan 1330, s. 114.

¹⁸⁰ Perişan, “Yaşa Evladım”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 8 Nisan 1330, s. 128.

*yükselmeni bekliyor. Ey Türk gençleri! Çalışınız! Çalışınız!”*¹⁸¹ şeklindeki cümlesi ile toplum için çalışması gerektiğini telkin etmiştir. Dergi vatan için mektebe gitmenin ve ilim öğrenmenin önemini sürekli olarak okuyucusuna öğütlemiştir. “Çalışalım” adlı şiirde: “İlim daim baş etmiştir çalışkan her milleti. Gayret edip hangi millet görmemiş bu nimeti?”¹⁸² Mısraları ile milletin gayret etmesiyle vatanın yüceldiği ve ilim öğrenmenin buna hizmet eden bir nimet olduğu vurgulanmıştır.

Dergi bazen de mektebe gitmenin önemini resimli hikâyeler aracılığıyla okuruna izah etmiştir. Bunlardan bir tanesi de “Kendini Beğenen Çocuk” adlı resimli hikâyedir. Bu resimli hikâyede Fransız Herkül adında bir çocuk vardır. Bu çocuk “*Kendi kendine düşünüyordu: Mektebe gitmeye ne hacet var? Ben herhalde hocalarımdan aşağı değilim. Boşuna mektebe gidecek yerde bir takım yeni şeyler bulmalı ve bütün dünyayı şaşırtmalıyım. Herkül her gün evin duvarına türlü türlü hendesi şekilleri çiziyordu.*”¹⁸³ Bu satırlarla Herkül isimli çocuğun mektebe giderek vakit kaybetmek istemediği, kendi kendine icatlar yapmaya çalıştığı vurgulanmış, her defasında başına gelen kötü ve komik olaylar 5 sayı boyunca konu edilmiştir. Yaşadığı kötü akıbetlerden ders alan çocuk, düştüğü vahim durumlardan ders çıkararak sonunda mektebe gitmeye karar vermiştir. “*Herkül, akıllılığın çalışmadan allameliğin mümkünsüz ve boş olduğunu en son anladı tövbe etti. Şimdi yalnız bir emeli vardı o da sınıfında birinci olmaktır.*”¹⁸⁴ Bu hikâye aracılığı ile çocuklara faydalı bilgiler edinmek için mektebe gitmenin önemi izah edilmeye çalışılmıştır. Zira insanlar her hangi bir temele oturtmadan, belli bir bilgi birikimine sahip olmadan ortaya yeni bir şey koyamayacaklar, komik duruma düşerek insanları kendilerine güldüreceklerdir.

Dergi ayrıca kızların eğitimi hakkında yazılara da yer vermiştir. Bir kız okura verilen cevapta “*Muhterem kızımız, Hamiyetinizi takdir ettik. Herkes sizin gibi düşünür ve evladı vatan için elbirliğiyle çalışırsa, bu sevgili vatan ve millet yabancılara muhtaç olmaktan kurtulur.*”¹⁸⁵ ifadelerine yer verilmiş, bu şekilde kızların çalışmasının vatan için ne kadar mühim ve önemli olduğu izah edilmiştir. Hatta devletin yabancılara muhtaç olmadan, sağlam temeller üzerinde varlığını devam ettirmesi kızların düşünmesine, okumasına ve çalışmasına bağlanmıştır. Ayrıca dergide, mektebe gitmeyen kız çocukların hallerini eleştiren bir yazıda bir İstanbul beyefendisinin mahalle arasından geçerken sokakta oynayan kız çocuklarının kullanmış olduğu küfürlü lakırdıları duyduğu anlatılmıştır. Bu beyefendiye göre kız

¹⁸¹ Özdemir, “Çocuk Ruhu”, s. 19.

¹⁸² M. Cemaleddin, “Çalışalım”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 96.

¹⁸³ “Kendini Beğenen Çocuk”, s. 39.

¹⁸⁴ “Kendini Beğenen Çocuk”, *Çocuk Bahçesi*, S. 10, 24 Nisan 1330, s. 154.

¹⁸⁵ “Bahçıvanlarımız: Takdir, Rasime Hanım Kızımıza”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 128.

çocuklarının böyle olmasının sebebi; mektebe gitmemeleri ve köy tavukları gibi başıboş bırakılmış olmalarıdır.¹⁸⁶

Dergide bir başka hikâyede ise, mektebe gitmenin hasretini çeken fakir bir çocuk vardır. Bir gün karşısına ona yardım edecek biri çıkmıştır ve İbiş'e "*Oğlum sana nasıl bir iyilikte bulunabilirim?*" diye sormuştur. İbiş ise "*Efendim, beni mektebe koyun, okutun*" diye cevaplayarak mektebe gitme arzusunu dile getirmiştir.¹⁸⁷ Dergi bu tür örnekler ile çocuklara mektebe gitme arzusunun, bütün isteklerin önüne geçecek kadar güzel olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Dergi, ezbercilik sistemini eleştirmiş, düşünerek ve anlayarak öğreten, gelişimsel yeni metotlara geçmenin icabını vurgulamıştır. Bunun temelinde Osmanlı'nın eğitim kurumları olan medreselerde öğretimin ezbere dayandırılması, din ilminin yanında pozitif bilimlerin öğretiminin de hıfz olarak yaptırılması bulunmaktadır. Zira ezber yöntemi, talebenin istintak edebilme, muhakeme yapma ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmedeği gibi öykünen bireyler olarak yetişmesine de sebep teşkil etmiştir. Taklitçi bireyler ise sorunlara çözüm üretme becerisi edinememekle birlikte, teknik ve ekonomik gelişmelerde de geri kalmıştır. Ayrıca bu alandaki sorunlara da çözüm getiremedikleri için herhangi bir problem karşısında çareyi dışardan beklemişlerdir.¹⁸⁸ Dergi, düşünmenin önemi üzerinde durduğu "*Buhar Kuvveti Nasıl Bulundu?*"¹⁸⁹ Adlı yazıda, bu keşfin basit bir tencere kapağının oynaması üzerinde düşünülerek bulunduğunu okuyucusuna izah etmiştir. Ardından da cahillikten kurtulmanın yolunun bir şeyi bellemek değil, ezberlediği bilgi üzerinde düşünmek ve anlamak olduğunu okuyucuya iletmıştır. Dergi okuruna öğrenmenin nasıl gerçekleştirileceğine dair ipuçları da vermiştir. Öğrendiği bilgileri düşünüp muhakeme etmelerinin, papağan gibi ezberleme makinaları olmamalarının altını çizmiş, bir şeyi bellemenin kolay, anlamamanın zor olduğunu ifade ettikten sonra tahsilin hem bellemek hem de anlamak olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁰

Çocuk Bahçesi dergisi, halkın düşmana karşı beslediği intikam duygusunu da eğitime yönelmede bir fırsat olarak görmüştür. Zira II. Meşrutiyet döneminde Balkan savaşları sebebiyle ülkede toprak ve can kaybı yaşanmış, bu durum halk üzerinde düşmana karşı bir intikam duygusu oluşturmuştur. Dergi halk da meydana gelen bu intikam duygusunu olumlu bir şekilde kullanarak okurlarını çalışmaya ve ilim öğrenmeye sevk etmiştir. Dergiye göre düşmandan öğ ilimle ve kalemle alınmalıdır. "Türk Öcü" adlı şiirde tam olarak bu düşünceyle ilgilidir:

¹⁸⁶ Dereli Âtâ, "Kendi Kendine Söylenme- Monolog", *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, ss. 108-109.

¹⁸⁷ "Hızır Babanın Hikâyeleri: Salak İbiş-Hazerfan Nuri Bey", *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 132.

¹⁸⁸ Sefa Sekin, "Türkiye'de Ezberci Öğretim ve Nedenleri", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 18, 2008, s. 215.

¹⁸⁹ Özdemir, "Buhar Kuvveti Nasıl Bulundu?", *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 96.

¹⁹⁰ Özdemir, "Sultan Orhan 12 Yaşında İken-Çocuk Nedir?", s. 67.

“Ey Türkoğlu milletini, vatanını severek,
Unutma ki çalışarak öç almaktır vazifen!”¹⁹¹

Bahsi geçen hususun bir diğer örneği de dördüncü sayıda yer alan; “*Bizi Unutmazlar Değil mi?*”¹⁹² adlı yazıdır. Balkanlarda tüm yakınları katledilen, kendileri de işkence görerek sakat kalan iki küçük çocuğun halinin dramatik bir şekilde anlatıldığı bu yazıda, çocukların yaşananların unutulmaması üzerine isteği dile getirilmiştir. Yazar okuyucusuna, unutmayız değil mi evlatlarımız? Diye sorduktan sonra unutmamaktan kastettiği şeyin hep birlikte çalışmak ve birleşmek olduğunu izah etmiştir. “*Çalışmak*” adlı bir başka şiirde, vatanın selameti için gece gündüz çalışılması gerektiği okuyucuya aktarıldıktan sonra, aynı sayfadaki ‘İntikam’ şiirinde Rumeli’nin elden gittiği, say edilerek buraların tekrar alınacağı dile getirilmiştir.¹⁹³ Burada çalışmak ve intikam almanın aynı sayfaya konularak dizayn edilmesi ve bilinç dışı düzeyde intikam almanın çalışma olmadan sağlanamayacağı mesajının vermesi yine yukarda bahsi geçen amaçla doğru orantılıdır. “*Güzel ve Edebi Bir Parça*” adlı yazıda, babasının şehit olduğunu öğrenen bir kız çocuğunun ağzından “*Biz çalışalım.. Tâki vazife-i vataniyeleri uğrunda kahramanca feda can eden babalarımızın intikamını alarak; Türk, atamızın fedakâr ahfadı olduğumuzu ispat edelim.*”¹⁹⁴ cümlelerine yer verilmiş, insanın kendisini en zayıf hissettiği acılı bir anında dahi, gerek düşmandan intikam için, gerekse vatanın ve milletin selameti için, çalışmaya odaklanması gerektiği vurgulanmıştır.

Ayrıca dergi hazırladığı içeriklerle, çocuklardan çalışkanlığın yanında intizamlı olmalarını da istemiş, sorumluluklarını aksatmadan yerine getirmelerini salık vermiştir. Bu konu “*Behiç’in Başına Gelen*”¹⁹⁵ adlı kısa hikâyede şöyle geçmektedir. Behiç zeki, çalışkan, eli çabuk, her zaman en doğruyu bulduğu için mektebin gözde talebesi haline gelmiş bir öğrenci profilidir. Herkes tarafından beğenilmek zamanla Behiç de kendine güvenme ve böbürlenme meydana getirmiş ve ödevlerini düzenli yapmamaya başlamıştır. Bir gün okula gelen müfettiş vesilesi ile Behiç’in vaziyeti ortaya çıkmış ve çok mahcup olmuştur. Müfettiş ise hem Behiç’e hem de diğer öğrencilere çalışmanın yanında intizamlı olmayı da tavsiye etmiştir. Bu kurguda dergi okurlarına, anlık başarılarla odaklanıp çalışmaktan vazgeçmemeleri, başarmış olmanın sevinciyle odaklarını kaybetmemeleri, asıl başarının düzenli ve devamlı çalışarak kendilerini geliştirmeye devam etmek olduğu mesajını vermektedir.

¹⁹¹ M. Cemaleddin, “Türk Öcü”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 112.

¹⁹² “Hızır Babanın Hikâyeleri: İki Yaralı Öksüz-Unutmazlar Ya!”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mayıs 1330, s. 54.

¹⁹³ İsmail Hakkı, “Çalışmak ve İntikam”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 218.

¹⁹⁴ A. Semaat, “Güzel ve Edebi Bir Parça”, *Çocuk Bahçesi*, S. 11, 1 Mayıs 1330, s. 171.

¹⁹⁵ “Behiç’in Başına Gelenler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, ss.179-180.

Çocuk Bahçesi dergisi, çalışmak meselesini ders çalışmakla sınırlı tutmamış, iş hayatında var olmak ve topluma hizmet etmek gibi meseleleri de içeriklerine dâhil etmiştir. Bunun nedeni Balkan Savaşları sırasında Osmanlı İmparatorluğu, topraklarının % 83'ünü, nüfusunun ise % 69'unu kaybetmiş olmasıdır.¹⁹⁶ Zira bahsi geçen büyük nüfus kaybı, iş gücü kaybını da yansıtmaktadır. Yetişkinlerin vefatı, geride kalanları, çocuk denilecek yaşta çalışarak evi geçindirmek gibi yaşlarına göre büyük sorumluluklar üstlenmek zorunda bırakmıştır. Dergide yer alan “Çocukluğun Kahramanlıkları” adlı yazıda, çalışarak ninesinin ve kendinin geçimini üstlenen bir çocuk kahraman olarak anlatılmıştır. Yazar, asıl büyüklüğün kişinin yaşı, cüssesi olmadığını bilakis yaptığı işler olduğunu söylemiş ve Mısır'da yaşayan, adı Âdem olan bu Türk çocuğunun, yaşının küçüklüğüne rağmen çalışma gayretinin ve azminin büyüklüğünü anlatmıştır. Hikâyenin sonunda çocuk bir gün işi başındayken bir arabaya çarpılarak ölmüştür. Yazar bu çocuk ve onun çalışma azmi için şöyle yazmıştır: “Evlatlarım! Bu çocuk bir kahraman, büyük bir kahramandır. Henüz bir vazife ile mükellef olmadığı çağda nineciğini beslemeye çalışan, son düşüncesi ninesi olan bir çocuk, bir kahraman, hem de şayanı hürrmet bir kahramandır.”¹⁹⁷

Çalışma ve geçimini temin etme konusunda dergi, yabancılar ile Müslümanları da birbirleriyle kıyaslayan içeriklere yer vermiştir. “Vazifesinin Kulu ve Zevkinin Efendisi” adlı yazıda yazar, bir hafta sonu sadece ecnebilerin olduğu bir mesire yerine gitmiş, hepsinin temiz kıyafetler ve zevk içinde olduğunu görmüş ve şaşırmıştır. Yanındaki arkadaşına bir öz eleştiri yaparak Müslümanların ancak bayram günlerinde böyle olduklarını ifade etmiştir. Arkadaşı da ecnebilerin vazifelerini bir kul mantığı ile yerine getirdiklerinden dolayı böyle bir keyfi hak ettiklerini söylemiştir.¹⁹⁸ Derginin bu hikâyede okuyucusuna vermek istediği mesaj, insanın önceliğinin çalışmak olduğu, ancak çalışan kimselerin dinlenmeyi, eğlenmeyi ve gezmeyi hak ettiği görüşüdür. Zira insan çalışır, görev ve sorumluluklarını en güzel biçimde yerine getirirse, bir pikniği bile bayram havasıyla yaşayabilir demektedir. Dergi “Vakit Geçirmek Felaketlerimizden” adlı bir başka yazıda ise; Şark da iki ülke olan Hindistan ve Çin'in, çalışmayı nasıl öğrenmek zorunda kaldığından bahis etmiştir. Yazıya göre, bir zamanlar çalışmak yerine rıza ve tevekkül sahibi olmayı tercih eden bu ülkelere, rakipleri çalışmanın ne kadar mühim olduğunu silah ve kanla öğretmişlerdir.¹⁹⁹ Dergi bu tür yazılar aracılığıyla çalışmayı ihmal eden milletlerin düşmüş olduğu vahim durumu okuyucusunun gözleri önüne sermiş ve aynı kadere maruz kalmamak için okurunu çalışmaya teşvik etmiştir.

¹⁹⁶ Şeyma Dereci, “Balkan Savaşları Sırasında Dul, Yetim ve Kimsesizleri Korumaya Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 5, 2013, s.191.

¹⁹⁷ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Çocukluğun Kahramanlıkları”, s. 68.

¹⁹⁸ Özdemir, “Vazifesinin Kulu ve Zevkinin Efendisi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 16. 5 Haziran 1330, s. 233.

¹⁹⁹ Özdemir, “Vakit Geçirmek”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 249.

Dergide çocuklara mektebe gidip okumaları sık sık öğütlenirken bunun yanında şöyle bir nasihatte yer alır: *“Hepiniz memur olmayı düşünmeyin. Sanat da edinin. Sanayimizde çok mühimdir ve milletimizin terakkisi için buna da ihtiyaç vardır.”*²⁰⁰ Burada çocuklar üretime ve meslek edinmeye de teşvik edilmiştir. Çünkü ülkede işgücüne de ihtiyaç bulunmaktadır. Bu husus günümüzde önemi hala vurgulanmakta olan bir husustur, zira her mesleğin istihdam alanı sınırlıdır. Herhangi bir meslek dalına aşırı rağbet gösterilmesi diğer alanların ihmal etmesi sonucunu doğurarak, işsiz insanlar ve insan bekleyen işler oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle toplum hayatında iş, işçi, meslek dengesinin kurulması pek çok sorunu çözüme kavuşturabilir.

2.2.3. Vatan Sevgisi

Vatan, insanların üzerinde birlikte ve özgür yaşadıkları, uğruna can verdikleri ve ortak değer²⁰¹ üreterek, ortak bir kader anlayışı geliştirdikleri toprak parçasıdır.²⁰² Eski Türkler vatan sözcüğü yerine “yurt” kelimesini kullanmış ve onlara göre yurt devlet reisinin düşmanlardan ve tehlikelerden korumakla sorumlu olduğu toprak parçası olmuştur. Eski Türkler göçebe hayatı sürmelerinden dolayı onların yurt anlayışı siyasi iktidar ile şekillenmiş tuğlarını dalgalandırdıkları her yeri yurt olarak kabul etmişlerdir. Bu anlayışın neticesi olarak da hür ve özgür yaşayamadıkları, arzuladıkları şartların gerçekleşmediği toprakları terk etmekten geri durmamışlardır. Türklerin göçebe hayatı sürdürürken geliştirdikleri yurt anlayışı ile yerleşik hayata geçtikten sonraki yurt anlayışı arasında farklılıklar vardır.²⁰³ Osmanlı’nın geleneksel dönemdeki vatan anlayışında kişi doğduğu ve yaşadığı yeri vatani saymıştır. Osmanlı bir fetih devleti olduğu için yeryüzündeki bütün toprakları kendi mülkü olarak görmüş, vatan yerine daha çok vatan ile aynı anlama gelen “memalik” kelimesini kullanmış ve Osmanlı’nın sahip olduğu her yeri kutsal kabul etmiştir. Yükseliş döneminde İslam dininin kutsal saydığı yerleri kendi bünyesi içine almış olması, Osmanlı’nın Memalik-i İslam olarak da anılmasına vesile olmuştur. Osmanlı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar Memalik-i Osmanlı olarak da anılmıştır. Padişahın fermanlarında vatan kelimesine

²⁰⁰ Mahmud Şerafeddin, “Genç Türk Kardeşlerime Birkaç Söz”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 268.

²⁰¹ “Değerler toplumları oluşturan önemli manevi kaynaklar ve yaşam felsefeleridir. Literatürdeki en yaygın tanımıyla değerler, arzu edilen, kişilerin hayatlarına kılavuzluk eden, önem dereceleri farklı, durum ötesi hedeflerdir. Değerlerin hayat gayesi ile ilgili olması da onu kültürle bağdaştırma noktasında önem arz etmektedir. Bu noktada değer, kültürden bağımsız olarak düşünülemez.” Geniş bilgi için bkz. Mevlüt Gündüz, Vedat Aktepe, Hüseyin Varol, “Okul Öncesi Dönemindeki Çocuklara Vatanseverlik Değerini Kazandırırken Öğretmenlerin Kullandıkları Etkinliklerin Tespit Edilmesi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, 2019, s. 389.

²⁰² Mehmet Yılmaz, “TRT Çocuk Dergisi’nde Milli Bir Değer Olarak “Vatan-Vatanseverlik” Değeri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, C. 7, S. 2, 2018, ss. 642-644.

²⁰³ Ali Kurt, “Tanzimat’tan Günümüze Türk Fikrinde Vatan Temi”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, S. 1, 2009, s. 107.

yerine “Memalik-i Mahrusa” ve “Memalik-i Şahane” ifadeleri kullanılmıştır. Osmanlı Devletinin resmi unvanları arasında “Memalik-i Mahrusa-i Şahane” de yerini almıştır ve bu ifade iyi korunmuş topraklar demektir. Osmanlı’da vatan kelimesi tebaaya doğduğu yeri hatırlatmış ve bugünkü manada kullanılarak siyasi bir kimlik alması, Gülhane hattı hümayundan sonra, Avrupa’dan gelen yeni fikirlerin neticesinde olmuştur.²⁰⁴ Vatan fikri önceleri Fransız devrimi esnasında Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Osmanlı’da ise Rus, Yunan, Balkan savaşları ve I. Dünya Muharebesi sebebiyle kaybedilen topraklardan sonra elde kalan Anadolu’yu korumak için gündeme taşınmış, dönemin yazar ve şairleri milleti milli bir mücadeleye teşvik etmek için vatan hakkında yazılar, şiirler yazmış ve yayımlamışlardır. Namık Kemal’in “Vatan Türküsü” bunlara bir örnek olarak gösterilebilir.²⁰⁵ Namık Kemal’in vatan anlayışında, sınırları belirlenmiş bir coğrafyadan daha ziyade, içinde toplumu toplum yapan ahlaki ve toplumsal kuralların olduğu mukaddes bir mekân düşüncesi hâkimdir ve vatan sevgisi en büyük fazilet ve vazifedir.²⁰⁶

İnsanların içinde bulundukları toplum ile birlikte vatanlarını korumak ve atalarından aldıkları bu emaneti gelecek nesillere bırakmak için sahip olmaları gereken en önemli değer vatanseverliktir. Vatan sevgisi, dil, din, millet, bayrak, devlet, marş gibi her toplumun kendi örfünden, kültüründen teşekkül ederek gelecek kuşaklara aktardıkları milli değerlerden beslenmektedir.²⁰⁷ Dil, din ve kültür birlikteliği meydana getiren topluluklar, kendi toplumsal varlıklarını ve mülklerini koruma ihtiyacını hissettiklerinde orada vatan olgusunu oluşturmuşlardır.²⁰⁸ Türkler için vatan toprağı mukaddestir ve bir karışı bile hiç kimse ile paylaşılmaz düşüncesinin kökeni çok eskilere dayanmaktadır : “*Nitekim Göktürk Devleti zamanında benzer bir olay yaşanmıştır. Çin hükümdarı elçi göndererek Türk Kağan’ından atını ister, Kağan atını gönderir. Ardından karısını ister, karısını gönderir. Türk yurdunda kurak bir dağ vardır. Çin hükümdarı elçi göndererek burayı da ister. Kağan çok kızar ve bu isteği reddeder, Çinlilerle savaşır. Türklerde at, kadın ve vatan kutsaldır. Kağan atından ve karısından vazgeçtiği halde kuru bir toprak da olsa vatandan vazgeçmez.*”²⁰⁹ Örneğinde olduğu gibi günümüze kadar ulaşan rivayetler, vatan toprağının kutsallığı üzerine anlatılagelmiş hikâyelerdir.

²⁰⁴ Didem Ardalı Büyükarman, “Vatan Kavramının Türk Tiyatro Edebiyatındaki Seyri Üzerine Bir İnceleme”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, 2008, s. 129-130.

²⁰⁵ Yılmaz, “TRT Çocuk Dergisi’nde Milli Bir Değer Olarak “Vatan-Vatanseverlik” Değeri”, s. 642.

²⁰⁶ Büyükarman, “Vatan Kavramının Türk Tiyatro Edebiyatındaki Seyri Üzerine Bir İnceleme”, s. 132.

²⁰⁷ Yılmaz, “TRT Çocuk Dergisi’nde Milli Bir Değer Olarak “Vatan-Vatanseverlik” Değeri”, s. 642-644.

²⁰⁸ Kurt, “Tanzimat’tan Günümüze Türk Fikrinde Vatan Temi”, s. 107.

²⁰⁹ Tevfik Sütçü, “Yahya Kemal’in Eserlerinde Vatan ve Vatanseverlik”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 48, 2020, s. 2690.

Millet olabilmenin en temel şartı bir vatana sahip olmaktır. Farklı milletlerin tarihsel süreçlerine bakıldığında dilleri ve dinleri aynı olan hatta aynı ırka mensup olanların dahi aralarında savaşların ve mücadelelerin yaşanmış olduğu görülmektedir. Oysa aynı milletin insanları, üzerinde birlikte yaşadıkları toprak parçasını benimsemeleriyle ve burayı vatan edinerek dış güçlerden koruma güdüsüyle hareket ederek, birbirleriyle sürtüşmeleri iç savaş boyutuna gelmeden kendilerini geri çektikleri görülmektedir. Mesela: Almanlar tarih boyunca hep irili ufaklı devletler olarak yaşamıştır; ancak 1870-1871 yıllarında Fransızlar Cermen olan Avustralyalılar ile birleşerek Almanlardan toprak istediklerinde bir araya gelerek siyasi birliklerini oluşturmuşlardır. Almanca, Fransızca, İtalyanca gibi üç dilin hâkim olduğu, Cermen ve Latin ırkından olan insanların var olduğu ve din olarak da Protestan ve Katolikliğin yaygın olduğu İsviçre’de, milli duygular ve milli menfaatlerdeki müştereklik onlara millet olma vasfını kazandırmış ve ikinci dünya savaşında, örnek bir gayret ve savunma göstererek, üzerinde yaşamış oldukları vatanlarını örnek bir gayretle savunmuşlardır. Birleşik Amerika’da ise; Kolomb’un Amerika’ya gitmesinin ardından Avrupalıların oraya göç etmeleri neticesinde, zaten var olan yerli halk arasında uzun süren mücadeleler yaşanmıştır. Bütün bunlara rağmen, Amerika halkı kendi içinde bir birlik gerçekleştirmiş, aynı toprak parçası üzerinde yaşamalarına bağlı olarak, ortak milli emeller ve menfaatler çevresinde birleşmiş, Amerikan vatandaşı olma duygusu kazanmıştır.²¹⁰

Halkların vatanlarına olan bağlılıkları vatanseverlik kavramıyla ifade edilir. Vatanseverlik sosyolojik anlamda bireyin ülkesine fayda getirecek eylem ve davranışlar içerisinde olma halidir. Birey barındığı, aidiyet beslediği, sosyal ve maddi ihtiyaçlarını temin ettiği, üzerinde anılar biriktirdiği ve yaşamını sürdürdüğü toprak parçasını, vatanseverliğinin bir göstergesi olarak korumakla mükelleftir. Namık Kemal vatan sevgisini her sevginin önüne koymuştur; çünkü insanın yaşadığı her güzellik vatani sayesinde.²¹¹ Hz. Ömer “Allah ülkeleri vatan sevgisi sayesinde mâmur etti” demiştir. Ayrıca Câhız’ın, *Menâkıbü (Fezâ’ilü)’t-Türk* başlıklı risâlesinde, hissiyatı vatanın bütün insanlarda var ve her bölgede etkili olduğu, ancak bu duygunun Türklerde diğer milletlere göre daha fazla ve köklü olduğu bildirilmiştir.²¹²

Osmanlı topraklarında işgallerin yaşandığı yıllarda dönemin aydınları vatanseverlik kavramını vatan kavramı ile birlikte kullanmışlar, parçalanın, çöküşe giden ülkeyi yeniden imar etmek için bu duygudan faydalanmış ve halkın vatani için mücadele etmesini ve bu

²¹⁰ Hasan-Âli Yücel, *İyi Vatandaş İyi İnsan*, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 190-193.

²¹¹ Mehmet Elban, “Tarih Eğitimi ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C. 4, S. 3, 2015, ss. 1304-1305.

²¹² Mustafa Çağırıcı, “Vatan”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vatan> (Erişim: 30.12.2023).

uğurda gayret göstermesini sağlamaya çalışmışlardır. Dergide “Hubbu Vatan” adlı yazının devamında vatan sevgisinin sadece can feda etmekle sınırlı kalmadığı, bunun haricinde de yapılacak şeyler olduğu ifade edilmiştir. Bunlar ise; güçlü olmak, güzel ahlak sahibi olmak, eğitim, çalışmak ve sebat etmek, yerli mallarına rağbet etmek şeklinde açıklanmıştır. Dergi “Hubbu Vatan” adlı yazıda vatan nedir, sorusuna “*Her ferdin doğduğu, yaşadığı, büyüdüğü ve sayesinde saadetyab olduğu toprağa vatan derler*” cevabını vermiştir. Ve hemen arkasından vatan sevgisinden bahsetmiş, vatanını sevmeyen kişiyi insan sınıfına almamış, onları canavar olarak nitelendirmiştir.²¹³ Dergi vatani, insanın annesi ile aynı mertebede tutmuş, yayımladıkları bir müsabaka sorusunda okuyucuya, cevabı valide ve vatan olan “*Bir çocuğun kaç validesi vardır?*” sualini yöneltmiştir. Dergi, okuyucuya böyle bir sorunun sorulma amacını ise; “*Müsabakalardan maksadımız evladı vatani, düşünmeye ve düşündüğünü söylemeye alıştırmak.*”²¹⁴ cümleleriyle açıklamıştır.

Balkan savaşı yıllarında iktisadi bağımsızlığı sağlamak için “İktisadi Türkçülük” algısı gelişmeye başlamıştır. Bu minvalde içinde Yusuf Akçura’nın da olduğu “İstihlaki Milli Cemiyeti” kurulmuş ve bu cemiyet yerli malı tüketimi üzerinde çalışmalar yapmıştır. Cemiyet terzi mektepleri açmış, mağazalar kurmuş, halka yerli malını tanıtmış ve kullandırmaya özendirmiştir.²¹⁵ Yerli malı üretmeyi ve kullanmayı dergi de okuyucusundan istemiş, vatanını seven vatan evlatlarının çalışarak zengin olmasını, ülkenin ticaretinin Türklerin elinde bulundurulması gerektiğini ve on kuruşluk alışveriş yaparken dahi vatanını milletini düşünerek kendi milletinden alışveriş yapmasını tavsiye etmiştir.²¹⁶ “Salak İbiş-Hazerfan Nuri Bey” adlı hikâyede okumuş, bilgili, çalışkan Türk genci Nuri bey sayesinde, kasabadaki Müslümanlar paralarını birleştirip şirketler kurmuşlardır. Böylece Müslümanlar iş gücü sahibi olmuş, evlerini ve giyimlerini düzeltmiştir. Hepsisi kendi memleketlerinde uşak görüntüsünde iken; vatanını, milletini seven ve yine bu milletin içinden çıkan Nuri beyin öngörüsü ve gayretleri ile efendi olmuşlardır.²¹⁷

Dergi okuruna vatan sevgisi vermek için Türk kültürünün geçmişinde var olan efsanelere yer vermiştir. Türk geleneğinde efsanelerin kültürel devamlılığı sağlamak adına önemli bir işlevi vardır. Bu tür efsaneler, asırlar önce çeşitli milletlerin saldırısına uğrayan Türkmen bölgelerinde ortaya çıkmıştır. Türkmenler kendi dünya görüşlerini, ahlak anlayışlarını gelecek nesillere aktarmak üzere efsanelerden faydalanmışlardır. Bu yolla

²¹³ Üsküdarlı Mahmud Şerafettin, “Edebi Parçalar ve Hikâyeler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 16, 5 Haziran 1330, s. 234.

²¹⁴ Adsız Âtâ, “Tenkit Sayfası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 142.

²¹⁵ Ecem İnceoğlu, *Osmanlı’da Milli İktisat Uygulamaları ve Harp Zenginleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s. 44.

²¹⁶ “Tarih”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 134.

²¹⁷ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Salak İbiş, Bir Çocuğun Akibeti”, *Çocuk Bahçesi*, S. 10, 24 Nisan 1330, s. 147.

aktarılan değerlerden birisi de vatan sevgisidir. Bütün Türk topluluklarında vatan kutsaldır ve korumak ve devamını sağlamak her vatandaşın en yüce görevidir. Efsanelerde vatanını sevmeyen ya da bekası için çalışmayan kimseler ağır şekilde cezalandırılır. Bu bazen ölüm bazen de başka bir canlıya dönüşmek olur. Vatana ihanet eden kişi, kudretli bir şahsiyetin ya da bir veli kişinin bedduasını alarak, baykuşa ya da başka bir hayvanın suretine döndürülerek cezaya uğratılır. Efsanede kendi değerlerine uygun hareket etmeyenlerin uğradığı kötü son, halka devletlerinin meşruluğunu kabul ettirerek, toplumun sahip olduğu değerlerin güçlenmesini ve devamını sağlamaktır.²¹⁸

Dergide, “Kumru ve Şarkısı”²¹⁹ adlı hikâyede, aralarında küçük bir denizin bulunduğu, Eskidar adında bir ülke ile Yeni Bahçe adlı yer bulunmaktadır. Hikâyede Eskidar’da yaşayan kartallar tek tek Yeni Bahçe’ye gitmişler ve bir daha dönmemişlerdir. Vatanını terk edenler ise Yeni Bahçe’nin havası yüzünden kartallık vasfını kaybederek tutiye dönüşmüşlerdir. Hikâyenin sonunda kartallardan biri Yeni Bahçe’ye gitmek için Eskidar’ın şahı Anka’dan izin istemiştir. Anka, onun da tutiye dönüşmemesi için boynuna muska takmıştır. Bu muska boynunda olduğu müddetçe tuti olmayacaktır. Fakat bu kartal Yeni Bahçe’ye gittiğinde bir tutiye âşık olmuş ve isteği üzerine muskasını çıkararak onunla evlenmiştir. Böylece hem kendisi hem de tuti kumruya dönüşmüştür. Büyünün bozulmasının tek yolu, Yeni Bahçe’de tutiye dönüşmüş bütün kartalları toplayarak Eskidar’a götürmektir. Efsane şöyle biter: “*O vakitten beri karı koca her baharda: Eski dâra geçelim, Eski dâra geçelim! Diye öterler. Bilemem ki sözlerini anlayan, sözlerini duyan oldu mu veya olacak mı? Kumrular diyor ki: “Yavrularım! Anayurda geçelim! Kalbimizle değil kalıbımızla geçelim. Gözümüz orada gönlümüz orada olsun... Haydi, yavrularım Eski dâra geçelim... Eski dâra geçelim!”*”²²⁰ Bu resimli hikaye olarak yayımlanan öykü de dergi, vatanın önemini anlatmak için fabldan faydalanmıştır. Aynı minvalde yayımlanan bir diğer içerikte, bulunduğu yerden memnun olmayan bir tavşan, başka diyarlara gitmeye karar vermiş ve yola çıkmıştır. Söz konusu “Vatandan âla yer mi olur?” adlı kısa resimli hikayede, tavşanın başına öyle kötü şeyler gelmiştir ki hasretle vatanına dönmek zorunda kalmıştır.²²¹ Çocuk Bahçesi dergisinde vatan sevgisini atlatmak için farklı edebi türlere yer verilmesi derginin zenginliğini göstermekte, fabldan faydalanılması ise çocuklar için ilgi çekici içerikler hazırlama gayretini yansıtmaktadır. Kıssadan hisse vasıtasıyla dergi okurlarına, vatanından ayrılan insanların ya

²¹⁸ Şerife Seher Erol Çalışkan, Cihan Barış Başaran, “Türkmen Efsanelerinde Vatana İhanet ve Cezası”, *İdil*, C.6, S. 34, 2017, s. 1721.

²¹⁹ “Efsane-Masal: Eskidar’a Gidelim, Kumru ve Şarkısı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 79.

²²⁰ “Efsane-Masal: Eskidar’a Gidelim, Kumru ve Şarkısı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 93.

²²¹ “Vatandan Âla Yer mi Olur?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 187.

asimile olacağı ya da çok sıkıntılar çektikten sonra ana yurda dönmek isteyecekleri mesajını iletmektedir.

Vatanın korunması için vatan sevgisi ile birlikte anılan bir diğer konu da, toprağını dini ve vatanın bölünmezliği uğrunda canını verecek kadar çok sevmekle ulaşılabilecek olan şehitlik mertebesidir. Dergide Korsan Türk Arslan hikâyesinde, Arslan, deniz seferinden döndüğünde sahilde bekleyen babası onu, “*Ölüm haberini de bekliyordum, din ve vatan yolunda ölmek, ne büyük şeydir !*” diyerek karşılamıştır.²²² Ayrıca “Türk Yavrusu Sakın Unutma” adlı hikâyede Nuri beyin beş Bulgar askerini öldürdükten sonra elindeki bombayı patlatıp canını feda etmesi, böylece çok sayıda düşman askerinin ölmesine sebep olması ve şehit olması anlatılmıştır. Bu şekilde dergi, vatan sevgisi uğruna can vermenin bir fazilet olduğunu gerek hikâyeler vasıtasıyla gerek gerçek hayattan alınmış kesitlerle okuruna izaha çalışmıştır.

2.2.4. Merhamet

Arapça r-h-m kökünden türeyen Merhamet kelimesi affetmek, bağışlamak anlamına gelmektedir.²²³ Merhamet kavramı TDK güncel sözlükte “*Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma*”²²⁴ olarak açıklanmaktadır. Aristoteles’e göre ise merhamet; yıkıcı veya acı verici bir kötülüğün, bunu hak etmemiş bir kişinin başına geldiğini gördüğümüzde, bizim ya da bir arkadaşımızın da başına benzer bir olayın gelebileceğini aklımıza getirmemiz ve bunun çok yakında olabileceği ihtimalini düşündüğümüzde hissettiğimiz acıdır.²²⁵ MEB’in hazırlamış olduğu Dini Terimler Sözlüğünde merhamet; şefkat gösterme, acıma, yumuşak huylu olma şeklinde açıklanmış, “*Küçüklerine merhamet etmeyen, büyüklerini saymayan bizden değildir*” hadisi örnek verilmiştir. Ayrıca tanımın devamında merhamet, güzel ahlakın en belirgin özelliklerinden birisi olarak nitelendirilmiştir.²²⁶ TDV ansiklopedisinde, acıma duygusunun kişide meydana getirdiği tesirin sonucu olarak yapılan iyilik, lütuf anlamında izah edilen merhamet kavramının, İslam kültüründeki ilk örneği, Allah’ın yarattıklarına olan merhametidir ki buna rahmet denilmektedir. Ardından insanların bütün canlılara karşı duyarlılığını gösteren ve onları, ihtiyacı olana yardım yapmaya, iyilik etmeye, korumaya, sevmeye yönelten duygu

²²² “Hızır Babanın Hikâyeleri: Korsan Türk Arslan”, *Çocuk Bahçesi*, S. 11, 1 Mayıs 1330, s. 163.

²²³ Hakan Bayırlı, “Merhamet Değeri: Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri ve Etkinlik Örnekleri”, *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, C. 9, S. 2, 2020, s. 269.

²²⁴ “Merhamet”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 06.12.2023).

²²⁵ Gizem Danacı, *Martha C. Nussbaum’un Merhamet Anlayışı ve Eleştirisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016, s. 4.

²²⁶ *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Yayınları, Ankara 2009, s. 231.

olarak ele alınan insan merhameti gelmektedir. Fakat Türkçede merhamet hem insan vasfı hem de Allah’a ait bir sıfat olarak kullanılırken, rahmet sadece Allah’a atfedilmektedir.²²⁷

Merhametin bütün tanımlamalarında şefkat, acı duyma, mevcut durumdan dolayı kederlenme gibi duyuşsal tarafı dile getirilmiş olsa da, aynı zamanda bireyler arasında yardımlaşma, dayanışma ve fedakârlık yapma gibi iyi ve faziletli davranışları ortaya çıkaran bir kaynak olduğu da unutulmamalıdır. Merhamet hissi insanın fıtratında var olan bir duygudur ve aile, çevre, aldığı eğitim gibi vesilelerle güçlenerek bireyin davranışlarında tezahür eder. Merhamet bütün canlıları kapsayan, saran sarmalayan evrensel bir erdemdir.²²⁸ Erdem kavramı Antik Yunan’da, bir varlığın yapması lazım olan bir vazifeyi en güzel biçimde gerçekleştirmesi olarak kabul edilmiştir ve Arapçada erdeme karşılık gelen kelime fazilettir. Fazilet kelimesi anlam olarak bir üstünlüğe, yetkinliğe hatta yetkinliğin daha fazlasına işaret etmektedir. Aristoteles’e göre erdem, her şeyin arzuladığı iyidir ve bu iyi mutluluktur. Kısacası erdem kişiyi ve içinde bulunduğu toplumu mutluluğa²²⁹ götüren güzel fiillerdir.²³⁰

Tevbe suresi 128. Ayete bakıldığında merhamet, acıma duygusu ve bu duygudan teşekkül etmiş olan iyilik biçiminde görülmektedir. Ayette “(Ey insanlar!) And olsun ki size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli, çok merhametlidir.”²³¹ buyurulmuştur. Bu ayette Hz. Muhammed’in gayet ince bir şefkate ve derin bir merhamete sahip olduğu, ümmetin sıkıntısından büyük üzüntüler duyduğu ve inananlara olan düşkünlüğü nedeniyle günahkârlara dahi acıyan bir peygamber olduğu anlatılmaktadır.²³²

Bir başka ayette merhametin sadece üzülmekten ibaret olmadığı, aynı zamanda davranışa da dönüşmesi gerektiği işaret edilmektedir: “Ve ona iki yol göstermedik mi? Fakat o sarp yolu göze alamadı. O sarp yol nedir bilir misin? Köle azat etmektir. Veya bir kıtlık gününde yakını olan bir yetimi yahut aç bir yoksulu doyurmaktır. Sonra iman edip birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve acımayı öğütleyenlerden olmaktır.”²³³ Biçimindeki bu ayet, merhamet etmenin bir eyleme dönüşmesini, ancak bunu yapmayı herkesin göze

²²⁷ Mustafa Çağrı, “Merhamet”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/merhamet> (Erişim: 06.12.2023).

²²⁸ Ayhan Nişancı, Musa Bilgiz, “Erdemli Bir Topluma Ulaşmada Merhamet ve Eğitime Dair”, *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2022, s. 33.

²²⁹ Mutluluk: “Farabi’ye göre: Başka hiçbir amaca araç olmayan şey, sadece mutluluktur. Bu sebeple mutluluk bütün amaçların ya da hayırların en yücesi ve en yetkinidir.” Geniş bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yayınları, 8. Bsk., İstanbul, 2018, s. 194.

²³⁰ Hasan Ocak, “Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağdan Ortaçağ’a Evrimi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11, 2011, s. 80.

²³¹ et-Tevbe (9/128).

²³² Atilla Yargıcı, “Al-i İmran Suresinin 159. Ayeti Bağlamında Hz. Peygamberin Şefkat Ahlâkının Unsurları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, 2014, s. 20.

²³³ el-Beled, (90/ 11-16).

alamadığını ifade etmektedir. Oysa fazilet, sosyal bir varlık olan insanın, içinde yaşadığı toplumda yaşanan elem verici, üzücü durumlara şahit olduğunda, acı çeken birini gördüğünde, bir mağdur ile karşılaştığında içindeki merhamet duygusunun tetiklenerek davranışa dönüşmesindedir.²³⁴ Zira duyuşsal bir süreç olarak başlayan merhamet, toplumda yaşanan olaylar karşısında iyilik, yardımlaşma gibi davranışların doğmasına vesile olarak cemiyete faydalı bir erdem haline gelmektedir.

Kişinin hem bireysel yaşamında hem de cemiyet içindeki hayatında büyük bir öneme sahip olan merhamet duygusunun kaynağı ile ilgili olarak Hz. Muhammed *“Allah’ın yüz rahmeti vardır; ondan bir tanesini yeryüzüne indirmiştir ki cinler, insanlar, hayvanlar ve zararlı sürüngenler aralarında onun sayesinde birbirlerine şefkat ve merhamet gösterirler. Vahşi hayvanlar onunla yavrularına merhamet ederler. Geride kalan doksan dokuz rahmetini kıyamet gününe ertelemiştir ki ahirette kullarına onunla muamele edecektir.”* buyurmaktadır. Bu hadise göre toplumsal yaşamda kıymeti yüksek olan merhametin asıl sahibi yaratıcıdır, dolayısıyla yaratılan tüm mahlûkatı kapsar yani merhamet duygusu evrenseldir ve insanın fitratında potansiyel olarak bulunan ve ortaya çıkarılması icap eden bir güçtür. Bundan dolayı şunu da söyleyebiliriz ki; merhametin tarihi insanlık tarihi kadar kadimdir. Söz konusu gerçekliğe her şeyin zıddı ile varlığını devam ettirdiği kuramına göre bakıldığında, merhametin zıddı olan bencillik, kötülük, merhametsizlik gibi rezilet içeren duyguların geçmişinin de beşeriyetin serüveni kadar eski olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlık tarihine ibret nazarıyla bakıldığında iyilik ve kötülüğün mücadelesinin daima devam ettiğine şahit olunmaktadır. Bir başka deyişle; faziletler ve reziletler varlıklarını birbirlerini sürükleyerek ve belirgin hale getirerek devam ettirmektedir. Dolayısıyla toplumlarda her zaman iyinin ve kötünün, merhametli ve merhametsiz insanların mevcudiyeti ve birbirlerine karşı mücadele sürdürdükleri varoluşsal ve kaçınılmaz bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bu mücadele önce ilk insan Hz. Âdem’in kendi içsel âleminde yaşanmış, sonrasında ruhsal bir çatışmanın sınırlarını aşarak Habil ile Kabil arasındaki çekişmede kendini göstermiştir.²³⁵

Anadolu insanının örf ve kültüründe merhamet, en belirgin şekilde ortaya çıkan ve istendik davranışlarla sonuçlanan duygulardan bir tanesidir. Merhamet; diğerkâmlık, vefa, cömertlik, yardımseverlik gibi pek çok olumlu duygunun da ortaya çıkmasına sebep teşkil etmektedir. Kısacası merhamet *“Bir başkasının derdine ortakçı ve çare olmaktır. Merhamet sadece maddi anlamda vermek demek değildir. Herkesin eşit oranda kıymetli olduğu yeryüzünde herkesin birbirine kulak vermesidir. Kısacası kişiye insan olarak bakmak,*

²³⁴ Nilüfer İlhan, “Buz Çölünden Gözyaşı Çetesine Yahut Adaletten Merhamete Geçişin Bir Serencamı: Reis Bey”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 7, 2016, s. 98.

²³⁵ Nişancı, Bilgiz, “Erdemli Bir Topluma Ulaşmada Merhamet ve Eğitime Dair”, ss. 39-40.

anlamak ve anlaşılacak ancak merhamet ile mümkündür. Ve merhamet, ümidi ayakta tutan en önemli faktördür.”²³⁶ Merhamet var ise adalet vardır. Necip Fazıl Kısakürek merhametin değerini, Reis Bey “ adlı eserinde “Merhamet! Hava gibi, su gibi muhtaç olduğumuz bir iksir... Baş aşağı bir cemiyeti, baş yukarı edecek bir kudret.”²³⁷ cümleleri ile özetlemiştir.

Kişinin zihin dünyasında merhamet adına tecelli eden duygunun nasıl bir mahiyette olduğu da önemlidir. Zira yardım sever davranan kişinin bu davranışının arkasında, acı veren gam duygusundan kendini kurtarmak gibi bir duygu mevcut olabilir ya da görünüşte merhamete dayanan davranışın gerçek duygusu, kendini tatmin etme ve muhatabına tepeden bakma gibi hisler olabilir. Oysa merhamet içinde bu tür nefsanî duygular içermeyen, empati ekseninde, sadece ihtiyacı olan kişiyi içinde bulunduğu zor durumdan felaha çıkarmak için, muhtaç olduğu şeyin ona sunulması eylemidir.²³⁸ Bu şekilde yapılan merhametli davranış toplumsal dayanışma için fayda getirirken, aksine bireylerin menfaat eksenli birbirlerine yaptıkları yardımlar, bir müddet sonra karşı taraftan beklentiye girmeye neden olabilir, başa kakma eylemine dönüşebilir ve borçlu olarak algılanan kişi istenileni gerçekleştirmediğinde toplumun birlikteliğine zarar verici sonuçlar doğurabilir.

Ayrıca merhamet kavramı genelde empati, sempati ve altruizm gibi kavramlar ile karıştırılmaktadır; fakat merhameti ilişkili olduğu bu kavramlardan ayıran en önemli özelliği, doğasında var olan güdü, duygu, düşünce ve davranıştan dolayı harekete geçmesi, karşı tarafın yaşadığı eleme, sıkıntıya problemlili duruma üzülmeyen ardından çözüm üretmesi ve sorunu ortadan kaldırmak için çaba göstermesidir.²³⁹

Çocuk Bahçesi dergisi, dolaylı ya da dolaysız olarak her sayısında yer verdiği merhamet kavramını bir duygu yoğunluğu içinde ele almıştır. Dergide bulunan “Çocuk” adlı şiirde; fakir, aç, üşümüş ve kimsesiz bir çocuğun ellerini açarak, kendini bu durumdan kurtarması için Allah’a dua etmesi anlatılmıştır. “Yok mu benim karnımı doyuracak, beni sarıp sarmalayacak birisi?” diye sızlanan bu çocuğun duasını, Rezzak olan Allah, merhametli bir nineye çocuğun sesini duyurmak suretiyle kabul etmiştir. Bu asil kadın kimsesiz çocuğu evine almış, karnını doyurmuş ve ona sahip çıkmıştır.²⁴⁰ Çünkü “Merhamet sahipleri ötekinin acısıyla acı duyan ve onun ıstırabını dindirmeye soyunan soylulardır. Ve adalet²⁴¹ ancak

²³⁶ Kemal Sayar, *Merhamet*, Kapı Yayınları, 16. Bsk, İstanbul, 2023, s. 69.

²³⁷ İlhan, “Buz Çölünden Gözyaşı Çetesiine Yahut Adaletten Merhamete Geçişin Bir Serencamı: Reis Bey”, s.97.

²³⁸ Yargıcı, “Al-i İmran Suresinin 159. Ayeti Bağlamında Hz. Peygamberin Şefkat Ahlâkının Unsurları”, s. 27.

²³⁹ Erdoğan Tozoğlu, Mücahit Dursun, Bahar Güler, “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Merhamet Düzeylerinin Spor ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 2, 2019. s. 157.

²⁴⁰ Zeki, “Yavru ve Çocuk”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 64.

²⁴¹ “Adalet, insanlarda bulunması istenen iyi hasletlerden biridir. Bu nedenle adaletin, merhamet ile anlam açısından paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Merhametin adaletli olmayı çağırıştığı, sosyal adaletin temini için de önemli bir varlık gösterdiği kabul edilmektedir.” Bkz. Süeda Nuriye Karaca, *Önyargı, Merhamet ve Dindarlık İlişkisi*, Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü, Denizli, 2023, s. 27.

merhametle kaimdir.” İnsanın bizzat kendisinin ve içinde bulunduğu toplumun kalitesinin en önemli göstergelerinden biri çevresinde gördüğü elem verici durumlara karşı ne kadar duyarlı olduğudur.²⁴²

Dergi, “*Merhameti büyük olan adam, büyük bir adamdır.*”²⁴³ Cümlesi ile merhamet sahibi olmayı yücelterek, okurlarını merhametli davranmaya teşvik etmiştir. Bir başka bölümünde ise dergi, ebeveynlerin evlatlarına merhameti öğütlemesi gerektiğinin mesajını bir hikâye aracılığı ile vermiştir. “Merhametli Evladım”²⁴⁴ adlı hikâyede okula giden Ali ve Nejat adında iki arkadaş yolda bir dilenci görmüştür ve Ali ona harçlığını vermiştir. Nejat ise buna engel olmak istemiştir ve dilenci hakkında kötü zanlarda bulunmuştur. Daha sonra Ali babasına bu olayı anlattığında babası “*Oğlum yolunda muhtaç fakirlere rast gelersen daima yardım et*” şeklinde nasihatle bulunarak oğlunu hem su-i zan gibi kötü düşüncelerden uzak tutmuş, hem de ona merhameti tavsiye etmiştir.

Dergi yayımladığı içeriklerde, sadece insanlara değil, aynı zamanda hayvanlara karşı da merhamet göstermek gerektiğini vurgulamış ve okuyucusunu bütün canlılara karşı şefkatli ve duyarlı olmaya davet etmiştir. “*Arapça aslı hayevân olan kelime, diğer Sâmi dillerde de bulunan “hyy/hyv” (yaşamak, canlı olmak) kökünden gelen “canlı, diri” anlamında bir isimdir. “Hy” kökünden gelmesi sebebiyle kelimenin aslı hayeyân iken telaffuz kolaylığı için ikinci “yâ”nın “vâv”a dönüştürülmesi sonucu hayevân biçimini almıştır; ancak Arapça konuşma dilinde ve Türkçe’de yaygınlıkla hayvân şeklinde söylenir. Hayevân Kur’an’da “hayat, yaşama” anlamında geçmektedir.*” Tarihin derinliklerinden günümüze kadar hayvanlar insanlar tarafından saygı görmüş ve tapınma, ibadet objesi olarak kullanıldığı toplumlar ve zamanlar da olmuştur. Bunlarla ilgili efsaneler günümüze kadar ulaşmıştır. Mitolojilerde yer alan efsanelerde hayvanların bilgeliği, hikmetleri, sihir ve kehanetlerdeki işlevselliklerine dair çok sayıda efsanelere rastlanmaktadır.²⁴⁵

Tarihte Türklerin hayatında hayvanın bakıldığında, uzun bir dönem göçebe hayatı yaşadıklarından dolayı harslarında hayvanların ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu görülmektedir. Her daim hayvanlardan faydalandıkları ve birlikte çok vakit geçirdikleri için hayvanlara olan sevgileri onları, dini bir kimlik vermeye kadar götürmüş, efsanelerinde, destanlarında kahramanlıklar vererek hayvanları sembolleştirmişlerdir. Hem iç içe olmalarından ve hem de değer vermelerinden dolayı Türkler, on iki yılda bir devreden ve her

²⁴² Sayar, *Merhamet*, s. 96.

²⁴³ “Doğru Düşünceler”, 27 Şubat 1329, s. 31.

²⁴⁴ Vedia Rağfet, “Merhametli Evladım”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 127.

²⁴⁵ Kürşat Demirci, “Hayvan”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayvan> (Erişim: 01.12.2023).

yılına bir hayvanın adının verildiği bir takvimde geliştirmişlerdir. Hatta çocuklarına isim verirlerken hayvan adlarından da faydalanmışlardır. Bars ve Arslan bunlardan bazılarıdır.²⁴⁶

Hayvanlara merhamet meselesine İslam dininin yaklaşımı; insanla aynı kainatı paylaşan diğer varlıklarla olan bağ ile ilgili düzenlemeler koymak ve bilhassa insan-hayvan ilişkisinde uyulması gereken bir takım kurallar belirlemek biçimindedir. İslam dinine göre yaratıcı tarafından yaratılan hayvanların bir yaratılış amacı ve gayesi vardır ve bunların bazıları etinden, sütünden, gücünden faydalanmak üzere insanlara hizmet etmeyi içermektedir. Ancak hayvanlar insanların elinde istedikleri gibi eziyet ve zulüm edebilecekleri canlılar değildir, bilakis hayvanlara karşı merhametli olma ve onların hayatlarını devam ettirebilmesi adına sorumluluk yüklenme, mülkiyetine sahip olduklarının beslenmesiyle, sulanmasıyla ve sağlığıyla ilgilenme gibi mesuliyetler verilmiştir. Zira bütün canlıların yaşamlarını sürdürdüğü yeryüzünün düzenini korumak ve yaratıcı tarafından kurulan dengeyi bozmadan devam ettirmek gerekmektedir. İnsan kâinat sisteminin işleyişine zarar verdiğinde Tanrı katında bozguncu durumunda olmaktadır ve Kur'an'da²⁴⁷ Allah, bozgunculuk yapanları sevmediğini bildirmiştir. Buna rağmen her zaman şeytana uyan, onun yolundan gitmek isteyen ve fesat çıkarıcılar var olmuştur ve kötülükleriyle, ahlak dışı davranışlarıyla ve acımasızlıklarıyla hem tabiata hem de hayvanlara zarar vermişlerdir. İslam inancı yeryüzünde zulüm yapan ve bozgunculuk eden bu tip insanları, büyük cezalarla tehdit etmektedir. İslam peygamberi Hz. Muhammed, insanların hizmetinde olan hayvanların istirahat hakkının olduğunu bildirmiş, yolculuklarda önce onların ihtiyaçlarının temin edilmesini sağlamış ve bir kediyi susuz bırakan kadının cehennemi hak ettiğini ifade etmiştir. Medine çevresinde ve fetihten sonra da Mekke civarında hayvan ve bitkilerin varlığını koruma altına almış, ümmetine de aynı şekilde davranmayı tavsiye etmiştir.²⁴⁸ Hz. Peygamber, *“Hiçbir kimse yoktur ki bir serçeyi yahut ondan daha büyük bir canlıyı haksız yere öldürsün de Yüce Allah ona bunun hesabını sormasın!”* hadisiyle insanlığa Allah'ın hayvana vermiş olduğu kıymet ve değeri izah etmiştir.²⁴⁹ Ayrıca onun öğretilerinde, çocukların hayvanlarla birlikte vakit geçirmesine işaret eden rivayetler bulunmaktadır. Hz. Peygamberin küçükken Medine'deki çocuklarla birlikte kuş uçurtması, torunları Hasan ile Hüseyin'in bir köpeğinin olması, bu

²⁴⁶ Metin Menekşe, “Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancacılık”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, 2022, s. 86.

²⁴⁷ Bakara suresi 204-205. ayetlerde: *“İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah'ı şahit de tutar. Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.”* buyurulmuştur. Geniş bilgi için bkz. <https://kuran.diyaret.gov.tr/> (Erişim: 11.11. 2013).

²⁴⁸ Nurettin Turgay, “Kur'an Açısından Hayvanlar ve Bitkiler Turgay”, s. 682. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TURGAY-Nurettin-KUR%E2%80%99%C3%82N-A%C3%87ISINDAN-HAYVANLAR-VE-B%C4%B0TK%C4%B0LER.pdf> (Erişim: 07.12. 2023).

²⁴⁹ <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/31145/cuma-hutbesi-hayvanlara-merhamet-dini-ve-insani-sorumlulugumuz> (Erişim:29.11.2023).

köpeğin bir gün Peygamberin odasına girdiği gibi misaller bu rivayetler arasındadır. Hz. Ayşe'den gelen bir rivayette de Resulullah'ın evinde koyun, keçi gibi ehil hayvanların dışında ehil olmayan hayvanların da olduğu bildirilmektedir.²⁵⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun, yukarda geçen, Türklere has hayvan sevgisi ile İslam inancının hayvana bakışını harmanladığı ve kendine mahsus bir hayvan anlayışı geliştirdiği, ayrıca bu anlayış istikametinde hayvan hakları ile ilgili kanunlara dayalı, kararlı bir sistem oluşturduğu görülmektedir. Hayvan neslinin korunması ve onlara eziyet etmenin engellenmesine dair uygulamalar gerçekleştiren devlet yapılanmasına, II. Beyazıt döneminde hazırlanan Bursa, İstanbul ve Edirne İhtisâb Kanunnamelerinde, hamalların hayvanlara yükleyeceği ağırlık, yürüteceği mesafe, kaç gün çalıştıracağı ile ilgili usul ve esasların yer alması örnek olarak gösterilebilir. 1813 yılında hayvan hakları ile ilgili çıkarılan bir fermanda da, İstanbul'da odun, kereste taşıyan hayvanların, gün doğumundan önce ve gün batımından sonra bir de Cuma günleri çalıştırılmaması bildirilmiştir. Ayrıca bu kurallara uymayanlara cezai yaptırımlar gerçekleştirilmiş, atına fazla yük yükleyenlerin burunları delinerek ip takılmış veya atın kuyruğuna bağlanarak sokaklarda teşhir edilmiş, bazen de atın yükü sahibine taşıtılmıştır. Avrupalı seyyahlar Osmanlıların hayvan sevgisi ve onları korumaları üzerine tarihe not düşmüşlerdir. Bunların arasında sevap kazanmak niyetiyle kuş pazarından satın alınan kuşların serbest bırakılması, çatılarda yuva yapan leylek ve kuşların beslenmesi gibi misaller yer almaktadır. Ayrıca sokak hayvanlarının beslenmesi için vatandaşlar vakıflar kurmuşlar hatta bakımları için evler ve uşaklar tahsis etmişlerdir. Buna karşın Avrupa'da hayvan hakları kavramının ortaya çıkması yirminci yüzyılı bulmuştur. İlk defa 1821 yılında atlara iyi davranılması konusu gündeme taşınarak bir yasa tasarısı olarak meclise sunulmuş ve reddedilmiştir.²⁵¹

İnsanların hayvanlar ile kurduğu ilişkide geliştirmiş olduğu duyguların zamanla diğer insanlar üzerinde de etkili olacağı söylenebilir. Zira söz konusu duyguların bireylerin manevi kemallerinin tamamlanmasında ki katkısı büyüktür ve bu nedenle geleceğin yetişkinleri olarak topluma hizmet edecek çocukların, ruhi ve psikolojik gelişiminde hayvan ile kurduğu pozitif temas mühimdir.²⁵² Bu minvalde II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan Çocuk Bahçesi dergisi, hayvanlarla ilgili yukarıda bahsedilen konulara yer vererek, okuyucusu olan çocuklara, hayvan sevgisini ve bu sevginin önemini gerek hikâyeler gerek hikmetli sözler aracılığı ile aşılamaaya çalışmıştır. Dergi çocuklara hayvan sevgisi ve hayvanlara karşı

²⁵⁰ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Yayınları, 2.Bsk., İstanbul, 1982, ss. 206-207.

²⁵¹ Menekşe, "Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancacılık", ss. 86-90.

²⁵² Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s. 197.

merhamet duygusu aşılacak için empati²⁵³ kavramını da gündeme getirmiş, o hayvanların yerinde kendilerinin olduğunu düşünmelerini istemiştir. Çocuk Bahçesinde “Çalışkan ve İyi Arkadaş” adlı kısa bir hikâyede kuşları yuvasından alan ve onlara zarar veren Cemal adında bir çocuk ile onu bu davranışından vazgeçirmek isteyen ve arkadaşında hayvanlara karşı merhamet duygusunu geliştirmeye çalışan iyi kalpli, Rafet adında başka bir çocuktan bahsedilmektedir. Bir gün yine kuş avlamak isteyen Cemal’e arkadaşı Rafet, ders kitabında bulunan ve içinde bir kuşun ağzından yazılmış metnin olduğu kısa bir hikâye okur. Söz konusu öyküde kuş, peşine düşen çocuktan kendisini onun yerine koymasını ister ve ona der ki: “Çocuk! Beni avlamak için mi koşuyorsun? Ben sana ne yaptım? Annem yok da onun için mi geliyorsun? Beni küçük; gaddar ellerinle tutacaksın değil mi? Düşün ki: sen nasıl validenin nikâh şefkati, pederin cenah merhameti altında büyüyor isen ben de annemin yavrusuyum. Seni yatağından alıp tanımadığın veya korktuğun bir yere götürseler ne olursun, Annen ağlamaz mı?...”²⁵⁴ diyerek çocuğa kendi ruh halini anlatmaya çalışmıştır. Hikâyede Rafet’in okuduğu bu metinden etkilenen Cemal, artık ağaç dallarında yaşayan kuşlara zarar vermeyi bırakmıştır. Bahsi geçen bu hikâyeye, empati üzerinden hayvanlara karşı merhamet etmenin öğretilmesine misal teşkil etmektedir.

Dergi, kavramı zıddıyla izah etme yoluna giderek, hayvanlara karşı merhametsiz davranmanın doğuracağı kötü sonu okurlarına aktarmış, böylece çirkin davranışlardan uzak tutmak istemiştir. “Zalim Geyik Avcısı” adlı ana teması hayvanlara merhamet olan bir hikâyede, acımasız bir geyik avcısının başına gelen kötü son anlatılmış, anne geyiğin yavrusuna olan merhameti duygu yoğunluğu içinde şöyle ifade edilmiştir: “Lakin saçma mini mini yavrucuğun incecik ve körpe bacaklarına ve ayaklarına rast gelmiş ve o nâzen kemikleri kırılmıştı. Boş yere debeleniyor ve kalkmaya çalışıyordu. İnilti gibi bir ses çıkarıyor ve hiç şüphe yok ki anneciğini çağırıyordu. Anne geyik kaçmadı. Ah şefkatli anneler! Hiçbir ana yavrusunu bırakır da kaçır mı?”²⁵⁵ “Merhametli Evladım”²⁵⁶ adlı hikâyede ise zalim bir kasabın başına gelen kötü son ile ağaç yuvalarındaki kuşlara zarar veren çocuğun ağaçtan düşerek ayağının kırıldığı anlatılmış ve bu şekilde bazen de korkutularak çocuklar hayvanlara zarar verici davranışlardan uzak tutulmak istenmiştir. Derginin hayvan sevgisine bu kadar önem vermesinin sebebi topluma merhametli bireyler kazandırmaktır. Çocuğun içinde teşekkül eden hayvan sevgisi daha sonra bu çocuğu insana ve içinde bulunduğu cemiye karşı merhametli kılacaktır.

²⁵³ Empati: Karşımızda bulunan kişinin duygularını anlamak için kendimizi onun yerine koyarak düşünmektir. Geniş bilgi için bkz. Karaca, Önyargı, Merhamet ve Dindarlık İlişkisi, s. 26.

²⁵⁴ “Küçük Hikâye, Çalışkan ve İyi Arkadaş Rafet”, Çocuk Bahçesi, S. 4, 13 Mart 1330, s. 61.

²⁵⁵ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Zalim Geyik Avcısı”, Çocuk Bahçesi, S. 2, 27 Şubat 1329, ss 27-28.

²⁵⁶ Vedia Rağfet, “Merhametli Evladım”, s. 127.

2.2.5. Dayanışma

Fıtratı gereği sosyal bir varlık olan insan, birlikte yaşamaya duyduğu ihtiyaçtan dolayı diğer insanlarla bir araya gelerek toplumu oluşturur.²⁵⁷ Zira birey, maddi ve manevi ihtiyaçlarını temin edebilmek ve doğada yaşamını sürdürebilmek için bir düzene ve sisteme sahip olan toplumsal bir yapının içinde bulunmaya ihtiyaç duyar. Toplumun kültürel, dini ve sosyal yaşantısında oluşan tecrübelerin zaman içinde birikmesiyle o topluma ait kural ve kaideler meydana gelir. Ayrıca devletlerin hukuk anlayışları ve kabul ettikleri kanunlar vasıtasıyla cezai yaptırıma sahip olan sağlam nizamlar oluşturulmaya çalışılır, eğitim vasıtasıyla genel geçer kurallar vatandaşlara aktarılır. Bu şekilde teşekkül eden toplumsal nizam, aynı topluluk içinde bulunan kişilerin uyumlu bir şekilde birlikte yaşamalarına olanak sağlar ve kişilerin hem bireysel yaşamını hem de bireyin içinde bulunduğu toplumsal yaşamı kolaylaştırır.²⁵⁸ İnsanlar, içinde bulundukları toplumun niteliğini; değer, kalite, kültür gibi açılardan belirlerken aynı zamanda toplum da bireye bir kimlik kazandırarak, yaşam tarzı ve algı biçimine tesir eder. Bu kural ve kaidelerin insan davranışlarını belirleyici yönü dışarıdan bakıldığında; kişiye sınır koyulmuş, hayat tarzına müdahale edilmiş gibi görünebilir. Ancak bütün fertlerin ortak haklarını korumak ve yaşanabilir bir barış ortamı oluşturmak adına yapılan bu tasarım, bireyin pek çok tehlikeyi bertaraf etmiş olarak, güvenli bir alanda kendi bireyselliğini rahatça ortaya koyabilmesine de imkân sağlar. Ayrıca kişiler birlikte yaşayarak ortak bir yapıya, kültüre, sosyal dokuya sahip olurlar, birbirleri ile kaynaşırlar ve birlikte hareket etme becerisi kazanırlar. Böylece kendilerini ve toplumlarını içerden ya da dışardan gelebilecek saldırılara karşı koruyacak bir mekanizma olan dayanışmayı da teşekkül ettirmiş olurlar.²⁵⁹

Dayanışma, Türk Dil Kurumu tarafından, “*Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt*” olarak açıklanmaktadır.²⁶⁰ Tesanüt, dayanmak, yaslanmak manalarına gelen Arapça “*sened*” kelimesinden türemiştir. Dayanışma Türkçede, bir toplum içinde yaşayan insanların birbirlerine madden ve manen destek olması anlamına gelmektedir ve aynı zamanda ahlaki bir davranış terimi olarak kullanılmaktadır.²⁶¹ Devletler, dünya üzerinde varlıklarını sürdürebilmek ve cemiyetlerini koruyabilmek için; içinde barındırdığı insanların birlikte

²⁵⁷ Beyza Uslu, “Kur’an’da Kolektif Bilinç ve Mü’min Kardeşliği”, *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal*, C. 2, S. 1, 2018, s. 183.

²⁵⁸ Abdulkadir Kıyak, “İslam’ın Yardımlaşma ve Dayanışma Prensiplerinin Sosyal Hayata Aksettirilmesinde Ahiliğin Rolü: Fütüvvetnâmeler Ekseninde”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 5, 2017, s. 2496.

²⁵⁹ Abdulmuttalip Baycar, “Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma Yardımlaşma Olgusu”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 39, 2019, s. 201.

²⁶⁰ “Dayanışma”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 02.12.2023).

²⁶¹ Osman Demir, “Tesanüt”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dayanisma> (Erişim: 02.12.2023).

hareket etmesine ve işbirliği içinde olmasına ihtiyaç duyarlar. Böyle bir birlikteliğin oluşmasında ve devam etmesinde en önemli etken bireyler arasında oluşan ve kolektif bilinç olarak adlandırılan ortak bir bilincin teşekkül etmiş olmasıdır. “*Kolektif bilinç, toplumu meydana getiren üyelerin ortalamasında yer alan duyguların ve inançların tümünü ifade etmektedir.*” Kolektif bilincin kuramcısı olan Durkheim’e²⁶² göre her birey kendinden önce var olan bir kolektif bilince dâhil olmaktadır. Kolektif bilinç toplumsal bütünleşmeyi sağlar ancak bu bütünleşmenin temelinde de disiplin vardır. Disiplin kişinin hırs ve egosuna sınır koyarak toplumsal yapıya zarar vermesine engel olan önemli bir etkidir.²⁶³

Kolektif bilincin İslami literatürdeki karşılığı mümin kardeşliğidir ve bu olgu İslam medeniyetinde sosyal düzenin temel taşı mahiyetindedir. Saff (61/4) suresinde “*Sağlam örülmüş bir duvar gibi*” anlatılan Müslüman kardeşliğinin uygulamasını ve sıradışı bir dayanışma örneğini hicret esnasında ensar–muhacir kardeşliği olarak görürüz. Ayrıca İslam dininin insanları ortak bir amaç etrafında toplayan namaz ve hac gibi ibadetlere sahip olması, birlikte yaşayan insanların bu beraberliklerini huzur ve güven ortamında devam ettirebilmesi için getirmiş olduğu düzenlemeler, insanları ortak bir amaç ve düşünce etrafında toplamaya çalışması, sosyal ve toplumsal hayata önem veren bir cemiyet dini olduğunu da gösterir.²⁶⁴

İnsan varlığını sürdürdüğü, neslini devam ettirdiği toplumu vicdani olarak korumak ve muhafaza etmekle mükellef olduğunun bilincini taşır. Durkheim’e göre bu bilinç; savaş gibi yıkıcı olayların yaşandığı zamanlarda, insanların dirençlerinin ve inançlarının sağlam kalabilmesi, toplumun menfaatinin kişilerin çıkarlarının önüne geçmesi ve ayrıca savaş dolayısıyla açılan yaraların sarılıp bir an önce iyileşmesi için büyük bir önem arz etmektedir.²⁶⁵ Çünkü insanoğlu savaşın olmadığı olağan zamanlarda dahi başka kişilerle dayanışmaya, sosyalleşmeye, bir toplumun parçası olmaya ve bu yapı içerisinde, yardım etmeye ve yardım görmeye muhtaçtır. Zorluk zamanlarında ise birincisi kendi temel ihtiyaçlarını karşılamak, ikincisi de toplum olarak sıkıntılı süreci bir an önce aşarak refah ve feraha ulaşmak gibi iki sebepten dolayı bu ihtiyaç daha da fazlalaşır.

Çocuk Bahçesi dergisinin yayımlandığı seneler, halkın ve yöneticilerin ülkenin içinde bulunduğu buhrandan bir an önce çıkmak ve refaha ulaşmak için çabaladığı yıllardır. Bunun için dergiye göre önce toplumda ittihaddın; yani birleşmenin gerçekleşmesi, ardından da bu

²⁶² Durkheim (1858-1917): Sosyoloji alanında klasik sosyal kuramcılardandır. Karl Marx ve Max Weber ile birlikte adı anılır. Geniş bilgi için bkz. Ülker Yükselbaba, “Emile Durkheim’a Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun ve Cezanın Evrimi”, *İÜHFM*, C. 75, S. 1, 2017, s. 192.

²⁶³ Sevcan Erol, *Toplumda Birlik ve Dayanışmanın Sağlanmasında Kolektif Bilinç ve Asabiyet Kavramları Üzerinden Emile Durkheim ve İbn-İ Haldun’un Sosyolojik Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2023, ss. 57-58.

²⁶⁴ Uslu, “Kur’an’da Kolektif Bilinç ve Mü’min Kardeşliği”, ss. 185-186.

²⁶⁵ Ahu Özmen Akalın, “Emile Durkheim’in Sosyolojik Yaklaşımında Savaş ve Savaşın Toplum Üzerindeki Etkileri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 28, 2021, s. 261.

birliğin sonucu olan dayanışmanın meydana gelmesi gerekmektedir. Dergi birlik ve beraberlik içinde hareket etmenin önemi üzerinde durmuş ve okura öncelikle bu davranışı benimsetmeye çalışmıştır. Derginin aboneleri çocuklar olduğu için ittihadın ne olduğu onların anlayacağı şekilde izah edilmiştir. Örneğin, mektepte çocukların birlikte şarkı söylediklerinden, birlikte adım atıp birlikte oynadıklarından ve şen olduklarından bahsedildikten sonra onların böyle birlikte hareket etmelerinin hocalarını memnun ettiğini ifade edilmiş ve yazının devamında: *“Yalnız hocalarınız hepinizin “beraber” yürüdüğünüzü, beraber koşup bağıştığınızı isterler. Onların beklediği, yüreklerinizin de “beraber” atmasıdır.*

- İttihat da budur, değil mi ağabey?

- Evet, birlik, beraberlik, ittihad kuvvettir!”²⁶⁶

şeklinde okura ittihadın ne olduğunun ve ittihaddan kuvvet doğduğunun açıklaması yapılmıştır. Başka bir yazıda ise ayrılığın ne kadar yıkıcı olduğu konusu üzerinden ittihadın önemine şu şekilde değinilmiştir: *“Evlatlarım! Bazen oyun oynarken, üç dört arkadaş birbirinden bir şey, mesela bir top kavgırmaya çalışırlar. Birbirinin ellerine sarılırlar, birbirini iterler, kakarlar. O sırada diğerk bir çocuk gelip bunlara çarparsa hepsini yuvarlar. Ve topu kapabilir. Demek ki bir kişi dört kişiye yendi, çünkü onlar kuvvetlerini birbirinin aleyhine kullanıyorlardı. Bunun için her dördünün kuvveti, birbirini tutarak hiçe inmişti. Böyle bir hiçe karşı ise bir kişinin kuvveti elbette galebe etmeye kâfidir. Şimdi, sanırız ki ayrılık denilen şeyin ne olduğunu anladınız.”*²⁶⁷ Bölünme ve parçalanmanın oyun üzerinden izah edildiğı bu örneğin karşıtı olarak, güçler birleştirilerek bir araya gelindiğinde ve dayanışma teşekkül ettiğinde neler olabileceğini göstermek amacıyla, okura başka misaller verilmiştir. Mısır’da yaşayan ve ayakkabı boyacılığı yapan bir Berberi çocuk ile Avrupalı lokanta sahibi bir senyör arasında yaşanan tartışmanın aktarılması bu misallerden biridir. Sürtüşmenin nihayetinde berberi çocuklar bir araya gelerek kibirli ve kendini beğenmiş senyörün ve çalıştırmış olduğu garsonların hakkından gelmeyi başarmışlardır. Yazının sonunda yazar şu nasihatte bulunmuştur:

“Günde kırk elli para kazanan bu mini mini sefillerin, bu zavallı berberi çocukların, zengin bir yabancıyı bir garson serserisini, zabıtaı ve gazeteleri yenen kuvveti nereden geliyordu? Bu kuvvet neydi?

İttihat! Yani birlik ve birbirine yardım.

Evet, küçük vatandaşlarımız bu kuvvet

Birlik ve Dirlikten ibaret. Biz Türkler ve alel umumu biz Müslümanlar, birlik ve dirliğı unuttuğumuz ve anlayamadığımız içindir ki yüzlerle yıldan beri hep kaybettik. Siz, yavrularım

²⁶⁶ “Şimdiki Çocuklar”, s. 107.

²⁶⁷ Özdemir, “Ya Ayrılık, Beş Kişiye Karşı Bir Kişi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 50.

*siz bu hakikati anlayın. Dedelerimiz” bir yumruğun sesi çıkmaz.” Demişler. Lakin yumruklar birleşirse iş başkalaşır.”*²⁶⁸ Bahsi geçen bu hikâyeye göre ittihaddan dayanışma kuvveti doğmuştur.

“Kör Köstebek ve Kirpi”²⁶⁹ adlı resimli hikâyede ise buna benzer bir olay ve iki arkadaş arasında gelişen güzel bir dayanışma örneği ele alınmıştır: Bir gün bir porsuk köstebeği kovalamış, onu porsuktan dikenleri ile arkadaşı kirpi korumuştur. Başka bir gün bir köpek de kirpiyi kovalamış bu ardada kuyruğu köstebeğin deliğine girmiştir. Köstebek köpeğin kuyruğunu yakalamış ve parçalamış ve arkadaşı kirpiyi ölümden kurtarmıştır. Bu hikâye ile dergi okuruna canlıların birbirlerinin varlığına muhtaç olduğunu, dayanışmanın güzelliğini ve faydasını izah etmeye çalışmıştır. Derginin bu tarz öğretilere yer vermesinin temelinde, devletin içinde bulunduğu hem ekonomik hem de ahlaki çöküntünün yaşandığı bu dönemde, toplumda ittifak ve dayanışma gibi davranış biçimlerine duyulan ihtiyaçlar olduğu söylenebilir. Bu minvalde dergi farklı yazılarda, ittifak edemeyen milletlerin başına neler geldiğinden bahsetmiş ve Hindistan örneğini okurlarına sunmuştur. Üç yüz milyon Hindistanlının otuz milyonluk İngiltere’nin eline düştüğünde birlik olamadıklarından dolayı nasıl sömürüldüklerini anlatan Çocuk Bahçesi, tefrikanın ve ittihadsızlığın topluma vereceği zararı gerçekçi bir şekilde okuruna sunmuştur.²⁷⁰

İttihadı anlatmaya basit hikâyelerle başlayan dergi, daha sonra konuyu derinleştirerek dayanışmaya ve ülke meselelerine doğru taşımıştır. Dergiye göre; dönemin içinde bulunduğu ekonomik zorlukları aşmak ve azınlıklara karşı güçlü olmak için, Müslümanların paralarını bir araya getirerek kendi ticarethanelerini kurmaları ve desteklemeleri gerekmektedir. Çünkü derginin içinde bulunduğu Türkçülük anlayışına göre kendi iktisadi işlerine malik olmayan ve zenginleşemeyen bir millet kutlu bir millet değildir, ticareti başkalarına kaptıran bir millet yine yükselmeyi ve ilerlemeyi başkalarına bırakmış bir millet demektir. Oysaki vatan millet adına istenilen ticari dayanışma gerçekleştiğinde, vatandaşlar fakirlikten, yoksulluktan kurtulur ve yabancılar bulundukları bölgeleri terk etmek zorunda kalır. “İbiş’in Rüyası-Hazerfan Nuri Bey” adlı hikâyede Müslümanlar paralarını bir araya getirerek kendi işletmelerini kurmuşlar ve böylece kendi memleketinde esir gibi, başı düşük, fakir gezen Türk halkı efendi olmuştur ve memleketlerinde ki ecnebler de orayı terk etmek zorunda kalmıştır.²⁷¹

²⁶⁸ Özdemir, “Birlik”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, ss. 33-35.

²⁶⁹ “Kör Köstebek ve Kirpi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 214.

²⁷⁰ Özdemir, “Ya Ayrılık, Beş Kişiyi Karşı Bir Kişi”, s. 50.

²⁷¹ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Salak İbiş, Bir Çocuğun Akıbeti”, s. 148.

Türk ve Müslüman ticarethaneler açıldıktan sonra yapılması gereken bir şey daha vardır ki o da buraların desteklenmesidir. Dergi bu konuda yabancıları örnek vererek onların bir Müslümandan alışveriş yapmadığını, ticarete bulunmadığını ve bütün bunların yanında da İslam Türk ticarethanelerindeki malları kötülediklerini ifade etmiştir. Ayrıca dergi, ecneblerin Anadolu topraklarında yaptıkları ticaret sonucunda kazandıkları paraları Rumeli topraklarındaki Türk ve Müslümanları katleden Yunanlılara gönderdiğini de ifade etmiştir ve Yunanlılar hakkında *“Hiç şüphe etmeyelim bu ve memalik Osmaniye'deki ecnebi ticarethanelerinin ianesiyle bu derece parladı ve kendisini parlattığı halde bizi de o kadar söndürdü.”*²⁷² ifadelerine yer vererek, azınlıkların kendi aralarında yaptıkları dayanışmanın Türk ve Müslümanlar üzerindeki acı sonucunu anlatmıştır. Bu sebepten Çocuk Bahçesi, okuyucusunu yerli ticarethaneleri desteklemeye, Türk ve Müslümandan alışveriş yapmaya teşvik etmiş ve yabancı mallara karşı boykot dayanışması içinde olmaya davet etmiştir. *“Onların her biri mevcudiyetimizin iflasına çalışan düşmanların topları, tüfekleri, şarapnelleri kesilerek dindaşlarımızın, sinelerine dalıp dolayısıyla ailelerinin üzerine yeis ve matem kanadı geriyor. Artık Türklük ve Müslümanlık aşkına olsun “moda bilgisinden yakamızı korumak için paralarımızı yerli mallarımıza verelim.”*²⁷³ İfadeleri bu çağrıya örnektir.

Dergi Avrupa modasına uyulmaması gerektiğini de okuyucusuna ileterek bu konuda Avrupa modasını takip edenleri de şu sözlerle eleştirmiştir: *“Eskiden herkes yerli mallarıyla ucuza giyinirken şimdi Frengistan'ın çürük ve fakat göz alıcı kumaşlarını giymekte ve senede birkaç kere elbise yapmaya mecbur olmakta idi.”*²⁷⁴ Ayrıca dergi, aynı yazının içinde kendi malını üreten ve kullanan, Avrupa'nın modasına uymayan Karabağ'ı da örnek vermiştir. Yazıda *“Bugün Karabağ umumiyetle bir ziraat memleketidir. Onların me'kulatı melbusatı daimi çiftliklerinden hasıl ederler. Bugün evla me'kulatını tarlalarından ihraç ederler. Saniye melbusatını rai ettikleri hayvanatı sürülerinden tesviye ederler sonra giymek için ayakkabı yine kendi hayvanlarının derilerinden alıyorlar.”*²⁷⁵ Dergi bu ve benzeri yazılarında okurunu kendi malını üretmeye ve tüketmeye yönlendirerek ülke menfaati adına bir dayanışma sergilemeye teşvik etmiştir.

Dergi yukarıda bahsi geçen tesianütün yanında ticaret ile uğraşan insanların birbirini gözetleyerek bir dayanışma içinde olması gerektiği fikri üzerinde de durmuştur. Buna misal olarak Endülüs devletinin yükselişi sırasında görülen bir dayanışma örneğini dile getirmiştir.

²⁷² “Müşabakamız ve Cevapları”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 268.

²⁷³ Şeref, “Ahlak ve Fazilet Namına”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s.192.

²⁷⁴ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Salak İbiş, Hazerfan Nuri Bey”, s. 134.

²⁷⁵ “Müşabakamız ve Cevaplarımız”, s. 267.

Bu misalde Prens Ferdinand buradaki halkın ahlakını görmek için pazara çıkar. Pazarda kendisine çokça mal satacak bir esnaf bulamaz. Her esnaf belli bir miktarda verebileceğini daha fazlası için satış yapamayacağını ifade eder. Sebebini merak eden prene bir esnaf şöyle cevap verir: “Şu demek ki eğer ben size seksen arşın satarsam yalnız ben ticaret etmiş olacağım. Diğer tarafta dindaşlarım olan meslektaşlarım ticaret edemeyeceklerdir. Binaenaleyh benden beş diğerlerinden de beşer arşın alırsanız hem ben hem de diğer on altı Müslüman ticaret etmiş olur.”²⁷⁶

Dergi gerek bu diyalog gerekse yukarıda geçen diğer misaller aracılığı ile toplumsal ve bireysel dayanışmanın nasıl olacağını okuruna açıklamıştır. Genel çerçevede Çocuk Bahçesinin yayımlandığı dönemin insan profili, problemleri ve ihtiyaçları göz önüne alındığında, derginin istendik vatandaş türünün yetiştirilebilmesi için çocuklara öğretiler geliştirdiği sonucuna ulaşılabilir. Böylece hali hazırda yaşanan sıkıntılar, ülkenin geleceği olacak yeni neslin şekillendirilmesiyle, kalıcı olarak bertaraf edilebilecektir.

2.2.6. Komşuluk

İnsan yaratılışı itibarıyla sosyal bir varlıktır ve psiko-sosyal gereksinimlerini karşılamak, neslini devam ettirmek ve güven içinde yaşamak gibi nedenlerle diğer insanlarla birlikte olmaya muhtaçtır. Beşeriyet, ihtiyaç hissettiği bu gereksinimlerden dolayı kendi çevresinde kurumlar teşekkül ettirmiş ve komşuluk da bireylerin oluşturduğu bu kurumlardan bir tanesi olmuştur.²⁷⁷ TDV ansiklopedisinde; komşuluk kavramı yakın olma, yakınlık olarak ele alınmış ve birbirlerine mesafe olarak yakın olan yerlerde iskân eden kişiler ve aileler olarak açıklanmıştır.²⁷⁸ Türk harsı komşulukla ilgili oldukça zengin bir atasözü ve deyim birikimine sahiptir. Komşu kapısı, kapı komşu, komşu kapısına döndürmek deyimlere örnek olarak verilebilir. Bu hususta yaygın olan atasözleri ise; “Ev alma, komşu al”, “Komşuda pişer, bize de düşer”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır” gibi darbı mesellerdir.²⁷⁹ Komşuluğun bu denli vazgeçilmez olduğu kültürümüzde komşuya yardım etmek ve merhamet göstermek her bireyin içtimai vazifesidir. Bu içtimai vazifenin önemini anlatan atasözlerinden biri de “Komşu hakkı, Tanrı hakkıdır.” söylemidir. Tesiri yüksek olan bu atasözü yakın ilişkiler içinde olan komşuların birbirlerine karşı tavır ve davranışlarında çok dikkatli olmalarını, incitmemelerini, hak ve hukuka riayet etmeleri gerektiğini vurgular. Tüm

²⁷⁶ “Bazı Cevaplar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 252.

²⁷⁷ Mustafa Gündüz, M. Cengiz Yıldız, “Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 25, 2008, s. 123.

²⁷⁸ Mustafa Çağrı, “Komşuluk”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/komsu> (Erişim: 07.12.2023).

²⁷⁹ Mehmet Emin Bars, “Türk Kültüründe Komşuluk ve “Kitab-ı Müstakim’e Göre Komşuluğun Esasları”, *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, S. 17, 2022, s. 39.

zorluklarına ve devamlı bir arada yaşamalarının getirdiği sıkıntılara rağmen, yaratıcısının rızasını umarak, yakınında olan komşusunu memnun etmeye ve onunla iyi geçinmeye çalışan insan, söz konusu fedakârlığı nedeniyle Allah tarafından mükâfatlandırılacağına inanmaktadır. Bu şekilde ince ve hassas düşünülerek kurulan komşuluk ilişkileri ise toplumsal huzurun ve barışın da kaynağını teşkil etme potansiyeline sahiptir. Bunu destekleyen bir diğer atasözü de; “Komşu komşuya ürümez”dir. Yani kişinin huy ve mizacında asabılık, öfkeli hali ya da diğer reziletlerden biri mevcut ise dahi bu seciyyesini komşusuna karşı ortaya koymamalıdır, aralarında meydana gelen sıkıntılarda da kişi haklı bile olsa, anlayış ve hoşgörü çerçevesinde, nezaketle problemi çözme yoluna gitmelidir. “Aç kurt bile komşusunu dalamaz.” Atasözü de bu düşünceyi desteklemektedir. Komşu komşusunu düşünmeli, yediğinden, içtiğinden komşusuna ikram etmelidir; çünkü yaratan insanoğlunu bir arada bulunmak gibi bir ortak kader birlikteliğinde yaratmış ve karşılıklı olarak birbirlerinin ihtiyaçlarına yardımcı olabilecekleri sosyal bir hayatın içinde var etmiştir. İnsanlar, kendilerine diledikleri güzellikleri, kolaylıkları ve anlayışı komşuları için de istemelidir. Böyle bir davranış cemiyet içinde kıskançlık, hasetlik, çekememezlik gibi olumsuz duygu ve davranışları ortadan kaldırarak topluma huzur ve barış ortamı sağlayabilir.²⁸⁰

İslam dini de komşuluğa oldukça önem vermiş, Hz. Muhammed bu hususta: “*Bir Müslüman hayır ve iyilik üzere, komşusu ile buluştuğu zaman ona selâm verecek, çağırdığı zaman davete gidecek, aksırıp hamt ettiğinde ona rahmet dileycek, hastalandığı zaman ziyaret edip hal hatır soracak, ölünce cenazesine gidecek, komşusu açsa, var olan yemeğinin yarısını onunla paylaşacak.*” buyurmuştur. Bireyin kültürel çevresinin en yakın unsuru komşusudur ve kişinin ihtiyaçları, bireyin komşusu ile karşılıklı yardımlaşma ve güven duygusu içinde bir ilişki kurmasını gerekli kılmıştır. İnsanlar arasında kurulan komşuluk bağı onları bencillikten koruyarak toplumsallaştırır ve biz olma duygularını geliştirir.²⁸¹ Ayrıca Hz. Muhammed sahabeleri ile birlikte iken yemin ederek üç defa “*Vallahi iman etmiş olmaz!*” diye söylemiştir. Bunların kim olduğu sorulduğunda ise “*Kötülüğünden komşusunun emin olmadığı kimse*” diye cevaplamıştır. Her türlü farklılık göz ardı edilerek komşulara iyi davranılmalı ve onlar tahkirde edilmemelidir.²⁸² Zira insanların bir arada yaşamalarından dolayı, yaşları, ırkları, inançları, statüleri ve ekonomik durumları birbirinden farklı olsa da, her bir bireyin üzerine düşen bir takım görevleri mevcuttur. Zira dünya hayatında kişiler; dünyevi, uhrevi, hukuki olarak birbirlerine karşı sorumludurlar. Bu sorumluluklarını ifa

²⁸⁰ Mustafa Özçelik, “Yitirdiğimiz Bir Değer Komşuluk”, *Komşuluk İnsani Sorumluluk*, DİB Yayınları, Ankara, 2011, ss. 45-47.

²⁸¹ Gündüz, Yıldız, “Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk”, ss. 123-124.

²⁸² İsmail Karagöz, “Komşuluk Ahlâkı”, *Komşuluk İnsani Sorumluluk*, DİB Yayınları, Ankara, 2011, s. 110.

etmeye çalışan kimseler karşılaştıkları sorunların bir kısmının üstesinden tek başına gelebilirken bazısı için de toplumun desteğine, ilgi ve alakasına ihtiyaç duyabilir. Bireyin yardımına ilk koşan en yakını olarak ailesidir, sonrasında yakın akrabaları ve civarında bulunan komşularıdır. Civar “car” kelimesinden türemiştir ve Kur’an’da komşuluğa karşılık gelir.²⁸³

Kur’an’ da Nisa suresi 36. ayette²⁸⁴ güzel muamele edilecekler listesi verilmiştir ve bu ayete göre anne, baba, akraba, yetim ve fakirden sonra yakın komşu ve uzak komşu olarak komşular sıralamada yerini almıştır. Sahabelerden birisi Hz. Peygamber’e iki komşusu olduğunu ve hangisine hediye vermesi gerektiğini sorduğunda, Hz. Peygamber yakın olana diye cevap vermiştir. Komşuluk denildiğinde din, dil, ırk ayrımı yapılmadan birbirlerine yakın evlerde oturan, aralarında ilişkilerin olduğu, aynı kültürü paylaşan insanlar ve bunların arasında gerçekleşen samimi ilişkiler akla gelmektedir. Hz. Ali, kişinin sesini işittirdiği herkesin onun komşusu olduğunu ifade ederken, Hz. Ayşe her yönden kırk evi komşu olarak belirlemiştir, İslam âlimlerinden Zemahşeri ise sadece ev değil mescitlerde birlikte namaz kılanların da komşu olduğunu beyan etmiştir.²⁸⁵ Türkiye’nin yetiştirmiş olduğu sosyologlardan Nirun’a göre komşuluk; belli bir bölgede yaşayan, aralarında ziyaretleşme, yardımlaşma, birbirlerinin eşyalarını kullanma gibi sosyal ilişkilerin olduğu küçük, sade, basit yapıdır. Komşuluk, ortak ihtiyaç, duygu ve düşünceler neticesinde oluşmuştur ve informal kurallara sahiptir. Komşuluğu bir sosyal bünye olarak değerlendiren Nirun’a göre; komşulukta kullanılan ortak mekân, birebir gerçekleşen ilişki, samimiyet, eğlence, boş vakit geçirmek, yardımlaşma, sohbet-muhabbet, ekonomik durum gibi faktörler birleştirici rol oynamaktadır.²⁸⁶

Toplumu inşa eden, kaynaşmasına katkıda bulunan insanlar, aralarında güven duygusu gelişmiş, yardımlaşma ve dayanışma temelinde, pozitif bir komşuluk anlayışı taşıyan kimselerdir ve bu ilişkiler tarla komşuluğu, tatilde yazlık komşuluğu, dükkân komşuluğu gibi farklı bağlamlarda da karşımıza çıkabilir. Hatta ömrü sınırlı olan insan için mezar komşuluğu, ahiret komşuluğu gibi kavramlar da gündelik yaşamda yerini alır.²⁸⁷ Bunlar arasında yaygın olanlardan birisi de, kişinin ölümünden sonra sevdiği birisiyle ya da dinde önde gelen kimselerle bir arada olmayı arzulamasından doğan ahretlik deyimi, yani ahiret komşuluğudur.

²⁸³ Yaşar Yiğit, “Komşuluğun Din Ekseninde Okunuşu”, *Komşuluk İnsani Sorumluluk*, DİB Yayınları, Ankara, 2011, s. 35.

²⁸⁴ “Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşla, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenip böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.” (en-Nisa 4/36).

²⁸⁵ Ali Can, “Kur’an ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2013, ss. 208-210.

²⁸⁶ Gündüz, Yıldız, “Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk”, ss. 176.

²⁸⁷ Gündüz, Yıldız, “Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk”, ss. 126-127.

Bu arzu Türk sözlü kültüründe; “Allah senden razı olsun, cennette Fatıma anaya komşu olasın.” gibi dualarla kendini göstermektedir. Türk İslam inancında komşular, dünyada birbirinin külüne muhtaç iken ahirette şahitliğine muhtaçtır ve hatta cenaze daha evden çıkmadan komşulardan helallik istenilir. Bu durum şu hadise dayanmaktadır: Hz. Muhammed, bir Müslüman vefat ettiğinde en yakın hanelerden üç komşusu defnedilecek kimsenin iyi olduğuna dair şahitlikte bulunursa Allah’ın: “Bildiklerine göre şahitlikte bulunan kullarımın şahitliğini kabul ettim ve kendi bildiklerimi de bağışladım.” buyurduğunu bildirmiştir.²⁸⁸

Komşular doğumda, cenazede, düğünde kısacası üzüntülü ve sevinçli günlerde birbirlerinin yanında olmaya özen göstermelidirler. Zekât, fitre ya da yardım gibi durumlarda önce akraba sonra komşu gözetilmelidir.²⁸⁹ Komşular aynı mahallede yaşamak, aynı şebekeden gelen suyu kullanmak gibi ortak pek çok şeyi paylaştıklarından dolayı bir nevi kader birlikteliği yapmış insanlardır. Sağlıklı kurulan komşuluk bağı bireylerin daha huzurlu ve mutlu bir hayat sürmelerine katkıda bulunduğundan komşuluk ilişkileri insan ve toplum için büyük önem arz etmektedir.²⁹⁰

II. Meşrutiyet dönemi halkı, geleneksel anlayışa sahip olduğu için, komşuluk o devirde toplumun en önemli dinamikleri arasında yer almıştır. Geleneksel yaşamda komşular komşunun her türlü ihtiyacını karşılamayı kendi üzerlerine vazife bilmişler, bunun yanında komşuyu sahiplenerek çocuğuyla yakından ilgilenmişler ve gerekli gördükleri yerde ikaz etmekten çekinmemişlerdir. Bunu Tarık Buğra’nın tarihi bir romanı olan “Küçük Ağa”sında da görmekteyiz. Romanda, bir kolunu savaşta kaybetmiş olarak köye dönen demirci Salih, üzerinde arkadaşı Niko’nun hediye etmiş olduğu ve o döneme göre ecnebi kıyafeti sayılan bir giysi ile köy kahvesine gitmiştir. Köyde herkes hem birbirinin uzak ya da yakın akrabası ya da komşusudur. Bu sebepten romandaki Ali emmi, hem köyün hem komşuluğun informal hukukuna dayanarak “*Utan len Hafızın oğlu utan. Koca Memâlik-i Osmaniye senden beter oldu, bin beter oldu. Kıcı kırık İtalyan askeri gelmiş tâ Akşehir’e dayanmış da Hafızın oğlu kolundan budundan konuşur. Haram olsun o gazâ sana diyecem emme dilim varmaz. Utan, utan.*”²⁹¹ şeklinde Salih’i hem içinde bulunduğu psikolojik durum sebebiyle hem de kıyafeti yüzünden ihtar etmiştir. Ayrıca o, Salih’e vatan ve millet adına alması gereken sorumluluğu bir büyüğü aynı zamanda komşusu olma vasfıyla hatırlatmıştır.

²⁸⁸ Ülfet Görgülü, “Ahiret Komşuluğu”, *Komşuluk İnsani Sorumluluk*, DİB Yayınları, İstanbul, 2023, 2011, s. 70.

²⁸⁹ Müjgan Gölçük, *Kentleşme Sürecinde Akrabalık ve Komşuluk Kültürü (Afyonkarahisar Örneği)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007, s. 22.

²⁹⁰ Can, “Kur’ân ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri”, ss. 204-205.

²⁹¹ Gülsüm Tarakçı, “Kişiler Düzleminde Çolak Salih’in Değişim Süreci”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, C. 7, S. 1, 2023, s. 180.

Komşuluk ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusuna *Çocuk Bahçesi* dergisinde de yer verilmiştir. Dergide bu konu ile ilgili bir içerikte; bir Müslüman'ın Hristiyan komşusuna karşı yerine getirmiş olduğu komşuluk vazifesi örnek gösterilmiştir. Hikâyede Müslüman bir demirci, hastalanan ve bu yüzden geçimini temin edemeyen Hristiyan terzi komşusu için bir fedakârlıkta bulunmuştur. Normalde demirci günlük kazancı ile ailesini ancak geçindirebiliyorken, hasta komşusuna yardımcı olabilmek için, her gün iki saat erken uyanmış ve iki saat de geç yatmış, böylece günde dört saat fazla çalışmıştır. Bu günlük dört saatlik fazla çalışmasından elde ettiği kazancını komşusunun geçimine harcamıştır.²⁹² Burada görülen mühim nokta yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türk örfünde yer alan komşuluk ilişkisinde din, dil ve ırk ayrımının gözetilmemesi ve yardımın hiç bir karşılık beklenmeden yapılmış olmasıdır.

Derginin çıkarıldığı yıllar ülkede yaşanan savaşlardan dolayı ekonomik sıkıntıların halk arasında oldukça yaygın olduğu zamanlardır. Ayrıca bu yıllarda yaşanmış olan Rus ve Balkan savaşı nedeniyle yetim kalan çocukların ve dul kalan kadınların sayısı oldukça fazladır. Dergide bütün bu zorlukları aşabilmek için bir araya gelerek eylemlerde bulunmak üzerine telkinler sıkça yer almış, komşuluğun cemiyeti inşa eden ve insan ilişkilerinde bir tutkal görevi yaparak kişileri bir arada tutan vasfının olduğunu da vurgulanmıştır. Bundan dolayı komşu komşunun her daim yanında olmalı, onu gözetmeli ve destek vermelidir ilkesi doğrultusunda okuyucularına salık vermiştir. Dergide bu hususta yer verilen içeriklerden biri, “Öksüzlerin Bayramı” adlı hikâyedir. Bu hikâyede, üyeleri hasta bir anne, yetim kalmış genç bir kız ve küçük bir oğlan çocuğu olan fakir bir aile vardır. Komşuları Saadet Hanım bu aileye hem maddi yardımda bulunmuş hem de ailenin genç kızına yemek yapmak, dikiş dikmek gibi bir takım beceriler kazandırmış, böylece bu genç kızı üretken bir birey haline dönüştürmüş ve onu ailenin bazı ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yetiştirmiştir.²⁹³ Dergide yer alan “Türklük ve İki Fakir” adlı bir başka hikâyede de komşular, mahallede yaşayan fakir ailenin çocuğuna her yıl düzenli bir şekilde yeni elbise almaktadır.²⁹⁴

Dergi, yaşanan zor ve sıkıntılı durumlarda komşunun komşuya destek vermesi, problemleri görmezden gelmemesi, hatta bu görevi canı pahasına dahi olsa yerine getirmesi gibi hususları “İbiş’in Rüyası”²⁹⁵ adlı hikâyede ele almıştır. Söz konusu hikâyede komşu konakta yangın çıkmış, konakta yaşayan herkes can telaşı ile kendini sokağa atmış, yalnız evin küçük kızı Feride içerde kalmıştır. Konağın dibindeki barakada yaşayan İbiş, bu duruma

²⁹² Süleymaniyeli Asım, “Müslüman Hamiyeti Numunelerinden”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 140.

²⁹³ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Öksüzlerin Bayramı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 98.

²⁹⁴ Özdemir, “Türklük ve İki Fakir”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 217.

²⁹⁵ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Öksüzlerin Bayramı”, ss.116-117.

şahit olmuş, bir cesaret örneği sergileyerek yanan konağın içine girmiş ve Feride'yi kurtarmıştır.

İlgili örnekler, savaşlarla örselenmiş toplumda, acıların üstesinden beraber gelebilmek için, komşuluğun nasıl bir işleve sahip olduğunun göstergesidir. Günümüzde bu tarz bir komşuluk ilişkisinin büyük şehirlerde neredeyse tükenmek üzere olduğu, fakat küçük yerleşim yerlerinde ve köylerde halen yaşandığı söylenebilir. Bunun nedeni olarak, kalabalık yerlerde insanların birbirlerinden soyutlanması, ihtiyaçlarını bilecek kadar birbirlerini tanımaması ve komşulardan gelebilecek zararlardan emin olunmaması gibi sebep sayılabilir. Ancak Türk insanının atadan aldığı ve özüne yerleştirdiği bu erdem, bireylerin bir diğerinin yaşamına vakıf olduğu küçük yerlerde, varlığını çok belirgin bir şekilde göstermektedir.

2.2.7. Vefa

Vefa, sevgi gördüğü kişileri, kendisine küçük de olsa iyiliği dokunanları unutmamak, dostları ile ilişkiyi kesmemek, verdiği sözü yerine getirmek gibi anlamlara gelmektedir. Bu sayılan huylara sahip kişilere de vefalı denilir. Bütün bunların zıddı ise nankörlük; yani yapılan iyiliğin kadrini kıymetini bilmemektir. İslam ahlakında insan, ilk başta yoktan var eden, hayat veren ve çeşitli nimetler bahşeden Allah'a karşı vefalı olmalıdır.²⁹⁶ Vefanın sözlükte, tam ve eksiksiz olmak, ölçü ve tartıda doğruluk, borcuna sadık kalmak, dostluk göstermek ve yardımcı olmak gibi anlamlara gelmektedir. Vefa sağlıklı ve sorunsuz bir toplumsal hayatın var olabilmesi için bulunması gereken faziletlerin arasında yer alır. Güven temeli üzerine inşa edilmiş bir toplumda vefanın kilit bir rolü vardır. Çünkü vefalı insanların olduğu cemiyetlerde insanlar birbirlerine karşı samimi, dürüst, tutarlı davranışlar içinde bulunurlar.²⁹⁷

Özünde bağlılık, muhabbet, sevgi, yâd etme gibi hisler barındıran vefanın gerçekleşmesi için, öncelikle kişiler arasında yaşanmış ortak hatıra, ortak duygu ve kuvvetli dostluk bağlarının teşekkül etmesi gerekmektedir. Bunlardan her birinin taraflar üzerinde bırakmış olduğu etkinin sonucuna göre kişilerin vefa duygusu güçlü ya da zayıf olur.²⁹⁸ Vefalı insanlar birbirlerinin hem mutlu hem de hüznü günlerinde hep yanlarında olurlar. Birbirlerinin dertleri ile dertlenerek birlikte çözüm arayışına girerler. Böyle güzel haslete sahip olan insanların bulunduğu toplumlar ise birbirlerine kenetlenmiş gibi sağlam ve güçlü

²⁹⁶ Veyis Değirmençay, "Mesnevi'de Vefa", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 65, 2020, s. 113.

²⁹⁷ Mustafa Tanrıverdi, "Hadislerde Vefâ Kavramının Anlam Sahası Üzerine Bir Çözümleme", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 21, 2022, ss. 175-177.

²⁹⁸ M. Bekir Gültekin, "Modernleşen Toplumun Vefa Duygusuna Yabancılaşması ve Bazı Çözüm Önerileri", *Journal of Analytic Divinity*, C. 5, S. 3, 2021, s. 64.

olurlar. Ayrıca vefalı insan kendisine yapılan küçük bir iyiliği dahi unutmaz, yapılan iyiliğe aynıyla ya da daha güzeliyle karşılık verir.

Çocuk Bahçesi dergisinin ahlaki değerler içerisinde üzerinde en çok durduğu kavramlardan biri de vefadır. Bu hususta yazılar kaleme alınan dergide bir hikâyeye, iki çocuk arasında başlayan güzel bir dostluk ve ahiret kardeşliği üzerine yazılmıştır. Ferit, fakir bir ailenin çocuğudur, buna karşın Cemil ise hali vakti yerinde olan bir ailenin ferdidir. Cemil, mektebe eski kıyafetler ile gelen Ferit'e yardımda bulunmak istemiş ama onu incitmemek için önce ahiret kardeşi olmayı teklif etmiştir. Ferit bunu kabul ettiğinde ise artık ana baba bir kardeş gibiyiz demiştir. Sonra durumu ailesi ile paylaşan Cemil, ailesinin de desteğini alarak, arkadaşı Ferit ile ailesine yardımda bulunmuştur. Hikâyede ilerleyen yıllarda Ferit ve Cemil birbirinin izini kaybetmiş, Cemil içine düştüğü eğlence hayatı yüzünden ailesinin bütün mal varlığını yok etmiştir. Bundan dolayı annesi ile birlikte sokaklarda yatıp kalkmaya başlamıştır. Bir gün buz gibi soğuk bir havada, ana ile oğlu çaresiz bir şekilde ölüm kalım mücadelesi verirken onları Ferit görmüş ve yardım elini uzatarak sahip çıkmıştır. Bu durumdan mahcup olan Cemil'e yıllar önce kendisine ve ailesine yaptığı iyiliği hatırlatmış, boynuna sarılmış ve *"Cemil Cemil Ah benim iyi yürekli Cemil'im!"* demiştir.²⁹⁹ Yukarıda da bahsedildiği gibi hikâyede her iki çocuk arasında yaşanmış ortak bir hatıra ve duygu mevcuttur ayrıca bu duygu her iki çocukta da yoğundur. Bu sebepten yıllar sonra iki arkadaş birbirini tanımıştır. Ferit ise sahip olduğu vefa duygusunun bir göstergesi olarak arkadaşı Cemil ve annesine sahip çıkmıştır.

Dergide bir vefa örneği de "Öksüzlerin Bayramı" adlı hikâyede geçmektedir. Bu ailenin geçimini evin genç kızı temin etmektedir. Genç kız, kardeşi ve annesine güzel bir bayram yaşatabilmek için komşularından aldığı sipariş dikişleri dikmiş, kazancı ile annesi ve kardeşine bayramlık giysiler hazırlamış; ayrıca kardeşinin çok sevdiği bayram şekerlerinden de almıştır. Bayram sabahı ablasının yaptığı sürpriz ile karşılaşan Nüzhet çok mutlu olmuş ve *"Anneciğim... Yakında ben de çalışabileceğim... Allah'a yemin ederim ki sana ve aileme babalık etmekten başka emelim olmayacak... Ablacığim, sevgili ablacığım...Boynuna sarılmak isterim...Öksüz kardeşini sevindiren ablacığım."*³⁰⁰ demiştir. Bu hikâyede Nüzhet ablasının onlara yapmış olduğu iyiliğe karşılık, ileride vefa göstereceğini ifade etmiştir.

Dergide görülen bir başka vefa örneği de "Salak İbiş" adlı hikâyede görülmektedir. Yukarıda anlatıldığı gibi İbiş Feride'yi yangından kurtarmış, Feride'nin ailesi de fakir ve kimsesiz olan İbiş'e sahip çıkmıştır. Hatta İbiş'e konakta yaşamasını teklif etmişlerdir. Ama İbiş üvey analığını yalnız bırakmamış, onunla birlikte küçük kulübesinde yaşamaya devam

²⁹⁹ "Hızır Babanın Hikâyeleri: Ne Ekersen Onu Biçersin", *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, s. 37.

³⁰⁰ "Hızır Babanın Hikâyeleri: Öksüzlerin Bayramı", s.100.

etmiştir. İlerleyen yıllarda İbiş kasabadan ayrılıp okumuş ve yıllar sonra Nuri Bey adında bilgili, her şeyden anlayan biri olarak yine doğduğu, büyüdüğü kasabasına dönmüştür. Bu arada kasabadaki herkes, çalışkanlığı ve yaptığı güzel işler dolayısıyla Nuri Beye hayran olmuş ve bütün zenginler ona kızını vermeyi arzu etmiştir. Fakat Nuri Bey yıllar önce kendisine yardım eden Feride ve ailesinin durumlarının iyi olmadığını öğrenmiş, evliliğini Feride ile yapmıştır. Bu hikâyede üç adet vefa örneği bulunmaktadır. İlki İbiş'in kendisine yapılan konakta yaşama teklifini üvey analığını yalnız bırakmamak adına kabul etmeyişi; yani analığını terk etmeyişi, ikincisi okuyup bilgi ve meslek sahibi olduktan sonra tekrar kasabaya dönüşü ve çalışıp gayret ederek kasabasını kalkındırışıdır. Üçüncüsü ise yıllar önce kendisi ile ilgilenen, okutan aileyi unutmayışı ve o da onlara vefası gereği sahip çıkışıdır.³⁰¹

Dergide efsunlu bir resimli hikâyede aktarılan işini kaybetmiş Ebu Aziz adında bir adamın öyküsü de vefaya örnektir. Bu adam bir gün deniz kenarında yürürken açlığını gidermek için eline bir midye almış ve yemek istemiştir. Tam yiyeceği zaman midye dile gelmiş ve ondan kendisini denize bırakmasını istemiştir. Ebu Aziz'de onu kırmamış ve yaşaması için tekrar denize geri koymuştur. Bu arada denizin kenarında efsunlu bir adam peyda olmuş, elindeki altınları tek tek denize atmış, sonra da Ebu Aziz'e bunları denizin dibinden alabileceğini ve hepsinin kendisinin olabileceğini söylemiştir. Paraya ihtiyacı olan Ebu Aziz denize atlamıştır; fakat denizin dibindeyken bunun kötü bir tuzak olduğunu anlamıştır. Hikâyede Ebu Aziz'in başına denizin dibinde ilginç ve kötü olaylar gelmiş, o ölüm kalım mücadelesi vermiştir. Ebu Aziz tam ölmek üzereyken onu bu durumdan bir peri kızı kurtarmıştır. Meğer Ebu Aziz'in yemeyip denize attığı midye aslında bir peridir. Hikâyede midye yani peri kızı kendisine yapılan iyiliğe karşı vefalı bir davranış sergilemiş ve Ebu Aziz'i içine düştüğü kötü durumdan kurtarmıştır. Dergi bu tür hikâyeler ile çocukları iyilik yapmaya sevk ederken onları vefalı davranışlar sergilemeye de teşvik etmiştir.³⁰²

Dergide bunların dışında birde vefasızlık örneği yer almaktadır. “Kumrunun Şarkısı” adlı efsane-masalda, vatanlarını terk ederek Yeni Bahçeye geçen ve sonra oradaki tutilere aşık olup yurduna geri dönmeyen kartalların vefasızlığı anlatılmaktadır. Onların vefasızlığı sonucu kartalların memleketi olan Eskidar'da kartal sayısı çok azalmıştır. Bu ülkenin padişahı Anka Yeni Bahçe'ye giden her kartaldan geri dönmesi için söz almıştır; fakat kartallar bu bahçenin güzelliklerine aldanıp verdikleri sözü unutmuşlardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi vefanın bileşenlerinden bir tanesi de sadakat duygusudur. Bu hikâye sadakat duygusu olmadığında vefanın da gerçekleşmediğinin bir izahı şeklindedir. Dergide verilen örnekler göz önünde bulundurulduğunda, vefanın iyiliğe iyilikle karşılık vermek yönünün ağır bastığı

³⁰¹ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Salak İbiş, Bir Çocuğun Akıbeti”, ss. 146-147.

³⁰² “İyilik Kaybolmaz”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 196.

görülmektedir. Hatta insan yalnızca diğer bireylere değil, havasından, toprağından, suyundan, güven ortamından ve ekonomik imkânlarından her türlü faydalandığı vatanına da hizmet ve kalkındırma borçludur. Vefa söz konusu yönleri nedeniyle bir toplumun bireylerine kazandırıldığı takdirde, insan ilişkilerinde iyilik hâkim olur, devletler büyür ve gelişir, sokaklar huzur dolar. Çocuk Bahçesi dergisinin, buhranlara tanıklık etmiş ve yeniden şekillendirilmeye ihtiyaç duyan halka, bu minvalde güzel hasletler aşılama derdine sahip bir süreli yayın organı olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu içerikler bizlere derginin sadece ticarî amaçla ve gelişigüzel biçimde yazılmadığını, bütün kurguların temelinde ahlaki değerlere sahip çocuk eğitiminin var olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle dergi herhangi içeriği ile bir misyona sahip olmayan pek çok çocuk dergilerinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır.

2.2.8. Fedakârlık

Fedakârlık kavramının karşılığı İslam'da İsar'dır. İsar; bir kimsenin kendi ihtiyacı olsa dahi, sahip olduğu bir şeyi başkasının yararına kullanması anlamına gelmektedir. Yani; başkasının menfaatini kendi menfaatine tercih etme durumunun olduğu bir davranıştır. Hatta olabilecek ters bir durumdan, gerçekleşebilecek bir zarardan öncelikle karşısındakini korumasıdır. Haşr suresi dokuzuncu ayette anlatılmış olan ensarın durumu buna bir örnektir. Ayette memleketlerini terk ettikleri için zor durumda kalan muhacirlere ensarın nasıl davrandığı övülmektedir. Buna göre ensar, ihtiyaçları olsa dahi muhaciri kendilerine tercih etmiştir ve onlara sağlanan bu imkânlardan dolayı kıskançlık duymamıştır. Söz konusu ayetin sonunda nefsini cimrilikten koruyana ebedi kurtuluş müjdelanmaktadır. Fedakârlık; diğerkâmlık ya da özgecilik olarak da tanımlanabilir. Ancak diğer güzel davranışlar gibi diğerkâmlığın da ahlaki anlamda bir değer olabilmesi için en basit anlamda övgü ya da teşekkür gibi herhangi bir karşılık beklenmeden yapılması gerekmektedir. Diğerkâm bir kişi bu davranışı gerçekleştirirken kendini ve ailesini zor duruma sokmamalı, başkalarına el açacak bir vaziyete de düşmemelidir. Zira Hz. Peygamber böyle bir durumu kınamıştır.³⁰³

Diğerkâmlık davranışının özünde iyilik yapma ve yardımsever olma duygusu bulunmaktadır. Kişinin böyle bir davranıştan beklediği şey herhangi bir menfaat sağlamak ya da çıkar elde etmek değildir. Fedakârlık insanlığın gereğidir ve iki tarafın da kendini iyi hissetmesi ile sonuçlanarak dostluğun güçlenmesine olanak sağlar. İnsanoğlu küçük yaşlardan itibaren bu güzel davranışı bazen kendi yemeğini paylaşarak, bazen eşyasını, oyuncağını vererek sergilemeye başlar. Bireylerin yaşları ilerledikçe bazen dini duygularla, bazen de sosyal öğrenme yoluyla diğerkâmlığı geliştirmekte ve daha ileri boyutlara taşınabilmektedir.

³⁰³ Mustafa Çağrı, "Diğerkâmlık", <https://islamansiklopedisi.org.tr/isar--digerkamlik> (Erişim: 19.12.2023).

Toplu taşıma araçlarında yer vermek, yaşlıların eşyalarını taşımak ve ihtiyacı olan kişilere ihtiyaçları doğrultusunda yardımda bulunmak gibi davranışlar buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak fedakârlığın en üst mertebesi can ile yapılan fedakârlıktır. Evrensel bir ahlaki değer olan fedakârlık, kişinin dini inancı, çevresi, aldığı eğitim, sahip olduğu mizaç gibi etkenlerle bireyde davranış olarak ortaya çıkabilir. Burada diğerkâmlığı başka davranışlardan ayıran en önemli özellik tamamen gönüllü ve karşılık beklenmeden gerçekleştiriliyor olmasıdır.³⁰⁴

Dergide “Fedakârlık” başlığı altında yazılan bir yazıda ise Kırım savaşı esnasında yaralanmış biri Türk biri de düşman askeri yan yana yatmaktadır, tek ortak tarafları çektikleri acıdır. Bu arada hava çok soğuktur. Gece her iki askerde uykuya dalmıştır. Düşman askeri sabah uyandığında kendi kabanının üzerinde yanında yatan Türk askerinin kabanını görür. Akşam yaralı olarak yan yana yattıkları Türk askeri canını teslim etmiştir ama vefat etmeden önce öleceğini anladığı için kendi kabanını düşmanı dahi olsa yanında yaralı yatan kişinin üzerine örtmüştür.³⁰⁵ Dergi yayımladığı yazılarında erdemli davranmayı, bunları gerçekleştirirken de din, dil, ırk gözetmeden her daim diğerkamlık içinde bulunmayı okuruna tavsiye etmiştir.

Fedakârlığın en üst seviyesi ise vatan, din, bayrak gibi kutsal değerler uğruna insanların canlarını feda etmesi; yani şehit olmasıdır. Şehit ve şehitlik kavramlarının İslam dinindeki yeri çok önemlidir. Şehit yukarıda saydığımız kutsal değerler uğruna savaş meydanlarında canını verene kadar mücadele eden kişidir. Şurası mühimdir ki, şehitlik sadece Allah için cihat meydanlarında can vermekle sınırlı değil, Allah’ın dinini yüceltme adına yapılan her çalışma içinde bulunmak ve bu uğurda canından dahi vazgeçerek ölüme gitmek şehitliktir. Şehit kelimesinin çoğulu şühedadır ve Kur’an-ı Kerim’de otuz beş defa müfret şeklinde, yirmi defa da cem olarak yer almaktadır. İnsanın kendi yaşam, arzu ve emellerini arkasında bırakarak Allah’ın kitabında övdüğü, yücelttiği şehitliği tercih edenler ve onların erişmiş olduğu manevi dereceler her zaman yazar ve şairlerinde kalemlerine konu olmuştur. Özellikle savaş zamanlarında şehitlik, vatan, bayrak konuları ile ilgili diğer zamanlara göre çok daha fazla içerik üretilmiştir.³⁰⁶ Savaş zamanlarında şehitlik kavramının öne çıkarılması sahabelerden gelen bir uygulamadır. Onlar savaş başlamadan önce ve savaş esnasında harp meydanlarında birbirlerine şehit diye hitap ederek birbirlerini bir taraftan

³⁰⁴ Celal Erkubılay, *Diğerkâmlık Davranışı, İş Arkadaşı Desteği ve Lider Desteğinin İş gören Sosliliği Üzerindeki Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Düzce, 2019, ss. 10-11.

³⁰⁵ “Fedakârlık, Kırım Muharebesi Zailinden Bir Yaprak”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 274.

³⁰⁶ Zeki Taştan, “Mehmet Akif Ersoy’da Şehadet Anlayışı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C. 5, S. 12, 2018, ss. 804-805.

cesaretlendirirken diğer taraftan bir nevi ulaşacakları manevi derecelerden dolayı teselli ederlermiş. Hatta ilk zamanlarda şehit kelimesi yerine sahabeler böyle durumlarda cennetlik kavramını kullanılırlarmış.³⁰⁷ Çocuk Bahçesi dergisi de yayımlandığı yıllar itibari ile öncelikle vatanın kalkınması için çalışmayı, birlik beraberlik içinde olmayı okuyucusuna öğütlerken, bir taraftan da devam eden işgaller ve savaşlar dolayısıyla şehitliği de oldukça fazla gündemde tutmuş ve yayınlarında şehitlik ile ilgili yazı ve şiirler paylaşmıştır. Dergi Sükuti adında bir şehit yakınının, şehit düşen amcası için yazmış olduğu şiiri yayımlamıştır. Şiirden bir bölüm şöyledir:

*“Koştun halas etmeğe, milletin mazlumlarını,
Eyledin bu uğurda muazzez ruhunu
Ateş istibdadın karşısında yandı kalbin
Kurudu idi Hakkı ilan etmek için lebin.”*³⁰⁸

Dergide Meliha Cemil adında şehit yakını bir okurun, vatan uğruna canını feda etmiş olan Fethi ve Sadık ağabeylerine yazmış olduğu şu şiir de aynı minvaldedir.

*“Türk ilinin yücelmiş dağından,
Zümrüt gibi yeşillenmiş bağından,
Erciyes’in siz geçtiniz sağından.
Lakin efsun topraklara düştünüz,
Toprak değil semalara göçtünüz.”*³⁰⁹

Şiire göre şehitler görünürde toprağa düşmüş olsalar da onlar aslında yücelere, semalara göçmüşlerdir. Dergide şiir ve yazılar aracılığıyla şehitlerin manen ulaşacakları derecelerin paylaşılmış olması, geride kalan şehit yakınlarına bir teselli mahiyetindedir. Ayrıca derginin neşredildiği yıllarda çok fazla mal ve can kaybı olmuş; ama buna rağmen vatan henüz selamete çıkmamıştır. Vatanın kurtarılması için belki de daha çok canın feda edilmesi gerekmektedir. Bu şiirlerin bir yayınlanma sebebi de geri de kalan insanların vatan topraklarının huzura kavuşması için şehitliğe teşvik etme amacının olabileceği düşünülmektedir. Çünkü bir diğer şiirde

*“ Akşam gün batarken hazin hazin ufuktan
İlahına kavuşmuştu o Türk, o arslan.
Validesi öldüğünün öğrenince Hasan’ın
Acı acı gülümsedi, dudakları titredi,*

³⁰⁷ Fatmanur Dikmen, *Şehitlik Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2020, s. 174.

³⁰⁸ Sükûti, “Amcam İshak Sükûti İçin”, *Çocuk Bahçesi*, S. 14, 22 Mayıs 1330, s. 199.

³⁰⁹ Meliha Cemil, “Fethi ve Sadık Ağabeylerime”, *Çocuk Bahçesi*, S. 16, 5 Haziran 1330, s. 231.

*Hasan, dedi. Şehit olmuş,
Şimdi sıra Osman 'ın.'*³¹⁰

Bu şiir yukarıda bahsettiğimiz düşünceyi desteklemektedir

2.2.9. Sabır

Ahlaki bir terim olarak sabır, karşılaşılan olumsuz durumlara karşı direnç geliştirerek olumluya çevirmek için gösterilen direnç olarak ifade edilmiştir. Kur'an da sabır kavramına oldukça sık yer verilmiştir. Bir ayette: *“And olsun biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele”* (Bakara, 2/155) buyrulmuştur. Böylece kişinin nelere sabretmesi gerektiği hususuna bir açıklama getirilmiştir. Ayrıca Kur'an'da sabretmenin de Allah'ın yardımıyla ortaya çıkacağını beyan eden ayetler de bulunmaktadır. Bunun yanında sabrın “azim ve kararlılık göstermeye değer bir şey” (Lokman, 31/17) olduğu da ifade edilmiş, sabırsız davranıldığında bazı şeylerin elde edilemeyeceği anlatılmıştır. İlgili durumun bir örneği; Hızır ile Hz. Musa'nın kıssasında mevcuttur. Hz. Musa'nın tahammülsüz davranışları sebebiyle Hızır ile yolculuğu son bulmuştur. Oysa Hızır ona *“Gerçekten sen, benimle birlikte olma sabrını göstermeye güç yetiremezsin. Özünü kavramaya kuşatıcı olamadığın şeye nasıl sabredebilirsin?”* (Kehf, 18/67-68) dediği halde, Hz. Musa *“İnşallah beni sabreden biri olarak bulacaksın. Hiçbir işte sana karşı gelmeyeceğim”* (Kehf, 18/69) demiştir ama yaşanan bazı olaylarda gereken sabrı gösterememiştir.³¹¹

Kur'an'da sabır savaş durumunda, ibadetlerde kötülüğü güzelliğe çevirmede tavsiye edilir. Hz. Lokmân'ın oğluna: *“Namazı özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar kararlılık gerektiren işlerdir”* (Lokmân 31/17) şeklinde öğüt vermiştir. Sabır konusu hadislerde de yer almış, bir hadiste *“Sabır ışıktır”* denilmiştir; çünkü sabırlı davranan kişi telaş ve yanlış işler yapmaktan uzak durur. Bir başka hadiste *“Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmedi”* buyurulmuştur. Çünkü sıkıntılar ancak sabır ve metanet ile aşılar bu sayede hayat daha da güzel bir hal alır.³¹²

İslam âlimleri sabır için *“Aklın ve şeriatın gerektirdiği durumlarda nefsinin hapsetmek, kendine hâkim olmaktır.”* şeklinde umumi tanımlama yapmışlardır. Sabır; savaş alanında, sır tutmak mevzusunda, nefsi istek ve hevasından alıkoymada, öfke ve kızgınlık anları gibi zamanlarda gösterilmesi gereken bir tavidir. Cürcânî'ye göre ise sabır, *“Bela ve musibetlerden doğan üzüntüyü, Allah'tan başkasına, şikâyet etmemektir.”* Cüneyd-i

³¹⁰ A. Rıza, “Küçük Hikaye: Hasan Çavuş”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 270.

³¹¹ Remziye Ege, “Anlam Alanı İçinde Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 16, S. 43, 2013, ss. 72-73.

³¹² Mustafa Çağrıcı, “Sabır”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sabir> (Erişim: 19.12.2023).

Bagdâdî'ye göre ise, yüzünü ekşitmeden acıyı yudumlamaktır. Kısacası sabırda iki aşama vardır birincisi acele etmemek diğeri de zorluklar karşısında direnmektir.³¹³

Sabrın en çok ihtiyaç duyulduğu anlardan bir tanesi de savaş ve zorluk yıllarıdır. Çocuk Bahçesi dergisinin çıkarıldığı yıllar Balkan savaşı sonrası olduğu için ülkede ekonomik anlamda sıkıntı yaşanmaktadır; ayrıca savaş dolayısıyla insanlar eş, ana, baba, amca, dayı gibi yakınlarını kaybetmişlerdir. İşte bu durum karşısında en çok ihtiyaç duyulan şey sabırdır. Dergiye göre; bu dönemdeki insanların sabır göstermesinin sebepleri arasında ülkenin durumunun düzeleceği, kaybedilen toprakların tekrar yeniden Türk yurdu olacağı gibi düşünceler vardır. Bu düşünce toplumu hem zinde, hem canlı aynı zamanda da metanetli kılmıştır.

Sabır etmenin en büyük yardımcısı ümittir. Umudu olan insan zorluklardan kurtulmak için yılmadan çabalar ve çözüm üretir. *“Ümit” adlı yazıda “Oğullarım! Ümit, ihtimal ki bir dünyanın en büyük kuvvetidir. İhtimal ki insanların yaptığı en büyük iş de ümit dediğimiz sonsuz kuvvetin işidir. İnsanın kalbini yaşatan candır ruhunu da yaşatan bir candır ki onun en doğru adı “Ümit”dir. Nerede ümit görüyorsanız ki iyi biliniz ki can oradadır.*”³¹⁴ Dergide bu şekilde yer verilen cümleler ile okura, hayatta kalma mücadelelerini başarıya ulaştırmak için ümidin ne kadar mühim olduğu izah edilmiştir.

Hayal kurmak sabrın ipidir, iyi ve güzel şeyleri hayal eden kişinin içinde bulunduğu zorluklara katlanmasının daha kolay olma ihtimali yüksektir. Dergi hiçbir zaman zorluklar karşısında ümitsiz olmamış ve her sayısında sabırlı bir üslup ile okuyucusuna bu vahim durumdan çıkılacağına dair ümitler vermiştir. Okuru ümit duygusuna yöneltmek için ise onlarda müşterek bir hayal teşekkül ettirmeye çalışmıştır. *“Latif’in Rüyası”* adlı hikâyede Latif öyle vatan seven bir çocuktur ki rüyalarında bile vatanını düşünür ve kaybedilen toprakların geri alınmasını ister. Hikâyede Latif rüyasında bir yılanın bir kuşu yediğini görür ve Türkün korkmasının ayıp olduğunu düşünerek cesaretli bir şekilde yılanın başını taşla ezer. Aslında rüyasında kurtardığı kuş peridir ve peri dile benden ne dersen dediğinde Latif, *“Türk’ün ayak bastığı yerler yine Türk’ün olsun”* der. Bunun üzerine peri: *“Her ne vakit Türk çocuklarının hepsi senin gibi düşünürlerse, işte o vakit Türk ayağı eski izini kollayarak bastığı yerlere yine gider. Türkeli hani o bir ucu Tuna öbür ucu Afrika göbeğine varan Türkeli yine sizin olur anladınız mı, gözlerimizin nuru yavrularımız anladınız mı?”*³¹⁵ der. Dergide bu tür anlatımlar ile okurun umudu yüksek tutulmaya gayret etmiş, böylece okurunu vatanlarının

³¹³ Mehmet Demirci, “Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2002, ss. 264-265.

³¹⁴ Özdemir, “Ümit Ne Demektir?”, *Çocuk Bahçesi*, 24 Nisan 1330, s. 145.

³¹⁵ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Latif’in Rüyası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 83.

selameti için okumaya, çalışmaya teşvik etmiş ve vatanı için yapacağı vazifelerinde sabırlı davranması hususunda da bu tür yazılar aracılığıyla destek olmaya çalışmıştır.

Dergide kişilerin hayat imtihanlarına karşı sabırlı olması konusu da ele alınmıştır. Dergide yer alan bir hikâyede mektebe giden Sâdiye ve Nuriye adında iki kız çocuğu vardır. Bunlar aynı sınıftadır ve her ikisi de çalışkandır aynı zamanda ikisinin de ortak emeli sınavlarda birinci olmaktır. Yapılan bir sınavın sonunda Sâdiye birinci, Nuriye ikinci olarak evlerine dönmüşlerdir. Hikâyede iki kız çocuğunun annelerinin onlara yapmış olduğu nasihat önemlidir. Sâdiye birinci olduğu için rahatlamıştır ama annesi ona hayat imtihanının devam ettiğini bu yüzden her yaşın ve anın bir vazifesi olduğunu sabırla bunların yerine getirilmesi gerektiğini izah etmiştir ve ancak ölenlerin vazifeden kurtulduklarını söylemiştir. İkinci olan Nuriye ise üzgün bir şekilde evine dönmüştür. Nuriye’yi böyle üzgün gören annesi; maksadına eremediği için ümitsizliğe kapılmamasını ve sabırlı davranmasını tavsiye etmiştir. Çünkü sabırda vazgeçmek yoktur ve mevcut olumsuz durum değiştirilinceye kadar gayret ve mücadeleye devam edilir.³¹⁶

Derginin çıktığı dönemde vatan uğruna şehitler verilmektedir. Dergi şehit yakınlarının bu üzücü durumlar karşısında göstermiş oldukları sabırlı, metanetli durumları da paylaşmıştır. Bu misallerden birinde babalarını kaybeden iki kardeş örnek gösterilmiş, şehadet haberini kız kardeşine vermeden önce ağabeyi ona: “*Fakat sen bir Türk kızı isen söyleyeceğim sözler seni müteessir etmesin?*” demiştir. Bu durum karşısında kız çocuğu: “*Fakat ben ne için bilmem. Ağlamıyorum. Birden bire titreyen dudaklarımın arasından dökülen şu kelimeler zavallı kardeşimi derin bir has ve şükran ile titretmişti. Bir Türk kızı ağlamaz.*” demiş ve sabırlı davranmıştır.³¹⁷

Başka bir şiirde ise oğlunu şehit veren annenin sabrı ve metaneti şöyle anlatılmıştır:

“*Akşam gün batarken hazin hazin ufuktan*

İlahına kavuşmuştu o Türk, o aslan

Acı acı gülümsedi, dudakları titredi:

Hasan, dedi şehit olmuş, sıra şimdi Osman’ın.”³¹⁸

Dergi bu tür anlatımlar ile çocuklara sabrı, sabrın nasıl olması gerektiğini göstermeye çalışmıştır. II. Meşrutiyet dönemi süreli yayınlarında ülkenin içinden geçtiği sıkıntılar karşısında halkın metaneti korunmak istenmiş, böylece daha büyük problemlerin çıkması engellenmeye çalışılmıştır. Zira sabrın en çok konuşulduğu zaman sorunların en fazla olduğu

³¹⁶ “Sonsuz İmtihan”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 274.

³¹⁷ A. Semaat, “Güzel ve Edebi Bir Parça”, s. 171.

³¹⁸ Rıza, “Küçük Hikâye: Hasan Çavuş”, s. 271.

zamandır. Çocuk Bahçesi dergisi de kaos ortamında doğan dönemin çocuklarına sabrı tavsiye ederek, bu günlerin geçeceği ve geleceğe dair ümitlerini korumaları mesajını vermiştir.

2.2.10. Yardımseverlik

Yardımlaşmanın sözlük anlamı, kişinin kendi güç ve imkânını başka birisinin faydasına kullanması, gerçekleştirilen işlerin verimli ve düzgün bir şekilde işlenmesi için sunulan katkı ve yardımların tamamıdır. Yardımlaşma, toplumun iyi ya da daha iyi olmasına hem fiziksel anlamda hem de psikolojik anlamda destek sağlayan bir davranıştır. Yardımlaşma ile yakından ilgili davranışlar ise toplumsal sorumluluk ve toplumsal adalettir.³¹⁹ Nurettin Topçu'ya göre hareketin sebebi düşünme faaliyetini cereyan ettiren sorumluluktur. Aynı zamanda insan düşünme sayesinde, gerçekleştireceği hareketler konusunda sorumluluk alır.³²⁰ Yardımlaşmanın temelinde ise kişinin kendini önce vicdanına sonra içinde bulunduğu topluma karşı sorumlu hissetmesi bulunmaktadır.

Kur'an'da yardım ve yardımlaşma anlamına gelen teâvün ve muâvene kelimeleri bulunmaktadır. Teavün kelimesi Maide suresi ikinci ayette; kötü davrananlara karşı duyulan öfkenin, saldırgan ve çirkin tavırlara yol açmaması gerektiği belirtildikten sonra *“iyilik ve takvâda yardımlaşın, kötülük ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın”* şeklinde inananlara öğütler verilmektedir. İslami literatürde bu minvalde kullanılan bir diğer kelime yardım etmek anlamına gelen nasr'dır. Nasr kelimesi ise en çok karşımıza ensar olarak; yani Mekke muhacirlerine yardım eden kişiler şeklinde çıkmaktadır. Ensar muhacirlere pek çok farklı yönden yardımlarda bulunmuştur. Zira yardımlaşmada çeşitli yollar vardır; âlim bilgisiyle, zengin malıyla, hatip diliyle, işçi eliyle yardım eder. Kur'an her zaman toplumsal dayanışmayı desteklemiştir, bu zekât, kefare, sadaka gibi hususların yer aldığı ve toplumu ilgilendiren konuların bulunduğu ayetlerden anlaşılmaktadır. Buhârî'de müslümanlar arasındaki yardımlaşma ile ilgili başlığın altında yer alan bir hadiste (“Edeb”, 36); Resûlullah *“Müminler aralarındaki ilişkiler bakımından taşları birbirine kenetlenmiş binaya benzer”* buyurulmuştur. Yine Buhârî'de aynı başlığın altında *“Sadaka her Müslümanın vazifesidir”* hadisi yer almaktadır. Bu şekildeki hadisler bildirildikten sonra iyiliğin yaygın hale getirilmesinin, kötülüğe engel olunmasının hatta çirkin davranışlardan uzak durulmasının da sadaka olduğu izah edilmiş ve maddi yardımın yanında beden ile gerçekleştirilen yardımların

³¹⁹ Necmi Karşı, “Genç ve Yetişkinlerde Yardımseverlik ve Dindarlık”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2022, ss. 63-65.

³²⁰ Nurettin Topçu, *İsyan Ahlakı*, Dergah Yayınları, 17. Bsk., İstanbul, 2016, s. 35.

da sadaka olduğu ifade edilmiştir. Bunun dışında zulme maruz kalanlara yardım etmek, hadislerde sıkça geçen konular arasındadır.³²¹

Çocuk Bahçesi dergisinin çıktığı dönem insanların birbirlerinin madden ve manen yardımlarına ihtiyaç duydukları bir zaman dilimidir. Zira sıkıntı ve buhran yılları insanların çevresinden en fazla desteğe ihtiyaç duyduğu anlar arasındadır. Örneğin savaşta babasını kaybeden bir çocuğun hem maddi yardıma hem de manevi desteğe ihtiyacı vardır. Hz. Peygamberin hayatında bununla ilgili örneklerle rastlanmaktadır. Dergide ise “Çocukluğun Kahramanlıkları” adlı hikâyede yazar, Mısır’da ninesi ile yaşayan ve evin geçimini temin etmeye çalışan mini mini bir satıcı çocuk ile karşılaşmıştır. Bu çocuğun yüz ifadesinden Rumeli tarafından gelen Türk olduğu anlaşılmaktadır. Yazar önce onunla tanışmış sonra da çocuktan alış veriş yapmıştır. Çocuk gurbet bir diyarda bir Türk ile karşılaşmanın ve onunla kendi dilinde yani Türkçe konuşmanın mutluluğunu yaşamıştır. Yazar bu durumu “ *Hemen her günkü gezinişlerimde adı Âdem olan küçük vatandaşımı görürdüm. Ve beni her görüşte o sanki garipliğine unutuyor ve bir hemşeri görmekten peyda olan sevincini gizlemiyordu.*” şeklinde izah etmiştir. Yazar çocuğun kendisini görmesinden kaynaklanan mutluluğunu anlamış, yalnızlığını gidermek, manen destek olmak amaçlı bu garip, yalnız çocuk ile düzenli olarak görüşmelerine devam etmiştir. Ayrıca ondan alışveriş yaparak maddi anlamda destek olmaya gayret göstermiştir. Çocuk bir gün yazara, çikolata vs. sattığı tablayı büyötmeye karar verdiği için yenisini sipariş ettiğini sevinçle söylemiştir. Bunu öğrenen yazar, çocuğu incitmeden, daha sonra ondan alacağı fıstıklar için peşin bir ödeme yapmıştır. Dergi böyle bir hikâyeyi paylaşarak çocuklara yardımlaşmanın madden ve manen nasıl olacağı hakkında bilgiler vermiş, onları birbirleri ile yardımlaşmaya, gariplere sahip çıkmaya teşvik etmiştir.³²²

Dergi “Çocuklarla Musahaba” başlığı altında paylaştığı yazıda çocuklara sorular yöneltilmiş ve kendi sorduğu suallere de çocukların ağzından cevap vermiştir. Bu şekilde çocuklara tatlı ve eğlenceli biçimde bilgi aktarımı yapmaya çalışmıştır. Çocuklara yöneltilmiş olduğu soruların arasında yardımlaşma konusu da mevcuttur. Bu sorulardan bir tanesi “*İnsanlar birbirlerini severlerse ne iyiliği yaparlar?*” şeklindedir. Cevap ise “*Birbirlerine sahip çıkarlar, daha çok yardım ederler...*” Yazarın çocuklara sorduğu bir diğer soru ise “*Vatandaşlar birbirlerini nasıl severler, nereden anlayalım?*”dır. Çocukların verdiği cevap “*Ne kadar çok toplanırlarsa... Mesela cemiyetler yaparlar, para toplayıp fakirlere dağıtırlar, hastalara bakarlar*” şeklindedir.³²³ Yazar bu tür yazmış olduğu soru ve cevaplar ile çocuklara

³²¹ Mustafa Çağrııcı, “Yardımlaşma”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yardimlasma> (Erişim: 19. 12. 2023).

³²² “Hızır Babanın Hikâyeleri: Çocukluğun Kahramanlıkları”, s. 67.

³²³ “Çocuklarla Musahaba”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 64.

yardımlaşmanın ne demek olduğunu, nasıl yapıldığını ve toplum için önemini kavratmaya çalışmıştır.

2.3. Çocuk Bahçesi Dergisinde Ele Alınan Olumsuz Değerler

Çocuk Bahçesi dergisi çocuklara ahlaki anlamda güzel davranışlar kazandırarak onları toplum için faydalı bireyler haline getirmeyi amaçlamıştır. Çocuklara edinmesi gereken doğru davranışları göstermek kadar onları kötü huy ve seciyelerden korumak da mühimdir. Dergi bu anlamda hassasiyet göstermiş ve okuruna sakınması gereken düşünce, duygu ve tutumlarla ilgili bilgi vermiştir. Hatta dergi bu konuyu “*Büyük ruhlar ufak bir vesile ile fazilete doğru şahin gibi uçarlar koşarlar. Kötü canlar ise yılan gibi sürüne sürüne giderler.*”³²⁴ cümlesi ile özetlemiştir. Araştırmada derginin yerdiği, beğenmediği, çocuklara uzak durmasını tembihlediği davranışlar, on başlık olarak ele alınarak incelenmiş ve övülen davranışlarda olduğu gibi dergiden yapılan alıntılar ile konuya dair örnekler verilmiştir.

2.3.1. Tembellik

İnsanlar daima gelişen ve değişen bir dünyanın içinde var olmuştur. İnsan yaşanan değişimin içinde varlığını ancak bilgi sahibi olarak sürdürebilir. Hatta insan ve toplumlar var olan rakiplerinden daha ileriye, sahip oldukları bilgi ve donanımları sayesinde gidebilirler. Bu sebepten insanlık için bilgi paha biçilmez bir değerdir ve bilgi hayatın her alanında hem lazım hem de mevcuttur. Fakat var olan bilgiyi elde edebilmek, öğrenebilmek, insanın yaşamı içine dâhil edebilmek için kişinin, bilgiyi öğrenmek, üzerinde düşünmek sonrasında da kullanmak gibi bir eylem içinde olması gerekmektedir. Şu durumda bilgi sahibi olmanın yaşamını daha anlamlı ve zengin kılmanın önündeki tek engel atalettir. Atalet, durgunluk, hiçbir faaliyette bulunmamak, isteklendirme ve verimliliğin düşük olmasıdır. Böyle bir durum ise uzun vadede birey ve toplum için olumsuz bir hal alabilmektedir.³²⁵

Çalışmayı sevmemek ve aşırı derecede rahatlığa düşkün olmak insanın mizacında bulunan tembelliğin göstergesidir. Kur ‘an da bu hal “kesel”³²⁶ olarak geçmektedir ve ağır davranmak ve bir şeyi tamamlamadan yarım bırakmak anlamına gelmektedir. Tembellik bir şey yapmaya karşı isteksizliktir. Hz. Muhammed “*Allah’ım! Kederden üzüntüden, acizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, borç yükünden ve düşmanların galip gelmesinden Sana sığınırım.*” şeklinde dua ederek tembellikten Allah’ a sığınmıştır. Tembelliğin bir şekli ise oyun, eğlenceye düşkünlüktür ve insanın bu zaafı onu gerçekleri anlamaktan uzaklaştırır,

³²⁴ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s. 15.

³²⁵ Mustafa Fedai Çavuş, Nazmiye Ülkü Pekkan, “Bilgi Ataletinin Karar Verme Tarzına Etkisi: Adana İlinde Bir Uygulama”, *UIİİD-IJEAS*, (16. *UIK Özel Sayısı*), 2017, s. 564.

³²⁶ “...Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı pek az hatıra getirirler.” (en-Nisa 4/142) Bkz. <https://kuran.diyanet.gov.tr/> (Erişim: 12.12.2023)

Kur'an'da “*Rab’leri tarafından kendilerine gelen her yeni uyarıyı, alaya alıp kalpleri eğlenceye dalarak dinlerler. Hem o zalimler aralarında kulis yapıp, şu fısıltıyı, gizlice yayarlar: “O da sizin gibi bir insandan başka bir şey değil. Şimdi siz göz göre göre sihire mi kapılacaksınız yani?”* (el-Enbiyâ 21/2-3) ayeti oyun ve eğlenceye dalanların hakikati anlamaktan nasıl uzak düştüklerini izah etmektedir.³²⁷

İslam dünyasının Batı karşısında geri kalmışlığının sebebine gelindiğinde; Avrupa’nın hızlı bir şekilde bilim ve teknikte ilerlerken İslam dünyasının bu gelişime ve değişime ilgisiz kalması dikkat çekmektedir. Osmanlı içinde yaşayan azınlıklar (Ermeni, Rum, Yahudi) dünyada yaşanan teknik gelişmeleri takip etmişler böylece ülkede tıp, devlet işleri, çeviri gibi alanlarda ayrıcalıklı bir duruma gelmişlerdir. Batı, sanayi devriminin sonucu olarak kendine yeni pazarlar bulmuş, hammadde ve ucuz işgücü elde etmek için de Şarkı kolonileştirmiştir. Bu arada İslam dünyası da geri kalmışlığının sonucu olarak Batının teknolojisini kullanmaya başlamış, ulaşım ve haberleşme de Avrupa’daki gelişmelerden faydalanmış, İslam dünyasının Batının hegemonyası altına girmesine vesile olmuştur. İslam dünyası, üretmek yerine Batının teknolojisini satın almış, bu tutumda onları rehavete götürmüş ve tüketici konumunda kalmaları Batının üstünlüğünü perçinleyerek kabullenmesine yol açmıştır.³²⁸

Dönemin şairleri arasında bulunan ve milli şairimiz olan M. Akif Ersoy’a³²⁹ göre; o dönemde Şarkta tembellik yaygın hale gelmiştir, ümmet adeta uyuşmuş gibidir ve baş gösteren bütün sıkıntıların sebebi de murdar atalettir. Bu atalet ise insanlarda gelecekte umut kesme ve karamsarlık olarak tezahür etmiştir. Lakin Akif böyle bir halin imanı olan kişilere yakışmadığını da beyan etmiştir.³³⁰ Bu ve başka sebeplerden dolayı sosyo-ekonomik olarak içine düşülmüş buhrandan çıkılması için her anlamda ve her alanda halkın top yekûn çalışması gerekmektedir. Bu sebepten dergi tembelliği sürekli olarak yermiştir. Dergide Şarkta herkesin her şey hakkında gereğinden fazla konuştuğundan ama az iş yaptığından yakınılır hatta tarlanın bile bir kısmının ekilip, kalanının lazım değil diye boş bırakıldığından bahis edilir. Ayrıca, parası olan bir kısmını kullanır geri kalanını saklar, kuvveti olan da aynı şekildedir, diye Şark da görülen tembellikler anlatılır. Ve bu tembellikler sonucunda ise kimsenin herhangi bir şey ile ilgili yeterli düşünmediğinden, kafa yormadığından, bu yüzden derinlemesine bilgi sahibi olmadığından yakınılır. Tembelliğin bir göstergesi olarak herkesin çok az iş yapmasına rağmen her şey hakkında çok fazla konuşur olması gösterilmiştir.³³¹

³²⁷ Hikmet Koçyiğit, “Kur’ân’a Göre Hakikati Algılamada Ömrün Yeterliliği ve Bunun Önündeki Engeller”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 2012, s. 85.

³²⁸ Zahir Yılmaz, “İslam Dünyasında Geri Kalmışlık Sorunu ve Fuat Sezgin’in Konuya İlişkin Görüşleri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. Özel Sayı, 2019, ss. 100-101.

³²⁹ Şevval 1290’da (Aralık 1873) İstanbul Fatih’te Sarıgözel’de dünyaya gelmiştir. 27 Aralık 1936’da Beyolu’nda vefat etmiştir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-akif-ersoy> (Erişim: 12.12.2023).

³³⁰ Satılmış Öz, “Mehmet Akif Ersoy’da Geri Kalmışlık ve Kalkınma Problemi (Safahat Örneği)”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 30, 2013, s. 149.

³³¹ Özdemir, “İzcilik ve Beden Kuvveti”, *Çocuk Bahçesi*, S. 11, 1 Mayıs 1330, s. 161.

Ataletin göstergelerinden birisi de değişimleri görmezden gelmektir; oysa insanın değişimlerin farkında olması hem kendisi hem de çevresi için önemlidir. Çünkü kâinat her an değişim üzerinedir ve insanın kendisi de her gün kendi bedeninde değişim yaşamaktadır. Dergi, Osmanlı'nın geri kalmasında dünyada olan değişimlerden yüz çevirmesinin etkili olduğu kanaatini zaman zaman yansıtmaktadır. Batının icatlarına gâvur malı, onlara meyletmeye din dışı gözüyle bakmak yüzünden, devlet çağa ayak uyduramamıştır. Bu bilgi ekseninde ataletin değişimleri görmezden gelmek ile alakası daha net olarak anlaşılabılır. Dergide bu konu ile ilgili Hızır ile bir adam arasında geçen bir konuşma vardır. Bu konuşmada Hızır, binlerce yıl evvel geçtiği yerlerden tekrar geçtiğinde çok şaşkındır.

“Biraz gidince Hızır yine şaştı ve sordu.

Eski düz bir yolu, şimdi bir dağ kesiyor.

Pek sıcaktı burası, şimdi rüzgâr esiyor!

Anlaşılmaz bir iş bu, yanıldım mı yolu?

Yoksa bilmez mi oldum? Sağ yanımı solumu?”³³²

İsmail Hakkı tarafından yazılan ve dergide yayımlanan bir şiirde Rumeli'nin elden gitmesi *“İşte bunlar hep tembellik, çalışmamanın sonu.”³³³* şeklinde yorumlanmıştır. Dergide *“Nasıl Yapıyorlar?”³³⁴* adlı başyazıda yazar, çalışkan Bulgar gençlerinin, mekteplerdeki eğitimlerini tamamladıktan sonra, köylere gidip karın tokluğuna kendi milletlerine bir şeyler öğretmeye çalışıyor olduğunu izah etmiş, ardından da bizde ki gençlerin vatanını milletini düşünmediğini, rahat yaşamayı tercih ettiğini yazmıştır. Dergide vakit geçirmek deyimini tembelliğin bir başka sürümü olarak ele alınmıştır. Bu deyim kullananlara karşı ise vakit bir bela mı ki geçirilmesi lazım kanıtı ileri sürülmüştür. Onlara *“Vakti geçirmek demek, vakit tarafından geçirilmek demektir. Vakit ise kendini anlamayanları, zaruret ve sefalet içinde geçirir”* şeklinde ihtar da yapılmıştır.³³⁵

Dergide tembelliğin bir türü olarak yer alan kavramlar arasında eğlenmek bulunmaktadır. *“Zaruret ve sefalet içinde gülebilen ve gülmeyi her şeye tercih eyleyen bir halk, ağlamak intibahını da kaybetmiş sayılır”* şeklinde geçen cümle eğlenmeyi yaşamak için amaç edinenlerin geldiği durumu gösterir. *“Temenni ederiz ki oğullarımız: Eğlenmenin çalışmanın meyvesi olduğunu anlasınlar.”* cümlesi ile de eğlenmek için önce çalışmak gerektiği, tembellerin eğlenmeyi hak etmediği ifade edilmiştir.³³⁶

Dergi böyle örneklerin yanında tembellikten kurtulmak için okuyucusuna tabiattan da örnekler sunarak bitkilerin, hayvanların, kısacası her canlının bir vazifesi olduğunu, tefekkür

³³² “Hızır ve Teedit”, *Çocuk Bahçesi*, S. 19, 26 Haziran 1330, s. 282.

³³³ İsmail Hakkı, “Çalışalım”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 197.

³³⁴ Özdemir, “Nasıl Yapıyorlar?”, s. 201.

³³⁵ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Korsan Türk Arslan”, s. 249.

³³⁶ Özdemir, “Eğlenmek İptilası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 297.

yolu ile izah etmeye çalışmıştır. “Tembel Çocuk” adlı hikâyede mektebe gitmek istemeyen bir çocuk, tabiatla yaşayan hayvanlara özenmiş, onların bir görevlerinin olmadığını ve başıboş gezdiklerini düşünmüş, canları ne isterse yaptıklarını sanarak onlara imrenmiştir. Tembel çocuğu okula götüren hemşiresi, her hayvanın bir vazifesi olduğunu tatlı bir dil ile kardeşine anlatmıştır. Nihayetinde çocuk, madem herkesin bir görevi var benim görevim de mektebe gitmek ve ders çalışmaktır diyerek tembellikten vazgeçmiştir.³³⁷

Yine “Tembel Macit” adlı başka bir hikâyede, annesi ve babası tarlaya çalışmaya giden Macit, bunu fırsat bilip mektebe gitmemeye karar vermiştir. Macit’in evdeyken Kamil Ağa ve köyün çobanı gelmiştir. Macit de onlara hasta olduğunu bu sebepten mektebe gitmediğini söylemiştir. Onlar Macit’e, mektebe gitmesi için sıra ile nasihatlerde bulunmuş; fakat en iyi nasihati o sırada eline geçen Çocuk Bahçesi dergisi yapmıştır. Macit, dergideki hikâyelere bakarken “*Tembellik çok fena şeydir*”, levhasını görmüş, dikkatlice okumuş ve alması gereken ibreti almış, tembellikten bir fayda hâsıl olmadığını anlamıştır. Sonrasında derslerini tamamlayarak mektebine gitmiştir.³³⁸ Dergi, hikâyeyi bu şekilde sonlandırarak, okuruna tembelliğin iyi bir şey olmadığını izah etmeye çalışmıştır.

Dergide yayımlanan “İbret” adlı yazıda, çalışmayanlara medeniyetin insaf göstermeyeceği ifade edilmiş ve ardından bugün medeniyiz diyen insanların çalışıp silahlanarak Avustralya’da ki kızıl adamları, nasıl zehirleyerek ortadan kaldırdığını şu şekilde anlatmıştır: “*Evlatlarımız! Medeniyette geri kalanlara medeniyetin hiç insafı yoktur. Medeniyet demek “yaşama kavgasını en iyi anlamak, kazanmak için en iyi silahlanmak, demektir. Avustralyalıları sıçan gibi zehirlediler. Kızıl adamlar, pek vatanperver adamlardı. Onlar zavallı vatanlarını kahramanca müdafaa ettiler, medeniler bu kahramanlara “vahşilik” adını verdi ve onları mahvetti.*”³³⁹ Dergi bu tür izahlarla tembelliğin kötü akıbetini somut bir şekilde okuruna göstererek onları böyle bir halden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Zira bu örnek dünya devletlerinin ve milletlerinin varlık mücadelesinde, çalışmaya ve güçlenmeye ne derece ihtiyaç duyulduğunun açık bir göstergesidir. Keyfine ve sefasına düşkün olan, tembellik yapan ve çalışmayan halklar zayıf kalmaya, sömürülmeye ve yok olmaya mahkûmdur mesajı böylece çocuklara verilmiştir.

2.3.2. Haset ve Kıskançlık

İnsanın önemli bir yönü onun yaşadığı olaylar ve şahit olduğu durumlar karşısında ortaya çıkan duygularıdır. Kişiler birbirlerine içlerinde barındırdıkları ve davranışlarıyla

³³⁷ Haşim, “Benim Tarihim”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 219.

³³⁸ H. Şükrü, “Tembel Macit”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 300.

³³⁹ “Bugünkü İnsanlar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s. 29.

sahneledikleri iyi ve kötü duygular sayesinde tanır. Toplumsal anlamda hoşlanılmayan, beğenilmeyen haset, istenmeyen duygular arasındadır. Zira bu duygu düşmanca tavırlar ve düşünceler içermektedir ve bu yüzden haset sahibi kişi içinde barındırdığı bu duyguyu çevresine belli etmemeye çalışır. Haset, başkasının elinde olan şeye sahip olmaya yönelik yoğun olarak yaşanan bir arzudur ve hoşuna gittiği, arzuladığı şeye, başka bir kişi sahip olduğunda onun kaybedilmesinin, yok olmasının temenni edilmesidir. Bu duygunun sonu yoktur; şöyle ki haset sahibi bir yerde emeline ulaşmış olsa dahi bu kötü duygu onda bitmeyecek ve sonra başka bir şey hakkında tekrar kendini gösterecektir. Hasetçilerin başkasının elinde olanı kendine daha çok layık görmüş olması aslında Yaratıcı'nın takdirine razı olmamasıdır ve bu durum insanı küfre ve karanlıklara götürecektir kadar da tehlikelidir. Kişiye böylesine zarar veren bu hissin temelinde, eksiklik hissinin ve kendini öne çıkarma ihtiyacının yoğun bir şekilde olması bulunmaktadır. Kur'an böyle bir durumda kişinin başkasının elinde olanı kıskanması yerine o nesneyi var edeni hatırlayıp ondan talep etmesini tavsiye buyurur.³⁴⁰

İslam ahlakçıların büyük bir kısmı hasedi bir duygu olarak görmüşler ancak kişi bu duygusunu davranışa dönüştürürse sonucun haset olduğunu izah etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de el-Bakara'da 2/109³⁴¹ Yahudilerin Müslümanları inançlarından çevirme arzusunun altında hasedin yattığı vurgulanmıştır. Ayrıca hasedin çirkin bir duygu olduğu hadislerde de yer almıştır. Hz. Peygamber'in *"Bir kulun kalbinde imanla haset bir arada bulunmaz"* ve *"Ateşin odunu yakıp bitirmesi gibi haset de iyilikleri mahveder"* şeklinde hadisleri mevcuttur. Bu hadislerde hasedin sosyal bir sorun, ahlaki bir problem olduğu bildirilmiş ve birçok kötü huyun arasında sayılarak sakınılması yönünde uyarılar yapılmıştır. Bir hadiste *"Dedikodunun peşine düşmeyin, başkalarının kusurlarını araştırmayın, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kin gütmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun!"* buyurulmuştur.³⁴²

Burada haset ile kıskançlığı birbirinden ayırt etmek gerekir, ikisi arasındaki en önemli fark; haset kişi bir şeyi elde etmek isterken, kıskanç kişinin derdi elinde olanı kaybetmemektir. Fakat ortak noktası her ikisinde de sahip olma duygusunun olmasıdır. Hasette istenilen şeyin başkasının elinde olmasından dolayı mahrumiyetlik buna bağlı olarak acı çekme vardır, kıskançlıkta ise kendisine ait olan bir şeyin kaybolması endişesinden dolayı

³⁴⁰ Mehmet Emin Yurt, "Kur'an'da Haset Kavramı", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 21, 2018, s. 850.

³⁴¹ "Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir". <https://kuran.diyanet.gov.tr/> (Erişim: 12.12.2023).

³⁴² Mustafa Çağrıcı, "Haset", <https://islamansiklopedisi.org.tr/haset> (Erişim: 12.12.2023).

ortaya çıkan üzüntü vardır. Toplumda kıskançlık daha makul karşılanabilirken hasetlik toplum tarafından kabul görmez.³⁴³

Hasetçi iyi olan şeyin kendinde olmasını ya da tamamen yok olmasını istediğinde, onun bu duygusundan ve neticesinden toplum da zarar görür. Onda mevcut olan bu kötü his; yalan, iftira, ortalık karıştırma, kasten hasara uğratma gibi cemiyete zarar verecek başka çirkinliklerin de ortaya çıkmasına sebep olur. Dergide “Salak İbiş-Hazerfan Nuri Bey” adlı hikâyede, bir zamanlar şehrin kimsesiz, fakir bir çocuğu olan İbiş okumuş, bilgi sahibi olmuş ve Nuri bey olarak tekrar memleketine dönerek kendi ticaretini yapmaya başlamıştır. Burada ilginç olan husus, Müslümanların içinde, kardeşlerinin adını sevinmek ve onur duymak yerine, Nuri Bey’i kıskananların, haset edenlerin bulunmasıdır. Yazar bu konu ile ilgili “*Ah bizim bu hasetliğimiz ne vakit birbirimizi sevecek, ne vakit kardeş olduğumuzu duyacağız?*” cümleleri ile söz konusu davranışın çirkin olduğunu okuyucusuna izah etmiştir³⁴⁴. Aynı sayının “Doğru Düşünceler” kısmında ise “*Hakikaten Allah sevgisi ile dolu olan bir yüreğe kin ve haset giremez*³⁴⁵” şeklinde bir özlü söz ile haset yerilmiştir.

Dergi de “İshak Kuşu”³⁴⁶ adlı hikâyede kardeş kıskançlığı konu edilmiştir fakat buradaki kıskançlık aslında hasettir. Abdullah kardeşi İshak’ın elinde ne varsa kendinin olmasını istemiş, bu iş en sonunda İshak’ın sevdiği kız Zeliha’yı elde etmeye kadar gitmiştir. Sonunda hırsına ve hasedine yenik düşen Abdullah, hem kardeşini hem de Zeliha’yı öldürmüştür. Fakat hikâyenin sonunda Abdullah, kötü huyunun neticesi olarak yaptığı çirkin davranışının cezasını aklını kaybederek çekmiştir. Dergi haset edilenler ile ilgili olarak da şunu belirtmiştir: “*En çok iftiraya uğrayan adamlar, ekseriya en namuslu adamlardır. Nasıl ki en iyi ağaçlar, meyvesini kuşların gagaladığı, kendini kurtların gevelediği ağaçlardır.*”³⁴⁷ Çocuk Bahçesi dergisi yazılarında ortaya koyduğu örneklerle, bireysel ve toplumsal bir hastalık haline gelmiş haset duygusunu kınamıştır. Toplumun huzuru, insanların güven ve refah ortamında yaşamaları için çok yönlü mücadele eden dergi, ağaç yaş iken eğilir, prensibiyle hareket ederek, daha çocuk yaşta olan bireylere bu huyların kötülüğünü ve zararlarını anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca dergi, kendisine haset edilen kimselerin becerileri ve güzel meziyetleri nedeniyle bir takım düşmanlıklara maruz kaldıklarının altını çizerek, birisi hakkında duyulanlara hemen inanmamak gerektiğinin de örtülü mesajını vermiştir.

³⁴³ Esra İrk, İbrahim Gürses, “Hasedin İnsan Hayatındaki Yıkıcı Etkileri ve Çözüm Arayışları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 2, 2021, ss. 393-395.

³⁴⁴ “Hızır Babanın Hikâyeleri: Salak İbiş, Hazerfan Nuri Bey”, s.134.

³⁴⁵ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 141.

³⁴⁶ “Efsane-Masal: İshak Kuşu”, *Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s.13.

³⁴⁷ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, 20 Şubat 1329, s. 31.

2.3.3. Kibir

Kibir sözlükte, kişinin kendisini başkasından üstün görmesi, büyüklük taslaması, karşısındakine aşağılayıcı tavırlarda bulunması gibi anlamlara gelmektedir. Kibir batında ve zahirde olmak üzere iki ayrı yerde tezahür eder. Fakat ilk teşekkül ettiği yer batındır; yani kişinin duygularıdır. Kibir ilk duyguda meydana gelir ve kişi kendini başkalarından üstün görmek ister. Kibrin gerçekleşmesi için şu üç şeyin gerçekleşmesi gerekir. Önce bireyin kendini bir mevkiide görmesi, sonra başka bir insanı da başka bir mevkide olduğunun farkında olması ve son olarak kendi mevcut durumunu diğer kişinin sahip olduğu pozisyondan üstün bulmasıdır. Bu üç aşamayı gerçekleştiren kişi kibir huyuna sahip olmuş olur. Burada bir kavram daha karşımıza çıkar ki bu da “tekebbür”dür. Kibir ile tekebbür arasındaki fark ise; kibir kişinin içinde bulunan böbürlenme duygusu iken tekebbür bu hissin eyleme dönüşerek dışa yansımasıdır. Birkaç örnek verecek olursak; bireyin başkasını hakir görmeye başlaması ve bu kendisinden düşük gördüğü kişiyi yanına yaklaştırmak istememesi, beğenmediği kibirlendiği şahıs ile karşılaştığında önce onun kendisine selam vermesini beklemesi, muhatap almak istememesi; eğer bu kişi bir öğretmen, hoca ise talebesine hoş davranmaması ve onu rencide edecek sözler sarf etmesidir.³⁴⁸

Tekebbürün en üst seviyesi ise Allah’a karşı yapılan isyandır ve O’na boyun eğmemektir.³⁴⁹ Kur’an’da kibir günahına ilk girenin şeytan olduğu bildirilir, çünkü o, yaratılış itibarıyla kendisini Hz. Âdem’den üstün saymıştır. Bu kötü ahlak daha sonraları insan soyuna da sirayet etmiş, “Ad” gibi nice kavimlerin helak olmasına sebep olmuştur. İnsanın kendisini diğerlerinden üstün olarak algılaması, sahip olduğu nimetleri kendi nefisinden bilmesi ve Allah’ın lütfunu anmaması durumu “ucub” kavramıyla ifade edilir. Bu algı kişinin sözlerine, bakışlarına, mimiklerine ve davranışlarına tesir ederek muhatap tarafından fark edilir hale geldiğinde artık onu Yaratan’a karşı kibir yapar hale gelmiş olduğu düşünülebilir. Bir de insanın içinde kibire yakın bir duygu daha vardır ki; bu da gururdur. Gurur, aldanmak demektir. İnsan uzun emelleri nedeniyle böyle bir aldanışın içine sürüklenir, kendisini sahip olduklarıyla ve ulaşmak istedikleriyle başkalarından üstün görmeye başlar ve nefisini zulmete doğru götürür. Şeytan yeryüzünde kendine düşman edindiği insanoğlunu bu üç şeyle aldatmaktadır. Cenab-ı Allah, kibrin bahsi geçen üç çeşidini de yasaklamış, bu şekilde davranışlarda bulunan kişileri, dünya hayatında cezalandırdığı gibi, ahiret hayatında da onlar için en ağır azabın beklediğini bildirmiştir. Çünkü büyüklük, üstünlük, ululuk, yüce gibi anlamlara gelen bu kibir sıfatı, sadece Allah’a mahsustur. İnsanların Allah’ın bu sıfatını

³⁴⁸ İmam Gazâli, *İhyâü Ulûmi’-d-din*, Çev: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, C. 3, İstanbul, 1986, , ss. 738-739.

³⁴⁹ Mustafa Çağrı, “Kibir”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kibir> (Erişim: 12.12.2023).

kendisine atfetmeleri onların Rabbiyle münazaaya girişmiş olması demektir.³⁵⁰ Bu durum ise bir hizmetçinin padişahın tacını başını geçirip, onun yerine oturarak, hükmetmeye kalkması gibidir. Oysa bir uşak için böyle bir davranış ne büyük bir terbiyesizliktir. Nitekim Nemrut da bunlardan bir tanesidir. O kibrinde o kadar ileri gitmiştir ki, âlemlerin Rabbi ile harp etmeyi dahi düşünmüştür. Rabbe karşı yapılan bu kibirden sonra insanların bir kısmı da peygamberlere karşı kibirlenmişlerdir. Peygamberlerin de kendileri gibi bir insan olması sebebiyle, Allah'ın resullerine karşı, kendi sahip oldukları malları, evlatları ve asaletleri ile böbürlenmişlerdir. Onların bu durumları İbrahim suresinde (14/10) “Siz ancak bizim gibi insansınız.” ayeti ile izah edilmiştir.³⁵¹

Kibir bir insanda karakter olarak yerleştiği zaman artık sahibine zarar vermeye başlar. Önce toplum içinde sevilmeyen bir kişi olarak vasıflandırılır ve varlığı ile bulunduğu ortama huzursuzluk verir. Bunun dışında kendi yaptığını beğenen, sahip olduğu varlığı üstün gören kişi artık kendisini yeni gelişmelere kapatmıştır bundan dolayı bulunduğu pozisyonun gerilemeye başlar. Çocuk Bahçesi dergisinde yayımlanan yazılarda kibrin vermiş olduğu bu zararı üzerinde durulmuştur. Yazar Özdemir'in yazmış olduğu başyazıda, Şarkın ilimde geri kalmışlığının sebebi onların sahip olduğu kibre bağlanmıştır. Özdemir, “En Büyük Derdimiz Kibir” adlı bir yazısında üç çeşit kibirden bahsetmiştir. Bunlar, cins kibri, tarih kibri ve din kibridir. Yazara göre kibirli millet lakayt, cahil ve tembel olur. Kendi bulunduğu durumun farkında olmaz, düştüğü halden bihaber olarak düşmanını hakir görür. Yazar yazısını şöyle bitirmiştir: *Oğullarım! Mağrurun düşmanı Allah'tır, derler. Ne büyük hakikattir! Fil vakia en büyük düşmanı kendi nefsi, muhiti ve zamanı olduğundan bundan daha aleni bir hakikat olamaz.*³⁵² Ve dergide kendini beğenerek herkesten daha akıllı olduğunu düşünenler için “Doğru Düşünceler” bölümünde şu özlü sözler paylaşılmıştır: *“Bir İnsan diğer insanlardan daha akıllı olabilir. Lakin kendisini bütün insanlardan daha akıllı sanan ahmağın en büyüğüdür.”*³⁵³ Bu konu hakkında bir başka söz ise şöyledir: *“Kendini beğenenlerden daha boş adam olmaz.”*³⁵⁴

Çocuk Bahçesi dergisi içeriklerinde, toplumda huzursuzluğa neden olacak, insan ilişkilerini zayıflatacak ve bireylerin arasına soğukluk sokacak kötü ahlak örneklerine yer verirken kibri de ihmal etmemiştir. Kibir, iletişim kuran taraflardan birinin kendisini muhatabından üstün görmesi ve ötekini daha aşağı bir konuma oturtma çabasıdır. Dergi, okurları olan çocuklara, daha hayatının erken evrelerinde herkesin değerli olduğunu, kimsenin

³⁵⁰ Yasin Pişgin, *Kur'an'da Karakter İnşası*, Ayrıntı Basımevi, 3. Bsk., Ankara, 2018, ss. 141-147.

³⁵¹ Gazâli, *İhyâu Ulûmi'd-din*, ss. 742-746.

³⁵² Özdemir, “En Büyük Derdimiz Kibir”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 253.

³⁵³ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 125.

³⁵⁴ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, s. 47.

diğerinden üstün olmadığı, kibirli kimselerin bu düşünceleriyle ancak kendilerini kandıracaklarını aşılamaaya çalışmıştır ki üzerinde durulması gereken bir husus da kibirli insanların toplum tarafından kınandıkları, sevilmedikleri ve takdir görmedikleridir. Yani üstün olma hali yalnızca kibirli insanın kendi algı dünyasında yaşanmaktadır. Aksine kibrin zıddı olan tevazu duygusu, sahibini toplum içinde yükselterek sevilen bir birey haline getirmektedir.

2.3.4. Cimrilik

Cimrilik; “Adi, alçak, soysuz” anlamındaki Farsça cimrî kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup genellikle “pintilik, hasislik” mânasında kullanılır.”³⁵⁵ Bu kelimenin Kur’an’daki karşılığı “kutur”, “şuhh” ve “buhul” kavramlarıdır. Cimriliğin terim anlamı; malı çok fazla sevmek, bu yüzden harcamaktan korkmak ve hatta hırsla girip daha fazlasına sahip olma arzusu taşımaktır. Toplumsal birlikteliğe zarar verici bir davranıştır; çünkü hasis kişi malını insanlardan esirger ve çevresinde bulunan kişileri mutlu edecek harcamalardan dahi uzak durur; hatta malını korumak amaçlı olarak başkaları ile kendi arasına mesafe koymaktan da çekinmez. Böyle davranış ve tutum içinde olan insanların karakterleri bundan zarar görür ve topluma faydalı birey olmaktan da uzak düşerler. Bunun için Kur’an insanların kendi nefislerinde bulunan bu kötü huydan arınmalarını istemiştir ve Tegabün suresinde (64/16) “*O halde gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcadayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir*” buyurulmaktadır. Ayrıca “Maun” suresinde ise dini yalanlayan inkârcının yetimi itip kakmasından, insanları fakire yedirip içirmekten alıkoymasından ve yapılacak küçük bir yardıma dahi engel olmasından bahsedilir. Bu ayetlere dikkat edildiğinde hasisliğin bir kâfir özelliği olarak zikredildiği görülür. Hz. Muhammed ayetle aynı minvalde, iman ile cimriliğin bir kalpte beraber halde bulunmayacağından bahsetmiştir. Bununla birlikte o, cimriliği Allah’tan uzaklaştıran bir davranış olarak anlatırken cömertliği de Allah’a yakınlaştıracı bir tutum olarak izah etmiştir.³⁵⁶

İmam Gazali’ye göre kişi, şeriatın hukukuna göre verilmesi gerekeni vermediğinde cimridir; fakat bu verilecek olan şeyin miktarını tayin etmek müşküldür. Kişinin cimrilerden sayılmaması için şeriata göre malının zekâtını ve borçlu olduğu nafakayı³⁵⁷ vermesi

³⁵⁵ Mustafa Çağrı, “Cimrilik”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cimrilik> (Erişim: 19. 12. 2023).

³⁵⁶ Pişgin, *Kur’an’da Karakter İnşası*, ss. 138- 140.

³⁵⁷ Nafaka: “Hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar.” Geniş bilgi için bkz. Celal Erbay, “Nafaka”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka> (Erişim: 04.01.2024).

gereklidir. Geçim, zekât, gibi kişinin yapması gereken vazifelerini yerine getirdikten sonra elde kalan serveti çok ise malını biriktirmek, elde tutmak yerine fakirlere, ihtiyaç sahiplerine harcaması ise İslam dinine göre güzel, beğenilen, makbul olan bir davranıştır. Malını fakire fukaraya tasarruf etmek yerine elinde tutmaya gayret eden insan Gazali' ye göre cimri değildir ama onda cimriliğin eseri vardır. Cimriliğin başlıca sebebi malı sevmek; altının, paranın varlığı ile mutlu olmaktır. Öyle insanlar vardır ki, zekâtını vermediği gibi kendi hastalandığında ya da kendi ihtiyacı olan şeyi dahi almak için mallarından harcayamazlar. Bu durum ciddi bir kalp hastalığıdır, böyle bir illete yakalanan kişinin durumu ise İhya 'da şöyle izah edilir: Adamın birisinin bir sevdiği vardır ve ona âşıktır. Ona âşık olduğu kişi bir elçi göndermiştir ve adam elçiyi gördüğünde asıl âşık olduğunu unutmuş ve bu aracılığı sevmeye başlamıştır. Altın, gümüş, para, mal, servet bunlar insanı asıl sevdiğine ulaştırması için kullanması gereken bir vasıtaadır. Kendinde bu tür bir hasletin olduğunu fark eden kişi bu kötü huyundan vazgeçmek için çaba harcamalıdır. Her hastalığın ilacı, hastalığı vücutta meydana getiren sebebin zıddıdır. Buna göre kişinin önce cimrilik gibi kötü huyun kendisini hem Allah katında hem de insanların yanında kötü bir mevkie indirdiğinin farkına varması gereklidir. Bireyin kendinde bu farkındalığı oluşturmaları için ise bilgi lazımdır. Kişi bilgi sayesinde cimriliğin çirkin sonuçlarını görür ve nefsinin bu kötülüğünden uzaklaşmaya çalışır. Bundan sonra ise yapması gereken şey artık kendisini infak etmeye zorlamasıdır. İlk başta vermek nefesine zor da gelse yapmalı, sürekli bu davranışı tekrar ederek vermeyi kendinde alışkanlık haline getirmelidir.³⁵⁸

İmam Gazâli'ye göre kişinin malını sarf etmesi gereken yerde elinde tutması, sarf etmemesi de cimriliktir.³⁵⁹ Savaş, doğal afet gibi olağanüstü durumlarda kişiler servetini ülkesinin menfaati için harcamalı, tasadduk etmelidir. Çocuk Bahçesi dergisinin yayımlandığı II. Meşrutiyet dönemi, devletin ve milletin her anlamda desteklenmeye ve kalkınmaya muhtaç olduğu karmaşık bir dönemdir. Bu dönemde halkların can ve mal fedakârlığı yapması, vatanın düşmana çiğnetilmemesinin yegâne yoludur. Bütün iç karışıklıkları bertaraf etmiş ve düşmanı savuşturmuş devletler de, tebaasının disiplinli çalışması ve malından infak etmesi sayesinde güçlenerek muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilir. Dergi bu minvalde okuyucusu olan yavrulara cimrilikten sakınmalarını öğütlemiş, gerek devlet, gerek toplum, gerek aile, gerekse dostlar için infak etmenin değerini göstermeye çalışmıştır.

Dergi okuruna cimrilerden ve cimrilikten uzak durmayı öğütlemiştir. Dergide hasis insanın hür olmadığını, parasının esiri olduğunu ifade eden şu cümle yer almaktadır: “*Hasis*

³⁵⁸ Gazâli, *İhyâu Ulûmi'd-din*, ss. 575-581.

³⁵⁹ Gazali, *İhyâu Ulûmi'd-din*, s.575.

parasına tasarruf edemez, lakin parası ona tasarruf eyler."³⁶⁰ Yukarıda da izah edildiği gibi hasis kişi parasını harcamamak adına kendini bazı şeylerden mahrum eder. Buna binaen bir diğer söz şudur: "*Fakir çok şeyden mahrumdur lakin hasis her şeyden mahrumdur.*"³⁶¹ Özlü sözde de ifade edildiği üzere fakirin mahrumiyeti elinde olmayışından dolayıdır ve onun yoksunluğu ihtiyacı olan şey ona ulaştığında biter. Oysa cimrinin malı vardır, o ise kötü huyundan dolayı sahip olduğu şeyi harcayamaz ve kullanamaz. Bundan dolayı da cimri kişi, varlık içinde yokluk yaşayarak hep mahrum kalmaya devam eder. Dergide ibretli bir cümle daha vardır ki; bu tür huylara sahip olan insanların biriktirdiği mal ve mülkün akıbetinin ne olacağı üzerine bir değerlendirme sunar. Dergiye göre "*Hasis pedere sefih evlat yaraşır.*"³⁶² Bu cümle, cimrinin hem kendisine hem de başkalarının menfaatine kullanamayıp biriktirdiği mal varlığını, sefih bir evladın yok edebileceğini izah etmiştir.

Dergide hem komik hem de efsunlu bir öykü olan "Katır Lüleyle Girdi" adlı hikâyeye yer verilmiştir. Bu hikâyede kimseye yardıma bulunmayan hasis bir adam vardır. Bir gün bir fakir ondan sadaka istemiştir ve hasis adamda dilenciye bir şey vermemiştir. Bir efsuncu hasisin bu durumuna şahit olmuş ve hasis adamın bu tutumu hiç hoşuna gitmemiştir. Efsuncu elindeki çöpü hasis adama güzel bir katır gibi göstermiş ve iyi bir ücret karşılığında da satmıştır. Katırı alan adam kasabada gezintiye çıkmıştır bu arada katırın susadığını düşünmüş ve ona su içirmek için çeşmeye götürmüştür; fakat katır birden bire yapılan efsunun sonucu olarak musluktan (luleden) içeriye kaçmış ve yok olmuştur. Adam şaşırmış, hayran kaldığı katırın kaybolmasına çok üzölmüştür. Adam bu durumu etrafına anlattığında herkes onun aklını kaybettiğini düşünmüş ve adamı tımarhaneye göndermişlerdir. Bu zat, tımarhanede aklı başına gelsin diye epeyce de dayak yemiştir.³⁶³ Dergi bu hikâyeye ile hasislerin sonunun çok da iyi olmadığını ve cimriliğin uzak durulması gereken davranışlardan olduğunu okuyucusuna izah etmeye çalışmıştır. Çünkü malına bağımlı olan, ona kıyamayan, maddi her türlü fedakârlıktan kendisini alıkoyan birey yeri geldiğinde vatani uğruna canını verememe ihtimali de vardır. Çünkü cimriliğin zıddı olan cömertliğin en üst seviyesi can cömertliğidir. Cömertliği kendine huy edinmemiş, malını infak etmekten korkan kişinin can cömertliği seviyesine yükselmesi de şüphelidir. Oysa vatan, din, bayrak gibi kutsalların korunması, muhafazası için can cömertliğine her zaman ihtiyaç vardır. Çocuk Bahçesi dergisi toplumun bekası için cimrilik gibi kötü bir huya yazılarında yer vererek, onun doğuracağı kötü sonuçlara değinerek okurlarını bu davranıştan uzak tutmaya çalışmıştır.

³⁶⁰ "Doğru Düşünceler", 27 Şubat 1329, s. 31.

³⁶¹ "Doğru Düşünceler", 6 Mart 1330, s. 47.

³⁶² "Doğru Düşünceler", 20 Şubat 1329, s. 31.

³⁶³ "Katır Lüleyle Girdi", *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 299.

2.3.5. Hiddet

Kişinin sahip olduğu düşünceler ve duygular, içinde bulunduğu toplumla uyumlu olmasını sağlar ya da uyumsuzluklar yaşamasına sebep olur. Zira birey, sosyal ortamda karşılaşmış olduğu olumlu ya da olumsuz olaylara, içinde barındırmış olduğu düşünce ve duygular doğrultusunda reaksiyon verir. Bunların sonucunda gerçekleştirmiş olduğu davranış, kişiyi mutlu ya da mutsuz edebilir, toplum içinde sevilen ya da sevilmeyen birisi olarak anılmasına sebep olabilir. Bireyin hem kendisiyle hem de birlikte yaşamış olduğu diğer kişilerle mutlu ve uyumlu olabilmesi için duygularını kontrol edebilmesi mühimdir. Dini öğretilere göre de; kişinin ahiret saadetini kazanabilmesi için, sahip olduğu iyi ya da kötü hislerini dinin öngördüğü şekilde yönetebilmesi gerekmektedir.³⁶⁴

Bireyin içinde var olan ve yönetmesi gereken duygularından birisi de öfke yani hiddettir. Kur'an da "gadap" ve ğayz" olarak ifade edilen öfke, kişinin psikolojik olarak yoğun ve yıkıcı bir heyecan yaşaması halidir. Hiddet kontrol altına alınmadığı zamanlarda akıllıca düşünmeye ve davranmaya engel olmaktadır. Bundan dolayı öfke kontrol altına alınması ve yerini olumlu bir davranışa bırakması gereken duygulardandır. Zira yönetilemeyen öfke beraberinde şiddet, haddi aşan konuşmalarda bulunma, kin ve nefret gibi olumsuz duyguların teşekkül etmesine sebebiyet verebilir.³⁶⁵ Gadap insanda bulunan aklın ışığını söndürür, kişiyi doğru düşünce ve davranışa karşı kör ve sağır eder. kişi de burada akıl, irade, düşünce diye bir mefhum kalmamıştır. Hiddet bir sis gibi kişinin bütün basiretini bağlamış ve bu sebepten ne yaptığını bilmez çaresiz bir hale düşmüştür. Bu durumda kişi akli ile hareket edemeyeceği için hiddetli anında gerçekleştirebileceği her davranış hem kendisi hem de toplum için tehlike arz edebilir. Kızgın kişi her türlü nasihate kapalıdır; çünkü öfkeli anında kişinin kalbi dalgalar arasında kalmış bir gemi gibidir. Hatta bu geminin onu kurtarabilme ihtimali olan bir kaptanı var iken maalesef hiddetli kişiyi içinde bulunduğu durumdan kurtaracak bir kurtarıcısı mevcut değildir. Çünkü onun aklı öfkesinin esiri olmuş ve bu durumda dalgaların arasında kalan bir gemiden durumu daha vahimdir. Bu öfkenin ifrat halidir. Öfkenin bu denli şiddetli olması kadar hiç olmaması ya da zayıflığı olması gereken seviyenin gerisinde olması da doğru değildir. Bu hal ise tefrittir. İmam Şafii'ye göre, kızılması gereken bir durumda öfkelenmeyen merkep konumundadır. Çünkü kişinin varlığını devam ettirebilmesi için kendini tehlikelere karşı koruması adına meşru sınırlar dairesinde öfkeye de ihtiyacı vardır. Bu his sayesinde gelebilecek tehlikelere karşı tedbir alınabildiği gibi ayrıca can, mal, vatan gibi değerler ile ilgili tehlike oluştuğunda onları korumak için hiddet

³⁶⁴ Hüseyin İ. Yeğin, "Öfke Duygusu ve Dinî Açıdan Baş Edebilme Yolları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 2, 2010, s. 235.

³⁶⁵ Pişgin, *Kur'an'da Karakter İnşası*, s. 148.

duygusuna ihtiyaç vardır. Ayette ise (Fetih 48/29); “Onlar kâfirlere karşı sert, birbirlerine karşı merhametlidirler.” buyurulmuştur. Kısacası akıl ve dinin işaret ettiği yer ve zamanlarda kişi hiddetini sergileyebilmeli, gerektiğinde dizginleyebilmeli böylece itidali bulabilmelidir.³⁶⁶

Çocuk Bahçesi paylaşmış olduğu yazılarında zaman zaman hiddetin kontrol edilmesi gereken bir his olduğuna dair paylaşımlarda bulunmuştur. Hiddet sahibinin düşebileceği çirkin durumlardan da bahis ederek okurunu bu konuda bilgilendirmeye gayret etmiştir. Dergide yer alan bir özlü sözde hiddet şöyle anlatılır: “*Hiddet çıldırmakla başlar, pişman olmakla biter yani hiddetin başlangıcı bir nevi delilik sonu ise her halde pişmanlıktır.*”³⁶⁷ Ayrıca bir diğer sözde, hiddetli kişinin öfkelendiği geri çekilmesi gerektiği ile ilgili şöyle bir misal paylaşılmıştır: “*Çok fırtınalı bir havada bir sandala yelken açıp denize çıkmak nasıl münasip değilse, hiddet zamanında bir iş yapmak da öylece caiz değildir.*”³⁶⁸ Ayrıca hiddetin sonucunda kötü bir tecrübe edileceğine dair de şöyle bir ikazda bulunulmuştur: “*Hiddet nasihatçilerin en körü, en şiddetlisi ve en çirkinidir.*”³⁶⁹ Bu sebepten kişi kendini aciz ve çirkin duruma düşüren hiddete mağlup olmamalıdır. “*Kuvvetli bir adam düşmanını galebe eden değil, kendi hiddetini galebe edendir.*”³⁷⁰ Çünkü “*Hiddetine mağlup olan bir adam, mert adam değildir.*”³⁷¹ Kısacası Çocuk Bahçesi dergisi, toplumsal birliktelik için zararlı bulduğu hiddetin kontrol edilmesini, öfkeye yenik düşülmemesini okuruna öğütlemeyle çalışmıştır.

Bireyler istenmeyen olaylar yaşadıklarında, haksızlığa uğradıklarını düşündüklerinde ve hoşlarına gitmeyen durumlarda öfke patlamaları yaşayabilmektedir. Bu duygunun yıkıcı yapısı insan ilişkilerini altüst etme potansiyeline sahiptir. Hatta birikmiş ve kökleşmiş öfke cinnet geçirmeye neden olarak nice yuvaların dağılmasına, hayatların yok olmasına sebebiyet vermektedir. Toplumsal yapı içinde cereyan ettiğinde tahrip gücü yüksek bu duygu, iç savaşlara, şehirlerin harap olmasına ve devletlerin yıkılmasına kadar pek çok telafisi imkânsız hadiseye yol açabilir. Çocuk Bahçesi dergisi, kontrolü kaybedildiğinde çok ağır sonuçlar doğurabilen hiddet meselesini içeriklerine taşımış, okurlarının henüz küçük yaşlarda iken bu duyguyu kontrol edebilecek kabiliyetlerini geliştirebilmeleri için öğretiler aktarmıştır. Zira II. Meşrutiyet dönemi zor zamanlar yaşanan ve insanların tahammüllerinin maruz kaldığı olayların yoğunluğuna başlı olarak azaldığı bir dönemdir. Bu nedenle toplumun farklı kesimlerine hitap eden süreli yayın organlarının, ahlaki davranışları ve kötü huyları tek tek ele

³⁶⁶ Gazali, *İhyâu Ulûmi'd-din*, ss. 376-379.

³⁶⁷ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, s. 48.

³⁶⁸ “Doğru Düşünceler”, s. 48.

³⁶⁹ “Doğru Düşünceler”, s. 48.

³⁷⁰ “Doğru Düşünceler”, s. 48.

³⁷¹ “Doğru Düşünceler”, s. 48.

olarak halkı eğitme çabası; takdir edilmesi gereken medeni bir davranıştır. Basın-yayın organları kitlelerin algısı üzerinde derin tesirler bıraktığı için, toplumu galeyana getirici, kışkırtıcı ve yıkıma sevk edici içerikler yerine, yapıcı, yönlendirici, teskin edici içeriklerin paylaşılması devletlerin bekası ve milletlerin huzuru için oldukça mühimdir.

2.3.6. Yalancılık

Yalan; bireyin doğru olmadığını bildiği bir bilgiyi, kasıtlı bir şekilde alıcıya ileterek onu inandırmak için göstermiş olduğu her türlü çabaya verilen addır. Yalan eylemini gerçekleştirmek için illa da kelimelere ihtiyaç yoktur. Örneğin; herhangi bir maçta bir şey olmadığı halde rakip takıma karşı üstünlük sağlamak amaçlı kendini yere atarak bir yerlerini tutan sporcunun yapmış olduğu gibi, kişi hareketleri ile mimiklerini kullanarak diğer insanları kandırabilir, yalan söyleyebilir.³⁷²

Kur'an' da yalan kavramına, “kezib”, “zûr” ve “hars” kelimeleri karşılık gelmiştir. Yalan Kur'an da şirk ile birlikte anılmış ve insanların kendilerini şirk ve yalandan koruması emredilmiştir. İnsan yalan söylemeyi önemsemez ve sürekli kullanmaya devam ederse bunun sonucu olarak yalancılık onda huy haline gelir ve kişi her durumda yalan söyleyebilir. Bu durum onu yalancı şahitliğe kadar götürebilir. Allah bu konuda inananları ikaz etmiş ve bu tür davranışlardan uzak durulmasını ayetleri aracılığıyla Kur'an'da beyan etmiştir. Şuara (26/221-223) suresinde: “*Şeytanların kime ineceğini haber vereyim mi? Onlar her iftiracı yalancıya inerler. Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır.*” şeklinde buyurularak yalanın kötü sonuçlarından birinin iftira olduğu açıklanmaktadır.³⁷³ Yalancılık, iftiracılık, laf taşımacılık gibi kötü huy ve davranışlar toplumsal ahlaka ve aynı toplum içinde yaşayan insanların birbirlerine güven duymasına zarar vermektedir. Çocuk Bahçesi dergisi yayımlamış olduğu yazılarının içinde iftirada bulunan kişi için “*Müfteri alçaktır. Çünkü daima bir gaybı zem eder.*”³⁷⁴ şeklindeki ifadeleri ile müfterinin tarifini vermiştir. Ve iftiraya uğrayanların masumiyetleri ile ilgili olarak da “*En çok iftiraya uğrayan adamlar, ekseriya en namuslu adamlardır. Nasıl ki en iyi ağaçlar, meyvesini kuşların gagaladığı, kendinin kurtların gecelediği ağaçlardır.*”³⁷⁵ cümlesini paylaşmıştır.

TDK Güncel sözlüğe göre, yalan söylemeyi huy edinmiş kimse yalancıdır, kaltabandır.³⁷⁶ Bu kişiler diğer insanlar nezdinde saygı duyulmayan ve uzak durulması

³⁷² Emrah Akçay, “Yalan Söyleme Kabiliyeti ve Hafıza: Cinsiyetler Arası Karşılaştırma”, *Selçuk İletişim*, C. 7, S. 3, 2012, s. 236.

³⁷³ Pişgin, *Kur'an'da Karakter İnşası*, s. 155.

³⁷⁴ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, s. 182.

³⁷⁵ “Doğru Düşünceler”, 27 Şubat 1329, s. 31.

³⁷⁶ “Yalancı”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 20.12.2023).

gereken kişilerdir. Çocuk Bahçesi dergisi yalancı kişilerden uzak durulmasını okuruna öğütlemiş ve bu konu ile ilgili şu özlü sözü paylaşmıştır: *“Hiddetli adamdan hiddeti vaktinde sakın. Fakat hilekârdan her vakit sakın.”*³⁷⁷ Dergiyi incelediğimizde okurların mektuplarına Adsız Âtâ mahlası ile yazan yazar tarafından verilen kısa cevaplar içerisinde şöyle bir ikaz yer almaktadır: *“Bir oğlumuz galiba üstadımız merhum Ekrem Bey’in koca bir eserini kopya edip getiriyor, bir diğeri de herhalde kendisinin olmayan bir şiire imza atıp yolluyor. Kendi kalemlerinin eserini yollamalarını rica ediyoruz.”*³⁷⁸ Adsız Âtâ yazısında daha sonra yalandan ve yalanın herkesten önce sahibini aldattığından bahis etmiş ve ardından şöyle bir açıklama yapmıştır: *“Farz edelim bir çocuk marangozluk bilmez, karşısındakine ben marangozum, der. Karşısında ki de buna inanır. Şimdi soruyorum aldatan kimdir? Ben kendime Rochild kadar zenginim dersem acaba ben bu yalandan ne kazanırım?”*³⁷⁹ Bahsi geçen cümle ile yalan söyleyen kişinin söylediği yalan sonucunda bir şey kazanmadığı, aksine yanlış davranışından dolayı düştüğü durum izah edilerek okurun dürüst olması konusunda ikaz da bulunulmuştur.

Dergide yayımlanan bir hikâyede, Melahat adında mektebe giden ama tembel olan bir kız çocuğu vardır. Annesi ona imtihandan iyi bir not alırsa çok istediği oyuncak bebeği alma sözünü vermiştir. Bir gün Melahat okuldan eve gelmiş ve annesine sınıfta yapılan sınavda ikinci olduğunu söylemiştir. Annesi bu duruma çok sevinmiş ve ona söz verdiği hediye alacağını bildirmiştir. O sırada Melahat’ın eve gelen arkadaşı ise sınıfta bugün kimsenin olmadığını, sadece Melahat ile kendisinin olduğunu bu sebepten Melahat’ın sınavda ikinci olduğunu açık etmiştir. Hikâye de Melahat’ın annesi kızının yalan söylemesine, kendisini kandırmış olmasına öfkelenmiştir.³⁸⁰ Dergi bu tür hikâyeler aracılığı ile yalanın er geç ortaya çıkarak sahibinin yüzünü kızartacağını ve onu küçük düşüreceğini okuruna açıklamaya çalışmıştır.

Yalan, bireyin karşısındaki insanı aptal yerine koyma, kendisini uyanık ve zeki sanma halidir. Oysaki yalanı huy edinmiş insanlar çevrelerinde önce kendilerine duyulan güveni, sonra saygıyı, en son da sevenlerin sevgisini kaybederler. Nihayetinde çevrelerinde kendilerine değer veren, kötü günlerinde yardımlarına koşacak kimse kalmadığında, ya da yaşlanıp bakıma muhtaç oldukları zaman, kimsesiz ve yapayalnız kaldıklarında asıl kaybedenin kim olduğu anlaşılacaktır. Yalan toplum içerisinde yayıldığında ve aldatmak yuvalara, ticarete ve insan ilişkilerinin geneline sirayet ettiğinde; sosyal yaşamda güven

³⁷⁷ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, 17 Nisan 1330, s. 141.

³⁷⁸ Adsız Âtâ, “Tenkit sayfası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 191.

³⁷⁹ Adsız Âtâ, “Tenkit Sayfası”, s. 191.

³⁸⁰ “Tembel Kız”, *Çocuk Bahçesi*, S. 11, 1 Mayıs 1330, s. 172.

ortamı sarsılır ve insanlar sürekli birbirlerinden zarar görür hale gelir. Birbirini sevmeyen ve muhatabına güvenmeyen insanlar arasında dayanışma biter, isyanlar vuku bulur ve bireyler sürekli kandırılmaktan korunma telaşına düşerek huzuru ve sükûneti kaybederler. Çocuk Bahçesi dergisi, hem söyleyene, hem söylenene, hem de topluma zarar veren yalan meselesinden sakınmayı, okurlarına huylarının şekillendiği küçük yaşlarında öğütlemeye çalışmıştır. Böylece istendik, kötü huylardan arınmış, temiz nesiller yetişmesine destek olmayı amaçlamıştır.

Yalan ile ilgili Çocuk Bahçesi dergisinin değinmediği bir mesele vardır. Bu konu ise bazı durumlarda yalana ruhsat verilmiş olmasıdır. İmam Gazâli'ye göre bazen yalan konuşmak, doğruyu söylemekten daha iyidir. Hatta bazen yalanı söylemek kişiye vacip bile olur. Örneğin; bir adam elinde silahı ile birini katletmek için onu arıyorsa ve onun nerede olduğunu sorsa, bilen kişinin bilmiyorum diye yalan söylemesi gereklidir. Çünkü söz maksada, amaca doğru yol alır, burada yalan aslında günahtır fakat yalandan hâsıl olacak maksat bir canın kurtuluşudur. Savaş durumunda da doğrunun söylenmesi zafere engel olacaksın yalan tercih edilir. Yalan haramdır ama zaruri durumlarda uygun görülmüştür. Hz. Peygamber üç yerde yalana müsaade etmiştir. Bunlar yukarıda bahsettiğimiz gibi harp durumunda, arabuluculuk hallerinde bir de karı kocanın arasını düzeltmek içindir. Bunun dışında kişi günlük hayatında karşılaştığı zor ve meşakkatli anlarda dahi yalana müracaat etmemelidir.³⁸¹

2.3.7. Nefret ve Kin

Kin bir nevi intikam arzusu, öfkenin kalpte süreklilik kazanmış halidir. Kin, *“düşmanlık duygusu sebebiyle insanlara karşı kalbe yerleşen suizan”* gibi olarak da açıklanır. Zihinde oluşan suizan neticesinde kişi, öfkelenildiği şahsa karşı devamlı surette nefret içeren duygular geliştirir. Zamanla zihinde olgunlaşan kötü düşünceler kişide ahlaki bakımdan tehlikeli, zarar verici hal ve tavırlar olarak tezahür edebilir. Bu davranışlar ise; kin hissine sahip kişinin, gazablandığı bireyin aleyhinde kötü sözler sarf etme, onun haklarını ihlal etme, fırsat bulduğunda muhatabına eziyet etme şekline dönüşebilir. Bunun sonucu olarak da kin beslenen kimse kendisine yapılan bu davranış karşısında aynısı ile muamele edebilir, hatta daha ağır bir davranış geliştirebilir veya yapılanları görmezden gelerek normal ilişkiyi sürdürebilir. Ortada hiçbir şey yokmuş gibi iletişime devam etmek ya da problem nedir konuşup çözüm bulma yoluna gitmek, gerekli durumda özür dilemek dışında kalan diğer

³⁸¹ Gazâli, *İhyâu Ulûmi'd-din*, s. 312.

davranışlar ile kin sahibinin geliştirmiş olduğu düşünce ve hareketlerin tamamı toplumsal ilişkilere zarar veren ve güven sarsan tutumlardır.³⁸²

Çocuk Bahçesi dergisi yayımlamış olduğu yazılarda, okurunun birbirlerini muhabbetle sevmesini, her daim birbirlerine karşı yardımcı olmalarını ve işlerinde birbirlerini desteklemelerini istemiştir. Bunun yanında ise insanların arasını bozacak, onların birbirleri ile olan muhabbetine engel olacak düşünce, duygu ve davranışlardan da uzak durmasını öğütlemiştir. Kin, garaz da bunlardan bir tanesidir. Bundan dolayı dergide yer alan özlü sözde garaz ile ilgili olarak “*Garaz ancak adi ve kötü fitratların duyacağı duygulardandır*”.³⁸³ cümlesi ile bu davranış yerilmiş ve iyi insanların böyle bir hisse sahip olamayacağını belirtmiştir. Hatta dergiye göre garaz kişinin en büyük düşmanıdır, “*Aklı olan adam düşmanına garaz bağlamaz. Çünkü anlar ki garaz düşmandan daha kötü bir düşmandır*.”³⁸⁴ Dergide paylaşılan bir diğer hikmetli sözde ise hasetçinin garazından sakınılması nasihat edilmiştir; çünkü “*Garazların en dehşetlisi, hasetçinin garazıdır*.”³⁸⁵

Yukarıdaki paragraf içerisinde geçen ve kin ile birlikte anılan nefret söylemi de yaklaşık aynı manaya gelmiş olsa da aralarındaki fark, nefret duygusuna sahip olan kişinin içinde tikslenme duygusunun da barınmış olmasıdır. Nefret bir fikrin ya da herhangi bir eylemin çirkin bulunarak, kerih görülerek ondan uzaklaşılması manasını içermektedir. Bireyin hoşlanmadığı herhangi bir şey ile kendisi arasına mesafe koyması; karşılaştığı bu durumun kötü bir sonuç doğuracağından endişe duyarak, kendisini koruma amacı gütmekten dolayıdır. Nefret duygusuna bu çerçeveden bakıldığında insanın yaşamını huzur içinde devam ettirebilmesi için, kontrol edilebildiğinde aşırı olmamak kaydıyla bireye faydası dokunan bir duygudur. Nefretin iki boyutu vardır. Bir tanesi insanların davranış ve tutumlarına karşı geliştirilen ahlaki nefret iken, bir diğeri de başka bir millet ya da kişinin içinde bulunmadığı bir başka guruba karşı geliştirdiği nefrettir.³⁸⁶ Çocuk Bahçesi dergisinin yayımlandığı dönemde savaşlar dolayısıyla mal ve can kayıpları yaşanmış ve halkta düşmana karşı nefret oluşmuştur. Bu nefret duygusu ise öç almak olarak eyleme dönüşmüştür. Dergi bu duyguyu olumlu yönde kullanmış, okurunu nefret duyduğu düşmandan çalışarak, ilimde bilgide düşmanın önüne geçerek öç almaya teşvik etmiştir. Dergide “Çalışalım” adlı şiirde:

“*Ey kardeşler çalışalım, çalışmayı sevelim,*

³⁸² Mustafa Çağrı, “Kin”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kin> (Erişim: 20. 12. 2023).

³⁸³ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 10, 24 Nisan 1330, s. 156.

³⁸⁴ “Doğru Düşünceler”, s. 156.

³⁸⁵ “Doğru Düşünceler”, s. 156.

³⁸⁶ Nigâr Kalkan, “Kutadgu Bilig’de Olumlu ve Olumsuz Duygular”, *Dil Araştırmaları*, S. 26, 2020, s. 132.

*Büyüyelim, düşmanları mahvedelim, ezelim.*³⁸⁷ mısraları ile nefret duygusunun neticesi olumlu bir eyleme dönüştürülmüştür. Bunun yanında kaybedilen toprakların geri alınması, elde bulunan toprakların muhafazası için ise fiili bir müdahaleye yani düşman ile savaşmaya da ihtiyaç vardır. Bundan dolayı dergi insanlarda düşmana karşı kin ve intikam duygusu oluşturacak şekilde olan içeriklere de yer vermiştir.

“Bir zamanlar ecdadına boyun eğen düşmanına bak,

Şimdi senin sancağını çiğniyor, gör, doğrul, kalk!

Türklüğüne şahit olan camilerin yıkıldı.

*Ecdadının mezarına Haçlı taşları dikildi.*³⁸⁸

Şiirdeki mısralar okurda, ülkede yaşanan vahim olaylara karşı bir nefret hissiyatı oluşturma arzusu içermektedir. Bir diğer şiirde ise nefret duygusu öç almak şeklinde eyleme dönüştürülmek istenmiştir.

“Türk’üm! Vatanın yığidiyim ben

Gencim! Anamın ümidiyim ben

Görünüp çıkarsa sancak

*Öç almayarak kaçandır alçak!*³⁸⁹

Savaş gibi mal ve can kayıplarının yaşandığı, zor şartların olduğu durumlarda; intikam, öç alma gibi hisler bireylerin duygu ve düşüncelerinde ön plana çıkabilirler. Durum ve şartlar ne olursa olsun bireyler bu hislerini her zaman kontrolleri altında tutmaya gayret etmelidirler. Aksi bir durumda ise kişinin içinde bulunan, kabaran, kontrolsüz bir halde bulunan kin ve nefreti onları yönetir hale gelebilir. Bu durumun neticesinde ise kin ve nefret sahibi gücü ele geçirdiği zaman gerek ahlaki gerek hukuki olarak haddi aşabilir. Savaşların belirleyici unsuru kuvvettir; fakat bu güç kuvvete malik olan kişinin Allah ve Resulünün koymuş olduğu hudutları hiçbir şekilde aşmaması gerekir. Oysa Allah Resulü savaşlar dahil hiçbir zaman nefsanî bir arzu olan kin ile kimseye muamele etmemiş, esirlere karşı merhamet ile muamele etmiştir.³⁹⁰ Hz. Peygamber Uhud savaşında amcası Hz. Hamza’nın cesedine yapılan işkenceyi gördüğünde çok üzülmüş ve müşriklerden otuz kişiye kendisinin de böyle bir muamelede bulunacağını ahdetmiş; fakat sonra böyle bir davranışı gerçekleştirmekten vazgeçerek onları bağışlama yolunu tercih etmiştir.³⁹¹

³⁸⁷ İsmail Hakkı, “Çalışalım”, s. 197.

³⁸⁸ M. Cemaleddin, “Öğüt”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 194.

³⁸⁹ Arif Âli, “Gençlerin Cevapları”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, s. 184.

³⁹⁰ Mustafa Soyca, “Hz. Peygamber’in Savaşlarının Ahlakî Boyutu”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 1, 2022, s. 484.

³⁹¹ Yunus Emre Gördük, “Bazı Ayetler Işığında Hz. Peygamber (s.a.v)’in Öfkesi ve Sabrı”, *Ekev Akademi Dergisi*, S. 62, 2015, s. 193.

Kısacası kişi bir olay ya da bir başka bireyden zarar gördüğünde onda öç alma, intikam gibi kendisine verilen zarara karşı bir tepki gelişir. Eğer birey bu tepkiyi veremez ise ya da engellenirse bu onun iç dünyasında kin tutmasına sebep olabilir.³⁹² Çocuk Bahçesi dergisinin çıktığı yıllarda ise kaybedilen Balkanlar ve burada yaşayan Türk ve Müslüman halkın görmüş olduğu zulüm, verilen şehitlerin yakınlarının yaşamış olduğu acılar, insanlarda düşmana karşı nefret hissi teşekkül ettirmiş sonra da bu hisler düşmandan bir öç alma duygusuna dönüşmüştür. Halkın içinde bulunduğu bu ruh hali dergiye de yansımıştır. Dergi bu konuda hassas bir tutum izlemiş; kin, nefret duygusunu doğru yönlendirmiş ve intikam duygusunu çalışma, başarıma azmine dönüştürmeye gayret etmiştir.

2.3.8. Fesatlık

Bozulmak, yok olmak, kokuşmak gibi anlamlara gelen fesatlık, aynı zamanda düzen ve olgunluğun karşıtıdır. Kur'an'da fesat; dünyada var olan dengenin bozulması, toplumsal düzenin ifsat edilmesi aynı zamanda Allah'ın koyduğu kural ve kaidelere karşı geliştirilen her türlü faaliyet, ahlak dışı davranışlar olarak ele alınmıştır.³⁹³ Bireyin sahip olduğu zaafları, kötü düşünceleri onu fesada sevk eden etkenlerdendir. Kaynağı insan olan fesat, toplumda psikolojik, sosyolojik, ekolojik bir çok problemin teşekkül etmesinin ve toplumsal sorunların da sebebidir; çünkü insanı bozan, çürüten kötü bir olgu topluma da zarar verir. İnsan ve toplumda görülen fesadın temel sebebi ise inanç zafiyetidir. İnsanın içinde bulunan inanç ve bu inancın eyleme dönüşmesi güzel olan şeylerin gerçekleşmesinde bir hız kaynağı iken, kötüye engel olma durumunda da bir fren görevi görmektedir. Kur'an-ı Kerim toplumlara zarar veren, yıkıcı etkisi bulunan fesadın engellenmesi, önüne geçilmesi için tevhid inancını tavsiye etmiştir. Çünkü Kur'an'a göre kötülük yapmaktan çekinmeyen, sözünde durmayan, yapılan sözleşmelere riayet etmeyerek toplumun huzurunu bozan ve fesat çıkaranlar; ancak kâfirlerdir. Burada ince bir nokta vardır ki; iman sahibi birey de böyle bir davranış içinde bulunabilir; fakat sahip olduğu iman onun içine düştüğü çirkin durumun farkına vardırarak, pişmanlık duymasına sebep olur ve kişiyi tevbe etmeye, böyle kötü bir davranışı terk etmeye sevk eder.³⁹⁴ Kur'an da fesatçılara yeryüzünde bozgunluk yapmayın diye söylendiğinde, onların bu ikazı kabullenmeyip aksine biz düzelticileriz, ıslah edicileriz diye cevap verdikleri beyan edilir. Bu verdikleri yanıt onların kalplerinde bulunan hastalığa işaret eder ve sahip oldukları maraz yüzünden hakikati göremezler. Böylece fesat insan ilk başta kendisine zarar

³⁹² Bilgen Kırıl, Funda Nayır, "Akademisyen Görüşlerine Göre Akademide Kin Tutma", *Yükseköğretim Dergisi*, C. 9, S. 3, 2019, s. 292.

³⁹³ Pişgin, *Kur'an'da Karakter İnşası*, s. 124.

³⁹⁴ Duran Ali Yıldırım, "Ayetler Işığında Bireysel ve Toplumsal Fesad Sebepleri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 13, 2016, ss. 124-125.

vermiştir; ancak bu hasar sadece onun kendi nefsi ile sınırlı kalmaz, devamında topluma da zarar verir hale gelir. Fesat cemiyet içinde fitne çıkarır, düşmanlık, çekememezlik, iyiliğe engel olmak gibi fiillerini insanlar arasında yaygınlaştırır, topluma içinde bulunduğu cemiyetin birliğini beraberliğini bozmaya kadar gidebilir, yeryüzünde savaşların çıkmasına sebep olabilir. Kur'an'a göre kâfir ve müşriklerin bozgunculuk adına yapılan davranışların altında yatan temel sebep tevhit inancını bozmak ve İslam'a zarar vermektir.³⁹⁵ Fesadın zıddı olan salah ise zararlı davranışları düzeltmek anlamına gelmektedir. İslah bir şeyde görülen bozulmayı ortadan kaldırmak, yararlı hale getirmek, kusurları gidermek ve iyileştirmek anlamına gelmektedir. Kur'an fesat çıkarmayı yasaklarken, ıslah etmeyi tavsiye etmiştir. Gönderilen bütün peygamberlerin ilk görevi ise bozulan toplumları düzeltmek, ıslah etmektir. Yapılan araştırmalar ise peygamberler arasında, çerçevesi en geniş ve en güzel ıslah faaliyetinin Hz. Muhammed'in gerçekleştirmiş olduğunu göstermektedir.³⁹⁶

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi fesatlık toplum içinde ölçü ve tartının bozulması, akrabalık bağlarının kesilmesi, haksız yere zulmederek başkasının malına el koymak, direk ya da dolaylı bir şekilde yeryüzündeki dengenin bozulması, fitneleri tetikleyerek kan dökülmesine sebep olmak, gibi kendini gösterebilir. Kısacası fesat kelimesi her türlü kötülüğü içine alacak ve aynı zamanda dini ya da dini olmayan mevzuları da kapsayacak kadar şümullüdür. İnsanların karşısına fesatlık içeren düşünce ve hareketler ile aile hayatında, iktisadi ve siyasal yaşamında olmak üzere her alanda karşılaşılabılır.³⁹⁷ Bu yüzden akıl sahiplerine düşen görev toplum içinde karşılaşılan fesatlık içeren davranışlar ile yüz yüze geldiğinde, Allah'ın kullarından istemiş olduğu ıslah edici tavrı sergileyerek düzeltme yoluna gitmeleridir.

Çocuk Bahçesi Dergisi çıkarıldığı yıllarda ise Osmanlı girdiği çıktığı, kaybettiği savaşlar dolayısıyla yıpranmış ve toplumda fesat baş göstermişti. Toplumun mevcut kurumlarında, bireylerin yaşamlarında, ahlaklarında bozulmalar görülmeye başlanmıştır. Bu sebepten dönemin eğitim kurumları ve çıkarılan dergileri toplumsal ahlakın iyileştirilmesine önem vermiş, bu konu ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Böyle bir ortamda Çocuk Bahçesi dergisi de üzerine düşen görevi yerine getirmeye gayret etmiştir. Dergi yayımlamış olduğu bir yazısında fesatlık ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: “*Zira dini celil Muhammedî'ye salık olan biz Müslümanlar, Hz. Kur'an'ın emir buyurduğu ahlaki hasene ve fezaili diniye ve*

³⁹⁵ Yakup Yüksel, “Kur'an'da Fesât Kavramı ve Müfsitlerin Nitelikleri”, *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, 2020, ss. 50-53.

³⁹⁶ Abdurrahim Arslan, “Hz. Peygamber'in İslâh Metodu”, *Marifetname*, C. 9, S. 1, 2022, ss. 85-86.

³⁹⁷ Ayşegül Murteza, *Fesad Kavramının Akitler ve Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019, ss. 6-8.

*içtimaiye ile muttasıf bulunuruz. Fakat bunlardan ayrılır veya ayrılmaya yüz tutarız, işte o zaman 'fesadı ahlak' beliyesi yakamıza sarılıp bizi felakete doğru sürükler.'*³⁹⁸ Buradan anlaşılıyor ki Çocuk Bahçesi dergisi fesat mevzusunu Kur'an bağlamında ele almış ve Kur'an'ın emir ve yasaklarından uzaklaşmayı fesat olarak nitelemiştir. Dergide yayımlanan bir yazıda, Endülüs Devleti döneminde yaşanan bir olay anlatılmıştır. Endülüs devleti ikbalinde prens Ferdinand'ın yakın dostu olan Cezal, Endülüs'te yaşayan Müslümanların ahlakını ona çok övmüştür. Daha sonra Cezal, arkadaşı prens Ferdinand'a Endülüs'te yaşayan Müslümanların ahlakını göstermek için onu pazara çıkarmış, birlikte alış verişi yapmışlardır. Alış verişi esnasında esnafın hırs ve tamahdan uzak durması, komşunu düşünen davranışlar içinde bulunması prensi hayrete düşürmüştü ve arkadaşına şu sözleri söylemiştir: *"Hakikaten kavmi Arap ahlakına hayran oldum. Fakat İspanya'ya buralar lazım olduğundan ben de bunların ahlakını para ile ve daha sair şeyler ile bozmaya çalışacağım. Bu suretle ancak onları mağlup ederim."* Yazı fesadın bir toplumu nasıl yıktığını izah eden şu cümle ile bitmiştir. *"Ferdinand ne derece muvafık olduğunu bize gösterdi. İşte fesadı ahlakla malul büyük bir hükümeti İslamiye'nin akibeti müthişesi..."*³⁹⁹ Dergi bu tür örnekler aracılığı ile çocuklara toplum içinde görülen fesadın bir devleti yıkacak kötü bir huy olduğunu izah etmeye çalışmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan ekonomik ve ahlaki bunalımlar göz önüne alındığında Çocuk Bahçesi dergisinin böyle bir izahı yapmış olması, derginin toplumun birlikteliğine ne kadar önem verdiğinin ve geleceğin neslini fesat gibi çirkin bir duygudan uzak tutmak istemesinin bir göstergesi durumundadır.

2.3.9. Hırs

Hırsın sözlük anlamı, bir şeyi ısrarla arzu etmek, sonu gelmeyen istek ve aç gözlülük, demektir. Ahlak kitaplarında ise kanaat etmenin tersi bir durum olarak ele alınmıştır. Yine bir hadiste *"Senin bir şeye olan aşırı sevgin gözüünü kör eder, kulağını da sağırlandır"* diye hırsın ne olduğu izah edilmiştir.⁴⁰⁰ Terim olarak ise hırs; mal, makam, şöhret elde etmek için gösterilen aşırı istektir. Ayette (Adiyat 100/8)'de *"Doğrusu o, malı çok sever."* buyurulmuştur ve bu ayet bize böyle bir duygunun insanda fitri olarak mevcut olduğunu göstermektedir. Çünkü insanın dünyada yaşaması, varlığını devam ettirmesi ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için böyle bir hisse ihtiyacı vardır; fakat kontrol edilmesi de gerekli olan bir duygudur. Ayette (Fecr 89/20), *"Malı aşırı derecede seviyorsunuz."* şeklinde ifade edilirken de denetim altına alınamayan hırs duygusu yerilmiştir. Hz. Peygamber, insan yaşlansa dahi onda hep canlı kalan

³⁹⁸ "Bazı Cevaplar", s. 252.

³⁹⁹ "Bazı Cevaplar", s. 252.

⁴⁰⁰ Mustafa Çağrı, "Hırs", <https://islamansiklopedisi.org.tr/hirs> (Erişim: 20.12.2023).

iki şeyden bahsetmiştir. Bu iki şey insanın hırsı ve emeldir. İnsanın mala, makama, şöhrete karşı olan hırsı ihtiras olarak adlandırılırken, sanki dünyada hep var olacakmış gibi servet biriktirme gayesi ile saldırganlaşması ise aç gözlülüktür. İnsan mal biriktirme, şöhret edinme gibi arzularına karşı olan hırsından dolayı, kısacık olan şu dünya hayatında çok çeşitli çabalar içinde girer. Aslında hırsın zararlı ya da faydalı olması, birey tarafından şiddetle istenilen şeyin haram ya da helal olup olmadığı ile ilgilidir. Kazancını helal yoldan kazanmak isteyen kişinin bu gayretine kötü diyemeyiz; fakat isteklerini gerçekleştirmek için nefesine engel olamayıp harama yönelen kişinin durumu iyi değildir. Hz. Ali, bir kişi yeryüzündeki her şeyin sahibi olsa, elinde bulundursa ve bunu da Allah rızası için harcamış olsa bu kişi zahittir, demiştir. Buna göre Allah için kazanan ve O'nun yolunda harcayan kişi hırs sahibi değildir. Kur'an da hırs kelimesi Hz. Peygamber'in insanların doğru yola gelmesi için göstermiş olduğu şiddetli arzusu, isteği şeklinde de ele alınmıştır. Çünkü Hz. Peygamber ümmetine karşı o kadar derin bir sevgi ve şefkat içindeydi ki, onların hiçbirinin cehenneme gitmesini istemiyor, bu yüzden sürekli onlara tavsiyelerde bulunup, Yüce Allah'a onlar için dua ediyordu. Bundan dolayı Hz. Muhammed, ümmetine karşı haris; yani çok düşkün olarak anılmış, övülmüştür. Bir de Kur'an' da Bakara suresi 96. ayette, Yahudi milletin yaşamaya karşı olan arzusu beyan edilmiş, bu isteğin onlarda diğer insanlardan çok daha fazla olduğu bildirilmiştir. Görüyoruz ki Allah'ın rızasına uygun olmayan bu arzu onları sapkınlığa götürmüştür.⁴⁰¹ Buhari ve Müslim'de yer alan ve İbni Abbas'tan rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah’u Teala buyurur: *Biz, serveti namaz kılmak ve zekat vermek için indirdik. Halbuki ademoğlunun bir dere dolusu altını olsa, bunun iki dere olmasını ister. Ademoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Tevbe edeni Allah bağışlar.*” Bu hadiste de işaret edildiği gibi insanın mal ve servete karşı tükenmeyen bir arzusu mevcuttur. Hz. Ömer, tama'nın, dünya malına düşkünlüğün fakirlik olduğunu ifade ederken, kimsenin servetine göz koymamanın da zenginlik olduğunu bildirmiştir. Ahlak ve vicdan sahibi bir insanın hırsa kapılmaması, başkasının kazancında, servetinde, makamında gözü olmaması lazımdır. Bunun içinde kişinin kanaat sahibi olması ayrıca rızık, nafaka, ahiret, dünya gibi konular ile ilgili bilgi sahibi olması önemlidir. Şairin birisi şiirinde, insanlara hırsa düşmemesi için tavsiye niteliğinde; geçimin geçmekte olan birkaç saatten ibaret olduğunu, kişinin ise geçimine kanaat ederek, şiddetli arzularını terk ederek hür olması gerektiğini söylemiştir.⁴⁰²

Hırsının esiri olmuş kişiler kendileri huzursuz olduğu gibi çevresine karşı da bazen böbürlenme, bazen açgözlülük gibi sergilemiş olduğu tavırlar ile rahatsızlık verebilir. Çocuk

⁴⁰¹ Adem Dölek, “Sünnet Işığında Hırs hastalığı ve Korunma Yolları”, *HRÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 6, 2003, ss. 53-56.

⁴⁰² Gazâli, *Ihyâu Ulûmi'd-din*, ss. 527-531.

Bahçesi dergisinin çıktığı yıllar Balkan savaşları sonrasındır. Osmanlı bu savaşta çok sayıda can kaybetmiş, ekonomi olarak da kötü bir durum içine düşmüştür. Halk böyle bir durumun neticesi olarak fakirleşmiştir. Ülkenin ve insanların fakru zaruret içinde olduğu bir durumda, mal sahiplerinin sahip oldukları serveti çevresine ve ülkesinin menfaatine olacak şekilde kullanması, içinde bulunduğu toplumun ondan beklediği bir davranıştır. Hırs ise böyle güzel ve erdemli bir davranışın önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Çocuk Bahçesi dergisi geleceğin nesillerini toplum için birer faydalı birey olarak yetiştirmeyi hedeflediği için hırs konusuna da değinmiş, okurunu hırs gibi yerilen bir davranıştan korumaya çalışmış ve yazılarında paylaşmayı, yardımlaşmayı, birleşmeyi öne çıkarmıştır. Dergide bu mevzu hırsın kişiyi esir alan ve nerdeyse bireyin aklına hüküm eden ve her işine karışan bir efendi mahiyetinde olduğu bildirilmiştir.⁴⁰³ Burada kişiye düşen ise hırsın ne olduğunu, hırsın sahibine nasıl zarar verdiğini bilmesi ve onu kötüye sevk eden hırs gibi bir efendinin elinden kurtularak özgürleşmesidir.

2.3.10. Küfürlü Konuşmak

İnsanlar birbirleri ile iletişim halindeyken içinde bulundukları topluma ait dili kullanırlar ve bazen de kendileri çok farklı anlamlara gelebilen başka kelimeler üretebilirler. Bu şekilde türetilmiş kelimelere ise yapma dil veya uydurma dil denilir. Bir de bunun dışında istenilmeyen, hoşlanılmayan durum ve vaziyet karşısında kullanılan kaba bir dil vardır. Bu dil genelde öfke, korku, eğlence gibi insanın kendisini kontrol altına almakta zorlandığı zamanlarda ortaya çıkar. Bu şekilde tezahür eden bu sözler karşı tarafa acı verme, kışkırtma, şiddeti tetikleme gibi etkiye sahip olan argo ve küfürlü kelimelerdir. Argo ve küfürlü konuşma şeklinin, saldırgan kişiliğe sahip kişiler arasında kullanımının daha yaygın olduğu düşünülmektedir. Argoda küçük düşürücü ve aşağılayıcı sözler mevcut iken küfürlü sözlerde insanın kişiliğine, namusuna, gururuna karşı kullanılmış hakaret tarzında çirkin ifadeler bulunmaktadır.⁴⁰⁴

Küfür kelimesi Türkçede ağır söz söyleme, sövme, ayıp ve çirkin ifadelerde bulunma anlamındadır. Arapçada ise buna karşılık olarak, sebb, ta'n, hakaret etme kavramları karşılık gelmektedir. Kur'an-ı Kerim' de (Beled 90/9): *"Biz ona iki göz, bir dil, iki kulak vermedik mi, iki apaçık yolu (hayır ve şer yolunu) göstermedik mi?"* buyurulmuş ve konuşmamızı sağlayan dil ile dudaklar nimetler arasında sayılmıştır. Ayrıca bir diğer ayette (Bakara 2/ 263) ifade edildiği gibi *"Güzel bir söz ve kusurları bağışlama, ardından eziyet gelen sadakadan daha*

⁴⁰³ "Doğru Düşünceler", Çocuk Bahçesi, 27 Şubat 1329, s. 31.

⁴⁰⁴ Ahmet Çiçek, Mustafa Yağbasan, "Küfür ve Argonun Gündelik İletişimdeki Yeri Üniversite Öğrencileri Özelinde Bir Alan Araştırması", *Akdeniz İletişim Dergisi*, S. 32, 2019, ss. 13-15.

hayırlıdır...” buyurularak Allah’ın vermiş olduğu bu uzuvları hayır, güzellik, iyilik yolunda kullanılması tavsiye edilmiştir. Allah Resulü ise sövmenin toplum içinde meydana getireceği olumsuz sonuçlarından dolayı şöyle buyurmuştur: “Mü’min insanların şerefine saldıran, lanet okuyan, çirkin konuşan, ağzı bozuk kişi değildir.” (Tirmizi, “Birr”, 48). Allah Resulü yukarıdaki beyanı ile kötü sözler hakkında açıklama yapmış ve ümmetini böyle bir davranış şeklinden uzak tutmaya çalışmıştır. Nitekim Hz. Peygamber yeni müslüman olmuş olan Cabir b. Süleym’e sövmemesini tembihlemiştir. İslam ahlakçıları sövme ve kötü söz kullanmayı dilin afetleri arasında kabul etmişlerdir. Burada bütün bu açıklamalardan sonra küfür eden kişiye karşı nasıl bir tutum sergilenmeli sorusu akla gelebilir. Bu sorunun cevabı Kur’an-Kerim’de (el-Furkan 25/63) şöyle açıklanmıştır. *“Kendini bilmez kimseler onlara sataştığında ‘selam’ deyip geçerler.”*⁴⁰⁵

Allah Teala hiçbir zaman kulunun kötü bir hal ve tavır içinde olmasını onaylamamıştır. Her zaman şartlar ne olursa olsun O’na inananların edepi tavırlar sergilemesini istemiştir. Çünkü insanların iyi ya da kötü olarak ortaya koymuş olduğu hisleri, düşünceleri, kullanmış olduğu sözleri bireyin içinde bulunduğu cemiyeti iyi ya da kötü etkileyecektir. Bu sebepten yeryüzünde Allah’ın halifesi konumunda olan insanoğlu her hareketinde Allah’a karşı mesuldür. Fakat insanlar her zaman her durumda kendisinden beklenen doğru davranışı sergilemeyebilir. Bireylerin içinde bulunmuş olduğu gerek sosyal gerek ekonomik şartlar normal seyrinde iken duygularını kontrol altına alabilmesi kolaydır. Fakat şartlar çetin bir hal aldığı anda, öfke ve kızgınlık gibi duyguları ön plana çıktığı zamanlarda bireyler kendilerini güçsüz ve zayıf hissedebilirler. İşte kişinin zayıf hissettiği bu anlarda duygularını, fikirlerini ifade ederken kontrolsüz davranarak küfür gibi söylemlerde bulunabilirler. Yapılan araştırmalarda savaş gibi insanların hem madden hem de manen zorluk içinde bulunduğu zamanlarda az önce bahsettiğimiz sebeplerden ötürü küfürlü söylemlerin arttığı tespit edilmiştir. Nöroloji ve psikoloji küfürlü söylemler üzerinde çalışmalarda bulunmuş ve küfrün insanda bir güç meydana getiren bir işleve sahip olduğu üzerine bir kanıya varmışlardır. İnsanlar şaşırdıklarında, üzüldüklerinde, öfkelenediklerinde bu tür sözlerle müracaat edebilmektedirler.⁴⁰⁶

Yapılan araştırmalara göre küfürlü konuşmanın arka planında kişiye vermiş olduğu bir güç oluşturma işlevi ve insanın savaş gibi zor şartların olduğu durumlarda böyle bir ihtiyaca gereksinim duyduğu ortaya koyulmuştur. Fakat şartlar ne olursa olsun içinde hakaret, alay, sövme gibi sözlerin bulunduğu konuşmalar her zaman toplumsal birlikteliğe zarar vericidir. Çocuk Bahçesi dergisinin yayımlanmış olduğu yıllarda savaşlar sebebiyle devlet ve halk

⁴⁰⁵ Mehmet Boynukalın, “Sövme”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sovme> (Erişim: 12. 01. 2024).

⁴⁰⁶ Hilal Ekşi, “Küfür Etmenin Kısa Tarihi”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2023, s. 375.

fakirleşmiş, ekonomik şartlar zorlaşmış ve harp meydanlarında can kayıpları yaşanmıştır. Kısaca bir insan ve bir ülke için zor sayılabilecek bütün şartlar mevcuttur. Bu tür durumlar insanlar kendilerini güçsüz, çaresiz hissettiği anlardır. Dergi büyük bir öngörü ile insanların içinde bulundukları durumun zorluğundan dolayı, küfürlü sözlere müracaat edilebileceğini öngörmüş, küfürlü söz kullanmanın ne kadar çirkin bir davranış olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Dergide yer alan yazıda bir gün yazarın yolu mahalle aralarına düşmüş ve sokakta oynayan çocuklar ile karşılaşmıştır. Burada yazarın dikkatini çeken şey çocukların birbirlerine karşı küfürlü konuşmasıdır. Kendi kendine “*Bu yaşta kızlar, bu kadar çirkin manalı kelimeleri acaba nereden öğrenmişlerdi.*” diye düşünmüştür. Bu arada bir çocuk yanına gelmiş ve yazara “*Efendi baba... şu kız, şu Hesna, bana fena lakırtılar söylüyor, hem de benim dinime imanıma sövüyor.*” demiştir, sonrada yalancıkta ağlama taklidi yapmış ve yazarı şaşırtmıştır. Yazar bu durum karşısında duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirmiştir: “*Ben kederimden yere serilmek üzere idim. Bu yaşta şu kızcağzı... Her türlü pislikleri kusuyor iftira ve yalanı mükemmel suretle biliyordu.*”⁴⁰⁷

Kullanım amacı ne olursa olsun bu tür ifadeler insanlar arasında olması beklenen iletişime engel teşkil edebilecek mahiyette olduğu için, dergi bu tür söz ve davranışlardan uzak durulmasını okuruna nasihat etmiştir. Bunların hepsini genelde kötü, fena ahlak olarak adlandırmış ve bununla ilgili olarak da “*Fenalık kömüre benzer. Eğer yakmazsa karartır.*”⁴⁰⁸ şeklinde kötü ahlakın sahibine vereceği zararı açıklamıştır. Ayrıca “*Fenayı kimse takip etmez. Lakin o daimen kaçar. Kendisini kovalayan yine kendi fenalıdır.*”⁴⁰⁹ “*Her fena adama yine acıklı fena bir gün gelir.*”⁴¹⁰ diyerek fena ahlakının akıbetini okuruna izah etmiştir.

2.4. Çocuk Bahçesi Dergisi Yazılarında Ebeveynlere Yapılan Nasihatler

Çocuk yetiştirmede ailelerin önemi mühimdir. Özellikle bebeklik ve çocukluk zamanlarında ebeveynin evladına olan tutumu, davranışı, yaklaşımı, birey üzerinde bir ömür boyu etkisini sürdürür. Ebeveynin çocuğa karşı sergilediği tutumda ise genelde onların çocuktan beklentisi, ebeveynlik rolünden neler hissettikleri ve kişilik özellikleri gibi durumlar etkili olmaktadır.⁴¹¹ Buradan da anlaşılacağı üzere geleceğin nesli olan çocukların madden ve manen hayata güzel bir şekilde hazır olmalarını sağlayan en önemli faktör ebeveynin çocuğa

⁴⁰⁷ Dereli Âtâ, “Kendi Kendine Söylenme, Monolog”, s. 109.

⁴⁰⁸ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, 8 Mayıs 1330, s. 182.

⁴⁰⁹ “Doğru Düşünceler”, s. 182.

⁴¹⁰ “Doğru Düşünceler”, s. 182.

⁴¹¹ Çare Sertelin, *Ebeveyn Tutumlarının Sosyo-Kültürel yapı ve Fonksiyonları İle İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 2; Şeref Göküş, “II. Meşrutiyet Dönemi İslamcı Çizgideki Süreli Yayınlarında Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Artuklu Akademi*, C. 7, S. 1, 2020, ss. 109-110.

olan yaklaşımıdır. Bu sebepten çocukların topluma faydalı, güzel ahlaki değerlere sahip iyi bir insan olarak yetiştirme konusunda ebeveynlere büyük görevler düşmektedir. Böyle bir sorumluluğun farkında olan ebeveyn çocuğu ile etkileşim içinde bulunduğu zamanlarda tavır, söz ve fiillerine karşı dikkatli olmalı, çocuğun ruhsal gelişimine onun edineceği huy ve karaktere zarar verici bir tutum içinde bulunmamaya dikkat etmelidir. Ayrıca ebeveyn kalbinde, gönlünde çocuğuna karşı güzel duygular barındırmalı ve sahip olduğu bu hissiyatı da evladına aktarabilmelidir. Evlat sevgisi Allah'ın hayvanlara dahi vermiş olduğu nimetlerdendir. Ve ebeveyn ile çocuk arasında kurulan ilişkide kilit nokta anne ve babanın çocuğa göstermiş olduğu sevgidir.⁴¹²

Ebeveynin evladına yaklaşım şekli çocuğun sosyal gelişiminin temellerini oluşturmaktadır. Ailelerin çocuklarına karşı sergilemiş olduğu davranışlar karakterlerine etki eder ve bu da çocuğun diğer bireylerle olan ilişkisine yansır. Çocuğun ailesinden görmüş olduğu olumlu davranışlar onu ruhsal açıdan uyumlu kılarken tam tersi bir tutum da bazı ruhsal problemlerin teşekkül etmesine sebep olabilir.⁴¹³ Çocuk büyüdüğünde toplum içinde fert olarak hareket ettiğinde ailesinden öğrenmiş olduğu tavırları ortaya koyacaktır. Çünkü çocukluk zamanlarında öğrenilen bu tutumlar kolay şekilde atlatılamayacak kadar insanın derinliklerine nüfuz etmektedir. Hatta çocuk sadece canlıları değil cansızlara olan; yani sahip olduğu eşyasına ve başkalarının eşyalarına karşı da geliştirmiş olduğu tutumları çocukluk evresinde kazanır. Her ne kadar kişinin eğitimi bir ömür boyu devam etmiş olsa da, çocukluk evresinin etkisi sürekli olarak bireyde etkisini göstermektedir. Bireyin temiz ya da pis olması, tutumlu ya da savurganlıkta bulunması gibi davranışlar, bu dönemin etkilerini taşımaktadır. Çocukluk döneminde çocuğun kimlerle etkileşim içinde olduğu da önemlidir. İleride sosyal bir birey olma yolunda ilerlerken çocuk özdeşim kurduğu, yakın ilişki içinde bulunduğu kimseyi kendine rol model edinecektir. Bu kişiler ilk başta anne ve baba olsa da çocuğun sürekli görüşmüş olduğu hala, teyze, amca gibi yakın çevre de çocuğa örnek olabilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere ebeveynle çocuklarının birlikte vakit geçirdiği diğer aile üyelerinin çocuğa karşı olan tutumlarını da göz ardı etmemelidirler. Bütün bu bilgilerden hareketle anne ve babanın çocuğuna vereceği en önemli iki şeyin sevgi ve eğitim olduğunu söyleyebiliriz. Sevgi başta da ifade ettiğimiz gibi çocuğu kabullenmek, kollamak iken, eğitim çocuğun inancı ve hayatının devamında ona lazım olacak olan becerileri kazanması, güzel

⁴¹² Arzu Kayacan, Nurullah Denizer, “Gelecek Nesillerin İnşasına Işık Tutması Bakımından Kur’ân’da Bahsi Geçen Ebeveynler ve Çocuklarına Yaklaşımları”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, ss. 314-317; Şeref Göküş, Bülent Koçoğlu, Rıfat Atay, “Aliya İzzetbegoviç’e Göre Bireyin ve Toplumun Eğitiminde Kadının Rolü”, *TARR-Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3, 2020, ss. 345-350.

⁴¹³ Fatih Aydoğdu, Mücahit Dilekmen, “Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi, Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2016, s. 570.

erdemleri edinmesidir.⁴¹⁴ Ebeveyn olmak demek, çocuğun büyüme sürecinin her evresinde çocukla birlikte olmak ve ona güzel rehberlik etmek demektir. Çocuğun gelişim aşamasında geçirmiş olduğu her evrenin içinde ebeveyn bilinçli, sevecen bir şekilde çocuğunun yanında yer almalıdır ki, güzel ahlaklı bireyler yetişebilsin.⁴¹⁵

Derginin çıkarıldığı yıllarda hem ruhen hem bedenen sağlıklı yetişecek nesillere devletin ve milletin ihtiyacı vardır. Esasen aklıselim, kalbi selim, bedeni selim olan kişiler, her zaman her toplumda aranan, arzulanan bireylerdir. Ve her daim onlara ihtiyaç vardır. Böyle insanların yetişmesi için ebeveynler yukarıda da bahsettiğimiz gibi çocuklarına bebeklikten itibaren çok özenli davranmalıdır. Dergi bunun önemine binaen ebeveynlere çocuklarını iyi birer bireyler olarak yetiştirilmesini hususunda nasihatlerde bulunmuştur. “Nevzade ve Lalası” adlı hikâyede serbaba, torunu için bir lala tayin etmiştir. Lakin bu lalanın ağzında argo sözler bulunmaktadır. Birkaç gün sonra çocukta lalası gibi konuşmaya başlamıştır. Dergide bu durum “ *Lakin çocuğun hassas bir fotoğraf camına benzeyen dimağı bu tabirleri zapt etti.*” şeklinde yorumlanmıştır. Hikâyenin sonunda durumu fark eden Serbaba lalayı değiştirmiştir. Dergi hikâyenin sonunda ebeveynlere şu nasihatte bulunulmuştur: “*Ve siz aile babaları, evlatlarınızı terbiyenin yolunu bulunuz. Terbiye-i iptidaiyeden hasıl olan şeyleri sonra tashih pek zordur. ‘Can çıkmayınca huy çıkmaz.’ Derler. Bu çıkmayan huylar insanların pek küçük yaşlarında ettiği huylardır. Burasını hiçbiriniz unutmamalıdır.*”⁴¹⁶ Çocuk Bahçesi dergisi yayımlamış olduğu bu tür yazılar ile çocuk yetiştirmenin önemine dikkat çekmiştir.

Ebeveynlerin çocuğa göstereceği sevgi ve vereceği eğitimin yanında çocuktan beklentileri de önemlidir. Ebeveynler bu tür istek ve arzularında çocukların yaşlarını, güçlerini, becerilerini dikkate almalıdırlar. Kur’an-ı Kerim’de (Bakara 2/286): “Allah kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz...” buyrulmaktadır. Dergi ebeveynlerin çocuklarına yaşının üzerinde bir vazife vermemelerini “Her Mevsimin Bir Çiçeği” adlı hikâyenin içinde izah etmiştir. Hikâyede dedesi ile birlikte yaşayan Vecdi, dedesine olan merhametinden dolayı yemek yapma sorumluluğunu üzerine almak istemiştir. Bunun üzerine dedesi ona “...her yaşın bir icabı her mevsimin bir çiçeği vardır... Lakin sevgili evladım, her yaşın yapabileceği şey var, yapamayacağı şey var. Sen yaşta bir çocuk yemek yapamaz... Bu

⁴¹⁴ Mehmet Zeki Aydın, “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”, *Çocuk ve Medeniyet*, C. 6, S. 12, 2021, ss. 53-54. Şeref Göküş, Bülent Koçoğlu, Rifat Atay, “Aliya İzzetbegoviç’e Göre Bireyin ve Toplumun Eğitiminde Kadının Rolü”, *Anmak, Anlamak ve Aşmak Bağlamında Aliya İzzetbegoviç*, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, ss. 316-326.

⁴¹⁵ Ahmet Çın, “İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Ahlak Eğitimi”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 1, 2021, s. 553.

⁴¹⁶ Özdemir, “Nevzade ve Lalası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 84.

âlemde gençlik ve ihtiyarlığın, hâsılı her yaşın işi vardır, sevgili evladım!" ⁴¹⁷ demiştir. Söz konusu cümlelerle dergi, çocuklara verilecek görevler ile ilgili ebeveynlere üstü örtük bir mesaj vermiştir. Çocuklar ailelerinin ya da yakın çevrelerinin ondan beklemiş olduğu bir davranışı gerçekleştirdiğinde ise çocuğun bu davranışına saygı duymalıdır. Davranışın devamlılığını sağlamak için çocuk onore edilmelidir. Dergide evladının güzel bir davranışını destekleyen ve onun sürekli böyle davranışlar içinde olmasını teşvik eden ebeveyn tutumu da şöyledir: *"Serbaba pek müteessir olmuş ve gözleri yaşla dolmuştu. Oğlanı iftihar ve muhabbetle bağrına bastı. Ve 'Sevgili Cemil, benim büyük yürekli oğlum berhudar ol. Bin kere aferin sana yeminli kardeşin benim ahiret oğlumdur... Karşıma gel seni öpeyim bir kere daha öpeyim sevgili oğlum'"* ⁴¹⁸ Bu ifadelerle çocuğun yapmış olduğu güzel davranış taltif edilmiş ve bu davranışının devamının da beklendiği çocuğa güzel bir lisan ile söylenmiştir.

Çocuğun kendisine has bir benlik oluşturmada ebeveynin tutumu önemlidir. Çok kontrolcü çocuğu sıkkan, ona yaşından fazla sorumluluk yükleyen bir ebeveyn kadar çocuğa ilgisiz kalan, onun güzel yetişmesinde hiçbir sorumluluğu yerine getirmeyen ebeveyn tutumu da yanlıştır. Bu tür ebeveyn yaklaşımında çocuğa sınır koyulmaz, çocuğun davranışlarının bir hududu yoktur. Anne baba evladını başıboş bırakmış ve onun eğitime, terbiyesine karşı ilgisizdir. Bu durumda çocuk kendisini aileden dışlanmış hissedebilmektedir. Çocuk anne babasının ya da diğer insanların dikkatini üzerine çekmek için toplumun belirlemiş olduğu kurallara aykırı davranışlar geliştirebilir. İlgisiz ebeveyn tutumunun sonucu olarak ise çocukta kaygı, endişe, kin ve düşmanlık duyguları oluşabilir. Ayrıca çocuk kendine karşı güven geliştirmekte zorlanabilir ve bu durum ileride içinde bulunacağı sosyal çevre ile sağlıklı ilişki içinde olmasına engel teşkil edebilir. ⁴¹⁹

İlgisiz ebeveyn tutumunun çocuğun kişiliğinde oluşturduğu hasar ve bunun davranışlara yansımaları Çocuk Bahçesi dergisinin de konusu olmuştur. Derginin yazarı Dereli Âtâ, sokakta dolaşırken başıboş çocuklar ile karşılaşmış ve onların terbiyeden mahrum halleri dikkatini çekmiştir. Yazar, şahidi olduğu bu olumsuz olay ile de ilgili olarak ebeveynleri hicveden şu sözlere dergide yayımlanan yazısında yer vermiştir: *"Kabahat çocukların değil, evladını köy tavukları gibi sokaklara salıveren ve bütün gün çirkin sözler söylemek ve biçimsiz oyunlar oynamakla ve günlerini geçirmelerine sebep olan analar da babalar da..."* ⁴²⁰ Kısacası yazar bu sözleri ile çocuklarıyla ilgilenmeyen ebeveynlerin evlat

⁴¹⁷ "Hızır Babanın Hikâyeleri: Her Mevsimin Bir Çiçeği Vardır", *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 250.

⁴¹⁸ "Hızır Babanın Hikâyeleri: Ne Ekersen Onu Biçersin", s. 4.

⁴¹⁹ Özgün Ceylan, *Anne baba Tutumları İle Çocuğun Sosyalleşme Süreci Arasındaki İlişki: Okul Öncesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 12.

⁴²⁰ Dereli Âtâ, "Kendi Kendine Söylenme, Monolog", s. 108.

yetiştirmediğini başıboş bıraktığını ifade etmiş ve ebeveynlerin çocuklarına karşı ilgisiz tutumlarını yermiş ve bir çocuk için terbiyenin ne kadar önemli olduğunu da şu söz ile ifade etmiştir : “*Bir çocuğa bırakılacak en büyük servet terbiye ve talimdir.*”⁴²¹

İnsan hayatında çocukluk evresi çok kıymetlidir ve herkesin en net hatırladığı anılar çocukluğuna dair olanlardır. Çocukluk dönemini mutlu ya da mutsuz geçirmesi bir insanın bütün hayatını etkilemektedir; çünkü çevredeki uyarıcıların insan hayatında en fazla etkili olduğu dönem çocukluk evresidir. Bireyin hayatında bu kadar kritik etkisi olan çocukluk döneminin en temel duygusu ise mutluluktur. Çocuğun yetişmiş olduğu aile ortamında mutlu olması onun arkadaş ilişkilerine, okul hayatına yansıyacak ve bulunduğu ortamdan haz almasını, meslek hayatında başarılı olmasını sağlayacaktır.⁴²² Çocuk Bahçesi dergisi geleceğin nesilleri olan çocukların en güzel şekilde yetişmesini hedeflemiştir. Çocukluk evresinin ne kadar kıymetli ve değerli olduğunu okurunun ebeveynlerine hatırlatmak istemiş ve bu konuda onların hassas davranmaları gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Dergide yayımlanan şu özlü söz derginin bu konudaki tutumunu sergilemektedir. “*Bir insan çocuklarını mesut etmelidir ki, onlar çocukluk zamanını minnet ve memnuniyetle ansınlar.*”⁴²³

Çocuk hayatının ilk toplumsal ilişkisini aile içinde gerçekleştirir. Sosyal çevresi ile olan ilişkilerinde bir kişinin çocukluğu ve ailesi ile kurduğu ilişki nasıl büyük önem arz ediyorsa, çocuğun ileride oluşturacağı ekonomik hayatın şekillenmesinde de ailenin önemi büyüktür. Çocuk alış-veriş, tüketme gibi konularda yakın çevresini kendine örnek alacaktır.⁴²⁴ İnsanı israfa iten sebeplerin arasında başkalarına gösteriş yapma arzusunu da gösterebiliriz. Gösteriş bazen bir eşya, bazen bir kıyafet ile olabilir. Bundan zevk alan kişiler ise harcamalarını bu yönde gerçekleştirecekler ve yetiştirmiş olduğu çocuklarına da güzel olmayan bir rol modellik yapmış olacaklardır. Bu sebepten dergide ebeveynlerin buna benzer tavırları yerilmiş ve bu konu ile ilgili şu söz paylaşılmıştır: “*Çocuklarına iyi olmayı öğret ki, hayatlarını mesudâne geçirsinler. Çocuklara sefahat fikri verecek elbiseler giydirmek, çocuklara fenalık etmektir.*”⁴²⁵ Çocuk Bahçesi dergisi yazılarında toplumun kalkınmasını önemsemiş ve bu minvalde yapılabilecek çalışmalara değinmiştir. Çalışkan olmak, yardımlaşmak, ticarethaneler açmak gibi meselelere paylaştığı yazılarında yer vermiştir. Dergi müsriflik ile ilgili ebeveynlere yapmış olduğu bu uyarı ile aslında toplumsal

⁴²¹ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 78.

⁴²² İrem Feride Manici, Nur Aydın, “Öğretmen Adaylarının Çocukluk Dönemi Mutluluk/Huzur Anıları İle Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 2, 2017, s. 162-163.

⁴²³ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, 20 Mart 1330, s. 78.

⁴²⁴ Seda Taş, *9-14 Yaş Çocuklarının Tüketici Bireyler Olarak Sosyalleşmeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2020, s. 111.

⁴²⁵ “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, 20 Mart 1330, s. 78.

kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sunmak istemiştir. Müsrif, zevk ve eğlencesini düşünen kişinin gündeminde toplumun sorunlarına çare olmak gibi bir düşüncenin yer almaması ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca müsrif, sefahat sahibi bireyin topluma faydası olmadığı gibi, bu kötü huyu zamanla onu fakirleşmeye kadar götürebilir; böylece zamanla diğer insanların yardımına muhtaç hale gelebilir. Böyle bir olasılıkta ise kendi gelirini tüketerek içinde bulunduğu cemiyete katkı sağlayamadığı gibi, başkasının gelirinden de pay alarak toplumun menfaatine katkı sağlayacak birikimin azalmasına sebep olabilir. Dergi bu konuda hassa bir tutum sergileyerek ebeveynleri uyarmış, çocuklarını küçüklüklerinden itibaren sefahate sürükleyecek şekilde yetiştirmemelerini öğütlemiştir.

Çocuğun sefahate, zevk ve eğlenceye düşkün olarak yetişmesi onun hayatı için nasıl problem teşkil edebilirse aynı şekilde bir çocuğun obur olarak alıştırılması da onun hayatını olumsuz etkileyebilir. Bundan dolayı bir çocuğun küçük yaşlarda edinmiş olduğu beslenme alışkanlığı ileride onun sağlıklı bir birey olması, yaşam kalitesinin iyi ya da kötü olmasını etkileyecektir. Bundan dolayı ebeveynler çocuklarına daha erken yaşlardan itibaren sağlıklı beslenme bilincini oluşturmaya gayret etmelidirler. Çocuğa sağlıklı beslenme konusunda bilinç oluşturmada ailenin tutumu büyük önem arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim ise bu mevzu ile ilgili olarak Muhammed suresinde (47/12) “....dünya zevklerinin peşlerine düşenler hayvan gibi yiyip içerler.....” buyurulmuş, çok fazla yiyip içmek, oburluk yapmak yerilmiştir.⁴²⁶ Çocukluğunda sağlıklı bir şekilde beslenen çocuklarda daha küçük yaşlarda iken bazı hastalıklar baş gösterebilmektedir. Bu hastalıklardan bir tanesi de obezitedir. Çocukların erken dönemde böyle sorunlar ile karşılaşması onlarda psikolojik problemlerin de teşekkül etmesine sebep olabilir. Ayrıca bu sorunlar devam ettiğinde ileride çocuğun sosyal çevre edinmesine ya da içinde bulunduğu çevresi ile ilişkilerinde sorunlar yaşamasına sebep olabilir.⁴²⁷ Çocuk Bahçesi dergisi bir çocuğun topluma faydalı bir birey olarak yetişmesi konusunda çok farklı başlıklara, konulara değinmeye çalışmıştır. Bunlardan bir tanesi de oburluk olmuştur. Toplumun kalkınması, ayakta kalarak varlığını devam ettirmesi için sağlıklı bireylere ihtiyaç vardır. Bundan dolayı dergi geleceğin nesilleri olan çocukların her anlamda sağlıklı yetişmesi ve topluma faydalı bir birey olması konusunda her türlü mevzuyu gündemine almaya gayret etmiştir. Bu konu ile ilgili dergi okuru olan çocuklara çeşitli hikâye ya da yazılar ile sağlıklı, dengeli beslenme ile ilgili bilgiler vermeye gayret etmiş; aynı zamanda derginin okuru konusuna değinmiş ve bu mevzu ile ilgili derginin okuru olan

⁴²⁶ Adem Elgün, Hasan Yetim, “İslam Perspektifinden Obezite ve Helal Hayat”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 1, 2020, ss. 20-21.

⁴²⁷ Bayram Deleş, “Çocukluk Çağı Obezitesi”, *H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, 2019, s. 19.

çocukların ebeveynlerine, “*Evladını obur alıştıranlar, evlatlarına acımayanlardır.*”⁴²⁸ şeklinde nasihatte bulunmuştur.

Yukarıda yapmış olduğumuz bütün açıklamalar ve dergiden aldığımız alıntılar doğrultusunda Çocuk Bahçesi dergisinin bir çocuğun hem beden hem zihnen iyi yetişmesi ve topluma faydalı bir birey olabilmesi için okuru olan çocukların yanında onların ebeveynlerini de ihmal etmediğini görebiliyoruz. Derginin içinde bulunduğu dönem dikkate alındığında dergi böyle zor şartlar ve zamanda toplumsal kalkınmayı sağlamak ve toplumun bekası için çocukların yetiştirilmesi konusunda, yeri geldiğinde ebeveynlere de nasihatlerde bulunarak üzerine düşen görevi yapmaya gayret etmiştir.

⁴²⁸ “Doğru Düşünceler”, s. 78.

SONUÇ

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok alanda çözümlerle, düzeltme çalışmalarıyla ve yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde fikir çatışmaları yaşanmış, siyasi gelişmeler olmuş, ekonomik ve toplumsal alanda pek çok değişim meydana gelmiştir. Söz konusu dönemde Osmanlı Devleti art arda yenilgiler almış, bu durum halk arasında karışıklıklara neden olmuş, nihayetinde pek çok sıkıntının yanında ahlaki alanda da sorunlar baş göstermiştir. II. Meşrutiyet Dönemi fikir adamları, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulabilmesi için çeşitli çözüm arayışlarına girmişlerdir. Bu minvalde eğitim kurumlarının milli birlik ve beraberliği sağlayacak, çalışkan, dürüst, vatansever, sorumluluk sahibi nesiller yetiştirmesi hedeflenmiş, dönemin süreli yayın organları da bu amaca hizmet ederek eğitim kurumlarına destek olmaya gayret etmiştir. Çalışmamıza konu edilen Çocuk Bahçesi dergisi söz konusu amaca hizmet eden II. Meşrutiyet Dönemi süreli yayın organları arasındadır ve okuyucuları çocuklar/gençlerdir.

20 Şubat 1329 (5 Mart 1914) ile 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914) yılları arasında yayımlanan ve başyazıları Özdemir mahlası ile Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi tarafından yayın hayatına atılan derginin çıkış amacı; çocukları eğlendirmek, eğlendirirken de faydalı bilgiler öğretmek ayrıca gençliği çalıştırmak, çalıştırmaya alıştırmak şeklinde izah edilmiştir. Derginin yayımlanan tüm nüshaları teker teker incelendikten sonra özellikle vurgulanan ve sık sık değinilen ahlaki değerler tespit edilerek sınıflandırılmış, yayımcının okuyucusunu uyardığı, üzerinde durmaya değer bularak ele aldığı kötü davranışlar listelenmiştir. Bu bağlamda Çocuk Bahçesi dergisinde; vicdanlı olmak, çalışkanlık, vatan sevgisi, merhamet, dayanışma, komşuluk, vefa, fedakârlık, sabır ve yardım severlik erdemlerine önem atfedildiği görülmüştür.

Çocuk Bahçesi dergisi vicdanlı olmayı ahlaki davranışlara yön veren en önemli etken olarak zikretmiştir. Bu duygunun kaybedilmesini ise kişinin sevdiği birini kaybetmesinden daha kötü bir durum olarak nitelendirmiştir. Zira vicdanlı olmak insanın karar alma mekanizmasına etki eden, doğru ve yanlış ayırt etmede bir aydınlatma görevi gören önemli bir erdemdir, yokluğu ise haksızlıklara, zulümlere, bencilliklere ve toplumun fesada uğramasına neden olmaktadır. Bir diğer değer olan çalışkanlık konusu dergide kişinin vatanına duyduğu bağlılığın simgesi olarak ele alınmış, mektebe gitmek ve çalışmak vatanseverlik olarak değerlendirilmiştir. Dergiye göre ülkenin içinde bulunduğu vahim durumdan kurtulması, yücelmesi için geleceğin nesli olan çocukların çok çalışması

gerekmekte, hem okulda hem de iş hayatında, kısacası topluma hizmetin gerektiği her alanda çalışkan ve gayretli olunmalıdır. Çünkü çalışkanlık fertlerin hem kendi menfaatleri sebebiyle hem de içinde bulundukları toplumun kalkınması, varlığını devam ettirmesi ve ülkenin güçlü olması için kazanılması gereken bir disiplindir.

Devletlerin varlıklarını devam ettirebilmesi, kendi dini inançlarını ve kültür miraslarını koruyabilmesi, sahip olduğu değerleri nesilden nesile aktarabilmesi için üzerinde özgürce yaşayabilecekleri topraklara ihtiyaçları vardır. Bundan dolayı vatan toprağının, insanların canları ve malları pahasına korunması gerekmektedir. Bahsi geçen hakların muhafaza edilebilmesi için Çocuk Bahçesi dergisi vatan sevgisini okuruna vermek, yerleştirmek istediği en temel duygular arasına almış, bu sebepten vatan uğruna canlarını feda eden şehitler adına yazılmış şiir ve yazılara sıkça yer vermiş ve şehitliği övmüştür. Merhamet hususunda ise Çocuk Bahçesi dergisi; insanlara merhamet kadar hayvanlara merhameti de ön plana çıkarmış, hatta bu ikisinin arasında kritik bir bağlantı kurarak hayvanlara merhameti olmayanın insanlara da merhameti olamayacağını vurgulamıştır. Ayrıca dergi, merhameti toplumsal birlikteliği sağlayan en önemli duygular arasında zikretmiş, yetime, öksüze, fakire karşı merhametli olmayı sürekli olarak yazılarına konu edinmiştir. Merhametli bir bireyin çevresinde yaşanan olaylara, sorunlara duyarsız kalamayacağını ve çözüm bulmak için gayret edeceğini ifade eden dergi, cemiyet içindeki insanların birbiri ile muhabbetini artıracak, onların birlikteliğini sağlayacak böylece toplumsal kalkınmaya da vesile olacak örnek değerlerden biri olarak merhamete işaret etmiştir.

Çocuk Bahçesi dergisinin sıklıkla vurguladığı bir diğer konu da dayanışmadır. Dergi yayımlamış olduğu içeriklerde Türk ve Müslümanların birlik ve dayanışma içinde olmasının ne kadar gerekli olduğunu paylaşmıştır. Yazılarında ülkenin kalkınması için toplumun birlik ve beraberlik içinde hareket etmesini, ticaretlerinde birbirlerini desteklemesini istemiştir. Dergiye göre; ortak bir geçmişe sahip ve ortak bir geleceği tasavvur eden bir milletin mevcut durumunu koruyabilmesi, varlığını devam ettirebilmesi ve geleceğe güçlü adımlarla ilerleyebilmesi için ittifak bir ulusun mutlaka sahip olması gereken vazgeçilmez değerlerdendir. Çocuk Bahçesi dergisi dayanışmanın örnekleri arasında sayılabilecek komşuluk ilişkilerine ayrıca değinmiştir. Bu bağlamda insanlar için komşuluk ilişkisini hem iyi günde hem de kötü günde çok önemli görmüş; komşunun gözetilmesi, sorunları ile ilgilenilmesi meselesine içeriğinde sıkça yer vermiştir. Dergiye göre bireyler, kendilerine en yakın mesafede bulunan komşularının sorunlarına eğilerek çözüm ürettiğinde, komşusunun gerek maddi gerek manevi ihtiyacını karşıladığında içinde bulunduğu toplumda dayanışmanın temellerini atacak, önemli bir insanlık vazifesini yerine getirmiş olacaktır. İyi kurulan

komşuluk ilişkileri neticesinde toplum içindeki birçok sorunun büyümeden çözüleceğini savunan dergi, problemlerin en aza indirgenebildiği bir toplumun daha huzurlu ve müreffeh olacağının altını çizmiştir. Çocuk Bahçesi dergisi ayrıca, kurulan güzel bir ilişkinin devam ettirilmesi gerektiğine de vurgu yapmış, bu sebepten öne çıkardığı önemli değerlerden biri de vefa olmuştur. Birbirlerinin güzel davranışlarını önemseyen, unutmayan, ihtiyacı olduğunda aynısı ya da daha fazlası ile karşılık veren kişiler arasında güzel ve devamlı bir ilişki kurulacağına dikkat çeken dergi, vefayı toplumu oluşturan bireylerin sahip olması gereken önemli değerler arasında ele almıştır.

Fedakârlık dergide sıkça yer alan bir diğer temadır. Dergiye göre ihtiyaç olunduğu anda bireylerin kendileri, yakın çevreleri ve vatanları için; gerek malı, gerek canı ile fedakârlıkta bulunması mühimdir ve derginin yayımlamış olduğu içeriklere göre fedakârlığın en üst seviyesi; vatanseverlikle de ilişkilendirilen, canın feda edilmesi hali yani şehitliktir. Çocuk Bahçesi, bireylerin sahip olmuş olduğu fedakârlık duygusunu ve karşılık beklemeden yapmış oldukları iyilikleri, onların birbirlerine sıkı sıkı kenetlenmesine sebep olacak unsurlar şeklinde değerlendirmiştir. Dergi yukarıda saymış olduğumuz güzel davranışların bireylerde huy haline gelebilmesi için en önemli etkenin sabır olduğunun altını çizmiş, istikrarlı bir şekilde yapılmaya devam edilen doğru tutumların zamanla bireyde alışkanlık yapacağına ve ihtiyaç hissedildiğinde kendiliğinden ortaya çıkacağına dikkat çekmiştir. Çocuk Bahçesi dergisi sabırlı insanların başarılı olabileceğini ve hiçbir durumda ümitsizliğe düşmeyeceğini, sabırla çalışan insanların hedeflerine ulaşabileceğini savunmuştur. Bundan dolayı dergiye göre sabır, hem birey hem de toplumun yararına olacak şeylerin gerçekleşmesinde, kişilerin sahip olması gereken önemli değerler arasında sayılmıştır.

Yardımseverlik; Çocuk Bahçesi dergisine göre insanların birbirlerine karşı yaptığı iyiliklerdir ve bu iyilikler aracılığıyla toplum birbirinin ihtiyacını karşılayacak, zor zamanlarda darda kalan kimselere yardımcı olacaktır. Birey içinde ne kadar çok sevgi duygusu taşırsa, herkes birbirini ne kadar severse o kadar çok iyilik ve yardımlaşma ortaya çıkacak, toplumda fesat, fitne gibi kötü davranışların tezahürü de böylelikle engellenecektir. Çocuk Bahçesi, yardımsever insanları sahip olduğu imkanlar dahilinde ve elinden geldiği kadar çevresine faydalı olmaya çalışan kimseler olarak tanımlamış ve başkalarının da hayırlı işler gerçekleştirmesini sağladıklarını savunmuştur. Bu sebepten dergi yardımseverliği, önce ferdin kendine sonra içinde bulunduğu cemiyete mutluluk ve huzur veren ayrıca toplumsal bağları güçlendiren ahlaki bir değer olarak ön plana çıkarmıştır.

Çocuk Bahçesi dergisi içeriklerinde, tavsiye edilen güzel davranışların yanında istenmeyen davranışlara da yer vermiştir. Derginin özellikle ele aldığı kötü davranışlar;

tembellik, haset ve kıskançlık, kibir, cimrilik, hiddet, yalancılık, nefret ve kin, fesatlık, hırs ve küfürlü konuşmak olarak tespit edilmiştir. Bu olumsuz davranışlar arasında öne çıkan tembellik kavramı dergide, toplumların içinde bulundukları çağın gelişmelerini yakalayamamasına sebep olan kötü bir alışkanlık olarak değerlendirilmektedir. Zira tembelliğin sonucunda toplumlar pek çok şeyin yanı sıra hürriyetlerini hatta vatan topraklarını dahi kaybederler. Dergi, tembelliğin üzerine sinmiş olduğu cemiyetlerde değişimlere karşı duyarsızlığın ve ümitsizliğin baş gösterdiğine dikkat çekmiş, bireylerin ve toplumların atılım yapabilmesi, ilerleyebilmesi ve vatanlarını muhafaza edebilmesi için tembellik gibi kötü bir huydan uzak durmaları gerektiğinin altını çizmiştir. Çocuk Bahçesi, toplumun ilerlemesine mani olan bir diğer davranış olarak da haset ve kıskançlığı göstermiştir. Dergiye göre haset sahibi kişi kendisinin yapamadığı bir şeyi başkasının da yapmasını istemez; hatta bununla yetinmez ve engel olmaya da çalışır. Böyle bir tutum ise üretmek, topluma faydalı olmak isteyen bireyler için ciddi bir engel teşkil eder. Bu sebepten haset hem bireylerin hem de toplumun huzurunu kaçıran, gelişimine mani olan çirkin bir davranış olarak nitelendirilmiştir.

Dergi kibir kavramını ise, toplumu ayrıştıran, bireyler arasında tefrika oluşturan kötü bir huy biçiminde ifade etmiş, sadece bireylerde değil toplumlarda da görülebileceğinin altını çizmiştir. Çocuk Bahçesi, kibirli toplumların kendilerini her daim diğer milletlerden ilimde, fikirde önde gördüklerini, böylelikle dünyada yaşanan gelişmelere karşı duyarsız kaldıklarını ve kibirlerinin neticesinde vahim hallere düştüklerini belirtmiştir. Derginin okurunu uzak tutmaya çalıştığı kötü huylar arasında bulunan bir diğer istenmeyen davranış olan cimrilik halinde ise; kişinin hür olmadığı ve malının esiri olduğu vurgulanmaktadır. Çocuk Bahçesi, cimri kimsenin parasını ve malını ne kendi menfaatine ne de toplumun faydasına harcamadığına dikkat çekmiş, bu nedenle cimriliğin toplumun kalkınmasına engel teşkil eden ve yardımlaşma gibi insanları birbiri ile kaynaştıran güzel davranışların önünü kesen bir kötü bir tutum olduğunu savunmuştur. Devletlerin kalkınması için maddi fedakarlıklar yapılması gerektiği ekseninde cimriliği değerlendiren derginin, savurganlık ve gereksiz harcamalarla kişinin malını ziyan etmemesi gerektiğine değinmemesi göze çarpan eksiklikler arasındadır. Zira malı saklamak kadar saçıp savurmakta yanlıştır ve her şeyde olduğu gibi bu hususta da esas olan denge ve ölçüyü sağlamaktır.

Toplum içindeki insanların birbirleri ile iyi ilişkiler kurmasına mâni olan ve dergi tarafından yerilen bir diğer kötü huy da hiddettir. Çocuk Bahçesi dergisi böyle bir mizaca sahip olan kişiyi aciz olarak görmüş, güçsüz olarak nitelendirmiştir. Duygularını yönetemeyen, nefesine hâkim olamayan bireyler hiddet gibi çirkin davranışlar içinde bulunurlar ve insanlar arasında pek sevilmezler. Dergi hiddet duygusunun cemiyet içinde var

olması gereken güçlü sevgi bağlarına da zarar verici durumda olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada derginin, hiddet gibi duyguların doğru yerde ve doğru zamanda kullanılması gerektiğine değinmediği, haksızlık ve zulüm karşısında ya da düşmana karşı takınıldığında, ölçülü olmak kaydıyla, toplum nizamına etki eden yönünden bahsetmediği dikkat çekmektedir.

Çocuk Bahçesi dergisi yayımladığı yazılarında yer verdiği kötü davranışların içine yalan söylemeyi de almış, bu davranışın sahibine bir şey kazandırmadığı gibi insanlar arasındaki güven duygusuna zarar verdiğine vurgu yapmıştır. Yalan söylemek, iftirada bulunmak, ufak tefek menfaatler elde etmek için insanlara karşı yapılan bir zulüm ve haksızlık olarak değerlendirilmiştir. Dergi, haksızlığın revaç bulduğu toplumların zillate mahkûm olduğuna, iyiliğin ve doğrunun cemiyet içinde hâkim olması için bireylerin yalancılık gibi kötü davranışlardan uzak durması gerektiğine özellikle dikkat çekmiştir. Nefret ve kin duygusu da Çocuk Bahçesi dergisinin makbul görmediği davranışlardandır. Dergiye göre kişiye garazdan daha büyük bir düşman yoktur. Dergi özellikle haset sahibi bireyin garazından sakınılması gerektiğini ifade etmiş, kin, nefret gibi duyguların güzel ahlaka zarar verici tutumlar olduğunun altını çizmiştir. Buna rağmen bazı huyların bireyin fitratında mevcut olduğunu ve tamamen izole edilmesinin yanlışlığını savunan Çocuk Bahçesi, insanların varlıklarını devam ettirmeleri, kendilerini olası tehlikelere karşı koruyabilmeleri için, makul ölçülerde ve doğru kanalizasyonla kaydıyla bu tür hislere de ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Dergi bu minvalde düşmana karşı duyulan kin ve nefreti yazılarında konu edinmiş ve intikamın çalışarak, onları ilim ve fende geride bırakarak alınması gerektiğini savunmuştur.

Fesatlık, toplumun huzurunu bozan ve hatta dağılmasına neden olan vasfıyla dergiye konu edilmiş, devletlerin bekası ve Allah'ın kainata koymuş olduğu düzenin bozulmaması için uzak durulması gereken bir davranış olarak nitelendirilmiştir. Dergi ayrıca hırs kavramına da yer vermiş, davranışlar üzerinde yoğun tesir gösteren bu duygunun, sahibinin efendisi olduğuna, denetlenemediğinde bireyi kendisine esir ettiğine ve ona her türlü kötülüğü yaptırdığına dikkat çekmiştir. Hür bir insanı nefesine köle eden hırs dürtüsünün yönetilmesi gereken bir duygu olduğunu belirten dergi, aksi takdirde insanları helalden uzaklaştırdığına, harama götürdüğüne ve hırslar hareket eden kimselerin, davranışlarının iyi mi kötü mü olduğunu düşünmediğine vurgu yapmıştır. Söz konusu duygu, makul ölçülerde olduğu takdirde, insanların hem dünyalarının hem de ahiretlerinin selameti için kullanabileceği bir duygudur ve dergi hırsın bireylerin fitratlarında var olduğunu ve tamamen yok olmasının mümkün olmadığını, ancak kontrol altına alınmasının toplumların huzuru için önem arz

ettiğini ifade etmiştir. Dergiye göre toplumun huzurunu bozan, muhabbetine zarar veren kötü davranışlardan bir tanesi de küfürlü konuşmaktır ve fena ahlakın göstergesidir. Küfürlü konuşma da karşı tarafı kışkırtan, öfkeliendiren unsurlar bulunduğu için kişiler arasında gelişecek iyi ilişkilere engel teşkil eder, fertler arasında huzursuzluğa sebep olur. Dergi bu özelliği taşıyan insanları bekleyen kötü durumlar olduğunun altını çizerek, insan şeref ve onurunu korumak, bireyleri başka kimselerin öfkesine maruz kalmaktan alıkoymak için çocuklara küçük yaşlardan itibaren böyle bir davranıştan uzak durma eğitimi verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Dergi yazılarında ebeveynlere de nasihatlerde bulunmuş, bu eksende çocuğu gördüğü şeyi alabilecek hassas bir fotoğraf camına benzetmiş, küçük yaşlarda yerleşen huyların kalıcı olduğuna dikkat çekmiş ve can çıkmadan huyun çıkmayacağını bildirerek ebeveynleri çocuk yetiştirme konusunda uyarmıştır. Ebeveynler çocukları için rol model olma niteliğinde bulundukları için, her zaman hal ve hareketlerinde dikkatli olmaları gerektiğine vurgu yapan dergi, çocuğun eğitime önem verilmesi ve nadide bir bitki büyütüyormuşçasına hassas ve dikkatli olunması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu yönüyle derginin yalnızca çocuk dergisi olmadığı, aynı zamanda ebeveynleri de yetiştiren bir aile dergisi ve cemiyetin inşasına çalışan bir hizmet unsuru olduğu söylenebilir. Zira dergi bütünlüğüne bakıldığında en fazla öne çıkan yaklaşımın toplum birlik ve beraberliği olduğu, çocukların eğitilmesinin temelinde bu amaca hizmet ettiği ve söz konusu hedefe ulaşmak için yer yer onlardan sorumlu olan ebeveynlere de hitaplarda bulunduğu gözlenmiştir.

Önemli nitelikleri olan Çocuk Bahçesi toplumların her dönem ihtiyacı olan ahlaki değerleri ele almış ve çocukların anlayabileceği bir üslup ile okuruna izah etmiştir. Ayrıca toplumda tefrika ve fesada sebep olacak davranışları da isabetli bir şekilde tespit etmiştir. Bu sebepten dolayı çocukları güzel ahlaklı nesiller olarak yetiştirme hususunda içerik olarak günümüze de ışık tutacak nitelikte bir dergidir. Dergide ele alınan ahlaki değerler; Osmanlı toplumunun içine düşmüş olduğu buhranın günümüzde de yaşanmaması için, bugün de önemini korumaktadır. Ahlaki değerlerin hem müfredatta hem de çocuklar için çıkarılan dergi, mecmua, kitap, çizgi film vs. gibi eğitimde önemli işlevlere sahip olan materyallerde gündemde olması; toplumsal birliktelik ve kalkınmanın sürdürülebilmesi için önem arz etmektedir. Değerler birbirlerine zincir gibi bağlıdır. Zincirin bir halkasının zarar görmesi diğerlerini de etkileyecektir. Bu sebepten toplum olarak sahip olduğumuz bütün güzel değerlerin geleceğin nesli olan çocuklara aktarılması için gereken hassasiyetin gösterilmesi elzemdir.

KAYNAKÇA

- “Bahçıvanlarımız: Takdir, Rasime Hanım Kızımıza”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 128.
- “Bazı Cevaplar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 252.
- “Behiç’in Başına Gelenler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, ss. 179-180.
- “Bir Kitap ve Bir Kart Kazananlar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 65.
- “Bir Köylünün Zekâsı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 14, 22 Mayıs 1330, s. 204.
- “Bugünkü İnsanlar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, ss. 28-29.
- “Bugünkü İnsanlar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s. 29.
- “Cevaplarımız”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 65.
- “Cicili Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, s. 30.
- “Çocuk Şiirleri”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 302.
- “Çocuklarla Musahaba”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 64.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s. 15.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 10, 24 Nisan 1330, s. 156.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, s. 182.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, s. 31.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, s. 47.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 63.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 78.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s.125.
- “Doğru Düşünceler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 141.
- “Efsane-Masal: Eskidar’a Gidelim, Kumru ve Şarkısı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 79.
- “Efsane-Masal: Eskidar’a Gidelim, Kumru ve Şarkısı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 93.
- “Efsane-Masal: İshak Kuşu”, *Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s. 13.
- “Faideli Sözler, Her İşi Gören”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 85.
- “Fedakârlık, Kırım Muharebesi Zailinden Bir Yaprak”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 274.
- “Geçen ki Müsabakamız, Genç Dimağları Takrir”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 110.
- “Haftalık Bilmecemiz”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 304.
- “Hasislik, Katır Lüleyle Girdi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 299.

- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Çocukluğun Kahramanlıkları”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 67.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Her Mevsimin Bir Çiçeği Vardır”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 250.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Hocam... Ah! Velinimetim”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 305.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: İki Yaralı Öksüz-Unutmazlar Ya!”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mayıs 1330, s. 54.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Korsan Türk Arslan”, *Çocuk Bahçesi*, S. 11, 1 Mayıs 1330, s. 163.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Latif’in Rüyası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 83.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Ne Ekersen Onu Biçersin”, *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, s. 4.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Öksüzlerin Bayramı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 98.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Salak İbiş, Bir Çocuğun Akıbeti”, *Çocuk Bahçesi*, S. 10, 24 Nisan 1330, ss. 146-147.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Salak İbiş, Hazerfan Nuri Bey”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s.132.
- “Hızır Babanın Hikâyeleri: Zalim Geyik Avcısı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, ss. 27-28.
- “Hızır ve Tecdit”, *Çocuk Bahçesi*, S. 19, 26 Haziran 1330, s. 282.
- “İşte Tenkitimiz”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 142.
- “İyilik Kaybolmaz”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 196.
- “Kendini Beğenen Çocuk”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, s. 39.
- “Kendini Beğenen Çocuk”, *Çocuk Bahçesi*, S. 10, 24 Nisan 1330, s. 154.
- “Kör Köstebek ve Kirpi ”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 214.
- “Küçük Hikâye: Çalışkan ve İyi Arkadaş Rafet”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 61.
- “Müjde”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, s. 187.
- “Müsabakamız ve Cevaplarımız”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 267.
- “Oğullarımıza Mahsus Sade Türkçe Dersi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 270.
- “Sonsuz İmtihan”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 274.
- “Şimdiki Çocuklar”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 97.
- “Tarih”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 69.
- “Tarih”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 134.
- “Taşra Bayilerimize”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 222.

- “Taşra Karilerimize”, *Çocuk Bahçesi*, S. 16, 5 Haziran 1330, s. 240.
- “Tembel Kız”, *Çocuk Bahçesi*, S. 11, 1 Mayıs 1330, s. 172.
- “Vatandan Âlâ Yer mi Olur?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 187.
- A(yn). B., “Yazıya Nasıl Başladım?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 2 Mart 1330, s. 43.
- A.S., “Bir Şehit Oğlunun Hitabı”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 296.
- Adsız Âtâ, “Tenkit Sayfası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 10, 24 Nisan 1330, s. 158.
- Adsız Âtâ, “Tenkit sayfası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 191.
- Adsız Âtâ, “Tenkit Sayfası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 142.
- Adsız Âtâ, “Tenkit Sayfası”, *Çocuk Bahçesi*, S.11, 1 Mayıs 1330, s. 175.
- Ak, Musa, *II. Meşrutiyet Dönemi’nde Meslekî ve Teknik Eğitim Okulları (1908 – 1918)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2006.
- Akalın, Ahu Özmen, “Emile Durkheim’in Sosyolojik Yaklaşımında Savaş ve Savaşın Toplum Üzerindeki Etkileri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 28, 2021, s. 261.
- Akçay, Emrah, “Yalan Söyleme Kabiliyeti ve Hafıza: Cinsiyetler Arası Karşılaştırma, *Selçuk İletişim*, C. 7, S. 3, 2012, s. 236.
- Akseki, Ahmed Hamdi, *Ahlak Dersleri*, DİB Yayınları, 4. Bsk., Ankara, 2016.
- Aktaş Cansız, Meral, “Nitel Veri Toplama Teknikleri”, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayınları, Ed. Haluk Özmen, Orhan Karamustafaoğlu, 2. Bsk., Ankara, 2019, s. 126.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S. 2019*, Pegem Akademi, 31. Bsk., Ankara, 2019, s. 140.
- Alan, Salim, “Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vakayii Mısriyye”, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2019, s. 49.
- Arif Âli, “Gençlerin Cevapları”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, s. 184.
- Arslan, Abdurrahim, “Hz. Peygamber’in Islâh Metodu”, *Marifetname*, C. 9, S. 1, 2022, ss. 85-86.
- Aslan, Mehmet Fatih, “Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’de Üç Tarz Siyaset: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük”, *SDE Akademi Dergisi*, C.1, 2020, ss. 150-151.
- Aydın, Mehmet Zeki, “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”, *Çocuk ve Medeniyet*, C. 6, S. 12, 2021, ss. 53-54.

- Aydoğdu, Fatih, Dilekmen, Mücahit, “Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi, Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2016, s. 570.
- Azim, Mehmet, *Çocuk Bahçesi Dergilerinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.
- Bahadır Burhaneddin, “Müfit Bir Mektup”, *Çocuk Bahçesi*, S. 21, 10 Temmuz 1330, s. 321.
- Bars, Mehmet Emin, “Türk Kültüründe Komşuluk ve “Kitab-ı Müstakim’e Göre Komşuluğun Esasları”, *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, S. 17, 2022, s. 39.
- Bars, Mehmet Emin, “Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2 s. 40.
- Bayat, Nihat, *Eski Harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası) Çocuk*
- Baycar, Abdulmuttalip, “Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma Yardımlaşma Olgusu”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 39, 2019, s. 201.
- Bayırlı, Hakan, “Merhamet Değeri: Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri ve Etkinlik Örnekleri”, *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, C. 9, S. 2, 2020, s. 269.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 7. Bsk., İstanbul, 2002.
- Binbaşızâde Giridi Cemal, “At ve İstiridyeler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 126.
- Bulut, Nurgül, *Allah İnancı-Ahlak İlişkisi: Din Eğitimi Bağlamında Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Büyükarman, Didem Ardalı, “Vatan Kavramının Türk Tiyatro Edebiyatındaki Seyri Üzerine Bir İnceleme”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, 2008, s. 129-130.
- Can, Ali, “Kur’ân ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2013, ss. 208-210.
- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Yayınları, 2.Bsk., İstanbul, 1982.
- Cemaleddin, M., “Çalışalım”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 96.
- Cemaleddin, M., “Öğüt”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 194.
- Cemaleddin, M., “Türk Öcü”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 112.
- Cevdet, “İngilizceden Çeviri-Kral Alfred”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 247.
- Ceylan, Özgün, *Anne Baba Tutumları İle Çocuğun Sosyalleşme Süreci Arasındaki İlişki: Okul Öncesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Çağrı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yayınları, 8. Bsk., İstanbul, 2018.

- Çakarlı, Emel, *Atatürk Döneminde Çocuk Eğitimi (1923-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019, s. 10.
- Çalışkan Erol, Şerife Seher & Başaran, Cihan, “Türkmen Efsanelerinde Vatana İhanet ve Cezası”, *İdil*, C. 6, S. 34, 2017, s. 1721.
- Çavuş, Mustafa Fedai & Pekkan, Nazmiye Ülkü, “Bilgi Ataletinin Karar Verme Tarzına Etkisi: Adana İlinde Bir Uygulama”, *UIİİD-IJEAS*, (16. UİK Özel Sayısı), 2017, s. 564.
- Cemil, Meliha, “Fethi ve Sadık Ağabeylerime”, *Çocuk Bahçesi*, S. 16, 5 Haziran 1330, s. 231.
- Çetin, Ayhan, “Babanzâde Ahmet Naim ve Ahmet Ağaoğlu’nda “*Da’vâ-Yı Ahlâk-I Nazarî*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, 2012, s. 323.
- Çetin, Ayhan, *Türkçülerin Din Anlayışı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2019.
- Çın, Ahmet, “İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Ahlak Eğitimi”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 1, 2021, s. 553.
- Çiçek, Ahmet & Yağbasan, Mustafa, “Küfür ve Argonun Gündelik İletişimdeki Yeri Üniversite Öğrencileri Özelinde Bir Alan Araştırması”, *Akdeniz İletişim Dergisi*, S. 32, 2019, ss. 13-15.
- Çinemre, Semra, “Kohlberg’in Ahlak Gelişim Teorisi: Teorik Arka Plan”, *Kohlberg ve Ahlaki Gelişim Teorisi*, Mahya Yayıncılık, Ed. Hamit Er, Hasan Kaplan, İstanbul, 2020, s. 37.
- Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s. 16.
- Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, s. Ön Kapak.
- Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, Arka Kapak.
- Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, s. 32.
- Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. Ön Kapak.
- Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 128.
- Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. Arka Kapak.
- Danacı, Gizem, *Martha C. Nussbaum’un Merhamet Anlayışı ve Eleştirisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2016.
- Değirmençay, Veyis, “Mesnevi’de Vefa”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 65, 2020, s. 113.
- Deleş, Bayram, “Çocukluk Çağı Obezitesi”, *H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, 2019, s. 19.

- Demir, Kenan, “Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, 2016, s. 77.
- Demirci, Mehmet, “Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2002, ss. 264-265.
- Dereci, Şeyma, “Balkan Savaşları Sırasında Dul, Yetim ve Kimsesizleri Korumaya Yönelik Sosyal Yardım Uygulamaları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 5, 2013, s.191.
- Dereli Âtâ, “Kendi Kendine Söylenme, Monolog”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, ss. 108-109.
- Dikmen, Fatmanur, *Şehitlik Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2022.
- Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Yayınları, Ankara, 2009.
- Doğaner, Yasemin, “Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı’da Basın”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 29, S. 1, 2012, ss.115-116.
- Dölek, Adem, “Sünnet Işığında Hırs hastalığı ve Korunma Yolları”, *HRÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 6, 2003, ss. 53-56.
- Ege, Remziye, “Anlam Alanı İçinde Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 16, S. 43, 2013, ss. 72-73.
- Eğitimindeki İşlevleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002.
- Ekşi, Hilal, “Küfür Etmenin Kısa Tarihi”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2023, s. 375.
- Elban, Mehmet, “Tarih Eğitimi ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C. 4, S. 3, 2015, ss. 1304-1305.
- Eldiven, Funda, *Türkiye’de Yayımlanan Çocuk Dergilerinde Çocuk Kimliği Tasarımı: Çocuk Sesi, Gürbüz Türk Çocuğu, TRT Çocuk, Bilim Çocuk Dergilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2018.
- Elgün, Adem & Yetim, Hasan, “İslam Perspektifinden Obezite ve Helal Hayat”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 1, 2020, ss. 20-21.
- Er, Hamit, & Kaplan, Hasan, “Kohlberg’in Ahlak Psikolojisi Üzerine Bazı Notlar”, *Kohlberg ve Ahlaki Gelişim Teorisi*, Mahya Yayıncılık, Ed. Hamit Er, Hasan Kaplan, İstanbul, 2020, ss. 14-17.

- Ercan, Aliye Nur, *Etfal Gazetesinin Metin ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2014.
- Erkubilay, Celal, *Diğerkâmlık Davranışı, İş Arkadaşı Desteği ve Lider Desteğinin İş gören Sosliliği Üzerindeki Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Düzce, 2019.
- Erol, Sevcen, *Toplumda Birlik ve Dayanışmanın Sağlanması Kollectif Bilinç ve Asabiyet Kavramları Üzerinden Emile Durkheim ve İbn-i Haldun'un Sosyolojik Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2023.
- Farabi, *İdeal Devlet*, Çev. Ahmet Arslan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Bsk., İstanbul, 2021.
- “Faruki Türk Kolonyası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 19, 26 Haziran 1330, s. 288.
- “Fotoğraf İsteyenler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 302.
- Ghojoghı, Ghonche, *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Göküş, Şeref, “Gençlerde Ahlakî Değerlerin İnşasında Akran Rol Modelliğinin Önemi”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi (18-20 Ekim/Saraybosna)*, Otto Yayınları, Ed. Mehmet Şahin, Ankara, 2019, s. 142.
- Göküş, Şeref, Koçoğlu, Bülent, Atay, Rıfat, “Aliya İzzetbegoviç’e Göre Bireyin ve Toplumun Eğitiminde Kadının Rolü”, *TARR-Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3, 2020, ss. 345-350.
- Göküş, Şeref, Koçoğlu, Bülent, Atay, Rıfat, “Aliya İzzetbegoviç’e Göre Bireyin ve Toplumun Eğitiminde Kadının Rolü”, *Anmak, Anlamak ve Aşmak Bağlamında Aliya İzzetbegoviç*, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021, ss. 316-326.
- Göküş, Şeref, *Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi*, İlâhiyât Yayınları, Ankara, 2020.
- Göküş, Şeref, “II. Meşrutiyet Dönemi İslamcı Çizgideki Süreli Yayınlarda Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Artuklu Akademi*, C. 7, S. 1, 2020, ss. 109-110.
- Gölçük, Müjgan, *Kentleşme Sürecinde Akrabalık ve Komşuluk Kültürü (Afyonkarahisar Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007.
- Gördük, Yunus Emre, “Bazı Ayetler Işığında Hz. Peygamber (s.a.v)’in Öfkesi ve Sabrı”, *Ekev Akademi Dergisi*, S. 62, 2015, s. 193.

- Gören Doğru, Merve, *Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Düşüncesinde Ahlak (Ali Seydi Bey (1870-1933) ve Babanzâde Ahmed Naim (1872-1934) Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2021.
- Görgülü, Ülfet, “Ahiret Komşuluğu”, *Komşuluk İnsani Sorumluluk*, DİB Yayınları, Ankara, 2011.
- Gurbetoğlu, Ali, “II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Ahlak Eğitimi ve Ahlaki Değerler (1908–1918)”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, 2007, s. 84.
- Gurbetoğlu, Ali, “II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 40, S. 2, 2007, s.75.
- Gültekin, M. Bekir, “Modernleşen Tolumun Vefa Duygusuna Yabancılaşması ve Bazı Çözüm Önerileri”, *Journal of Analytic Divinity*, C. 5, S. 3, 2021, s. 64.
- Gündüz, Mevlüt & Aktepe, Vedat & Varol, Hüseyin, “Okul Öncesi Dönemindeki Çocuklara Vatanseverlik Değerini Kazandırırken Öğretmenlerin Kullandıkları Etkinliklerin Tespit Edilmesi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, 2019, s. 389.
- Gündüz, Mustafa & Yıldız, Cengiz, “Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 25, 2008, s. 123.
- Gündüz, Mustafa, *II. Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları*, Lotus, Ed. Dursun Aydın, Ankara, 2007.
- Güven, İsmail, “Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretime Genel Bir Bakış”, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, C. 25, S. 2, 2019, s. 835.
- Hakkı, İsmail, “Çalışalım”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s.197.
- Hakkı, İsmail, “Çalışmak ve İntikam”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 218.
- Hali, Servet & Rencüzoğulları, Selcan, “İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C. 6, S. 17, 2017, s. 427.
- Haşim, “Benim Tarihim”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 219.
- İbrahim, Abdülazim, “Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Tebaasının Hukuki Durumu”, *Necmettin Erbakan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2022, s. 66.
- İlhan, Nilüfer, “Buz Çölünden Gözyaşı Çetesine Yahut Adaletten Merhamete Geçişin Bir Serencamı: Reis Bey”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.7, S.7, 2016, s. 98.
- İmam Gazâli, *İhyâu Ulûmi’-d-din*, Çev: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, C. 3, İstanbul, 1986.

- İnceoğlu, Ecem, *Osmanlı'da Milli İktisat Uygulamaları ve Harp Zenginleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- İrk, Esra & Gürses, İbrahim, “Hasedin İnsan Hayatındaki Yıkıcı Etkileri ve Çözüm Arayışları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 2, 2021, ss. 393-395.
- Kadir, Muhammed, “Filibeli Ahmet Hilmi'nin Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi”, *Sofya Yüksek İslam Enstitüsü*, S. 4, 2012, ss. 130-143.
- Kalkan, Nigâr, “Kutadgu Bilig’de Olumlu ve Olumsuz Duygular”, *Dil Araştırmaları*, S. 26, 2020, s. 132.
- Kanuşoğlu, Cemil, *Filibeli Ahmet Hilmi Efendi'nin Akvam-ı Cihan Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (I. ve II. Cilt)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2019.
- Karaca, Nesrin Tağızade, “II. Meşrutiyet Dönemi Türkçenin Sadeleşmesi Tartışmalarında Celal Sahir Erozan”, *İlmi Araştırmalar*, S. 16, 2003, s. 58.
- Karaca, Süeda Nuriye, *Önyargı, Merhamet ve Dindarlık İlişkisi*, Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü, Denizli, 2023.
- Karadoğan, Umut C., “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, *Çocuk ve Medeniyet*, C. 4, S. 7, 2019, ss. 203-204.
- Karagöz, İsmail, “Komşuluk Ahlâkı”, *Komşuluk İnsani Sorumluluk*, DİB Yayınları, Ankara, 2011.
- Karslı, Necmi, “Genç ve Yetişkinlerde Yardımseverlik ve Dindarlık”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2022, ss. 63-65.
- Kayacan, Arzu & Denizer, Nurullah, “Gelecek Nesillerin İnşasına Işık Tutması Bakımından Kur’ân’da Bahsi Geçen Ebeveynler ve Çocuklarına Yaklaşımları”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, ss. 314-317.
- Kıral, Bilgen, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, 2020, ss. 172-175.
- Kıral, Bilgen, Nayır, Funda, “Akademisyen Görüşlerine Göre Akademide Kin Tutma”, *Yükseköğretim Dergisi*, C. 9, S. 3, 2019, s. 292.
- Kıyak, Abdulkadir, “İslam’ın Yardımlaşma ve Dayanışma Prensiplerinin Sosyal Hayata Aksettirilmesinde Ahiliğin Rolü: Fütüvvetnâmeler Ekseninde”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 5, 2017, s. 2496.

- Koçyiğit, Hikmet, “Kur’ân’a Göre Hakikati Algılamada Ömrün Yeterliliği ve Bunun Önündeki Engeller”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 2012, s. 85.
- Koray, Enver, “Yeni Osmanlılar”, *Belleten Dergisi*, C.47, S.186, 1983, ss. 563-566.
- Kurt, Ali, “Tanzimat’tan Günümüze Türk Fikirinde Vatan Temi”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, S.1, 2009, s. 107.
- Manici, İrem Feride & Aydın, Nur, “Öğretmen Adaylarının Çocukluk Dönemi Mutluluk/Huzur İle Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumların İncelenmesi”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 2, 2017, ss. 162-163.
- Menekşe, Metin, “Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancacılık”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, 2022, s. 86.
- Murteza, Ayşegül, *Fesad Kavramının Akitler ve Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Nişancı, Ayhan & Bilgiz, Musa, “Erdemli Bir Topluma Ulaşmada Merhamet ve Eğitime Dair”, *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2022, s. 33.
- Ocak, Hasan, “Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağ’dan Ortaçağ’a Evrimi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11, 2011, s. 80.
- Okay, Cüneyd, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Örs, Orhan, “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti” *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, 2013, s. 689.
- Öz, Satılmış “Mehmet Akif Ersoy’da Geri Kalmışlık ve Kalkınma Problemi (Safahat Örneği)”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 30, 2013, s. 149.
- Özaydın, Zühal, *Tanzimat Devri Hekimi Hayrullah Efendi’nin Hayatı ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.
- Özcan, Şeref, *Tanzimat Dönemi İstanbul Gazetelerinden Basîret Gazetesi (1872) (Değerlendirme-İndeks)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2019.
- Özçelik, Mustafa, “Yitirdiğimiz Bir Değer Komşuluk”, *Komşuluk İnsani Sorumluluk*, DİB Yayınları, Ankara, 2011, ss. 45-47.
- Özdemir, “Birlik”, *Çocuk Bahçesi*, S. 3, 6 Mart 1330, ss. 33-35.
- Özdemir, “Ah Mektebim”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 8 Nisan 1330, s. 114.

- Özdemir, “Bahçemizi Niye Açtık?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 1, 20 Şubat 1329, ss. 1-2.
- Özdemir, “Buhar Kuvveti Nasıl Bulundu?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 7, 3 Nisan 1330, s. 96.
- Özdemir, “Çocuk Ruhü”, *Çocuk Bahçesi*, S. 2, 27 Şubat 1329, s. 17.
- Özdemir, “Doğruluğun Hâkimi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 12, 8 Mayıs 1330, s. 177.
- Özdemir, “Düşünmek Üzerine”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 130.
- Özdemir, “Eğlenmek İptilası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 297.
- Özdemir, “En Büyük Derdimiz Kibir”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 253.
- Özdemir, “İzcilik ve Beden Kuvveti”, *Çocuk Bahçesi*, S. 11, 1 Mayıs 1330, s. 161.
- Özdemir, “Nasıl Yapıyorlar?” *Çocuk Bahçesi*, S.14, 22 Mayıs 1330, s. 201.
- Özdemir, “Nevzade ve Lalası”, *Çocuk Bahçesi*, S. 6, 27 Mart 1330, s. 84.
- Özdemir, “Sultan Orhan 12 Yaşında İken-Çocuk Nedir?”, *Çocuk Bahçesi*, S. 5, 20 Mart 1330, s. 66.
- Özdemir, “Şark’ın Geçer Akçeleri, Kıymet Bilmemek”, *Çocuk Bahçesi*, S.18, 19 Haziran 1330, s. 265.
- Özdemir, “Türklük ve İki Fakir”, *Çocuk Bahçesi*, S. 15, 29 Mayıs 1330, s. 217.
- Özdemir, “Ümit Ne Demektir?”, *Çocuk Bahçesi*, 24 Nisan 1330, s. 145.
- Özdemir, “Vakit Geçirmek”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 249.
- Özdemir, “Vazifesinin Kulu ve Zevkinin Efendisi”, *Çocuk Bahçesi*, S. 16, 5 Haziran 1330, s. 233.
- Özdemir, “Ya Ayrılık, Beş Kişiye Karşı Bir Kişi” *Çocuk Bahçesi*, S. 4. 13 Mart 1330, s. 50.
- Özen, Yener, “Değerler Felsefesi Açısından İrade ve Bileşenleri (Özgür Bir İrademiz var mı?)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.9, 2013.
- Öztürk, *Gülcennet, Osmanlı Devleti’nden Günümüze Basın Özgürlüğü Kavramının Anayasalar Bağlamında Ele Alınışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Perişan, “Yaşa Evladım”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 8 Nisan 1330, s. 128.
- Pişgin, Yasin, *Kur’an’da Karakter İnşası*, Ayrıntı Basımevi, 3. Bsk., Ankara, 2018.
- Rıza, A., “Küçük Hikaye: Hasan Çavuş”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 271.
- Sarıçam, Sevim, *Bilge Çocuk Dergisinde Çocuk İmgesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Saruhan, Müfit Selim, “İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi”, *Eskiye*, S. 28, 2014, s. 57.
- Sayar, Kemal, *Merhamet*, Kapı Yayınları, 16. Bsk., İstanbul, 2023.
- Sekin, Sefa, “Türkiye’de Ezberci Öğretim ve Nedenleri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 18, 2008, s. 215.

- Semaat, A., “Güzel ve Edebi Bir Parça”, *Çocuk Bahçesi*, S. 11, 1 Mayıs 1330, s. 171.
- Sertelin, Çare, *Ebeveyn Tutumlarının Sosyo-Kültürel yapı ve Fonksiyonları İle İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- Sınar Çılgın, Alev, “Genç Cumhuriyetin Ütopyası: “Gülbüz Türk Çocuğu”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, 2004, s. 100.
- Soycan, Mustafa, “Hz. Peygamber’in Savaşlarının Ahlaki Boyutu”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 1, 2022, s. 484.
- Sükûti, “Amcam İshak Sükûti İçin”, *Çocuk Bahçesi*, S. 14, 22 Mayıs 1330, s. 199.
- Süleymaniyeli Asım, “Müslüman Hamiyeti Numunelerinden”, *Çocuk Bahçesi*, S. 9, 17 Nisan 1330, s. 140.
- Sütçü, Tevfik, “Yahya Kemal’in Eserlerinde Vatan ve Vatanseverlik”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 48, 2020, s. 2690.
- Şahin, Mehmet & Tokdemir, M. Ahmet, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 9, S. 4, 2011, ss. 853-855.
- Şahin, Mehmet, Göküş, Şeref, “Şeyh Ahî Dâ’î Fütüvvetnâmesi’nde Ahlâkî Değerler”, *Turkish Studies: Comparative Religious Studies*, C. XV, S. 2, 2020, s. 243.
- Şahin, Mehmet, Göküş, Şeref, “Rasim Özdenören’in Gül Yetiştiren Adam’ında Kültür ve Kimlik Krizi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/Gençlik ve İnanç Eğilimleri Özel Sayısı*, C. 9, S. 3, 2022, ss. 856-857.
- Şerafeddin, Mahmud, “Genç Türk Kardeşlerime Birkaç Söz”, *Çocuk Bahçesi*, S. 18, 19 Haziran 1330, s. 268.
- Şeref, “En Büyük Derdimiz Kibir”, *Çocuk Bahçesi*, S. 17, 12 Haziran 1330, s. 251.
- Şeref, “Ahlak ve Fazilet Namına”, *Çocuk Bahçesi*, S. 13, 15 Mayıs 1330, s. 192.
- Şimşek, Hüseyin, *Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.
- Şükrü, H., “Tembel Macit”, *Çocuk Bahçesi*, S. 20, 3 Temmuz 1330, s. 300.
- Tanrıverdi, Mustafa, “Hadislerde Vefâ Kavramının Anlam Sahası Üzerine Bir Çözümleme”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 21, 2022, ss. 175-177.
- Tarakçı, Gülsüm, “Kişiler Düzleminde Çolak Salih’in Değişim Süreci”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, C. 7, S. 1, 2023, s. 180.
- Tarhan, Nevzat, *Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, 3. Bsk., İstanbul, 2012.

- Taş, Seda, *9-14 Yaş Çocuklarının Tüketici Bireyler Olarak Sosyalleşmeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2020.
- Taştan, Zeki, “Mehmet Akif Ersoy’da Şehadet Anlayışı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C. 5, S. 12, 2018, ss. 804-805.
- Tolstoy, L.N, *İnsan Neyle Yaşar?*, Çev. Koray Karasulu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 23. Bsk., İstanbul, 2020.
- Topçu, Nurettin, *İsyan Ahlakı*, Dergah Yayınları, 17. Bsk., İstanbul, 2016.
- Tozoğlu, Erdoğan, Mücahit Dursun, Bahar Güler, “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Merhamet Düzeylerinin Spor ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 2, 2019. s. 157.
- Türkkan, Yasemin, *Türk Modernleşmesinde Yeni Adam Dergisi (1934-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Ulus, Gökçe, *II. Meşrutiyet Döneminde Bir Çocuk ve Gençlik Dergisi: Talebe Defteri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 2014.
- Uslu, Beyza, “Kur’an’da Kolektif Bilinç ve Mü’min Kardeşliği”, *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal*, C. 2, S. 1, 2018, s. 183.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 18. Bsk., İstanbul, 2013.
- Üsküdarlı Mahmud Şerafeddin, “Edebi Parçalar ve Hikâyeler”, *Çocuk Bahçesi*, S. 16, 5 Haziran 1330, s. 234.
- Vedia Rağfet, “Merhametli Evladım”, *Çocuk Bahçesi*, S. 8, 10 Nisan 1330, s. 127.
- Yargıcı, “Al-i İmran Suresinin 159. Ayeti Bağlamında Hz. Peygamberin Şefkat Ahlâkının Unsurları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, 2014, s. 20.
- Yazıbaşı, M. Ali, *II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüşdiye Mekteplerinde Ahlâk Eğitimi (1908-1918)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Yazıbaşı, M. Ali, “Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet’e Osmanlı’da Ahlâk Eğitimi ve Öğretimi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 4, 2014, s.763.
- Yeğin, Hüseyin İ. “Öfke Duygusu ve Dinî Açidan Baş Edebilme Yolları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 2, 2010, s. 235.
- Yıldırım, Duran Ali, “Ayetler Işığında Bireysel ve Toplumsal Fesad Sebepleri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 13, 2016, ss. 124-125.

- Yılmaz, M. Necip, “Filibeli Ahmet Hilmi ve Materyalizme Yönelttiği Eleştiriler”, *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı 07-09 Mayıs 2014-Edirne, İstanbul*, 2014, ss. 347-374.
- Yılmaz, Mehmet, “TRT Çocuk Dergisi’nde Milli Bir Değer Olarak “Vatan-Vatanseverlik” Değeri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, C. 7, S. 2, 2018, s. 642-644.
- Yılmaz, Zahir, “İslam Dünyasında Geri Kalmışlık Sorunu ve Fuat Sezgin’in Konuya İlişkin Görüşleri İslam”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. Özel Sayı, 2019, ss. 100-101.
- Yiğit, Yaşar, “*Komşuluğu Din Ekseninde Okunuşu*”, *Komşuluk İnsani Sorumluluk*, DİB Yayınları, Ankara, 2011, s. 35.
- Yurt, Mehmet Emin, “Kur’ân’da Haset Kavramı”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 21, 2018, s. 850.
- Yurtoğlu, Bilal, “Mecmûa-i İber-i İntibâh ve Osmanlı Popüler Bilim Dergileri Arasında İlk Polemikler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 23, S. 1, 2022, s. 105.
- Yücel, Hasan-Âli, *İyi Vatandaş İyi İnsan*, MEB Yayınları, İstanbul, 1998.
- Yüksel, Yakup, “Kur’an’da Fesât Kavramı ve Müfsitlerin Nitelikleri”, *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, 2020, ss. 50-53.
- Yükselbaba, Ülker, “Émile Durkheim’a Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun ve Cezanın Evrimi”, *ÜHFM*, C. 75, S. 1, 2017, s. 192.
- Zeki, “Yavru ve Çocuk”, *Çocuk Bahçesi*, S. 4, 13 Mart 1330, s. 64.
- Zeypak, Burcu Dünder, *21. Yı Türkiye’sinde Çocuk ve Çocukluk Algısı: Değişen Anlam ve Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2021.

İnternet Kaynakları

- “Dayanışma”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 02.12.2023).
- “Merhamet”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 06.12.2023).
- “Yalancı”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 20.12.2023).
- Aydın, Mehmet Âkif, “Kânun-ı Esâsî”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun-i-esasi> (Erişim: 14.12.2023).
- Ayhan, Halis, “III. Eğitim ve Öğretim”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma> (Erişim: 10. 05.2021).
- Beydilli, Kemal, “Matbaa”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/matbaa> (Erişim: 01.10.2023).
- Boynukalın, Mehmet, “Sövmeye”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sovme> (Erişim: 12. 01. 2024)

- Çağrı, Mustafa, “Cimrilik”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cimrilik> (Erişim: 19. 12. 2023).
- Çağrı, Mustafa, “Diğerkamlık”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/isar--digerkamlık> (Erişim: 19.12.2023).
- Çağrı, Mustafa, “Eğitim-Ahlâk İlişkisi”,
http://isamveri.org/pdfdrg/D047364/1994/1994_CAGRICIM.pdf (Erişim: 24.11.2023)
- Çağrı, Mustafa, “Haset”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haset> (Erişim: 12.12.2023).
- Çağrı, Mustafa, “Hırs”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hirs> (Erişim: 20.12.2023).
- Çağrı, Mustafa, “Kibir”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kibir> (Erişim: 12.12.2023).
- Çağrı, Mustafa, “Kin”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kin> (Erişim: 20. 12. 2023).
- Çağrı, Mustafa, “Komşuluk”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/komsu> (Erişim: 07.12.2023).
- Çağrı, Mustafa, “Merhamet”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/merhamet> (Erişim: 06.12.2023).
- Çağrı, Mustafa, “Vatan”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vatan> (Erişim: 30.12.2023).
- Çağrı, Mustafa, “Yardımlaşma”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yardimlasma> (Erişim: 19. 12. 2023).
- Çağrı, Mustafa, “Sabır”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sabir> (Erişim: 19.12.2023).
- Çakır, Hamza, “Tercümân-ı Ahvâl”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tercuman-i-ahval> (Erişim: 07/10/ 2023).
- Demir, Osman, “Tesânüd”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dayanisma> (Erişim: 02.12.2023).
- Demirci, Kürşat, “Hayvan”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayvan> (Erişim: 01.12.2023).
- Derman, Uğur, “Nesih”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesih--hat> (Erişim:23.10.2023).
- Ebuzziya, Ziyad, “Ceride-i Havadis”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceride-i-havadis> (Erişim: 07.10.2023).
- Erbay, Celal, “Nafaka”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka> (Erişim: 04.01.2024).
- Fayda, Mustafa, “Zımmi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zimmi#1> (Erişim: 11.11.2023).
- <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/31145/cuma-hutbesi-hayvanlara-merhamet-dini-ve-insani-sorumlulugumuz> (Erişim:29.11.2023).
- <https://kuran.diyanet.gov.tr/> (Erişim:15.11. 2023).
- Kazıcı, Ziya, “Emrullah Efendi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/emrullah-efendi> (Erişim:12.12. 2023).
- Küçük, Cevdet, “Abdülhamid II”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii> (Erişim: 10.05.2021).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-akif-ersoy> (Erişim: 12.12.2023).

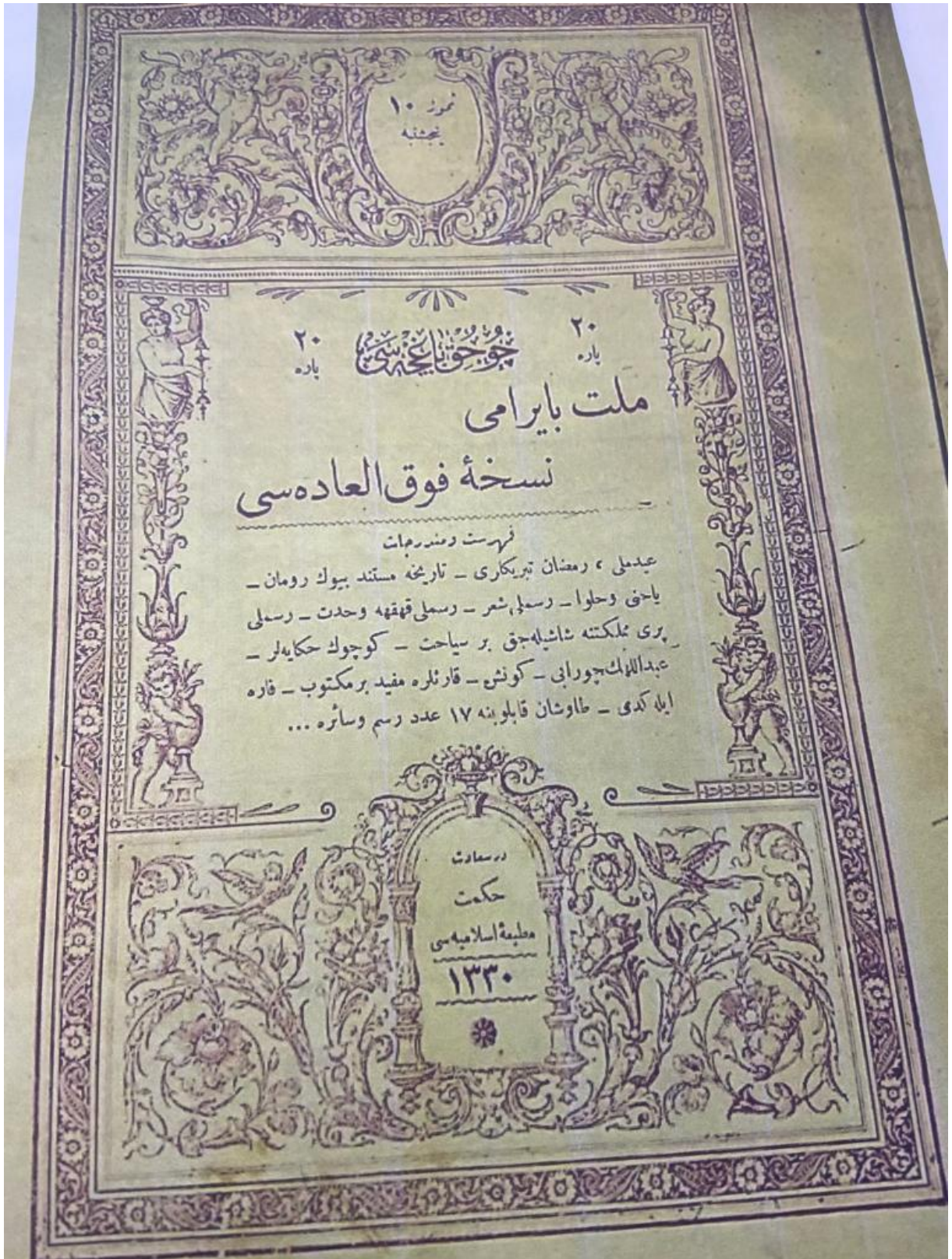
- Özcan, Azmi, “İttihâd-ı İslâm”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihad-i-islam> (Erişim: 18.11.2023).
- Öztürk, Cemil, “İdâdî”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/idadi> (Erişim:19.11.2023).
- Öztürk, Cemil, “Rüşdiye”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rusdiye> (Erişim:19.11.2023).
- Serin, Muhittin, “Rik’a”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rika> (Erişim: 23.10.2023).
- Serin, Muhittin, “Tevkî”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevki--hat> (Erişim: 23.10.2023).
- Turgay, Nurettin, “Kur’ân Açısından Hayvanlar ve Bitkiler Turgay”, s. 682. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TURGAY-Nurettin-KUR%E2%80%99%C3%82N-A%C3%87ISINDAN-HAYVANLAR-VE-B%C4%B0TK%C4%B0LER.pdf> (Erişim: 07.12. 2023).
- Uçman, Abdullah, “Şehbenderzâde Ahmed Hilmi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehbenderzade-ahmed-hilmi> (Erişim: 15.11.2023).

EK-2. Çocuk Bahçesi 21.Son Sayısının Yayın Tarihi

EK-3. Çocuk Bahçesi 21. ve Son Sayısının Kapağında Yazan Nüsha-i Fevkalâdesi Yazısı

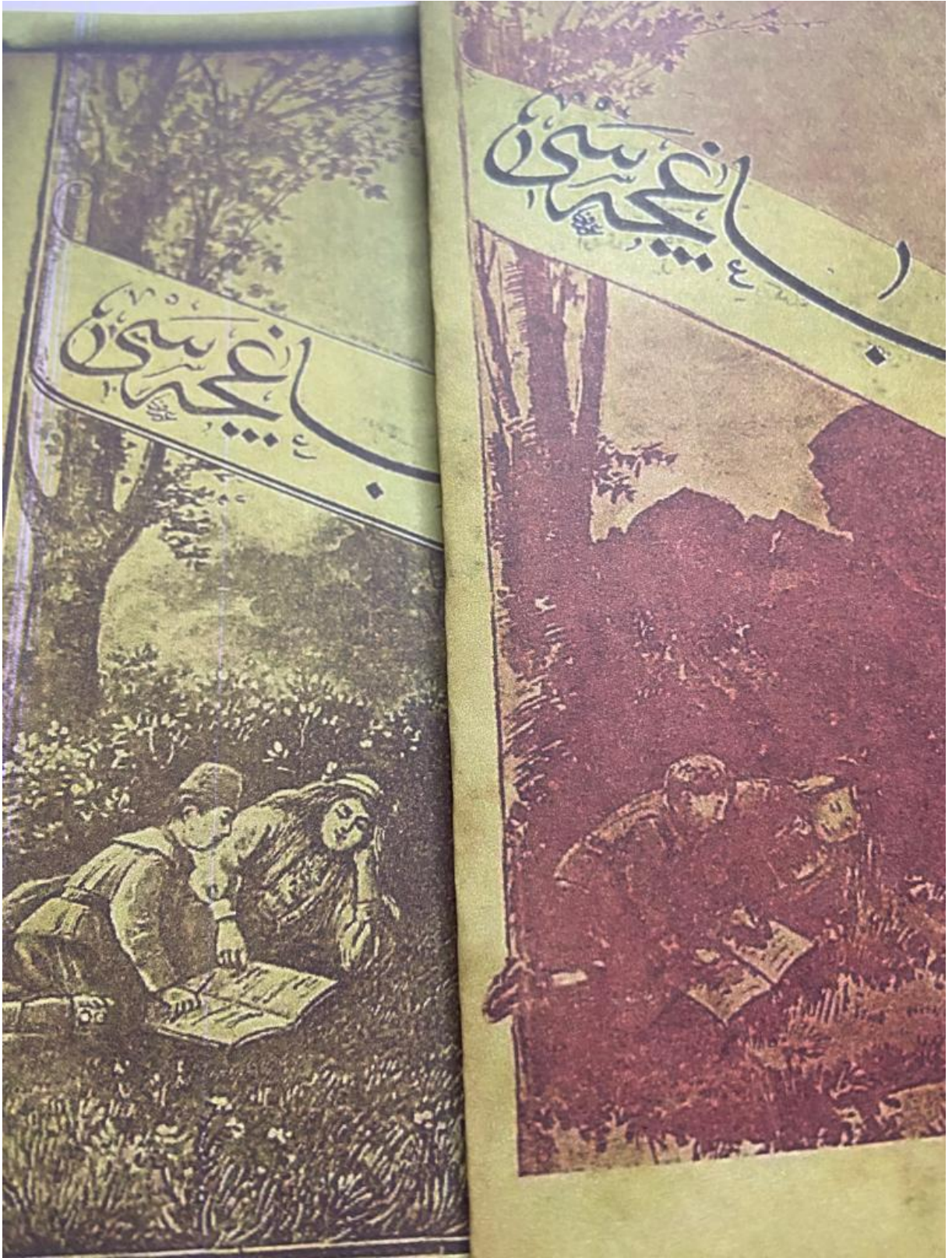
EK-4. Çocuk Bahçesi Ön Kapak Resmi (S. 8, 10 Nisan 1330).

EK-5. Çocuk Bahçesi Kapağının Farklı Renklerde Çıkarılması (S. 3, 6 Mart 1330 & S. 9, 17 Nisan 1330).

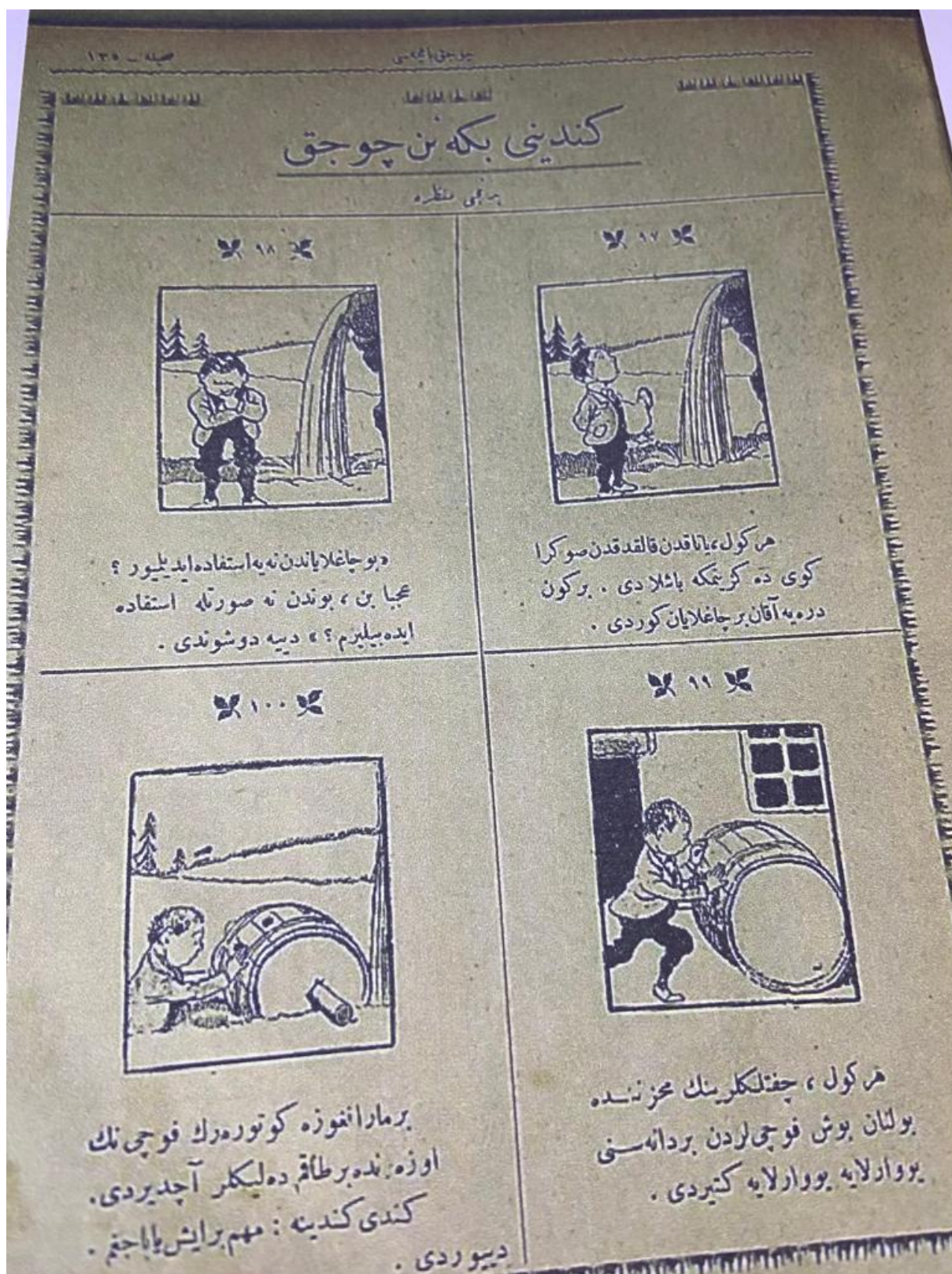
EK-6. Çocuk Bahçesi Kapağındaki Değişiklikler.

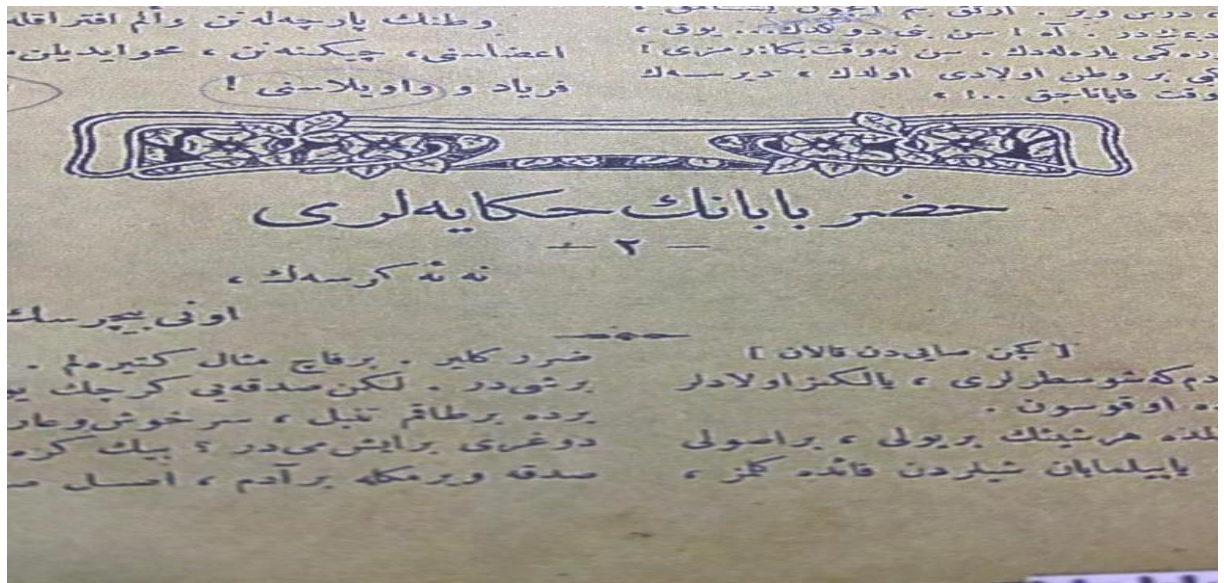
EK-7. Çocuk Bahçesi'nde Kullanılan İlk Fesli Çocuk Resmi

EK-8. "Kendini Beğenen Çocuk", Çocuk Bahçesi (S. 9, 17 Nisan 1330, s. 135).

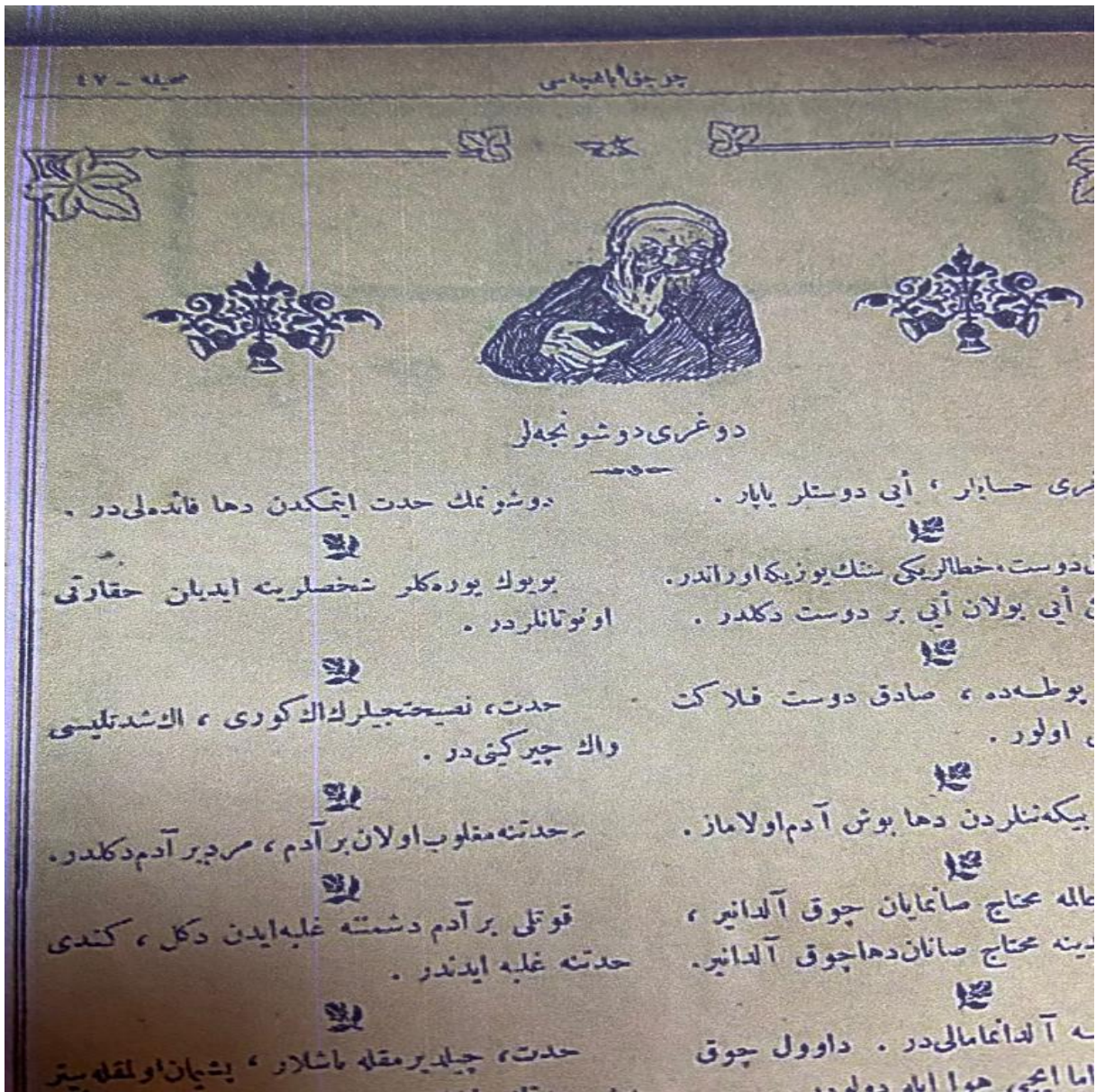
Ek-9. Hızır Babanın Hikayeleri (Çiçekli Başlıklı Şekli)

EK-10. Hızır Babanın Hikayeleri (Değişen Başlık Resmi)

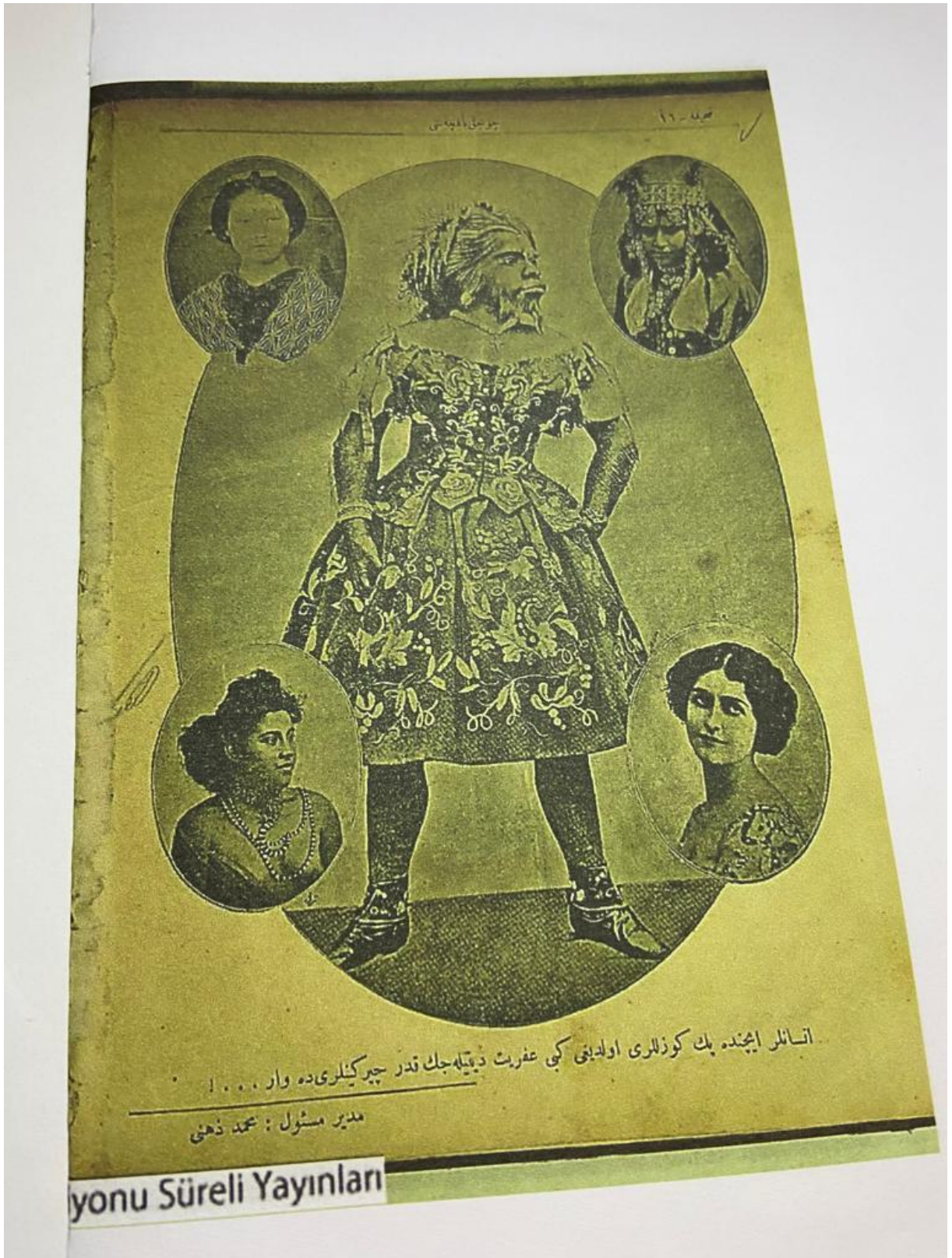
EK-11. Çocuk Bahçesi, Doğru Düşünceler Başlık Resimi.

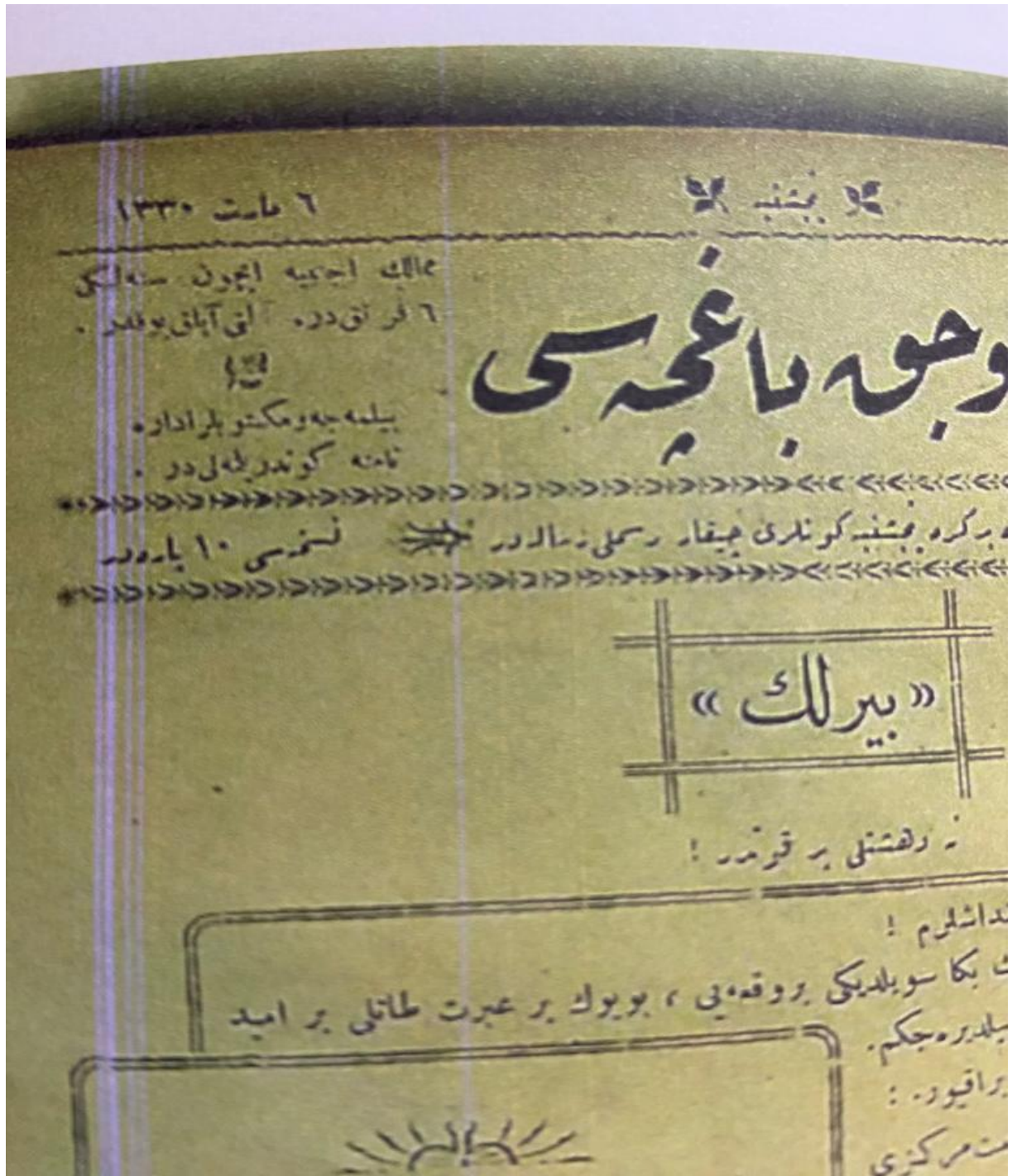
EK-12. Çocuk Bahçesi, Cicali Düşünceler Başlık Resmi.

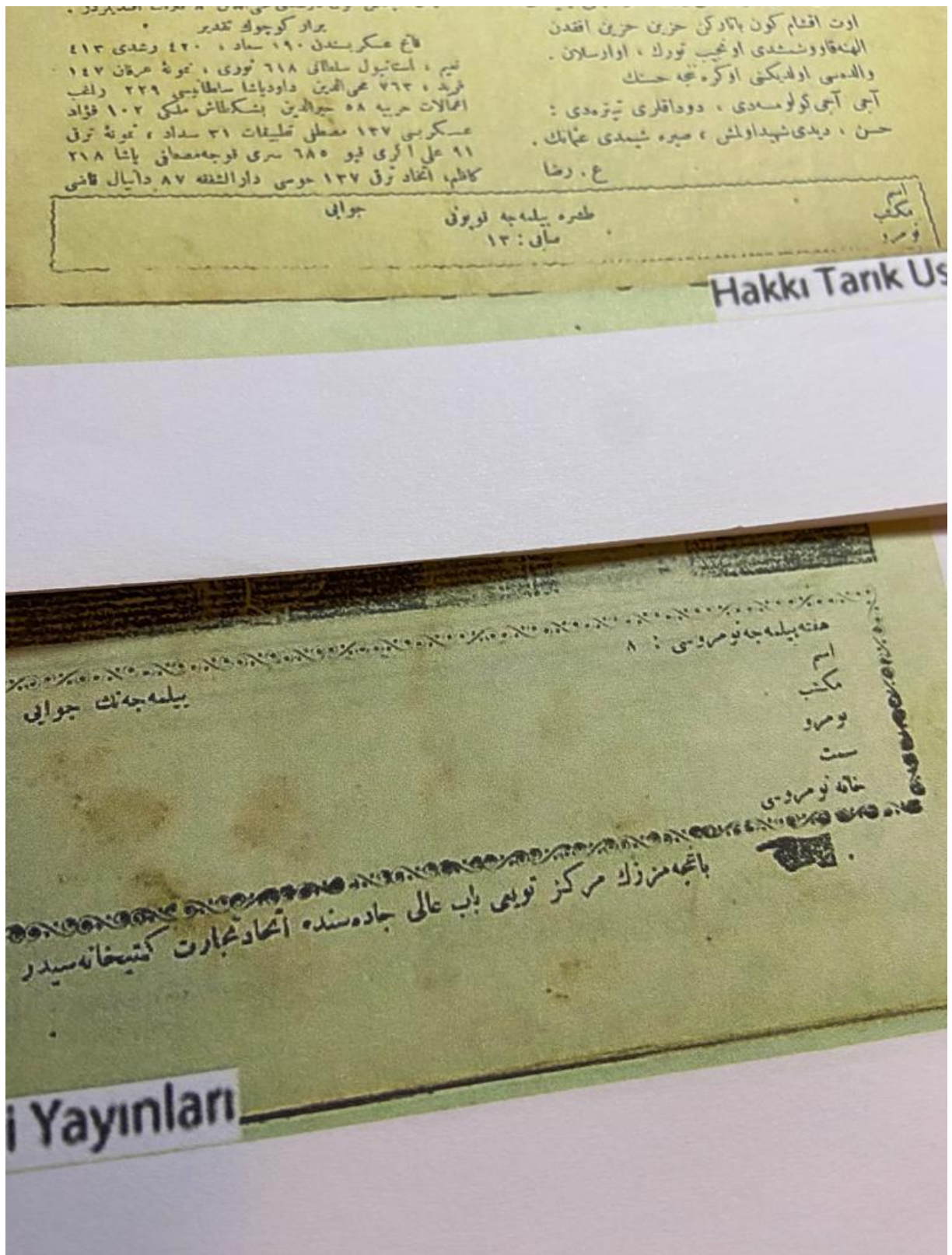
EK-13. Çocuk Bahçesi (S. 1, 20 Şubat 1329, s. 16).

EK-15.Çocuk Bahçesi 3. Sayısından İtibaren, Dergiye Gönderilecek Mektup
Kelimesinin Yanına Bilmece Kelimesinin İlavesi (6 Mart 1330).

EK-16. Çocuk Bahçesi Bilmece Kuponları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Hatice KARAKAYALI
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Afyon İmam-Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi AÖF Sosyoloji Bölümü
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	DİB de Kur'an Kursu Öğreticisi

